

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ VE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**ULUSLARARASI GÜVENLİĞİN OPTİMAL DEVLETİ
TÜRKİYE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şahin PORTAKAL

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet BİÇİCİ

GAZİANTEP, Haziran 2024

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza:.....

Adı Soyadı: Şahin PORTAKAL

Öğrenci Numarası:210517111010

Tezin Savunma Tarihi: 07.06.2024

ÖZET

ULUSLARARASI GÜVENLİĞİN OPTİMAL DEVLETİ TÜRKİYE

PORTAKAL, Şahin

Yüksek Lisans Tezi

Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet BİÇİCİ

Haziran-2024, 195 sayfa

Güvenlik, uluslararası ilişkilerde bir devletin sınırlarının tehditlerden korunması anlamına gelir. Modern güvenlik kavramı geniştir ve küresel, bölgesel güvenlik, enerji kaynaklarının kontrolü, çevresel tehditler gibi unsurları içerir. Asırlardır süregelen Türk-Yunan rekabeti, Karadeniz ve Orta Doğu'daki güvenlik sorunları ve uluslararası güç dengesi, Suriye, Yemen, Libya ve Afrika'daki krizlerde Rusya, İran ve ABD gibi güçlerin inisiyatifi, Çin'in küresel ölçekte yükselme isteği, Moskova'nın savunma sanayi atılımları ve askeri varlığı ile Orta ve Doğu Avrupa siyasetinde artan etkisi, Rusya-Ukrayna savaşının sonuçları, ABD'nin tek kutuplu dünya düzenindeki üstünlüğünün zayıflaması ve yeni bölgesel güçlerin kabulü gibi konular derinlemesine analiz edilmiştir. Ayrıca BM, AB, NATO gibi uluslararası kuruluşların küresel çatışmaları önlemedeki etkinlikleri değerlendirilmiştir. Çalışma, uluslararası güvenliğin optimal durumu üzerine temellenmiş olup, devam eden dünya nüfuz savaşı incelenerek Türkiye'nin küresel meselelerde askeri, ekonomik ve diplomatik sahnede küresel bir güç olarak uluslararası güvenliği sağlama potansiyelini irdelemektedir. Coğrafi ve kültürel olarak stratejik bir köprü konumunda olan Türkiye, karşılaşılan ekonomik krizler, göç dalgaları ve terör tehditleri gibi güvenlik sorunlarının optimal çözümlerinde merkezi bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin tarihsel süreçler ışığında bugüne kadar atılan ve gelecekte atılması gereken stratejik hamleleri, bu stratejilerin hangi parametreler doğrultusunda geliştirilmesi gerektiğini bilimsel bir zeminde ele alınmıştır. Bu analiz, Türkiye'nin küresel arenada üstleneceği yeni rolün uluslararası güvenlik mimarisindeki etkilerini ve önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Güvenlik, Optimal durum, Küresel güç,

ABSTRACT**TURKEY IS THE OPTIMAL STATE OF INTERNATIONAL SECURITY**

PORTAKAL, Şahin

Master Theis

Department of Security Strategies and Management

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Mehmet BİÇİCİ

July-2024, 195 pages

Security means the protection of a state's borders from threats in international relations. The modern concept of security is broad and includes elements such as global and regional security, control of energy resources, and environmental threats. The centuries-old Turkish-Greek rivalry, security problems in the Black Sea and the Middle East, and the international balance of power, the initiatives of powers such as Russia, Iran, and the US in the crises in Syria, Yemen, Libya, and Africa, China's desire to rise on a global scale, Moscow's defense industry breakthroughs and military presence, and its increasing influence in Central and Eastern European politics, the results of the Russia-Ukraine war, the weakening of the US's superiority in the unipolar world order, and the acceptance of new regional powers have been analyzed in depth. In addition, the effectiveness of international organizations such as the UN, EU, and NATO in preventing global conflicts has been evaluated. The study is based on the optimal state of international security, and the ongoing world power struggle is examined, and Turkey's potential to provide international security as a global power in the military, economic, and diplomatic arena in global affairs is examined. Turkey, which is geographically and culturally a strategic bridge, plays a central role in the optimal solutions of security problems such as economic crises, migration waves and terrorist threats. In this context, Turkey's strategic moves taken so far and to be taken in the future in the light of historical processes, and the parameters in which these strategies should be developed are discussed on a scientific basis. This analysis emphasizes the effects and importance of the new role that Turkey will undertake in the global arena on the international security architecture.

Keywords: Turkey, Security, Optimal situation, Global power

ÖNSÖZ

“Uluslararası Güvenliğin Optimal Devleti Türkiye” adlı tez çalışmamda, Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrası uluslararası güvenlik değerlendirmelerini nasıl yaptığı, bu değerlendirmeler sonucunda ne tür güvenlik stratejileri uyguladığı ve 21. Yüzyılda değişen dengeler açısından bunların geçerliliğini hala koruyup korumadığı, Orta Doğu, Kafkasya ve Balkan ülkelerinin istikrarı adına Hegemon Batı ile bu bölgeler arasındaki çalkantılı problemlere ne şekilde çözümler üretebileceği, değişen ‘Yeni Dünya Düzeninde’, değişen Türkiye olarak dış politika koridorunda atacağı adımlarda yeni politikalar gerekiyorsa bunların hangi parametrelerde yapılması gerektiği hususları ile ekonomik, askeri, savunma, teknoloji ve bilimin gücüyle, askeri, göç, terör ve ekonomi gibi sorunların optimal düzeyde çözüme kavuşturulması konusunda güçlü bir küresel aktör olarak uluslararası güvenliği tesis edebileceği tez çalışmasında açıklanmaya çalışılmıştır.

Bir araştırma yazısının bilim olabilmesi için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini ve bilimin ne istediğini anlatmaya çalıştığım bu araştırma ve yazma sürecinde, desteklerini esirgemeyen tez danışmanım, çok değerli hocam Doç. Dr. Mehmet BİÇİCİ’ye teşekkürlerimi sunarım.

Şahin PORTAKAL

Gaziantep

2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLO VE HARİTA LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii

GİRİŞ

I. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE GÜVENLİK: ULUSLARARASI SİSTEMDE DEĞİŞEN DİNAMİKLER VE YENİ TEHDİT ALGILARI

1.1. Temel Paradigmaların Güvenlik Yaklaşımı.....	7
1.1.1. Realizm ve Güvenlik.....	7
1.1.2. Liberalizm ve Güvenlik.....	11
1.1.3. Sosyal İnşacı Güvenlik Yaklaşımı.....	14
1.2. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Güvenliğin Tarihsel Arka Planındaki Rekabet, Devlet Ve Aktörleri.....	17
1.2.1. Soğuk Savaş Sonrası Jeopolitik ve Uluslararası Güç Mücadelesi, Çatışmalar ve Küresel Güvenlik Dinamikleri.....	17
1.2.2. Çin ve Rusya'nın Ulusal Güvenlik Yaklaşımları: ABD ile Küresel Güç Rekabeti ve Orta Doğu Politikaları.....	27
1.2.3. 21. Yüzyılın Gizli Emperyalizmi: Yeni Sömürgecilik ve Küresel Güç Oyunları.....	36
1.2.4. Küresel Çatışmalar ve Siyasi İstikrarsızlık Sonucu Oluşan Göç Dalgalarının Yönetimi: Türkiye'de Suriye Uyraklı Mültecilerin Entegrasyonu ve Toplumsal Etkileşimler.....	38

II. BÖLÜM

YENİ ÇAĞIN EŞİĞİNDE KÜRESEL TEHDİTLER VE SINAMALAR

2.1. Çatışmaların Hüküm Sürdüğü Bölgelerde Ortak Zorluklar ve Çıkarlar.....	43
2.1.1. Uluslararası Sistemde Değişen Dinamikler: Rusya-Ukrayna Krizi.....	43
2.1.2. Savaş Sonrası Dönemde Özel Askeri Şirketlerin Yükselişi ve Uluslararası Güvenlik Dinamiklerine Etkisi.....	50
2.1.3. Küreselleşme Çağında Yıkıcı Güçlerin Yeni Yüzü: Nükleer Tehditler, Robotik Savaşçılar ve Uluslararası Güvenlik Krizleri.....	53
2.2. Küresel Güvenlik Sorunlarına AB, BM ve NATO Örgütlerin Etkileri.....	56
2.2.1. BM ve Uluslararası Krizler: İnsanlığın Beklediği Adalet.....	60
2.2.2. Devletlerin İnsan Haklarına Etkisi; Uluslararası Hukuk Perspektifinden Derinlemesine Bir Değerlendirme.....	62
2.2.3. Uluslararası Terörizmde Devletler Arası İşbirliği ve Mücadele: Politika, İdeoloji ve Pratik Sorunlar.....	69
2.3. Yeni Dünya Düzeninde Küresel Yönetişim Mekanizmalarının Güçlendirilmesinde Optimal Güç Türkiye'nin Konumu.....	73
2.3.1. Türkiye'nin Mevcut Durumu.....	73
2.3.2. Orta Güçlerin Yükselişi ve Küresel Siyasetteki Rolü: Güç Dinamikleri, Liderlik Kapasitesi ve Uluslararası İlişkilerdeki Etkisi.....	73
2.3.3. Türkiye'nin Jeopolitik Kararlılığı ve Yükselişi: Bölgesel Dinamikler ve Uluslararası Etkiler.....	75

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI GÜVENLİĞE BAKIŞ AÇISI VE TARİHSEL SÜREÇLERDEKİ EVRİMİ

3.1. Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Vizyonu: Güvenlik Stratejilerindeki Dönüşüm ve Bölgesel Dinamikler.....	79
3.1.1. Dış Politika: Güvenlik, Bölgesel Dinamikler ve Küresel Etkiler.....	82
3.1.2. Toplumsal ve İnsani Güvenlik Önceliği ile İnsan Hakları ve Demokrasi Arasındaki Dengenin Yeniden İnşası.....	89
3.1.3. Jeopolitik Dinamikler ve Türkiye'nin Bölgesel Rolü.....	95
3.1.4. Kırılgan Dengeler Arasında Türkiye:Rusya-Ukrayna Savaşı ve Jeopolitik Diplomasi.....	102
3.1.5. NATO- Türkiye ilişkilerinin Etkileri ve İkili-Çoklu İttifak Ağları.....	106
3.2. Türkiye'nin "Milli" Hedefleri Ve Söylemleri.....	109

IV. BÖLÜM

21. YÜZYILIN İKİNCİ ÇEYREĞİNDE TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKA REFLEKSLERİ” “ÇIKIŞ STRATEJİSİ”, “BÜTÜNCÜL HEDEFLER” GÜCÜ

4.1. Türkiye’nin Küresel Etkileri.....	117
4.1.1. Türkiye’nin Geleceğe Yönelik Stratejik Adımları.....	117
4.1.2. Türkiye’nin İHA ve SİHA Teknolojileri: Savunma Sanayiindeki Yükselişi ve Küresel Güvenlik Dinamiklerine Etkisi.....	124
4.1.3. Türkiye’nin Mavi Vatan Stratejisi ve Deniz Kuvvetleri: Geçmişten Günümüze Jeopolitik Dönüşümde Güçlü Bir Aktör Olarak Yükseliş.....	128
4.1.4. Teknoloji, Bilim ve Eğitim: Türkiye’nin Dijital Dönüşüm Hikayesi.....	132
4.1.5. Kültürün Stratejik Gücü.....	139
4.1.6. Küresel Ekonomide Değişen Dinamikler: Türkiye’nin Yükseliş ve Risklerle Başa Çıkma Stratejileri.....	141
4.2. Küresel Düzlemde Büyük ve İddia Sahibi Bir Güç ve Aktör Türkiye.....	149
4.2.1. Krizlerde Sergilenen Liderlik.....	149
4.2.1.1. İyilik Sınırları Aşıyor: Türkiye’nin Küresel Diplomasisinde Yeni Bir Paradigma.....	149
4.2.1.2. Küresel Boyuta Ulaşan Mültecilik; Suriyeli Sığınmacılar, sorunlar ve Belirsizlikler.....	156
4.2.1.3. Sürdürülebilir Göç Politikasına Doğru.....	157
4.3. Dünya Zirvesinde Süper Güç Olarak Görülen Bir Ülke: Türkiye.....	159
SONUÇ	
KAYNAKLAR.....	174
ÖZGEÇMİŞ.....	195

TABLO VE HARİTA LİSTESİ**Sayfa**

Tablo 1. Türk Dış Politikasının Dönüşümü.....	92
Tablo 2. Güvenlik Politikalarının Temel Dayanakları.....	110
Tablo 3. Baykar Tarafından Geliştirilen Muharip İHA Sistemi (MUİS) Konsepti..	127
Tablo 4. Türkiye Büyüme Görünümü.....	142
Tablo 5. Türkiye'nin 2020 yılında en çok ihracat gerçekleştirdiği ilk ülkeler.....	146
Harita 1. Dünyanın Ortasında Bulunan Türkiye.....	76
Harita 2. Büyük Satranç Teorisine Göre Türkiye'nin Jeopolitiği.....	95

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFAD	: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
AAOK	: Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi
ASELSAN	: Askeri Elektronik Sanayii
BİO	: Barış İçin Ortaklık
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOP	: Büyük Orta Doğu Projesi
BPH	: Barış Pınarı Hareketi
ECO	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
FETÖ	: Fethullahçı Terör Örgütü
İŞİD	: Irak-Şam İslam Devleti
İHA	: İnsansız Hava Aracı
İKO	: İslam Konferansı Örgütü
KEİ	: Karadeniz Ekonmik İşbirliği Teşkilatı
KDP	: Kürdistan Demokrat Parti
MİLGEM	: Milli Gemi
MİUS	: Muharip İnsansız Uçak Sistemi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Organizasyonu
PKK	: Partiya Karkeren Kurdistane
PYD	: Suriye Demokratik Birlik Partisi

SİHA	: Silahlı İnsansız Hava Araçları
SSB	: Savunma Sanayii Başkanlığı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TANAP	: Trans Anadolu Boru Hattı
TEKNOFEST	: Havacılık, Uzay ve Teknoloji Festivali
THK	: Türk Hava Kurumu
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TUA	: Türkiye Uzay Ajansı
TUBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Merkezi
YP	: Yapay Zekâ

GİRİŞ

Tarihsel süreçte dünya üzerindeki güvenlik kavramı değişime uğramıştır. 21. Yüzyıl ile beraber küresel güç dengeleri günümüz dünyasında da hızla değişmeye devam etmektedir ve Türkiye gibi orta büyüklükteki ülkelerin bu değişime ayak uydurabilmeleri her geçen gün daha da önem kazanmaktadır.

Devletlerin ekonomik-politik güç, diplomasi, güç projeksiyonu ve siyasi güç kullanarak bekasını sürdürme gerekliliği olarak tanımlanan ulusal güvenlik öncelikle II. Dünya Savaşından sonra çıkan bir kavramdır. Akademide birçok tanıma yer verilse de kapsayıcı bir fikir birliği bulunmaktadır. Kapsayıcı güvenlik kavramı ekonomiden, eğitime, bilime, savunma sanayisine, siber güvenlikten kurumların işlevselliğinin kurulmasına kadar birçok alanı kapsar. Bu bağlamda Türkiye'nin, ülke emellerinin ulusal ve uluslararası güvenlik önlemlerini sağlamak, öncelikli hedefi olmaktadır.

11 Eylül saldırıları ile gelişen ve değişen güvenlik algılamaları kapsamında terörizm dünya gündemine damgasını vururken, son dönemde Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'daki gelişmeler neredeyse küresel çapta herkesi esir almış durumdadır. Suriye'de yaşananlar ile Türkiye'nin düzenlediği, Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve diğer operasyonları, Türkiye'nin ABD ve Rusya ile ilişkileri, Türk dış politikasının ana konusu olmuştur. Türkiye'nin üzerinde bulunduğu coğrafyanın küresel aktörlerin çıkarları bağlamında taşıdığı önem dikkate değer durumdadır. Bu sebeple Orta Doğu bölgesinin güvenliği, uluslararası ilişkiler, teorilerin temel parametreleri altında analiz edilmeye çalışılacaktır.

Orta Doğu bölgesi, özellikle coğrafi konumu, yeraltı ve yerüstü kaynakları, etnik ve dini yapısı ile siyaset tarihinde daima önemli bir yere sahip olmuştur. Bölgenin kültürel sosyo-politik, ekonomik ve kültürel yapısını göz önüne aldığımızda küresel güçlerin özellikle de ABD'nin bölgede hegemon bir tavır sergilediğini görmekteyiz. Bu bağlamda belirtilen bölge kaynayan kazan ve küresel güçlerin satranç tahtası olarak

adlandırılmıştır. 11 Eylül saldırıları ve Soğuk Savaş sonrası dönemden günümüze kadar gelen süreç, genel olarak güvenlik üzerinden bölgesel-küresel konjonktür olarak çalışmada analiz edilecektir.

Ayrıca Soğuk Savaş sonrasında, insan hakları söylemlerinin önem kazanması ve teknolojik ilerlemeler karşısında güvenlik anlayışının yetersiz kalması, dahası devletlerin uluslararası sistemde tek aktör olmaya çalışmaları, güvenlik anlayışındaki değişime hız katmaktadır. Çalışmanın bu bölümü, güvenliğin değişiminin sonucu olarak insan hakları ihlallerinin yaşandığı iç çatışmalar karşısında bir taraftan uluslararası örgütlerin uymak zorunda olduğu hükümler, diğer taraftan insan hakları ihlallerinin varlığından kaynaklı ikilemi yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler ile gözler önüne serilmektedir. BMGK, Afganistan, Somali, Lübnan, Irak ve Filistin'in işgal edilmesine tepkisiz ve etkisiz kalmıştır. Benzer şekilde, BMGK, İsrail'in onyıllardır devam edegelen yayılcı ve saldırgan siyasetine karşı da bir tepki ortaya koymamıştır. Ayrıca Fakirlik ve kıtlık, doğal felaketler ve insan haklarının ihlali gibi küresel sorunlarda da etkili bir politika izleyememiştir.

Buna ilaveten küresel olarak çatışma bölgelerine baktığımızda büyük güçlerin oyun alanı haline gelen coğrafi bölgelerde başarısız devletler arasında yaşanan çatışmalar veya devletlerin yaşadıkları içsel sorunlardan kaynaklı çatışmalar ya da çıkar sahibi devletlerin bir fiil başat güç mücadelesiyle ortaya çıkan çatışmalar, özellikle 21.yüzyıldan bu yana uluslararası sistemde ülkelerin istikrarı adı altında bölgelere giriştikleri müdahaleler, kimi zaman durumu daha da belirsiz hale getirmektedir. Bu devletlerin sahip olduğu sosyo-ekonomik dengesizlikler ve ekonomik yetersizlikler bu çatışmaların ortak çıkış noktaları gibi gözükse de politik istikrarlarını kendi başlarına tamamlayamamaları da sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır.

Günümüzde jeopolitik ve jeoekonomik güç mücadeleleri ivme kazanmaktadır ve uluslararası sistemde büyük güçler arasındaki savaşlar günümüzde doğrudan askeri araçlar üzerinden olmamakla birlikte teknoloji, bilim-kültür, eğitim ve ticaret, çoktan küresel güç mücadelelerinin odak noktasına yerleşmiş durumdadır. Diğer taraftan Soğuk Savaş sonrası dönemin “Süper Gücü” olarak adlandırılan ABD değişen küresel dünya düzeniyle beraber dünyanın tek süper gücü olmaktan çıkmakta, diğer küresel güç olan Çin, Amerika'yı her alanda zorlamaktadır.

Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyet Rusya arasında yaşanan askeri, siyasi ve ideolojik kutuplaşma Çin ve Rusya arasında gözükme de anlaşmazlıklar-gerginlikler ve daha az iş birliği kendini göstermektedir. Rusya eski gücünden çok uzakta olsa da sahip olduğu askeri güç olanakları, zengin doğal kaynakları ve emperyal düşünme yapısıyla Batılı aktörlerin politikalarına taş koymaya devam etmektedir. Büyük güçler arasındaki pazarlıklar ve koalisyonlar üzerinden dünya üzerinde etkili olmaya çalışan Rusya, aynen Çin gibi reapolitik bir aktör olmakla beraber uluslararası politikada zorlayıcı güç araçlarını kullanmayı tercih etmektedir. Rusya yeni yüzyılda dış politikasını önemli ölçüde enerji güvenliği üzerine konumlandırmakta ve küresel güç olmasa da bölgesel enerji gücü olmayı amaçlayarak, askeri yapılanmasını bu hedefleri gerçekleştirme doğrultusunda koordine etmektedir.

Uluslararası örgütlerin ise küresel sorunlara çözüm üretmekte etkisiz kalması ve kendi içinde bir barış liderliğine dönüşmesi dünyanın diğer bölge ülkelerinin, başta BM, NATO ve Avrupa Birliği olmak üzere uluslararası örgütlere olan güvenini sarsmış ve bu örgütler büyük ölçüde erozyona uğramış durumdadır. Tüm bu küresel gelişmeler karşısında Türkiye'nin de 21. Yüzyılın yeni yıllarında, günümüzdeki büyük güçler arasındaki güç mücadelesinde 'uluslararası güvenliğin optimal devleti' olması adına tüm riskleri ve çıkarları düşünerek hareket etmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin 21. yüzyılda dönüşümünün açıklanması için kuşkusuz ki birçok neden sayılabilir. Bu bağlamda bu nedenlerin tamamının birbiriyle ilişkili olduğunu belirtmek mümkündür. Dünyadaki değişimler, Türkiye'nin de değişmesine neden olmuştur. Güvenlik kaygıları ve milli hedefler, bu değişimlerin temel nedenleri olarak ifade edilebilir. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin gerek bölgesel gerekse küresel düzeyde aldığı aksiyonların, belirttiği söylemlerin sebepleri her ne olursa olsun, temelinde güvenlik kaygıları ve milli hedefler yer almaktadır.

“Orta güç” olarak nitelendirilebilecek Türkiye'nin, etki kapasitesi göz önünde bulundurulduğunda öncelikle bölgesel güç veya başka bir deyişle; bölgesel lider olma hedefi dikkat çekicidir. Özellikle 2002 yılında iktidara gelen siyasi partinin yürüttüğü dış politikanın, bu yıldan günümüze kadar pragmatizm çerçevesinde ilerlediği söylenebilir. Sonuç olarak, mevcut çalışmada da belirtildiği üzere Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından oluşan yeni düzende Türkiye de kendi payını almayı hedeflemektedir. Nitekim Suriye'deki iç savaşta Türkiye'nin tutumu da Rusya ile Ukrayna arasında gerçekleşen savaş karşısında hamleleri de pragmatist bir çerçeve

üzerinden şekillenmektedir. Burada belirtilmesi gereken husus, Türkiye'nin politikalarının "içeriğinden" ziyade, hangi bağlamda değerlendirilmesi gerektiğidir. Örneğin; Türkiye'de bulunan sığınmacıların sayısı milyonlarla ifade edilmektedir. Dolayısıyla politikaların sonucundan ziyade, amaçlarının değerlendirilmesi söz konusu olduğunda Türkiye'nin beklentilerinin, güvenlik kaygıları ve milli vizyon ve hedefleri ile uyumlu olduğu görülmektedir. Ancak teknolojik gelişimin her alanda ortaya çıkardığı gelişim ve değişim küresel çapta yayılım göstermektedir. O yüzden "Yeni yüzyılda uluslararası güvenlikte geleceğe Dönük Stratejik Vizyonlarla Türkiye'nin barış eksenli optimal devlet olma adına özellikle 2023 ve daha sonraki vizyon hedeflerini hızlı bir şekilde gerçekleştirmesi adına; Barış ve işbirliğine dayalı stratejik diplomasi, bilim ve teknolojiye atılım sürecini başlatması ve geleceğin teknolojilerine egemen olması, ekonomiden bilime, eğitime, sanayi altyapısına yatırım yapması, ulusal ve uluslararası ölçekte insan kaynakları yönetimi sistemi kurması gerekmektedir. Söz konusu sistem için teknoloji öngörü projeleri, TÜBİTAK, sonuç önerileri ve stratejik belgeler, öneriler ve raporlar sunularak çalışmada incelenecektir. Ayrıca çalışma, güçlü yarınlar için vizyon belgeleri neler getirir ve bütüncül, uzun vadeli politikalara duyulan ihtiyaçlar ifade edilerek, öncelik milli ihtiyaçlar doğrultusunda vizyon belgeleri nasıl güçlendirilebilir, nitelikli ve kapsayıcı hedefler nasıl gerçekleştirilebilir gerekli katkıyı sunmaktadır.

Türkiye'yi bölgesinde ve uluslararası arenada liderliğe taşıyan parametreleri ele alırken, uluslararası krizlere Türkiye'nin geliştirdiği tutum ve attığı adımların nasıl bir istikamet izleyeceğini gözlemlemek de hayati öneme haizdir.

I. BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE GÜVENLİK: ULUSLARARASI SİSTEMDE DEĞİŞEN DİNAMİKLER VE YENİ TEHDİT ALGILARI

Güvenlik sözcüğünün uluslararası alanda kullanılmakta olan İngilizce karşılığı ‘security’dir. (Birdişi, 2011, 151). Latince ‘secura’ yani kaygıdan uzak olmak, anlamına gelmektedir. İlk çağlardan beri hem toplumsal hem de bireysel alanda kullanılmakta olan bir kavram niteliği taşıyan güvenlik; yaşamsal bir zorunluluktur ve bireyden başlayarak adım adım uluslararası sisteme kadar genişlemektedir (Birdişi ve Başurgan, 60).

Güvenlikle ilgili uluslararası alanda yapılan çalışmalarda temel yaklaşımlarda güvenlik kavramı çeşitli düzenlemelerle ele alınmaktadır. Bu düzenlemeler, uluslararası sistemin tamamını içine alan, ulusal, bölgesel ya da kişisel boyutlar şeklinde sıralanmaktadır. Silahlanma, çevre kirliliği, nükleer tehdit, az gelişmişlik, uluslararası suç eylemlerinin tesirinin daha da yoğunlaşması vb. (Karabulut ve Değer, 2015, 71) bunun dışında teknolojik ilerleme, iletişim ile ulaşım olanaklarının ilerlemesi günümüzde yeni tehditlerin açığa çıkmasına, mevcut tehditlerin ise şekil değiştirmesine veya daha da aktifleşmesine yol açmaktadır. Tehdit türlerinin şekil değiştirmesi, hızla artması, Soğuk Savaş’ın ardından oluşan yeni dünyanın yeni güvenlik konseptine gereksinim duyması, bahsi geçen alanda yepyeni bir yaklaşımın gelişimini de tetiklemiş (Aksu ve Turhan, 2012, 69) ve güvenliğin küresel boyutta irdelenmesine sebep olmuştur (Karabulut ve Değer, 2015, 71).

Küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve bilgi hareketliliğinin artışı, uluslararası toplumda karşılıklı bağımlılığı artırmış ve güvenlik algılarını dönüştürmüştür. Coğrafi sınırların belirsizleşmesi, güvenlik arayışlarının ve tehdit algılamalarının niteliksel dönüşümüne yol açmıştır. Ulusal güvenlik sorunları, küresel

güvenlik sorunlarıyla iç içe geçmiştir (Ağır, 2011, 109).

Küreselleşme süreci, tehditlerin ve güvenlik anlayışlarının değişmesine neden olmuş, ulusal güvenlik önlemleri, uluslararası güvenlik politikalarıyla daha sıkı bir ilişki içinde ele alınmaya başlanmıştır (Koçak, 2017, 252; Bakan ve Şahin, 2018, 136).

Küreselleşmeye bağlı şekilde milletler ile ülkeler arasında karşılıklı iletişimin artması güvenlik sahalarını oldukça daraltmış ve güvenliği çok daha hassas bir hale dönüştürmüştür (Birdişi, 2016, 153).

Günümüzde küreselleşmeden dolayı devletlerin sınırları ile küresel çapta ki toplumun sınırlarının arasında önemli düzeyde bir geçirgenlik vardır. Bahsi geçen geçirgenlik insan haklarının ihlallerinin sonuçları bakımından da kendini göstermektedir.

Devletler, milli güvenliği sağlamak için bireylerin güvenliğini temel alıp kurumsallaştırmadıkları takdirde, uluslararası düzeyde güvenlik zafiyeti oluşturabilirler. Barış ve huzurun bozulması sonucunda patlak veren iç savaşlar, azınlık hakların ihlalinden beslenen etnik çatışmalar, dışarıya karşı devletlerin takılmış olduğu saldırgan tutumlar ve tüm bunların ortaya çıkarmış olduğu kitlesel göç hareketleri, küresel barış üzerinde tehdit oluşturan en temel olgulardır. Bu nedenle temel hak ile özgürlüklerin güvenceye alınması hususunda, bireysel güvenlik ile küresel ve ulusal güvenlik arasında olumlu, zincirleme bir ilişki söz konusudur. Çünkü insan hakları problemlerinin çözüme kavuşturulması, iç barışı getirmesinin yanında küresel güvenliğe de yardımcı olmaktadır. Aksi bir durum, bir devletin egemenlik sahasına ya da sorunlarına, aktörlerin dâhil olmasına yol açabilmektedir. Esasında bahsi geçen durum, küreselleşmenin etkisi ile birlikte ülkeler arasında bulunan sınırların güvenlik bakımından önemini yitirmesi ve dünya üzerinde herhangi bir yerde açığa çıkan güvenlik probleminin bütün devletleri etkisi altına alabilecek kadar küresel boyut kazanabilmesidir (Aksu ve Turhan, 2012, 71).

1990'lı yıllar boyunca ortaya çıkan güç boşlukları, çeşitli ülkelerde uzun süredir çözülemeyen sorunların yeniden ön plana çıkmasına ve mezhepsel, etnik ve coğrafi sınırların değiştirilmesine yönelik iç çatışmaların, ayaklanmaların, sivil

savaşların ve silahlı terör faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Bu süreçte Cezayir, Afganistan, Bosna-Hersek, Angola, Çad, Burundi, Kongo, Kolombiya, Endonezya, Gürcistan, Liberya, Lübnan, Nepal, Makedonya, Peru, Filipinler, Sırbistan, Rusya, Somali, Sierra Leone, Sudan, Sri Lanka, Tacikistan gibi ülkeler önemli ölçüde etkilenmiştir. Türkiye de bu dönemde benzer şekilde bu tür gelişmelerden etkilenmiştir (Akdeniz, 2020, 72).

İşsizlik, siyasi yozlaşma, ifade özgürlüğü ve kötü yaşam koşulları gibi pek çok sorun sonucunda Tunus'ta başlayan ve Arap ülkelerine sirayet eden protestolar karşısında, kişilerin kendi devletleri tarafından şiddete maruz bırakılmalarının yanı sıra Batılı ülkelerin Libya'ya müdahalesi ve Suriye yönetiminin kendi halkına karşı saldırıları sonucu binlerce insanın hayatını kaybetmesi, yaşanan göç olayları ve mülteci sorunu bu duruma verilebilecek en iyi örneklerdir. (Aksu ve Turhan, 2012, 71). Bu sebeplerden dolayı milli güvenlik konusu, uluslararası ilişkilerde alt konu olmaktan çıkmış ve başlı başına bir alana dönüşerek Milli güvenliğin düşünsel kaynakları yeni ulus güvenlik politikalarını analiz etmek adına oldukça önemli hale gelmiştir (Birdişli, 2011, 153-155).

Tarihsel süreçte gelişim gösteren bütün bu olaylar ile açığa çıkan yeni tehditler, küreselleşmeyle beraber sosyal, teknolojik ve ekonomik sınırların yok olması vb. gibi sebeplerle de çözülmesi güç, uluslararası bir sorunla kendini belli etmiştir.

1.1. Temel Paradigmaların Güvenlik Yaklaşımı

1.1.1. Realizm ve Güvenlik

Devlet ile egemenlik çerçevesinde uluslararası ilişkileri saptayan temel öğelerden bir tanesi hiç şüphesiz güvenlidir (Bakan - Şahin, 2018, 138). Bu sebepten güvenlik faaliyetleri, uzun süredir uluslararası ilişkilerin en önemli alt dalları arasında yer almaktadır. Devlet çalışmalarının amacının saptanması, tarihsel incelemelerin anlamlandırılmasıyla siyasi, ekonomik ile askeri yapılar arasında bulunan ilişkinin açıklanmasındaki yeri oldukça önemlidir. Fakat içinde bulunduğumuz dünyadaki güncel tehditlerin karmaşıklığı ile çeşitliliği, uluslararası ilişkilerin yalnız başına

sağlayabileceği analizlerden çok daha fazlasını gerekli kılmaktadır. Beşeri ile sosyal bilimlerin dışında, pek çok disipline ait bilgiler, güvenlik kavramının değerlendirilmesi esnasında kullanılmalıdır. Bu güvenlik faaliyetlerinin geleceğini, yalnızca uluslararası ilişkilerin çerçevesi içerisinde düşünmek eksik ve yanlış bir tutum olacaktır (Ergüven, 2016, 780).

Güvenlik kavramı, tarihsel süreçte farklı dönemlerde ortaya çıkan risk ve tehdit durumuna göre şekil almıştır. Değişen bu şartlar dahilinde, uluslararası teorilerin kapsamında güvenlik kavramının anlamı, içeriği ve güvenlik kavramını oluşturan faktörler de daha önce ifade edildiği gibi farklılık göstermektedir (Bakan - Şahin, 2018, 138).

Realist dış politika anlayışında güvenlik kavramı, bir devletin ulusal çıkarlarını diğer devletlerin potansiyel tehditlerine karşı koruma amacını içermektedir (Selam, 2015, 42). Bu perspektife göre, uluslararası ilişkilerde devletler arasındaki ilişki temelde güç mücadelesine dayanır ve her devlet, egemenliğini ve bağımsızlığını korumak için güvenliğini sağlamak zorundadır. Güvenlik, realistlerin ulusal çıkarların merkezi unsurları olan egemenlik ve bağımsızlık gibi temel değerlerle yakından ilişkilidir ve devletlerin dış politikalarının temel motivasyonunu oluşturur.

Devletler, 1648 yılında imzalanan Vestfalya Antlaşması ile uluslararası ilişkilerde önemli aktörler olarak kabul edilmektedir (Karabulut ve Değer, 2015, 71-72). Bunun yanında devletlerin egemenlik hakları ile alakalı bir dönüm noktası niteliği taşıması diğer yandan devletlerin egemenlik haklarını yıpratacak yeni bir uluslararası sistemin doğmasına sahne olmuştur (Bakan ve Tuncel, 2018, 57). Vestfalya düzeniyle ortaya çıkan temel ilkeler realizmin de benimsediği ilkelere aittir. Hayati çıkarlar, ulusal güvenlik, güç ve güç dengesi realizmin dünyayı anlamak için üzerinde durduğu önemli kavramlardandır (Selam, 2015, 42).

Bu bağlamda Sun Tzu, Vegetius, Machiavelli, Yusuf Has Hacib ile Kenneth Waltz, devlet egemenlikleri ve güvenlikleri ile alakalı geniş yelpazede akıl yürütmüşlerdir. Uluslararası sistemlerde, kendi güvenliklerini devletlerin komşuları pahasına korumaya çalışmaları ve devletlerin birbirleriyle ilişkiler kurması, devletlerarası güç mücadelesinin açığa çıkmasına neden olmuştur. Belirtilen husus

ışığında Immanuel Kant, felsefi düşüncelerinde sürekli ve kesintisiz bir barışın tam anlamıyla sağlanmasının zorluğunu vurgulamıştır. (Karabulut ve Değer, 2015, 71-72).

Realizme göre, uluslararası sistemin temel aktörü olan devletler; anarşik bir yapı içerisinde yaşamakla beraber yaşamlarını devam ettirebilmek adına güçlerini her geçen gün arttırmaya çabalamaktadır (Yılmaz ve Akbulut, 2016, 78). Bu sayede uluslar sadece güçleri ile orantılı ve uyumlu olan milli menfaatlerini savunabilir, Uluslar menfaatlerini güçleri ile uyumlu bir duruma getirdiklerinde ise milli hedeflerini kendilerine ait olan kaynaklar ile en iyi biçimde gerçekleştirme, maksimize etme olanağına sahip olurlar. İlgili yaklaşımın karar verecek mercii olan devlet görevlilerine tavsiye ettiği rasyonel davranış tam olarak budur. Her ulus gücü çevresinde tanımlanan milli menfaatlerini savunacaktır (Uğrasız, 2003, 144).

Güç, Realist kuramda önemli konumdadır. Anarşik sistemde kendilerini koruyabilmek adına güçlerini arttırmış olan devletler sistem açısından tehdit unsuru olabilir. Böyle bir durumda diğer devletler bir araya gelerek güç dengesini sağlayabilirler. Realistlere göre, milli menfaat ile güç gibi kavramlar, devletlerarası ilişkileri belirlemeye yarayan temel faktörler olduğundan uluslararası politikada ilk adımda ele alınması gereken konuların başında gelmektedir. Realistlere göre; ilişkiler, ülkeler arasında bulunan güç ile menfaat mücadelesidir. Bu düşünceye göre devletler, uluslararası politikada kendi menfaatlerini korumaya çalışmak adına güç sahibi olmakta, güçse aynı doğrultuda askeri olan ile olmayan öğeler şeklinde iki başlığa ayrılmaktadır (Yılmaz ve Akbulut, 2016, 78).

Soğuk Savaş zamanı ele alındığında, güvenliğin kaynağı şeklinde iki kutuplu güç dengesi sistemi karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde askeri güvenlik daha ön plandadır. Yine bu dönem içerisinde, dünyanın siyasi açıdan iki kutba bölünmesi ve ilgili ittifak sisteminde ülkelerin rakipleri karşısında sert önlemler alması, kişilerin gözünde politik güvensizliklerin oluşmasına yol açmıştır. Zira farklı düşüncelere hoşgörü daha da azalmıştır (Özdoğan, 2019, 5).

Devletlerin mevcudiyetini koruyup devam ettirebilmesi için gerçekleştirmiş oldukları eylemlerin tamamı da milli menfaatlerin bir sonucudur. Bunun dışında devletler, kendi mevcudiyetlerini korumak için hem diğer devletlere hem de uluslararası örgütler ile uluslararası hukuka da güvenmezler (Eren, 2002, 9). Örnek

vermek gerekirse, Soğuk Savaş'ın ardından patlak veren Bosna ile Kosova gibi iç savaşlarda, yirminci yüzyılın insanlık dramlarına tanıklık edilmiş, (Yılmaz ve Akbulut, 2016, 78) çatışmalar kısa sürede uluslararası örgütlerin gözü önünde katliama dönüşmüştür. Ülke çözülmesi güç bir kaostan baş başa bırakılmıştır. Çatışmanın, tüm Balkanlar'a hatta Avrupa'ya yayılması ihtimaline karşı uluslararası kamuoyu harekete geçmiştir. Bu bağlamda (Ceylan, 2022, 72), askeri müdahale gücü olan ve barışı sağlama konusunda rol sahibi olan, BM ile Avrupa Topluluğu gibi çeşitli uluslararası örgütler krizlere müdahale konusunda yetersiz kalmışlardır.

1992 senesinde BM öncülüğünde Bosna'ya gönderilmiş olan ve "Koruma Güçleri" adı altında bilinen UNPROFOR askerleri, insanî yardım gerçekleştirmek ve BM Güvenli Bölgelerine olan saldırıların gücünü kırmak adına görevlendirilmiş ancak askerler silahlarını yalnızca kendilerine emir verildiğinde nefsi müdafaa için ya da mecbur kaldığında yaşam kurtarmak adına kullanmışlardır. Bosna'da, şehirler yerle bir olurken, sivillerin üzerine bombalar yağdırılırken, açlıktan pek çok insan yaşamını kaybederken, yiyecek taşıyan araçların yolu kesilirken, özetle yaşanan trajedi karşısında BM tarafından alana gönderilmiş olan güvenlik güçlerinin güç kullanması yasaklanmıştır. Bu duruma ilaveten Uluslararası Adalet Divanı'nın, Bosna'da yaşanan insanlık suçu karşısında Sırbistan'ı aklayan tavrı ve uluslararası istikrar, barış ile güvenliği sağlama hususunda sorumluluğu bulunan BM'nin etkinliğinin tartışılmasına sebep olmuştur. BM'nin bilhassa kitlesel ölümlerin yoğun bir şekilde yaşandığı insani buhranları engelleme ya da çözme hususunda inisiyatif geliştirememesi, örgütün varlığının sorgulanmasına yol açmıştır (Yılmaz ve Akbulut, 2016, 78), zira bu örgütlerin tamamı, kararları ile kullanılmalari bir şekilde devletlerin, ülkelerin ve birey olarak kişilerin güvenliğini etkiler nitelikte sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir (Akdeniz, 2020, 68).

Uluslararası güvenliğin sağlanabilmesi konusunda gerekli olan; uluslararası sistemin anarşik yapısı, devlet ile güç kavramlarının üzerinde ayrıca duran realizm, bugün bile, güvenlik çalışmalarına dair önemli bir teori olarak varlığını devam ettirmektedir. Realizmin, güvenlik ile alakalı çıkarımlarında bulunan boşlukları doldurmak ya da bahsi geçen akımın güvenliğe ilişkin düşüncelerini tümüyle reddetmek için ortaya çıkan pek çok fikir akımının kaynağında, açıkça ya da üstü kapalı şekilde realizm yatmaktadır (Ergüven, 2016, 789).

1.1.2. Liberalizm ve Güvenlik

Realizmin, uluslararası alanı anarşik bir durum olarak görmesine ve anarşinin savaşların tekerrür eden nedeni olduğu kabulüne karşı liberal yaklaşım bu anarşi durumunun savaşların nedeni olduğunu kabul etmemektedir. Realist düşünceden farkı kaçınılmaz olduğunu savunmamaktadır (Zenginkuzucu, 2020, 64).

Liberal yaklaşımlar, “çatışmadan ziyade barış ile iş birliği” temalarının üstünde durmaktadır. Bu kuram, uluslararası ilişkiler analiz seviyesinde çoğulcu bir yaklaşım içselleştirilerek; kişi, ulus-devlet, STK’lar, uluslararası örgütler ile uluslar aşırı gruplar düzeyinde icra etmektedir. Moravcsik, kişiler ile ulusal baskı gruplarını, uluslararası sahada önemli aktörler şeklinde kabul etmekte, yüksek politika sahalarında iş birliğini olası görmektedir (Şahin, 2017, 64).

Soğuk Savaş zamanının başlangıcından 1960’lı senelerin sonuna dek liberal kuram, realizmin gölgesinde yaşamıştır. İki kutuplu sistemden yumuşama dönemine girilmesinin ardından, devlet dışındaki aktörler daha ön plana çıkmıştır. Bunun dışında uluslararası sistemde, karşılıklı bir bağımlılık temelinde oluşturulmuş olan ilişkilerin hızlanması ve askeri merkezli güvenlik düşüncesinden farklı konular da dünyanın gündemine taşınmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler ışığında liberalizm düşünceleri güçlenmiştir (Uğuz, 2016, 90). Joseh S. Nye ile Robert Keohane tarafından yapılan karşılıklı bağımlılık konulu çalışma, Liberalizm’in, mevcut kaynaklar üzerinde ‘çoğulculuk’ ismi ile gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu görüşe göre, devletlerin üzerinde herhangi bir üst otorite bulunmasa dahi değerler-normlar, uluslararası hukuk, rejimler ve uluslararası organizasyonlar sistemin anarşik yapısını güçsüzleştirmektedir. Diğer taraftan, iş birliğinin yapılabilmesine yardım edecek ortamı da oluşturmaktadır. Dış politikada genel manada ortak menfaatler vurgusu büyük bir öneme sahip olup, devletlerin ortak menfaatleri olduğu müddetçe sistemin kaotik ve anarşik yapısı iş birliğini engellemeyecektir. Bu durum ile beraber, liberal dış politika kuramının özgün özelliklerini, mali menfaatler ve bölgesel ile küresel entegrasyon uğraşlarına önem atfetmek, ortak kimlik ve değerlerin altını çizmek, bir diplomasi ve de ikna aracı şeklinde yumuşak güç öğelerini ön plana çıkarmak biçiminde sıralamak mümkündür (Eren, 7-8). Fakat iş birliği devletlerin her koşulda kazançlarından çok görece kazançları önemsemesinden dolayı sekteye uğrayabilmektedir. Devletler, iş birliğiyle bunun taraflardan her ikisini de faydalı

olmasından ziyade iş birliği yapmış oldukları devlet ile karşılaştıkları zaman, ne kadar kazandıklarının her daim farkında olmak durumundalardır. Tüm devletler kazançlarını güvensiz, rekabetçi ve belirsiz olan bir uluslararası sahada yükseltmeye çalışacaklarından, iş birliğini başarı ile devam ettirmek her daim güç olacaktır. 11 Eylül'den bu yana ittifakların değişmesi bunu doğrular niteliktedir (Baylis, 2008, 75).

Liberalizmin üstünde önem ile durduğu kavramlar arasında yer alan 'demokratik barış', savı ilgili teorinin güvenliğe ne düzeyde yaklaşmış olduğunu anlamak mümkündür (Yiğit, 2017, 21). Demokratik Barış Yaklaşımı olarak da isimlendirilen bu teoriye göre uluslararası alanda savaşların yaşanmasının nedenlerinden biri karar vericilerin savaş kararlarını rahatlıkla alabilmelerinden kaynaklanmaktadır (Kanik vd., 2023, 238).

Liberal demokrasiyi benimseyen devletler kendi aralarında savaşmayacağını savunan bu teori, bahsedilen devletlerin saldırı ile savunma için başvurabilecekleri silahlanma kapasitesi ile askeri güce sahip olmalarına karşın ikili ilişkilerde güvenlik ikilemi taşımamalarından, olası çatışma ya da sıcak çatışmanın fazlaca zayıf bir olasılık niteliği taşıdığını vurgulamaktadır. Bunun hayata geçmesinde en önemli faktörünse liberal demokrasiyi benimsemiş olan ilgili devletlerin aralarında çoğulcu güvenlik topluluğu oluşturduklarından dolayı açığa çıkan bir anlaşmazlıkta kriz çözme yollarına başvurulmasını gösterirler. Böylece demokrasinin küresel boyutta önü açılacaktır. Liberal kuramın sac ayaklarından biri olan demokratik barış, uluslararası kuramların varlığı ile ekonomik bağımlılık uluslararası barışın sağlanıp devam etmesi konusunda belirleyici role sahiptir (Yiğit, 2017, 21). Ancak en demokratik ülkeler de dahi iç siyaset ile dış siyaset dinamikleri ve karar alma süreçleri arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. ABD ve Fransa'da iç siyasette meclislerin yasama yetkisi ve gücü varken dış siyasette önemli politikaların belirlenmesinde hatta savaş açmada ağırlıklı gücün Başkan ya da Cumhurbaşkanıya toplandığı bilinmektedir. Realist görüş, savaşların rejimlerden bağımsız ortaya çıktığını varsayarken liberalizme göre liberal demokratik devletler arasında savaş olmaz. Doyle, yaptığı bir çalışmada liberal devletlerin bir listesini çıkartarak ve 1816-1980 arasındaki büyük devletler arası savaşları sıralayarak hiçbir savaşta iki liberal devletin çatışmasına rastlamadığını raporlamıştır. Ancak bu 'Demokratik Barış Teorisi'ne birçok eleştiride getirmiştir. Layne, Fransa'nın Weimer Almanya'sına askeri müdahalesini göstererek tarihte

demokratik devletlerinde birbirlerine savaş açtıklarını söylemiş ve önermeyi tersine çevirmiştir (Zenginkuzucu, 2020, 65).

Mearsheimer, liberal demokratik düşünceye meydan okuyarak, liberalizmi "büyük bir yanılsama" olarak tanımlamıştır. Eserinde, Soğuk Savaş'ın bitiminde ABD'nin benimsediği liberal hegemonya esaslı dış politikanın tam anlamıyla başarısız olduğunu savunarak, liberalizmin insan doğasına ilişkin iki ana varsayımına dikkat çekmiştir. İlk varsayım, bireylerin temel ilkeler konusunda evrensel bir zeminde buluşamayacakları ve bu anlaşmazlıkların şiddete yol açacağıdır. Bu potansiyel şiddetle başa çıkmak için liberalizm üç parçalı bir çözüm sunmaktadır: herkesin devredilemez kişisel haklara sahip olması, hoşgörünün önemsenmesi ve devletin, diğer insanların haklarına saygı duymayanların yarattığı tehditleri sınırlamak için gerekli olması. Bu nitelikler liberalizmi kozmopolit bir kurama dönüştürürken, liberal demokrasiyi dünya çapında yaymayı ve açık uluslararası kurumlar inşa etmeyi hedefleyen ABD'yi de bir haçlı devletine dönüştürmüştür.

ABD'nin dünyaya kendi imajı doğrultusunda yeniden şekil verme politikası, barışı desteklemeyi, insan haklarını muhafaza etmeyi ve dünyayı demokrasi adına güvenli hale getirmeyi amaçlamıştır. Ancak bu politika, beklenenin aksine barışı zedelemiş, insan haklarını baltalamış ve kendi içinde liberal değerler üzerinde tehdit yaratan savaşları yöneten bir ülke haline gelmiştir (Said, 2022).

Soğuk Savaş'ın ardından ABD hegemonyasının tek kutuplu dünyada da sürmesi, Amerikan gücünün tartışmalı hale gelmesine ve liberal uluslararası düzenin işleyişinde zorluklara neden olmuştur. Sonuç olarak, Soğuk Savaş döneminde güvenlik amacıyla yapılan iş birlikleri ve liberal kurumsallaşma, diğer kutbu dengeleme gereksiniminin ortadan kalkmasıyla etkisini yitirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde insan haklarının öneminin artması ve insan haklarına yönelik ihlallerin dışarıdan askeri müdahaleye konu olabileceği "koruma sorumluluğu" doktrininin ön plana çıkması ise başka bir sorun teşkil etmiştir (Kurtbağ, 2020, 385). Ancak, geleneksel müdahale anlayışının yerini alan koruma sorumluluğu kavramının insan haklarını amaç mı yoksa araç mı olarak kullandığı konusu hala tartışmalıdır (Telli, 2012, 209).

Westfalya egemenlik ilkesiyle uyumsuz olan müdahaleci tutumun yarattığı kaygılar ve şüpheler, uluslararası sistemin istikrarı açısından potansiyel tehlike arz etmektedir. Bu kaygılar ve şüphelerin temelinde, uluslararası bağlantıların uzun süredir yerleşik olduğu insan hakları gerekçesiyle yozlaştırılması ve bu gerekçenin büyük güçler tarafından güçsüz devletlere karşı müdahale amacıyla bir koz olarak kullanılması bulunmaktadır. Jahn'ın belirttiği gibi, bu tür müdahaleler genellikle seçici bir şekilde uygulanmakta ve müdahale edilen ülkeleri istikrarsızlık ve kaos ile iç savaşa sürükleyebilmektedir.

İkenberry, Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkilerde güvenlik tehditlerinin büyük güçler arasındaki rekabetten ziyade devlet dışındaki aktörlerden geldiğine dikkat çekerek, Soğuk Savaş döneminde büyük güçler arasında uzun süreli barış ortamının nükleer caydırıcılık ve demokrasinin hâkim olmasıyla mümkün kılındığını belirtmiştir. Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde, her iki sütun da şüpheli hale gelmiştir. Nükleer caydırıcılık sistemi, nükleer güçlerin yayılmasını engelleyememiş ve ABD, George W. Bush döneminde Anti-Balistik Füze (ABM) Anlaşması'ndan çekilerek tek taraflı adımlar atmıştır. Demokrasinin hâkimiyeti ise özellikle 2008-2009 Küresel Ekonomik Krizi'nin ardından Avrupa ve ABD'de sol ve sağ popülist ve aşırılıkçı partilerin yükselişiyle demokratik gerileme evresine girmiştir (Kurtbağ, 2020, 385).

Ulusal güvenlik konusundaki tüm yaklaşımlar, siyasetin temel kuramları olan realizm, liberalizm, idealizm gibi diğer akımların etkisiyle gelişmiş ve şekillenmiştir. Siyasal fikirler tarihine bakıldığında, devlet merkezli veya insan merkezli güvenlik doktrinleri olsun, ilgili politikaları şekillendiren ana referansların temel fikir akımlarından etkilendiği açıkça görülmektedir. Zamanla değişen tek şey, algılanan tehditlerle ilişkili olarak önerilen güvenlik önlemleridir ve söz konusu temel referanslar, güvenlik politikalarının güncellenmesinde önemli etkenler olarak varlıklarını sürdürmektedirler (Birdişli, 2011, 167).

1.1.3. Sosyal İnşacı Güvenlik Yaklaşımı

Soğuk Savaşın sona ermesi ve uluslararası politikanın değişen niteliği yukarıda da ifade edildiği üzere disiplin içerisinde yeni bakış açılarının ortaya çıkması

sonucunu doğurmuştur. Sosyal inşacılık yaklaşımı da bu süreçte disipline dâhil olmuştur. Özellikle 1990'lı yılların dinamik yapısı disiplinde hâkim olarak kabul edilen her türlü bilgi ve önermenin sorgulanmasına neden olmuştur (Kiraz, 2014, 115).

Sosyal inşacı yaklaşım, neo-realizm gibi sistemik ve yapısal bir yaklaşım benimsemekte olup devletleri uluslararası sistemin ana aktörleri olarak kabul eder. Ancak inşacılar, uluslararası sistemdeki önemli yapıların maddi değil, inter-subjektif olduğunu vurgularlar. Devletlerin kimlik ve çıkarları bu sosyal yapılar tarafından inşa edilmektedir. Wendt'e göre, "uluslararası ilişkiler, konumları dışında bulunan aktörlerin içsel iletişimi ve bu iletişim sonucunda oluşan biz-öteki ilişkileriyle inşa edilen durum ve beklentilerdir". Dolayısıyla, devletlerin tarihsel deneyimleri ve algılamaları, devletlere kimlik atfeder. Sosyal inşacı kuramı benimseyenler, kimlik ile çıkar arasındaki ilişkinin ülkelerin davranışlarını yönlendirmede etkili olduğunu savunmuşlardır (Şahin, 2017, 66).

Diğer bir ifadeyle, uluslararası ilişkilerde birçok kuram, materyalist bir bakış açısıyla ekonomik kapasite ve askeri gücün dağılımına büyük önem verirken, inşacılık kuramında bu materyal güce tek taraflı vurgu yapılmaz. İnşacı yaklaşımı benimseyenler, uluslararası ilişkilerde maddenin değil, sosyal faktörlerin daha büyük önem taşıdığını savunmuşlardır (Eren, 2002, 12-13). Maddi ve maddi olmayan unsurların birbirini etkilediği iddiası, güç anlayışında da geçerlidir (Şahin, 2020, 3).

Bu bağlamda, Uluslararası İlişkiler düzeni içerisinde aktif rol oynayan aktörlerin, inanç ve düşüncelerini etkileyen unsurlar arasındaki ortak anlayışın merkeze alınması gerektiği savunulmuştur. İnşacılık kuramının bu yönleri, devletlerin davranışlarını şekillendiren kültür, normlar, düşünceler ve kimlik gibi "materyal olmayan" yapıları ön plana çıkarmaktadır. İnşacılık, uluslararası ilişkilerde yaygın olarak kabul görmüş olan menfaat, güç ve iş birliği gibi kavramları sosyolojik perspektif ve kimlik boyutuyla yeniden değerlendirir. Ayrıca, güç ve anarşi dengesinin anlamı, devlet kimliği ile menfaat arasındaki ilişki ve gücün detaylı bir şekilde açıklanmasıyla dünya siyasetindeki değişim sürecine alternatif bir yaklaşım sunar. Hopfa göre, İnşacılık güç kavramını düşünsel ve maddi olarak ayırıştırır ve düşüncelerin, kaba güçten daha etkili olduğunu vurgular. İnşacılık, ekonomik gücü reddederken, maddi ve düşünsel gücün dünya problemlerinin daha iyi anlaşılması için gerekliliğini savunur (Eren, 2002, 12-13).

Konstrüktivist bakış açısıyla, kimlik devletlerin dış ve iç politikalarında büyük bir öneme sahiptir. Kimliklerin olmadığı yerde dünya kaos dünyasına dönüşmektedir. Zira kimlikler devletlerin hareketlerinin öngörülebilirliğini sağlar ve belirsizliği en alt seviyeye çeker. İlgili durum birey ile alakalı gerçeklerle bir uyum içerisindedir. Kimlik kategorizasyonları ‘ötekinin’ davranışlarını öngörme gayesine de hizmet etmesiyle belirsizlikleri azaltarak hem kişilerin hem de toplumların istikrar ile düzene ilişkin güvenlik anlayışlarını da kolaylaştırmaktadır (Sarı Ertem, 2008, 206-207).

Sosyal İnşacı kuramı, uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramının sağlanmasında önemli bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kuram, uluslararası güvenliğin temelinde kolektif kimlik kavramının merkezi bir rol oynadığını savunur. Özellikle neorealizm ve realizm gibi diğer uluslararası ilişkiler teorileri ise bu yaklaşımı eleştirirler ve devletlerin uluslararası ilişkilerde çıkarlarına göre hareket ettiklerini öne sürerler. Onlar için güvenlik, devletlerin varoluşlarını koruma çabasıyla doğrudan ilişkilidir ve uluslararası ilişkilerde karşılıklı yardımlaşma veya kalıcı barışın sağlanmasının zor olduğunu belirtirler (Ergüven, 2016, 803; Karabulut ve Değer, 2015, 76).

Devletlerin uluslararası ilişkilerde sadece kendi çıkarlarına göre hareket ettiği ve bu çerçevede güvenliklerini sağlamaya çalıştığı kabul edilir. Uluslararası kuralların çerçevesinde birbirlerine yardım etmeleri ise doğrudan devletlerin güvenliklerine bir risk barındırmadan gerçekleşmeyeceği düşünülür. Bu noktada, Sosyal İnşacı kuram ise devletlerin çoğunluğunun kendilerini uluslararası toplumun bir parçası olarak gördüğünü ve bu anlayışın eylemlerini şekillendirdiğini savunur. Ancak bu durum, devletlerin çıkarlarından tamamen bağımsız olarak hareket ettikleri anlamına gelmez; tam tersine, uluslararası kurallar ve normlar içindeki eylemlerinin çoğunlukla devletlerin çıkarlarıyla ilişkili olduğu vurgulanır. Bu doğrultuda, Sosyal İnşacı kuram uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramını anlamak için çıkar ilişkilerinin ötesinde kolektif kimlik ve ortak değerlerin rolünü vurgulayan bir yaklaşım sunar (Ergüven, 2016, 803).

Sosyal İnşacı Teori bağlamında önemli bir kavram olan demokratik barış kuramı, demokratik yönetimlere sahip devletler arasında herhangi bir savaşın görülmediğini ve demokrasilerin birbirleriyle savaşmayacakları iddiasını ortaya koyar.

Bu kuram, demokratik devletlerin siyasi ve kurumsal yapılarıyla birlikte, aralarındaki potansiyel problemleri çatışma ve şiddet yerine barışçıl yöntemlerle çözebileceklerini vurgular. Özellikle uluslararası anarşik sistem içinde, savunma ve güvenlik problemlerinin çözümünün daha fazla demokrasinin yaygınlaşmasıyla mümkün olabileceği savunulur. Demokratik barış kuramı, uluslararası sistemdeki anarşik yapının ve güvenlik problemlerinin demokratik devlet sayısı ile ilişkilendirildiği bir perspektif sunar. Temel argümanı, demokrasiye sahip devletlerin birbirleriyle savaşmayacakları ve bu devletlerin demokratik yapının güvencesi altında barış içinde bir arada yaşayacaklarıdır. Sosyal İnşacı yaklaşımda ise, demokrasi gibi kavramların değişmez ve kalıcı nitelikler taşımadığı, aksine toplumsal ve sosyal etkileşimler sonucu oluşan yapılar olarak anlaşıldığı belirtilir.

Bu bağlamda, demokratik barış kuramı Sosyal İnşacı Teori içinde demokrasinin uluslararası ilişkilerdeki potansiyel rolünü vurgular ve demokratik devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde barışın sağlanmasında önemli bir faktör olduğunu tartışır (Olkoç, 2008, 16).

1.2. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Güvenliğin Tarihsel Arka Planındaki Rekabet, Devlet ve Aktörleri

1.2.1. Soğuk Savaş Sonrası Jeopolitik ve Uluslararası Güç Mücadelesi, Çatışmalar ve Küresel Güvenlik Dinamikleri

Devletler tarih boyunca hakimiyet alanlarını genişletmek, stratejik coğrafyalarda üstünlük sağlamak ve diğer çıkarları için güç mücadelesine girmişlerdir. Bu güç mücadelesi, bazı devletlerin yıkılmasına yol açarken diğerlerinin ise güçlenerek varlıklarını sürdürmelerini sağlamıştır. Bu bağlamda, jeopolitik devletler için önemli iki olgu ortaya çıkarmaktadır. İlk olarak, küresel aktörler arasındaki güç mücadelesi jeopolitik tarafından belirginleştirilmiştir; bu durum, devletlerin coğrafi hedefleri, idealleri ve toprak kazanımlarıyla ilgilidir. İkinci olarak, devletlerin konumları gereği mecburi politik hamleleri uygulamaya koyma sürecidir. Jeopolitik, bazı devletler için yayılmacı ve emperyalist hedefleri içerirken, diğerleri için ise varlıklarını koruma mücadelesi anlamına gelmektedir. Küresel güçler, kendi çıkarları

doğrultusunda dünyayı istikrara kavuşturma iddiasıyla geniş coğrafi alanları etkileme mücadelesi içindedirler (Babahanoğlu, 2022, 84).

Bu bağlamda, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan bazı sloganlar; Yeni Dünya Düzeni, Yeni Avrupa Mimarisi, Batı Dünyası, Globalleşme gibi kavramlar, daha önce Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında duyulan benzer kavramların üçüncü kez dile getirilmesidir. Bu kavramlar önceki dönemlerde her zaman yeni dengelerin ortaya çıkmasına ve zayıf ülkelerin zarar görmesine yol açmıştır (Oran, 1996, 357). Uluslararası sistemdeki bu güç ve farklılık, ekonomik güvenlik, doğal kaynaklar gibi unsurlara dayalı olarak değerlendirilmektedir.

ABD, Almanya, Japonya, İngiltere, Fransa, Çin ve Rusya gibi ülkeler dünya toplam yerli üretiminin büyük bir kısmını karşılamakta, diğer ülkeler ise kalan kısmı sağlamaktadır. Bu ekonomik ve askeri güce sahip olan ülkeler çoğunlukla Kuzey bölgesinde konumlanmıştır, bu durum uluslararası alanda Güney ve Kuzey arasında süregelen çatışmaları tetiklemektedir (Elik, 2023, 100).

Batı dünyasının üstünlüğü tescil edici bir etki yaratırken, aynı zamanda Batı değerlerine karşı bir tepkiyi de beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, sosyo-ekonomik konuların askeri ve güvenlik meselelerine göre daha baskın hale geldiği gözlemlenmektedir. Ayrıca, Güney ülkelerinin ekonomik ve siyasi zayıflıkları ile gelişmiş ülkelere olan bağımlılıkları, bu ülkelerin dünya politikasında etkili bir güç haline gelmelerini engellemiştir. Dolayısıyla, Kuzey-Güney diyalogu, tüm iyi niyetli çabalarına rağmen, bir tartışma zemini ötesine geçememiştir (Akademik Bakış, 2009, 13-14).

Küresel ekonomi, ticaret ve finans olanaklarından yararlanabilen ve küreselleşmenin avantajlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilen gelişmiş Kuzey ülkeleri ile gelişmekte olan veya bu sürece hiç dahil olamamış Güney ülkeleri arasındaki giderek artan uçurum, terör grupları için en güçlü motivasyon kaynaklarından biri haline gelmiştir. Bu hayat standardı farklılığı, terör örgütleri için kendi varlıklarını meşru gösterme ve destek toplama aracına dönüşmüştür. Küreselleşmenin sağladığı araçlar ise terör gruplarının faaliyet yöntemlerini çeşitlendirme ve etkilerini küresel ölçekte genişletme imkânı sunmuş, böylece küresel boyutta etkin hale gelmelerine katkıda bulunmuştur (Erdoğan, 2013, 278-279).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, dünya genelinde istikrarsızlık ve güvenlik tehditlerinin artmasına ve uluslararası çatışmaların artışına yol açmıştır. Farklı bölgelerde görülen demokratikleşme ve artan egemenlik mücadeleleri, beklenen istikrarın yerini çatışma ve gerilimlere bırakmıştır. Küreselleşme olgusuna karşı duran bölgeselleşme ve parçalanma, yeni dünya düzeninde uluslararası sistemin temel bileşenlerinden biri haline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde dünya, paradoksal bir şekilde her geçen gün daha da küreselleşmektedir. Sonuç olarak, parçalanma ile bütünleşmenin iç içe geçtiği ve birlikte geliştiği uluslararası bir ortam ortaya çıkmıştır (Kavuncu ve Dilan, 2007, 947-948).

Uluslararası sahada, AGİT, NATO ve Varşova Paktı gibi uluslararası toplulukların yeniden yapılanma çabalarıyla birlikte Avrupa Konseyi'nin eski Doğu bloğu ülkelerine yaklaşımı ve AB'nin eski Doğu bloğu ülkelerine ve hatta eski Sovyet Cumhuriyetlerine üyelik perspektifi, 20. yüzyılda iki dünya savaşının yaşandığı Avrupa'da yeni bir düzen ve istikrar arayışlarının izlerini taşımaktadır. Ancak, tüm bu çabaların eşit egemen devletler arasındaki menfaat çatışmaları ve asimetrik güç dağılımı sebebiyle sistemin sürdürülebilirliği ve çözüm üretme kapasitesi oldukça zayıf görünmektedir (Gül, 2022, 17). Başat güç olma mücadelesi veren devletler, birbirlerini dengeleyerek sürekli olarak birinin hegemonik güç konumuna gelmesini engellemeye çalışmaktadır. Bu dengenin bozulması durumunda ise sistem içinde güç dengesinin çökmesi riski ortaya çıkmaktadır (Elik, 2023, 92).

Uluslararası siyasi sistemde, en önemli güç konumundan geriye düşen ancak yeni statüsünü kabul etmeyen Rusya, olağanüstü ekonomik güç haline gelen Çin, yumuşak güç anlamında aktif olan Avrupa Birliği ve orta büyüklükteki diğer devletler, kendilerini dışlanmış veya söz sahibi olamadıkları bir uluslararası siyasi sistemin işlevsel olmayacağını anlamışlardır. Ancak 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında Rusya dâhil olmak üzere pek çok aktör, ABD'ye terörle mücadelede destek vermiştir. Örneğin, eski düşman konumunda olan Rusya, 11 Eylül saldırılarından hemen sonra ABD'ye açık bir şekilde desteğini ifade etmiştir (Gül, 2022, 17).

Ordunun karşı karşıya kaldığı risklerin azalması, devletlerin geçmişe göre daha az refah, güvenlik, ekonomik yarar ve egemenlik sağlaması gibi etmenler, güç kullanımının meşruiyetini belirleyen kolektif normlara bağımlılığın artmasına yol açmaktadır. Tek taraflı güvenlik yaklaşımından ziyade taraflı güvenlik anlayışının

benimsenmesi, uluslararası ilişkilerdeki güç dengelerini ve müdahale politikalarını derinden etkilemektedir. Bu bağlamda, devletler tek başlarına faaliyette bulunamayacakları gibi, zayıf veya çatışmadan kaçınan devletler bile çok taraflı koalisyonlara katılma eğilimindedirler. Özellikle 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında terörle mücadele, uluslararası politikanın merkezine yerleşmiş ve devletlerin dış politika öncelikleri arasında kritik bir yer edinmiştir. Seybolt'un belirttiği gibi, insan müdahalesi artık sadece geçmişin bir sorunu değildir; günümüzde dünya genelinde insan hakları ihlallerine karşı müdahale gerektiren durumlar ortaya çıkabilmektedir (Ataman ve Öztürk, 2016, 115-116).

Devletler için güvenlik her zaman en önemli öncelik olmuştur ve bu güvenliği tehdit eden unsurlar sürekli olarak mevcut olacaktır. Devletler arası ilişkiler genellikle çıkar odaklı olduğundan, kalıcı bir barışın sağlanması oldukça zordur. Geçmişten çıkarılan dersler, bu durumu çözenin en önemli yolunun "güç" arayışından geçtiğini ortaya koymaktadır (Karabulut ve Değer, 2015, 76).

Genel olarak, ABD'nin askeri güç olarak ön planda olduğu iki kutuplu dünya sonrasında, Rusya ve Çin'in de askeri güç olarak etkili oldukları görülmektedir. Ekonomik güç ise AB, ABD ve Japonya gibi süper güçlerle sınırlı değildir; günümüzde Çin, Rusya, Hindistan, Japonya gibi hızla büyüyen ve teknoloji üreten milli ekonomiler de belirgin bir şekilde yer almaktadır.

Bugünün dünyasında politik problemler ekonominin de etkisi altına girmiş durumdadır. Savunma ve güvenlik odaklı geleneksel dış politika kuramları, mali öncelikler ve mali diplomasiye yönelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, askeri, ekonomik ve siyasi açıdan tek başına hareket etme gücüne sahip olsa da, küresel meseleleri yönetmek için uluslararası iş birliği ve ittifaklar gereklidir.

Bu bağlamda, günümüz dünyasında tek bir küresel gücün değil, ulusal devletlerin de korunduğu birçok güç ittifakının varlığı dikkate değerdir (Kavuncu ve Dilan, 2007, 949-950).

Amerika Birleşik Devletleri'nin herhangi bir BM kararı olmaksızın gerçekleştirmiş olduğu Irak müdahalesi, dönüm noktası özelliği taşımaktadır. Mevcut uluslararası sistem ile hukuk normlarına aykırı biçimde sistemde tek egemen

hegemonik güç şeklinde davranan ABD, bütün dünyanın tepkisini toplamış ve BM Güvenlik Konseyi'nin önüne silah kontrolünü sağlayacak tedbirlerle çıkmak yerine, ilgili kontrolleri büsbütün imkânsız hale dönüştürerek, silahlı güç kullanma yöntemine başvurmuştur. ABD karşısında Kıta Avrupa'sını temsil etmekte olan Fransa ile Almanya'nın muhalefeti dahi, ABD'yi kararından vazgeçirememiştir. Müdahale bunun dışında AB ülkelerinin kendi içerisinde bölünmesine, kurulmaya çalışılan ortak dış politikanın hasar görmesine sebep olmuştur. 11 Eylül tarihinde düzenlenmiş olan saldırılar, ABD dış politikasında (Alakel ve Yıldırım, 2014, 153-154) önceliklerin tekrar saptanmasına ve ilgili devletin dış politikasının evrilmesine yol açacak büyük bir gelişme olmuştur. Hemen hemen herkes beklenmedik ve ani saldırıların gerçekleşmiş olduğu 11 Eylül'den sonra 'hiçbir şey eskisi gibi olmayacak' görüşü çevresinde toplanmıştır. 11 Eylül 2001 tarihi, bazı analistlere göre post-modern dönemin sona erdiği ve insanlığın güvensizlik dönemine girdiği bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

11 Eylül saldırılarında özellikle İkiz Kulelere yapılan uçak saldırıları dünya geneline birçok kez gösterilirken, o dönemin ABD Başkanı Bush, 21. yüzyılın başlarına damgasını vuracak olan doktrinini oluşturmaya başladı (Özcan, 455). Bush yönetiminin, terörle mücadelede oluşturduğu ve "önleyici müdahale" kavramıyla öne çıkan Bush doktrini, özellikle Irak'a müdahalenin politik ve meşru bir temele oturtulması konusunda tartışmalara yol açmıştır. Bu doktrinin kitle imha silahlarına sahip olduğu iddia edilen devletlere karşı gerekliliğini savunanlar olduğu gibi, müttefiklerin ABD'ye olan güvensizliklerini artırabileceği ve uluslararası meşruiyetini olumsuz etkileyebileceği endişesi taşıyanlar da bulunmaktadır. Ayrıca, ABD'nin küresel rakipleri Çin ve Rusya'nın kendi önleyici politikalarını haklı çıkarabileceği görüşü de dile getirilmiştir (Alakel ve Yıldırım, 2014, 153-154). Uluslararası sistemdeki anarşik yapının, devletleri ulusal çıkarlarını uluslararası çıkarlardan önde tutmaya ve dış politikalarını realizm çerçevesinde şekillendirmeye zorladığı belirtilmektedir (Tokatlı, 2022, 383).

1990'lı yıllar, Amerika Birleşik Devletleri'nin dış politikasının yumuşak güç ve uzlaşma üzerine odaklandığı bir dönem olarak nitelendirilirken, 2000'li yıllarda Bush'un ifadelerindeki diplomatik üslubun eksikliği ve sert güce vurgu yapılması,

dünya genelinde ve Ortadoğu'da yeni bir dönemin başladığını işaret etmektedir (Yıldırım, 2020, 102).

11 Eylül 2001 saldırılarının ardından, Eylül 2002'de açıklanan yeni ulusal güvenlik stratejisi, ABD'nin uluslararası ilişkilerdeki önceliklerini köklü bir şekilde yeniden tanımlamıştır. Bu stratejik belge, ABD'nin kendisini tehdit edebilecek potansiyel düşmanlara karşı önceden harekete geçebileceğini ve önleyici saldırılar düzenleyebileceğini belirtmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, ABD'nin hegemonik rolünü sürdürebilmesi için yeni güvenlik tehditleri ve düşmanlar arayışına girdiği açıkça ortaya konmuştur. Belge, terörizmin sadece Afganistan gibi belirli bir coğrafyayla sınırlı olmadığını, aynı zamanda dünya çapında yaygın olduğunu ve pek çok bölgede eğitimli terörist grupların bulunduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, belge serseri devletler olarak adlandırılan devletlerle mücadeleye odaklanmıştır.

Bu stratejik belge, ABD'nin uluslararası alanda başat rolünü sürdürebilmesi ve gücünü koruyabilmesi için gerektiğinde askeri güç kullanma yeteneğini ön plana çıkarmıştır. ABD'nin, kendi güvenliği ve çıkarları için uluslararası düzeyde meşru bir zeminde hareket etmeye ve potansiyel tehditlere karşı proaktif bir tutum sergilemeye hazır olduğunu net bir şekilde ifade etmiştir (Keskin, 2009, 109-110).

11 Eylül 2001 tarihinde El-Kaide'nin ABD'ye yönelik gerçekleştirdiği terör saldırıları, Orta Doğu'nun kaderini derinden etkilemiştir. Bu saldırıların ardından BM Güvenlik Konseyi'nin onayıyla ABD önderliğinde Afganistan'a uluslararası askeri operasyon başlatılması kaçınılmaz olmuştur (İdrisoğlu, 2010, 40). Terörle mücadele gerekçesiyle Afganistan'ın ardından Irak'ı da işgal eden Amerika Birleşik Devletleri, enerji kaynakları bakımından stratejik öneme sahip olan Orta Asya ve Orta Doğu'da kontrol sağlamaya çalışarak, potansiyel rakiplerinin hem gerçek hem de potansiyel rakipler olarak önlerine çıkmasını engellemeyi ve hegemonyasına zarar verebilecek bölgesel ittifakları engellemeyi amaçlamıştır. Kuzey Afrika ile Büyük Ortadoğu Projesi de ABD'nin yeni yöntemler ve ittifaklarla hegemonik liderliğini sürdürme stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Keskin, 2009, 109-110). Bu strateji, bölgedeki büyük enerji kaynaklarına dayalı jeostratejik ve jeopolitik önemi nedeniyle, 20. yüzyılın başlarına kıyasla Orta Asya'yı denetleme fırsatı sunacak ve böylelikle Mackinder'in "merkez bölge" olarak adlandırdığı Avrasya coğrafyasında etkin bir rol oynama olanağı sağlayacaktır Aynı zamanda, Rusya, Çin ve Hindistan'ın

birlikte hareket etme eğilimleri gösterdiği bir dönemde ABD'nin bu adımları, Orta Asya'da kendisine yönelik meydan okumaları engellemeye yöneliktir (Erhan, 2004, 146-147).

Bu bağlamda, ABD ayrıca Kuşak ve Yol Girişimi'nin bölgede gerçekleşmesini engellemeyi hedefleyerek Çin'in etkisini sınırlandırmayı amaçlamaktadır. Bölgedeki Çin tehdidi, özellikle Çin'in Orta Asya'da ekonomik bir süper güç olarak yükselmesiyle daha da belirgin hale gelmiştir (Ünver, 2021).

11 Eylül saldırılarının ardından, uluslararası sistemdeki hareket serbestisinin ve çok kutuplu düzene geçişin etkisiyle birlikte, çeşitli bölgesel oluşumlar ve ittifaklar ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, Latin Amerika'da AB modeli alınarak 2008 yılında Bolivya, Arjantin, Kolombiya, Şili, Guyana, Ekvator, Peru, Paraguay, Uruguay, Surinam ve Venezuela'nın katılımıyla Güney Amerika uluslararası birliği olan UNASUR kurulmuştur. Ayrıca, Rusya, Çin, Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ın katılımıyla Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) oluşturulmuştur. ABD ile Rusya arasında denge kurma çabası olarak Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan, Özbekistan ve Moldova tarafından GUAM oluşturulmuştur. Bu gelişmeler, 11 Eylül saldırılarının uluslararası sistemdeki kırılganlığı ve bölgesel girişimlerin ve ittifakların nasıl değişebildiğini gösterdiğini ortaya koymuştur (Tuic, 2023).

11 Eylül saldırıları sonrasında NATO'nun genişlemesi, Rusya'nın güvenliği açısından Çin'in güvenliği ile ilgili bir meydan okuma olarak algılanmaktadır. Özellikle Çin, bugün Rusya'nın Batı cephesinde karşı karşıya kaldığı durumun gelecekte kendi çevresinde benzer bir tehdit oluşturabileceği endişesi taşımaktadır. Bu bağlamda, 11 Eylül sonrasında Bush yönetimi, Amerika Birleşik Devletleri kuvvetlerini Orta Asya'daki Kırgızistan ve Özbekistan gibi bölgelere yerleştirerek bir strateji uygulamıştır (Kazımov, 2020, 44). Amerikan birlikleri bu bölgeye insani yardım operasyonları veya tatbikatları değil, terörle mücadele bahanesiyle askeri varlıklarını artırmışlardır. ABD'nin bu politikası, Avrasya'da bir hegemonya veya kolektif hegemonyanın oluşumunu engellemeyi hedeflemekte ve Büyük Avrasya'da Rusya-Çin yaklaşmasına karşı çıkmaktadır (Erhan, 2004, 144-147).

Çin ile Rusya arasında anlaşma sağlanmasını sağlayan temel unsur, her iki devletin tek kutuplu dünya düzenine karşı duydukları endişedir. Bu düzen içinde, ABD

gibi büyük bir gücün diğer ülkelerin çıkarlarını ve itirazlarını dikkate almadığına inanılır. Pekin ve Moskova için en uygun yanıt, diğer devletlerle birlikte çok kutuplu bir düzen oluşturarak bu hâkim gücü dengelemeye çalışmaktır.

1995 yılında NATO'nun Bosna'daki Sırlara yönelik müdahalesi, 1999 yılındaki Sırbistan'a karşı yapılan operasyonlar, 2003 yılında Irak'ın işgali, NATO'nun devam eden genişlemesi ve Bush yönetiminin müdahaleci savaş politikası, Çin ve Rusya'nın dengeleyici bir güç oluşturma ihtiyacını açıklayan faktörler arasında yer almaktadır.

Çin ile Rusya arasında stratejik bir ortaklık bulunsa da bu ortaklık somut bir müttefikliğe dönüşmeye yönelik açık kanıtlar bulunmamaktadır. Genel olarak, Rus liderleri ve birçok Rus, Batı'nın bir parçası olmayı istemekte ve ülkelerinin meşru çıkarlarını korurken, kendi güvenliklerini yakından etkileyen konularda danışılması gereken önemli bir güç olarak kabul edilmek istemektedirler. Günümüz Rusya'sında bu eğilim, Batı'ya entegrasyon çabalarıyla şekillenmektedir. Çin-Rusya ortaklığı özellikle silah ve enerji ticareti gibi alanlarda Rusya'ya önemli faydalar sağlamakta ve ABD ile ilişkilerinde bir kaldıraç işlevi görmektedir. Ancak bu durum kültürel yakınlık ile ilgili değildir.

Rusya, Çin'in Doğu Asya'da büyümesinin kendi çıkarlarına uygun olmadığını düşünmektedir. Bu durumda, Rusya'nın ABD ile ilişkilerini zayıflatarak Çin'le ittifak kurması, Moskova'nın Çin'in küçük ortağı haline gelip bağımlı hale gelmesine yol açabilir. Moskova, Washington'dan kendi ulusal güvenlik çıkarlarını ciddiye almasını beklemektedir. Ancak öte yandan, ABD'nin Kuzey Pasifik'ten çekilip Çin'in bu bölgede hâkimiyet kurmasını istememesi de bir gerçektir. Geniş perspektifte, güç merkezleri arasında dengeli bir iletişim kurulmasını Moskova arzulamaktadır. Ana güç odakları Rusya, ABD, Japonya, Avrupa ve Hindistan'dır. 2004 yılından sonra silah alım satımı İran ile olduğu kadar Çin ile ilişkilerde de belirleyici bir etken olmuştur (Kazımov, 2020, 44-46).

Rusya ve Çin arasındaki silah satışı önemli bir stratejik boyut taşımaktadır. İki ülke birçok konuda birbirlerini desteklemiştir. Rusya'nın silahlarını Çin'e satması, her iki ülkenin de çeşitli avantajlar elde etmesini sağlamıştır. 1990'ların başında Rusya, Çin'in en önemli silah alıcısı haline gelmiş ve bu durum, Rus silah

sanayisinin ekonomik zorluklar yaşadığı dönemde önemli bir kurtarıcı rolü üstlenmiştir. Çin için ise Rus silahları stratejik açıdan büyük faydalar sağlamıştır (Akman, 2015, 16-17).

Her geçen gün artan silah ticaretine ek olarak, 2005 yılında gerçekleştirilen ilk ortak askeri tatbikat, Rusya ve Çin arasındaki askeri ilişkilerin ilerlemesine önemli katkı sağlamıştır. İki ülke arasındaki bu ortak uygulama, Amerika'nın uluslararası sistemdeki egemenliğine karşı ortak bir duruş sergileyen bir adım olarak değerlendirilmiş ve Washington tarafından bir askeri ittifak girişimi olarak endişeyle karşılanmıştır (Kazımov, 2020, 44-46).

2000 yılında Putin'in hükümet yönetimine gelmesiyle birlikte gerçekleştirdiği ilk Asya seyahati, uluslararası politikada denge siyaseti izleyeceğine dair bir işaret olarak kabul edilmiştir. Bu seyahate Çin'i de dâhil etmesi, bu politikanın bir parçası olarak görülmüştür (Akman, 2015, 5).

2006 yılında Putin'in Çin ziyareti sırasında, iki ülke arasında askeri alanda önemli "stratejik iş birliği" anlaşmaları imzalanmıştır (Keskin, 2009, 72). Bunun yanı sıra, Çin-Rusya ilişkileri sadece askeri alanda değil, enerji alanında da önemli gelişmelere sahne olmuştur (Kazımov, 2020, 44-46). Rusya, enerji arzı açısından geleceğin büyük güçlerinden biri olarak kabul edilmekte ve enerji kaynaklarına sahip olmanın verdiği güçle dünya siyasetinde etkili olmaktadır (Efegil ve Musaoğlu, 2009, 14).

2006 yılı mart ayında gerçekleştirdiği Pekin ziyareti, Putin için büyük önem taşımaktaydı (Akman, 2015, 22). Bu ziyaret sırasında imzalanan 29 anlaşma arasında, Batı Sibirya'dan geçecek iki boru hattı ile 2011 yılından itibaren yıllık 60 ila 80 milyar metreküp arasında Rus doğalgazının Çin'e aktarılması konusunda anlaşma sağlanmıştır. Çin ile Rusya arasında Orta Asya'nın da önemli bir konu olduğu bilinmektedir (Kazımov, 2020, 44).

Rusya, uluslararası politikada enerji zenginliğini en büyük koz olarak kullanma stratejisini benimsemiştir. Rus enerji kaynakları hem tehdit hem de yaklaşma aracı olarak değerlendirilmektedir. Çin açısından bakıldığında ise enerji ihtiyacı büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, enerji ihtiyacını en güvenli ve en yakın

kaynaklardan karşılamak isteyen Çin, doğal olarak Rusya ile iş birliği yapmaktadır (Akman, 2015, 24).

Rusya için Orta Asya'da bulunmak büyük öneme sahiptir, çünkü bölge Rusya için güney sınırlarını koruyan bir tampon bölge olarak kabul edilmektedir. Bölgenin istikrarını kaybetmesi, özellikle Rusya'nın güney istikrarını tehdit edebilir (Keskin, 2009, 82). Bu bölgedeki ülkeler, özellikle Şanghay İşbirliği Örgütü gibi platformlar aracılığıyla birlikte çalışmaktadır. Şanghay İşbirliği Örgütü, Doğu'nun NATO'su olarak nitelendirilse de, ilgili ülkeler için ortak çalışmalarında hayati önem taşıyan bir platform sunmaktadır.

Ancak, Kazakistan ve Özbekistan gibi ülkelerde militan İslami hareketlerin yayılması, Afganistan ve Pakistan'daki dini aşırılıklar ve terörizm gibi sorunlu alanlar bulunmaktadır. Ayrıca, terör örgütlerinin Çin ve Rusya'ya yönelik saldırıları, Çin'in Xinjiang bölgesindeki Uygur Türk milliyetçiliği ve istikrarsız Kuzey Kafkasya yönetimi gibi konular da dikkate alınması gereken önemli konulardır. Şanghay İşbirliği Örgütü, bu gibi zorluklarla mücadelede istihbarat paylaşımı, terörle mücadele ve askeri iş birliği gibi alanlarda bir platform olarak önemli rol oynamaktadır (Kazımov, 2020, 46).

Özellikle Çin'in Orta Asya'da hızlı bir girişimde bulunmasına yol açan gelişmelerden bir diğeri, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra İran ve Türkiye gibi ülkelerin kendi kültürel ve tarihsel avantajlarıyla bölgedeki stratejik boşluğu doldurma çabaları olmuştur. Çin, Orta Asya'yı Rusya ile iş birliği yapabileceği bir alan olarak görmekte ve bu iş birliğiyle bölge dışındaki güçlere karşı direnme stratejisi izlemektedir. Ayrıca, Çin'in Orta Asya'daki ülkelerle ilişkilerini güçlendirmeye çalışması, komşu Orta Asya ülkelerinin NATO ve ABD güçleriyle yakınlaşmaya başlaması, özellikle sınır güvenliği gibi Çin'in bölgedeki çıkarlarını daha karmaşık hale getirmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri ise bölgede, Pakistan dâhil olmak üzere yeni askeri üsler inşa etme ve mevcut varlığını sürdürme çabası içindedir (Erenel, 2021, 11). Çin, Amerika'nın Afganistan, Güney Kore, Filipinler, Orta Asya ve Japonya'daki askeri üslerini çevrelemek istediği düşüncesindedir. Örneğin, 2010 yılı haziran ayında Washington yönetimi, Tacikistan ile 2011'e kadar askeri eğitim merkezi kurma

konusunda anlaşma yapmıştır. Bu merkezin Afganistan'daki NATO kuvvetlerine lojistik destek sağlamak için planlanması düşünülmektedir.

Çin, Amerika'nın bu bölgedeki askeri varlığına karşı şüphelerini dile getirmesine rağmen, diğer taraftan Afganistan ve Japonya'daki askeri üslerinden memnundur. Çünkü Çin, bu üslerin Japonya'nın nükleer ve askeri güç olma çabalarını engellediğini düşünmektedir. Ayrıca Amerika'nın Taliban'la mücadelesi, Çin'in çıkarlarına da hizmet etmektedir (Güneş, 2009, 184).

Yukarıda değinilen değerlendirmeler, uluslararası boyuttaki krizlere ve askeri müdahalelere giden yolda milli menfaatlerle güç dengesinin en önemli faktörler olduğu hipotezini desteklemektedir. Bu faktörler, sadece müdahale yanlısı olan devletlerin kararlarında değil, müdahaleye uzak duran ya da karşı çıkan güçlerin BM Güvenlik Konseyi'nde nasıl oy kullanacaklarına bile etki etmektedir. Libya ve Suriye krizleri üzerinde yapılan incelemeler, milli menfaatlerle güç dengesinin BM Güvenlik Konseyi'nin onay süreçlerinde ne kadar önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Güneylioğlu, 2021, 118).

Ulusal politikalarla uluslararası sistemde yaşanan olayları belirleyen aktörler arasında çok uluslu firmalar, pazar hareketleri ve devlet-dışı aktörler yer alsa da, uluslararası sistemin yapısını en çok belirleyen güçler Japonya, ABD, Çin, Avrupa Birliği, Hindistan ve Rusya gibi devletlerdir.

Bölgesel egemenliklerini korumak amacıyla büyük güçler arasındaki rekabet devam edecektir. Hindistan Güney Asya'da, Çin Doğu Asya'da, Fransa ve Almanya Avrupa'da, Brezilya Güney Amerika'da, Rusya Orta Asya ve Kafkasya'da, son olarak ABD ise Kuzey Amerika'da bu güçler arasında yer almaktadır (Efegil ve Musaoğlu, 2009, 8).

1.2.2. Çin ve Rusya'nın Ulusal Güvenlik Yaklaşımları: ABD ile Küresel Güç Rekabeti ve Orta Doğu Politikaları

Çin ve Rusya, ulusal çıkarları açısından diğer uluslararası aktörlerden farklı olarak büyük güç olarak kabul edilmektedirler. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, bu ülkeler için savundukları ideolojinin başarısızlığı olarak yorumlanmaktadır ve uluslararası

sistemi kendileri için bir tehdit olarak görmelerine neden olmuştur. Bu bağlamda, Çin ve Rusya komünist düşünceden uzaklaşarak daha ulusalcı yaklaşımlar izlemektedirler. Uluslararası sistemin özelliklerinden kaynaklanan faktörler, bu devletlerin güvenlikleri açısından tehdit olarak algılanmakta, özellikle iç otoriteleri ve sistemsel çatışmalar bu ülkeleri rahatsız etmektedir.

Çin ve Rusya, liberal politikaların dayatılmasına karşı daha otoriter rejimlerine sahip olmalarının etkisiyle küreselleşmeyi iç otoritelerine yönelik bir tehdit olarak görmekte ve bu alandaki herhangi bir boşluğun politik birliğin devamını olumsuz etkileyebilecek bir unsur olarak değerlendirmektedirler. Ayrıca, terörizmle bağlantılı olarak nükleer silahların yayılmasını bir tehdit olarak gören ABD'nin geliştirdiği füze savunma sistemleri de Rusya tarafından bir tehdit olarak algılanmaktadır.

ABD'nin bu sistemleri, nükleer güce sahip olan Rusya gibi ülkelere karşı değil, "haydut devlet" olarak tanımlanan ve kimyasal silah bulunduran ve kullanan devletler olan Kuzey Kore ve İran gibi ülkelere karşı kullanılacağı yönünde açıklamalar yapmaktadır (Tuic, 2023). Ancak bu projenin teknolojik olarak işler hale getirilmesi ve benzer ülkelere karşı etkin hale getirilmesi zaman alacak ve maddi kaynak gerektirecektir (Gözaydın, 2007, 145-146).

İki ülke arasında nükleer denge mevcuttu. Bir ülkenin nükleer silahlarının sayısı azalsa bile, caydırıcılık etkisi değişmeyecektir. İki süper gücün çıkarlarının örtüşmeme sebepleri, petrol ve çeşitli hammadde kaynaklarına dayanmaktadır. Sovyetler Birliği (SSCB) özellikle petrol kaynaklarından dolayı kendisini finanse edebiliyordu. Petrol zengini Orta Doğu'da sürekli olarak büyük rekabet yaşanmaktaydı (Keskin, 2009, 107). 2000'li yılların başından itibaren, bölgede biriken silahlar etnik ve mezhepsel gerginliklerin patlak vermesine sebep olmuştur (Şeker, 2019, 2).

Orta Doğu ve Rusya arasında özellikle Suriye üzerinden değerlendirildiğinde, Suriye Sovyetler döneminde kurulan önemli bir müttefik ilişkisine sahiptir. Rusya için Orta Doğu, İran'ın ardından stratejik olarak ikinci öneme sahip ülke konumundadır. Bu ilişkinin köklü tarihsel ve jeopolitik zeminleri bulunmaktadır ve politik gereklilikleri de içermektedir. Bu politik ilişki, silah ticareti gibi ekonomik alanlarda da kendini göstermiştir. Arap Baharı öncesi dönemde, Rusya'nın yedinci büyük silah

ihracat pazarı Suriye olmuştur. 2002-2009 yılları arasında Rusya'nın toplam silah ihracatının yaklaşık %10'u Suriye ve İran'a yapılmıştır. Arap Baharı sürecinde bile, 2010-2013 yılları arasında Suriye'ye MiG-29 savaş uçakları, hava savunma sistemleri ve T-90 tankları gibi silahların satış anlaşmaları devam etmiştir.

Rusya ve ABD arasındaki rekabet, özellikle kriz zamanlarında silah ihracat rakamlarını belirgin bir şekilde etkilemiştir. Soğuk Savaş'ın son dönemlerinde ve sonrasında, bu rekabetin silah ticareti üzerinde farklı sonuçlar doğurduğu gözlemlenmektedir. Rusya, ABD ile yeniden rekabet etme potansiyeline ulaşmış olsa da ABD'nin silah ihracatı rakamları 2017 yılı itibarıyla Rusya'nın önünde bulunmaktadır.

Politik yarışın özellikle Orta Doğu'da dengeye ulaştığı ifade edilebilir, ancak silah satış rakamları bu dengeyi yansıtmamaktadır. ABD'nin silah ihracatının Rusya'ninkinden daha fazla olması, bu alandaki dengenin farklı şekillerde dağıldığını göstermektedir (Çelik ve Çaylı, 2021, 378-388). Bu durum aynı zamanda Avrupa devletlerinin Orta Doğu ve Körfez güvenliğinde daha belirgin bir rol oynamaya başladığının işaretlerini vermektedir. Örneğin, Fransa'nın 2015 yılında Orta Doğu'ya yönelik silah satışlarında yaşanan artış, İngiltere Kraliyet Donanması'nın Bahreyn'de konuşlandırılması ve Almanya'nın DAESH'e karşı operasyonlara katılması gibi gelişmeler, Avrupa'nın bölgedeki artan etkisini göstermektedir (Erboğa, 2016, 34).

Silah ticaretinin görüldüğü üzere politik ve ekonomik yönü bulunmaktadır. Silah ticareti yapmakta olan ülkelerin ilgili tercihleri, politik yakınlık barındıran bir tercihi de barındırmaktadır. Bölge yalnızca rekabet sahası değil bunun yanında operasyon alanı haline dönüşürken silah endüstrisinin de vazgeçilmez pazarlarına dönüşmüştür (Şeker, 2019, 2).

ABD'nin Irak'a yapmış olduğu müdahalenin nedeni örneğindeki gibi şüphesiz ABD'nin Irak'ı işgalinin altındaki sebeplerin başında Orta Doğu'da bulunan enerji kaynaklarının güvenliği bulunmaktaydı. Güvenliğin sağlanmasının dışında, terörizmin önüne geçilmesi, Kitle İmha Silahlarının yayılmasının engellenmesi, İsrail güvenliğinin sağlanması bu savaşın bir başka temel nedenleri arasında kabul edilebilir. Bunların dışında Saddam Hüseyin tarafından insan hakları ihlalinin yapılması ve uluslararası terörizme destek verilmesi, Irak'ta yaşayan insanların

demokratik bir ülkede yaşam sürme haklarının bulunması ve son olarak Irak'ın demokratikleşmesinin ahlaki bir görev olması, ABD'nin uluslararası kamuoyunu etkileyebilme amacıyla başvurmuş olduğu argümanların bir bölümünü oluşturmaktaydı. Fakat savaşın sonlanması ile ABD tarafından iddia edilmiş olan Kitle İmha Silahları bulunamamış ve ayrıca El-Kaide ve Bağdat yönetimi arasında ilişki bulunduğu dair savlar da temelsiz kalmıştır. Bu kapsamda ABD'nin esas amacı dünya hegemonu şeklinde Orta Doğu merkezli doğalgaz ile petrol piyasasını denetlemek istemesidir (Yiğit, 2017, 120). Geniş tarihsel ve toplumsal bağlam göz önünde bulundurulduğu zaman Batı'nın bu sahada önemli bir emperyalist geçmişinin olduğu rahatlıkla görülmektedir. Endüstri devriminin ardından, petrol kaynakları devamlı şekilde emperyalist anlayışın odağında yer almıştır. 11 Eylül saldırılarının ardından petrol fiyatlarının iki kat dolayına yükselmesinin üzerine Batı Dünyasının, petrole doğal olarak da Orta Doğu gelişmelerine olan bağlılığı artınca petrolün kan davası için başvurulmuş bir silah (oil-for-fed) halini aldığı öne sürülmüştür (Ataman, 2006, 423-424). İlgili durum, bu sahadaki enerji arzının uluslararası piyasalara kesintisiz bir şekilde devam ettirilmesinin sağlanması olduğunu açık hale getirmektedir. 2003 yılında gerçekleşen Irak işgali petrol boyutunda ele alındığı zaman ise Amerika'nın asıl amaçlarından bir tanesinin de elinde bulunan ham petrol rezervleri açısından dünyanın en önemli sahasının enerji denetimini elinde tutmak olduğunu söylemek mümkündür.

Liderliğini ABD'nin üstlendiği küresel siyasi ve ekonomik sistemin ve ilgili sistemdeki ABD dominantlığının devam ettirilebilmesi uzmanlara göre; güvenli, ucuz ve kesintisiz bir enerji arzının sağlanabilmesiyle mümkündür. Bu kapsamda ilgili liderliğe karşı görülebilecek meydan okumaların da yine bu kararlılık ile defedilmesini mecburi hale dönüştürmektedir. ABD açısından dünya enerji piyasalarının denetimini tekeline toplamak için Orta Doğu bölgesi oldukça önemlidir ve ilgili saha herhangi bir diktatörün eline bırakılmayacak derece de değerlidir. Bu sebeple dünya petrol ile doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %65'lik kısmını elinde bulunduran Orta Doğu, ABD'nin dış politikasında öncelikli olarak ilgilendiği alanların başında yer almaktadır (Yiğit, 2017, 120-121).

ABD'nin Orta Doğu'daki etkinliğine karşılık olarak, Rusya Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Yeltsin döneminde bölgeye olan ilgisini azaltmıştı.

Ancak Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte Rusya'nın bölgedeki rolü yeniden şekillenmiştir. Özellikle enerji kaynaklarının kontrolü ve bölgedeki etkinliği açısından Rusya ve ABD, sistematik politikalar izleyerek bölgedeki stratejik amaçlarını ortaya koymuşlardır (İdrisoğlu, 2010, 80-81).

Gelişen dünya ekonomisinde doğalgaz ve petrolün stratejik önemi azalmayacak gibi görünmektedir. Bu bağlamda ABD'nin Orta Doğu'daki varlığını sürdürmesi ve etkisini artırması beklenmektedir. ABD'nin dış politikasında enerji odaklı politikalar üretmesi, özellikle Irak işgali ve uluslararası enerji piyasalarının kontrolü konularında gözlemlenmektedir. Ancak savaşın ilk dönemlerinde planlamaların savaş sonrasında uygulanamamış olması, Irak'ı kaos ve iç çatışma sürecine sürüklemiştir (Yiğit, 2017, 120-121).

Çin ise dünya politikasında ABD'nin hegemonik varlığından kaygı duymaktadır ve bu durum paradoksal bir dış politika tercihiye neden olmaktadır. Çin'in stratejik hedeflerine ulaşmak için Orta Doğu'da ABD ile rekabet etmesi kaçınılmazdır. Ayrıca Çin'in Orta Doğu'daki varlığı, Hazar petrolleri ile olan daha güçlü bağlantılar kurmasını sağlayarak Orta Asya'daki etkisini artıracaktır (Emiroğlu, 2006, 467-478). Bu bağlamda Çin'in Orta Doğu, Avrupa ve Orta Asya'daki çıkarları, Pekin'in Karadeniz havzası ve geniş Karadeniz havzasındaki dış politikasının bir uzantısı olarak görülmektedir. Çin, bu bölgelerde Rusya ve Amerika gibi büyük güçlerle doğrudan rekabet etmekten kaçınarak üçüncü bir güç olarak etki alanını genişletmeye çalışmaktadır (Yüce, 2021, 417-418).

Çin, mali açıdan hassas olduğu Karadeniz'e stratejik ortağı Rusya'nın etki alanı olarak bakmasına rağmen, askeri varlığını bu bölgede minimum düzeyde tutmaktadır. İki stratejik ortağın arasında kısa vadede sorunlar olmasa da Çin'in OBOR (Bir Kuşak Bir Yol) girişimi kapsamında Ukrayna ve Gürcistan'a önemli rol vermesi Rusya'yı endişelendirmektedir. Uzun vadede ise Çin'in Karadeniz'de izlediği politikalara bağlı olarak ilişkilerin değişebileceği düşünülmektedir (Kozanhan vd., 2020, 54). Her iki devlet de Çin için önemli gıda kaynakları sağlayan ve silah tedarik eden ülkeler konumundadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından dünyanın en büyük silah depolarından ve silah endüstrisine sahip olan ülkelere biri olan Ukrayna, Çin'in

savunma sanayisini geliştirmesi için önemli bir tedarikçi konumundadır. Çin, Rusya'nın önde gelen silah ticaret ortaklarından biridir, ancak Moskova ileri teknolojik silahlar ve silah teknolojileri transferi konusunda isteksiz davranmaktadır. Çin, Ukrayna'nın, ihtiyaç duyduğu silah ve teknolojilere erişim sağlamak konusunda uygun bir seçenek olduğunu düşünmektedir (Kasım, 2022, 746). Çin'in denge politikası izlediği açıktır; hırslı ve iddialı uygulamaları, mevcut uluslararası sisteme meydan okumasıyla kendini göstermektedir. Çin, ordusunu hızla geliştirmekte ve Rusya ile askeri iş birliği içinde bulunmaktadır. Bu durum, ABD ve müttefiklerinin karşısında Çin ve Rusya'nın güçlü bir şekilde konumlandığını göstermektedir.

Son zamanlarda Rusya, müttefikleriyle geniş kapsamlı askeri tatbikatlar düzenlemiştir. 2020 yılı ağustos ayında tamamlanan bir tatbikatta, Rus donanması Kuzey Kutbu çevresinde yeteneklerini sergileyerek bölgedeki stratejik varlığını güçlendirmiştir. Özellikle Rusya tarafından geliştirilen ve ses hızının dokuz katına ulaşabilen hipersonik füzeler, olası savaş senaryolarında önemli bir g unsur olarak potansiyel göstermektedir (Alpay, 2022, 23).

Rusya'ya komşu olan devletler, Rusya'dan potansiyel bir nükleer tehdit algısından endişe duymaktadır. Özellikle Putin'in Ukrayna'yı durdurmaması durumunda diğer ülkelerle savaş ihtimalini göz önünde bulundurabileceği ifade edilmektedir. İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya katılım başvurusunda bulunması gibi tarihi kararlar, bu tehdidin ciddiyetini vurgulamaktadır. Gürcistan ve Moldova gibi daha küçük ülkelerin yanı sıra Moskova'nın resmi müttefiki olan Kazakistan gibi ülkelerin de gelecekte Putin'in hedefi olma korkusu taşıdığı düşünülmektedir. Kremlin'in bu korkulara son vermek için herhangi bir çaba göstermediği ve aksine propaganda ve gözdağı gibi yöntemlerle bu endişeleri artırdığını belirtilmektedir. Son dönemde, politik sebeplerle doğal gaz kesintileri, NATO yesi bir ülkenin hava sahasına müdahale etmek, Litvanya'yı tehdit etmek ve Kolektif Güvenlik Anlaşması rgt yesi olan Kazakistan'a ekonomik baskı uygulamak gibi örnekler yaşanmıştır (Pszczel, 2023).

Küresel veya bölgesel güç olma veya olma arzusunda olan devletler, stratejik bölgelerde askeri üsler ve unsurlar bulundurma zorunluluğunu hissetmektedirler. Bu bağlamda seçilen coğrafyada ve hinterlandında, askeri kapasitelerinin araçsallığı

üzerinden politik baskı unsuru oluşturmayı hedeflemektedirler. Bu tutumlar, bölgesel ve küresel güç rekabetini tetiklemektedir (Babahanoğlu, 2022, 88).

1979'dan sonra kurduğu sistemi ayakta tutmaya çalışan ABD, güç rekabeti çerçevesinde sadece Orta Doğu'da değil küresel anlamda yeni bir Amerikan hegemonyası yapılanmasına gitmiştir (Bölme, 2012, 55). ABD, kendi küresel egemenliği adına, "kontrol edebileceği" niteliğe sahip yapılanmaları istemektedir. (Tasam, 2006).

ABD, uluslararası arenada askeri varlığını sürdürebilmek için çeşitli bölgelerde kalıcı ve uzun vadeli angajmanlara girişebilmektedir. Bu dış politika faaliyetleri, Afrika kıtasına yönelik politikalarıyla benzerlik göstermektedir (Çelik, 2022, 197). Örneğin, Afrika'daki en önemli askeri varlık ABD Afrika Komutanlığı (AFRICOM) olarak bilinmektedir. AFRICOM'un oluşturulmasının altında yatan sebeplerden biri, ABD Silahlı Kuvvetleri bünyesinde Afrika'ya ilişkin görevlerin karmaşıklığını ortadan kaldırmaktır. Bu durum, özellikle Orta Doğu'da ortaya çıkan El-Kaide gibi radikal örgütlerin Afrika'da da etkinlik göstermesi ve kıtadaki enerji kaynaklarına olan uluslararası ilginin artmasıyla ilişkilidir (Arslan, 2018, 298; Çelik, 2022, 206).

ABD, Afrika Komutanlığı'nın oluşturulmasına yönelik kamuoyuna bilgi verme çabalarını 6 Şubat 2007'de Bush yönetimi tarafından gerçekleştirmiştir. Bu sayede, ABD'nin Afrika kıyılarındaki milli güvenlik çıkarlarını korumak amacıyla muharip unsurlardan oluşan yeni bir komutanlık yapılanması oluşturulmuştur (Arslan, 2018, 298).

Uygun kontrol mekanizması, ulus-devlet yapıları aracılığıyla sağlanmaktadır. ABD'nin Ukrayna, Kırgızistan ve Gürcistan gibi ülkelerde gerçekleştirdiği tatbikatlar göz önüne alındığında, ABD'nin baştan inşa sürecine neden önem verdiği daha iyi anlaşılmaktadır. ABD, devletleri yeniden inşa ederek çok uluslu şirketlerine uygun pazarlar açmayı hedeflemektedir. Ayrıca, kendi politikalarına muhalif olabilecek hareketleri bastırmak amacıyla inşa ettiği bu devletlerde, kendi politikalarına uygun hareket edecek yöneticileri göreve getirmek istemektedir. Kafkaslar'da gerçekleştirilen 'kadife devrimler' operasyonları, Fukuyama'nın ifadesiyle 'devlet inşa etmenin açık bir

göstergesi' olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Orta Doğu Projesi de ABD'nin hedeflerinin bir parçası olarak görülebilir (Tasam, 2006).

Orta Doğu'nun stratejik öneminin artması ve enerji kaynaklarının daha fazla dikkat çekmesi, bu kaynakların Sovyet tehdidine açık hale gelmesiyle birlikte, Sovyetler Birliği ile ABD arasındaki rekabeti artırmıştır. Bu durum, mevcut askeri üs sisteminin yeniden kurgulanmasını ve güncellenen anlaşmaların yapılmasını da beraberinde getirmiştir (Bölme, 2012, 55).

II. Dünya Savaşı'nın ardından dünya iki bloğa ayrılmıştır. Doğu Bloğu'na hâkim olan SSCB'nin, savaş sonrası Türkiye'ye yönelik tehditleri, Türkiye'nin Batı Bloğu'na ve dolayısıyla ABD'ye yaklaşmasına neden olmuştur. Bu yaklaşmanın bir sonucu olarak, ABD Türkiye'ye ekonomik yardımlar sağlamıştır. Türkiye'nin NATO'ya üyeliğiyle bu yaklaşma daha da güçlenmiştir. Bu yeni süreçte, NATO ve ABD'nin Türkiye toprakları üzerinde üsler ve tesisler kurması mümkün hale gelmiştir. ABD'nin çevreleme politikası çerçevesinde Türkiye'nin stratejik konumu oldukça önemlidir. Türkiye'nin Orta Doğu ve SSCB ile komşu olması, İstanbul ve Çanakkale Boğazları'na hâkimiyeti, ABD'nin gözünde Türkiye'nin stratejik önemini daha da artırmıştır. Bu doğrultuda, kısa vadede Türkiye topraklarında üsler ve tesisler kurulmuştur. Bu üsler ve tesisler, lojistik merkezler olarak kullanılmanın yanı sıra izleme ve dinleme çalışmaları için de kullanılmıştır. Türkiye, istihbarat faaliyetleri arasında yer alan Genetrix ve U-2 gibi projelerin önemli noktalarından biri olmuştur. Soğuk Savaş dönemindeki gelişmeler ve ABD'nin tutumu doğrultusunda üs ve tesislerin sayısı da değişiklik göstermiştir (Kıyanç, 2020, 239).

Soğuk Savaş dönemi askeri doktrinine göre, Amerika Birleşik Devletleri'nin sahip olduğu askeri üslerin dört temel işlevi bulunmaktaydı: stratejik coğrafyalara geleneksel askeri gücün yansıtılması, muhtemel nükleer savaşa yönelik hazırlıkların yapılması (Babahanoğlu, 2022, 89), özellikle “Güney Kore ve Almanya gibi bölünmüş sıcak alanlarda” (Bölme, 139) oluşabilecek saldırılar karşısında Amerikan reaksiyonunu garanti eden tuzak tel işlevinin görülmesi ve ABD'nin gücünün temsil edilmesi. Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden bugüne kadar ABD'nin üsleri ve bu üslerdeki personel sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu durumu daha iyi açıklayabilmek adına sürekli bir çaba içinde olan ABD, bazen “insani müdahale”

bazen de "Irak'ın silahsızlandırılması" gibi çeşitli argümanlara başvurmaktadır (Babahanoğlu, 2022, 89).

Soğuk Savaş'ın sonuna dek uzanan bu dönem dâhilinde ABD'nin milli güvenlik stratejilerinin NATO'ya yansımalarının bir sonucu olarak askeri üslerin 'nükleer caydırıcılık' politikasının bir uygulama sahası olduğunu görmekteyiz. Sayıları her geçen gün artan nükleer silahların müttefik ülke topraklarında depolandığı bu dönemde, ABD hegemonyasının sorgulanmasına rağmen ülkeler, büyük oranda uygulanmakta olan politikalara onay vermişlerdir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve komünist bloğun çökmesi, ABD üs politikası bakımından bir problem olmaktan ziyade, artık komünist tehdidi önemsemeyen dünyada tepki çeken ve problemlerle karşılaşan politikası açısından benzersiz bir olanak sağlamıştır (Bölme, 2012, 55).

Yeni tehditler karşısında güvenliğin çerçevesinin genişletilmesinin hem artıları hem de eksileri bulunmaktadır. Örneğin, güvenliğe yönelik tehditlerin ekonomi, diplomasi ve çevresel tedbirler gibi çeşitli faktörleri de içerecek şekilde daha geniş kapsamlı bir anlayışla ele alınması bir avantajdır. Ancak, devlet ile yurttaşları korumak için meşru güce başvurma ve güç kullanımına emri verme yetkisi bulunan güvenlik teşkilatlarının, özellikle toplumun sivil alanlarında aktif olmaları durumunda, aşırı bir güce sahip olmaları bir dezavantajdır. Özellikle insani güvenliğe ilişkin tehditlerin önlenmesi sırasında güvenlik ile özgürlük dengesinin sağlanması büyük önem arz etmektedir. Temelde kişiyi merkeze alan güvenlik anlayışının uygulanması sırasında, insanın en temel hakkı olan yaşama hakkı çiğnenebilmektedir. Bu durum, gerçek bir çelişki oluşturmaktadır. Örneğin, Arap Baharı'nın arka planındaki sebepler arasında gösterilen rüşvet, yoksulluk, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve ekonomik sorunların ana sorumlusu, aslında Orta Doğu'daki diktatör rejimler ve bu rejimleri canlı tutan faktörlerdir. Libya'daki muhalifleri desteklemek amacıyla Batılı devletler tarafından gerçekleştirilmiş olan silahlı müdahaleler neticesinde yüzlerce kişi yaşamını yitirmiştir (Aksu ve Turhan, 2012, 71).

Siyasi mekanizmanın yapısı, aşırı İslam hareketleri ve din temelli çatışmaların yaşanmasında kritik bir öneme sahiptir. Klasik otoriter ve monarşik yönetimlerin halk üzerinde kurmaya çabaladıkları siyasi tebaiyet duygusu her geçen gün farklı boyutlara yönelmiştir. Halk, son dönemlerde yönetimlerden

memnuniyetsizliğini örgütlenerek meydanlarda göstermektedir. Bu bağlamda, yakın dönemde şahit olduğumuz Arap Baharı adıyla bilinen 'mutsuz geleneksel halk' gösterileri bu duruma kanıt olarak gösterilebilir. Tüm bunların sonucunda, İslam'ın radikal bir kimlik kazanması söylemi yaygın çevreler tarafından kullanılmaya başlanmış, anti-İslam hareketlerin her biri partizanlık, gruplaşma ya da olay İslam adı altında yansıtılmaya başlanmıştır (Yiğit, 2017, 78).

Öte taraftan, sosyal hayatın bütün sahalarının güvenlik kavramı çerçevesinde çözümlenmesi anlayışı da bir engel olarak karşımıza çıkabilmektedir. 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin terör eylemlerine karşı aldığı tedbirlerin bir sonucu olarak, neredeyse toplumsal hayatın bütün sahalarına müdahalelerde bulunulmuştur (Aksu ve Turhan, 2012, 71-77).

İnsani müdahale, genel anlamda 1990'lı yıllardan itibaren hem ABD hem de diğer güçlü devletlerin BM ve NATO ile birlikte başka ülkelere gerçekleştirdiği hemen hemen her müdahalenin kılıfı haline gelmiştir. Bu isim altında yapılan askeri operasyonlar ve işgaller, adalet, insani değerler ve özgürlüğe evrensel bir katkı gibi sunulmuştur. ABD ve onun yanında yer alan devletler, bu gerekçeyle hareket etme özgürlüğünü kendilerinde görmeye başlamışlardır. Bu nedenle, 'insani müdahale' kavramı zamanla yerini haklı savaş kavramına bırakmıştır. 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin terörizmle mücadele ve serseri devletlere karşı başlattığı çabalar, özel askeri şirketler açısından da bir dönüm noktası olmuştur.

1.2.3. 21. Yüzyılın Gizli Emperyalizmi: Yeni Sömürgecilik ve Küresel Güç Oyunları

Yeni-sömürgecilik, geleneksel sömürgecilikte olduğu gibi güçlü ve zengin ülkelerin askeri güç kullanarak değil, genellikle ekonomik güçlerini kullanarak dolaylı yollarla zayıf ve fakir ülkeleri denetim altında tuttukları bir emperyalizm türüdür (Altınbaş, 2011, 37-38). Bu tür emperyalizmde, sömürgeci devletler kendi ülkelerinde bulunmayan değerli kaynakları başka ülkelerdeki devletler tarafından sömürülmeye hazır hale getirirler ve bu kaynakları ele geçirebilmek için stratejilerini bir satranç oyunu gibi kullanırlar (Harunoğulları, 2021, 154).

Fakir ülkelerin zenginlere bağımlı olmaları adına zorlanmaları, başka bir tercihlerinin olmaması, yeni-sömürgecilik uygulamalarını dolaylı hale dönüştürmektedir. Ekonomik yardımlar ile ekonomik denetim sağlayan uygulamalar, politik gücü geri plana atmakta, askerî gücü ise genellikle etkisizleştirmektedir. Güç kullanımının en alt seviyede olduğu sistemde, önceki gibi toprakların işgali yoktur; kontrol yönetimi bilhassa ekonomi, ikinci olarak da kültürel alanın üzerine kurulmuştur. Yeni-sömürgeci düzen içerisinde, sömürülenlerin kendi ekonomilerinde kontrolleri yoktur, bu sebepten kendi mali politikalarını bağımsız biçimde gerçekleştiremezler (Altınbaş, 2011, 37). Nhrumah göre yeni sömürgecilik, emperyalizm'in en tehlikeli ve en son aşamasıdır (Varlıklar, 2022, 67).

Yeni-sömürgecilik döneminde başrol kapitalizmdir. Uluslararası ilişki ile sistemlerin bu yeni tip sömürüye uygun olduğu başka bir gerçektir. Her şeyden evvel var olan sistemdeki zengin ve güçlü devletlerin, aynı eski sömürgecilik zamanında olduğu gibi günümüzde, başta doğalgaz ve petrol olmak üzere hâlen daha hammadde gereksinimi mevcuttur. Yeni-sömürgecilikteki en dikkat çeken özellik, sömürü sisteminin dolaylı şekilde kurulması ve sürdürülmesidir. Eski sömürgecilik ve yenisini ayırmak adına eski sömürgeciliğe “doğrudan sömürgecilik”, yeni olana ise “dolaylı sömürgecilik” adını vermek yerinde olmaktadır. Sömürge kavramı, günümüzde artık bir tabu halini almış kavram olduğundan yerine ekonomik yardım, serbest ticaret, sürdürülebilir kalkınma ve iş birliği gibi çeşitli kavramlar kullanılmaktadır. İlgili sistemde, her seviyede ve her yerde bağımsız piyasa gücü varlık göstermektedir. (Altınbay, 2011, 37-38). Bugün yirmi birinci yüzyılın ilk 25 yılını geride bırakırken sömürgecilik ya da bir başka tabirle küresel egemenliğe soyunmuş herhangi bir ‘imparatorluk’ (bu kavram günümüzde en fazla ABD’yi işaret etse de artık ABD’nin rakipsiz olmayacağı görülmüş vaziyette; benimsediği strateji ile kullandığı dil bakımından Çin ve hatta bir bakıma Almanya, Fransa ile Rusya’da kolaylıkla ilgili kategoriye dahil olabilir). Politikaları 20. yüzyıla nazaran oldukça çeşitlenmiş haldedir. Şartların değişmiş olması, yeni araç ile teknolojilere başvurulması, bugün emperyal hırslar ile yeni sömürgeci politika ve yöntemleri görünmez hale getirmese de fazlaca inceltmektedir. ABD başta olmak üzere başlıca güçlerin denizaşırı baskı kurmak ve uzak bölgelerdeki menfaatlerini korumak için girişmiş oldukları işgal, savaş ile askeri müdahaleler gibi kaba kuvvete başvurmak ardından yatırımlar, ticaret,

borç ile hibeler yoluyla hâkimiyet kurma vb. gibi yumuşak güç öğelerini takip ve tahmin etmek nispeten daha basit görünmektedir (Doyran, 2021).

Avrupalı güçlerin ayak basmadıkları yer kalmamıştır. Bu durum, Avrupalı devletler arasında rekabete yol açmıştır, özellikle doğal kaynakları zengin, ulaşım ve tedarik açısından stratejik öneme sahip bölgelerde kendi aralarında savaşmayı dahi göze almışlardır. Hindistan ve Süveyş Kanalı gibi bölgeler bu stratejik öneme sahip yerler arasında yer alır. Bu bölgelerde Fransa ile İngiltere arasında mücadele yaşanmıştır. İngiltere, dünyaya hâkim olma gerekliliği inancını sürekli vurgulamış ve bu hedefe ulaşmak için çaba göstermiştir. Fransa ve İngiltere gibi eski imparatorluklar geniş toprakları kontrol etmişlerdir; Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Kuzey-Güney Amerika ve Karayipler'deki sömürgeler ile Afrika, Ortadoğu ve Uzakdoğu'da geniş topraklar ve tüm Hindistan bunlar arasında yer alır. Bu topraklar zamanla Fransa ve İngiltere'nin egemenliğinden kurtulmuştur (Aslan, 2006, 15).

Batı kapitalizminin küresel bir bakış açısıyla baktığı dönemde, her yerin artık sadece herkes için değil, "her yerin batı açısından açık" olarak görüldüğü gözlemlenmiştir. Batı, askeri ve ideolojik tehdit olmaksızın küresel ölçekte faaliyet gösterebileceği bir küresellik çerçevesinde dünyayı algılamaya başlamıştır. Büyük sermaye, devletlerin menfaatlerine paralel olarak, arı kovanının çiçek tarlalarına yakın bir yere konması gibi dışsallık yaratmaktadır; burada kovan, büyük sermayenin kendi ülkesi yani kendi topraklarıdır. Çok uluslu şirketler ise bu küresel süreçte arıların görevini üstlenmişlerdir. Büyük sermayelerin uluslararası alanda başarı elde edebilmesi, ulusal, cephesel veya bölgesel düzeyde dışsallık oluşturabilmesine bağlıdır. Dünya, bilim ve teknik alanında hızlı ilerlemeler kaydederken aynı zamanda insanlık için sürdürülemez sömürü düzenlerine de tanıklık etmektedir (İrge, 2005, 7).

1.2.4. Küresel Çatışmalar ve Siyasi İstikrarsızlık Sonucu Oluşan Göç Dalgalarının Yönetimi: Türkiye'de Suriye Uyruklu Mültecilerin Entegrasyonu ve Toplumsal Etkileşimler

Siyasi karışıklıklar, savaşlar, etnik çatışmalar ve ekonomik krizler, Afrika, Avrupa, Orta Doğu, Güney Amerika ve Asya'da milyonlarca insanın yerinden

edilmesine yol açmıştır. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) 2018 verilerine göre dünya genelinde 70,8 milyon insan yerinden olmuştur (Buz ve Korç, 2021, 199). Bu insanların 25,9 milyonu 18 yaşından küçüktür. 2018 yılında 2,3 milyon kişi zorla yerinden edilmiştir. Bu rakam, 20 sene öncesine kıyasla iki kat artış göstermektedir. Her gün dünya genelinde 37 bin insan yaşadıkları bölgeleri terk ederek göç etmekte, bu göç edenlerin dörtte üçü komşu ülkelere sığınma talebinde bulunmaktadır. İltica başvurusu yapıp karar bekleyenlerin sayısı ise 3,5 milyonu bulmaktadır. En fazla mülteci barındıran ülkeler sırasıyla Türkiye (yaklaşık 4 milyon), Pakistan (1,4 milyon), Uganda (1,2 milyon), Sudan (1,1 milyon) ve Almanya (1,1 milyon) olarak öne çıkmaktadır. Ülkeler bazında en fazla Suriyeli mülteci bulunan ülke Türkiye'dir, diğer önemli gruplar ise 2,3 milyon Güney Sudanlı, 2,7 milyon Afganlı, 1,1 milyon Myanmarlı ve 900 bin Somalili olarak sıralanmaktadır (İB, 2020, 83).

Suriye'de yaşanan iç karışıklıklar ve çatışmalar sonucunda ortaya çıkan göç dalgası, Türkiye başta olmak üzere diğer komşu ülkelerle birlikte Avrupa Birliği (AB) ülkelerini de etkilemiştir. Sığınmacıların bir kısmının AB ülkelerine geçiş yapmasıyla birlikte, mülteciler ve göçmenlerle ilgili tepkiler gündemde önemli bir yer tutmuş ve bu tepkiler iç siyaset malzemesi haline gelmiştir. Bu durum, AB'nin göçmenlere yönelik farklı politikalar geliştirmesine yol açmıştır. AB, göçü üye ülkelerde önlemek veya kontrol altında tutabilmek amacıyla sınır hattında bulunan ülkelerle anlaşmalar yaparak çeşitli önlemler almıştır. Bu kapsamda, AB Türkiye ile tam üyelik müzakereleri sırasında geri kabul anlaşması imzalamıştır. Anlaşma, 2003 yılında önerilmiş ve 2005'ten itibaren müzakereler yürütülmüş olup, 2013 yılında sonuçlanmıştır.

Ancak, yapılan düzenlemeler Suriyeli sığınmacı ve mültecilerin sorununu tam olarak çözebilmiş midir? Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin karşılaştığı temel problemler nelerdir? Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşlarının bu soruna bakışı nasıldır? İlk konuyla ilgili karşılaşılan problemler nelerdir ve yaşanan göç dalgası nasıl daha iyi yönetilebilir? Bu sorular, konunun tüm boyutlarını anlamak adına önem arz etmektedir (Aktaş, 2018, 131).

Dünya üzerindeki mülteci sayısında görülen artışla beraber, mültecilere yönelik kalıcı çözümler üretmek uluslararası toplumun en güç gündemi halini almıştır.

Pek çok mülteciye yönelik tercih edilmekte olan en iyi çözüm, kendi ülkelerindeki şartların iyileştirilmesi ile ülkelere gitmek olsa da çatışmaların bitmemesi ve siyasi istikrarsızlıktan dolayı hayata geçememekte, mülteciler göç etmiş oldukları ülkelerde yaşamaya devam etmektedir. Mültecileri ağırlayan Batı dünyasındaki vatandaşlar, mültecilere karşı şefkatle ya da koruma odaklı yaklaşmamıştır (Ekici, 2019, 697).

Avrupa’da, üstünlük hissi ve ön yargılar göçmenleri, ırkçılığın farklı biçimlerine maruz bırakmaktadır. Bu benzeri olumsuzluklarla karşılaşan mülteci ve göçmenlerin, geldikleri Avrupa toplumlarına entegre ya da adapte olamamasının büyük bir kısmında, yaşadıkları olumsuzluklar karşısında yeniden çaba göstermeye heves ve nedenlerinin kalmaması olarak açıklanmaktadır. Söz konusu çok az göçmen, gittikleri ülkede yeniden başlamakta ancak entegrasyon sorunu yaşamaktadır. Aslında sorunun kronik hale dönüşmesindeki önemli unsur, bu zeminin aktörler tarafından kullanımı ve hükümetlerce bu soruna ‘çare’ adı altında üretilen politikaların, toplumdaki olumsuz/yanlış algılamaları azaltmak yerine meşrulaştırmasıdır (Yılmaz, 2018, 117-119).

Türkiye'deki Suriyeli göçmenlerin ülkeye entegrasyon süreci, çeşitli meydan okumalarla karşı karşıyadır. Öncelikle, giriş yapan bireylerin masumiyeti ile potansiyel siyasi yandaşlık arasındaki ayrımın belirsizliği güvenlik endişelerini artırmaktadır. Ayrıca, Suriyeli sığınmacıların varlığı, ekonomik, sosyal ve sağlık alt yapı hizmetlerinde eşitsizlikler ve kısıtlamalar yaratmaktadır (Demir, 2022, 10).

Türkiye, uluslararası hukuk çerçevesinde mültecilere yönelik coğrafi kısıtlamaları sınırlı ölçüde uygulamaktadır, ancak tarihsel olarak çeşitli coğrafyalardan ve etnik kökenlerden gelen mültecilere sıcak bir karşılama sunmuştur (Çakran ve Eren, 23). Son dönemdeki hızlı Suriyeli nüfus artışı, Türkiye’de kalıcı olarak yerleşmeyi tercih eden bireylerin sayısında gözle görülür bir artışa neden olmuştur. Bu durum, yerel nüfus içinde Suriyeli sığınmacılara yönelik güvensizlik duygularının artmasına yol açmıştır. Özellikle, mültecilere karşı olumsuz tutum ve davranışların temelinde sıklıkla bir "tehdit algısı" yatmaktadır (Ekici, 2019, 697).

Türkiye'deki yerel halk ile Suriyeli sığınmacılar arasında çeşitli gerilimler yaşanmaktadır. Bu gerilimlerin bir kısmı, sığınmacıların suç olaylarına karışmasıyla ilişkilendirilmektedir. Özellikle Kilis, Gaziantep, Kahramanmaraş ve Şanlıurfa gibi

şehirlerde, göçmenlerin düşük ücretle çalıştırılması gibi durumlar bir dizi soruna yol açmaktadır. Bu olumsuz etkiler, yerel halk arasında bazen yetkililere, bazen de olaylardan haberi olmayan Suriyeli sığınmacılara yönelik tepkilerle kendini göstermektedir. Özellikle Şanlıurfa ve Gaziantep gibi yoğun Suriyeli nüfusun bulunduğu bölgelerde, sığınmacılara karşı çeşitli protesto eylemleri gerçekleşmiştir.

2016 ve 2017 yıllarında özellikle büyükşehirlerde ve Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı Kahramanmaraş, Kilis ve Hatay gibi illerde, Suriyeli göçmenlerin karıştığı suç olaylarına ilişkin halkın büyük tepkiler verdiği olaylar kaydedilmiştir. Bu durum, Suriyeli göçmenlerin kültürel farklılıkları, düşük gelir düzeyi nedeniyle yetersiz istihdam imkânları veya düşük ücretlerle çalıştırılmaları gibi ekonomik faktörlerden kaynaklı olarak Türk vatandaşlarıyla uyumlu bir yaşam kurmada zorluklar yaşadıklarını göstermektedir. Sosyal açıdan değerlendirildiğinde ise, barınma merkezleri dışında kalan pek çok Suriyeli sığınmacının şehirlere plansız ve düzensiz şekilde dağılması, kentlerde nüfus artışına ve buna bağlı olarak da tepkilerin artmasına yol açmıştır. Bu durum, kent yaşam standardında çeşitli düzeylerde bozulmalara neden olmuştur.

Büyük kentlerde yaşayan Suriyeli sığınmacıların çoğunluğunun, yaşamlarını sürdürebilmek için dilenmek zorunda kaldıkları gözlemlenmektedir. Barınma merkezleri dışındaki sığınmacıların ekonomik kaynaklarının tükenmesi halinde daha zor duruma düşecekleri, yasadışı yöntemlerle hayatlarını idame ettirmeye çalışacakları öngörülebilir. Bu nedenle, Suriyeli sığınmacıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan iş ve barınma şartlarının sağlanması gereklidir. Yeteneklerine uygun iş imkânları sunulamazsa, dilencilik gibi alternatif yollarla yaşamlarını sürdürmek zorunda kalacakları da göz önünde bulundurulmalıdır (Akkoyunlu ve Ertan, 20-29).

Bunun dışında farklı sebepler ile gerçekleşmiş olan göç farklı kültürlerin karşı karşıya kalmalarına yol açmakta ve farklı kültürleri olan kişilerin birlikte yaşamalarını devam ettirme zorunluluğu adapte olma süreci ile beraber kimi zaman uyumsuzluk ile çatışma boyutuna dek varan önemli problemleri de doğurmaktadır. İlgili problemler kültürlerarası iletişimin önünde bulunan engeller şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Kültürel farklılıklardan ileri gelen uyum problemleri, iletişim engelleri ile ilgili engelleri aşma yöntemleri bugün göç almakta olan birçok toplumun öncelikli konuları arasında yerini almaktadır (Tunç, 2015, 35).

İnsanların topluma uyum süreçlerini desteklemek için öncelikli olarak ele alınması gereken alanlar arasında dil kursları ve meslek eğitimleri bulunmaktadır (Aktaş, 2018, 148-149). Yapılan araştırmalar, mülteci çocukların dil öğrenme sürecinin stratejik bir öneme sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda, okulların çocukların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmesi ve onların ilgili okullara uyum sağlamalarını teşvik edecek çalışmalar yapılması gerekmektedir (Yenen ve Ulucan, 2020, 301). Türkçe dilini öğrenmeleri, mültecilerin topluma hızlı bir şekilde entegrasyon süreçlerini kolaylaştıracaktır. Özellikle kadın ve çocukların eğitimine öncelik verilmesi büyük önem arz etmektedir (Aktaş, 2018, 148-149). Çünkü eğitimden yoksun kalan veya erişim sorunu yaşayan çocuklar, ileride birçok zorlukla karşılaşabilir ve acil durumlarda daha kırılgan bir konuma düşebilirler. Dolayısıyla eğitim desteği, acil durumlarda sunulan insani yardımın önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir (Yavuz ve Mızrak, 2016, 193-194).

Ekonomik, sosyo-kültürel ve ruhsal alanlarda destekler sağlanması, mültecilere yönelik verilebilecek önemli destekler arasında yer almaktadır. Araştırma sonuçlarına göre, kamuoyunun bilinçlendirilmesi, uluslararası ve ulusal kurumlarla iş birliği yapılması, mültecilere kendi memleketlerine dönme konusunda destek sağlanması ve tercümanlık hizmetlerinin sunulması gibi önlemler önerilmektedir (Yenen ve Ulucan, 2020, 301). Türkiye'nin mültecilerle ilgili yaptığı düzenlemelerin bazı eksiklikler taşıdığı ve daha etkili politikalara ihtiyaç duyulduğu açık bir şekilde görülmektedir (Bulut vd., 2018, 221). Türkiye'nin mültecilerle yaşadığı problemler sadece bu noktalarla sınırlı kalmamakta, birçok problem eş zamanlı olarak ele alınması gerekmektedir. Mülteci politikaları, ülkelerin coğrafi konumları ve karşılaştıkları gerçekler göz önüne alındığında zaman içinde değişebilen dinamik yapılardır (Çakran ve Eren, 2017, 23).

Plansız bir şekilde gerçekleşen bu gibi uluslararası göçlerde ve küresel tehditlerde hem hükümet açısından hem de toplum açısından zorluklar yaşanması kaçınılmazdır. Yaşanan bu sorunların çözümünde devlet ile toplum arasındaki önemi iletişim araçlarının oluşturulması toplumların birlikte hareket etmeleri açısından önemli görülmektedir (Yılmaz, 2019, 735). Çünkü herhangi bir bölgede yaşanan en küçük bir sorun anında bir kriz, savaş, güvenlik ve küresel tehdit haline gelerek birçok aktörün dahiliyle daha komplike bir hal alabilmektedir.

II. BÖLÜM

YENİ ÇAĞIN EŞİĞİNDE KÜRESEL TEHDİTLER VE SINAMALAR

2.1. Çatışmaların Hüküm Sürdüğü Bölgelerde Ortak Zorluklar ve Çıkarlar

2.1.1. Uluslararası Sistemde Değişen Dinamikler: Rusya-Ukrayna Krizi

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin değişimi, mezhep ve etnik çatışmaları daha ön plana çıkartmıştır. Bu durum farklı bölgelerde iç savaşa giden nedenleri daha görünür kılmıştır. Dolayısıyla, barışı sağlama ve çatışma çözümü çalışmalarında yakın zamana kadar silahlı çatışmaların temel nedeni olan iç savaflara daha fazla odaklanıldığı görülmektedir. Fakat yirmi birinci yüzyılda, devletler arasında savaşların yeniden başlamasıyla çatışma çözümünün iç savaşların ötesinde özellikle devletler arası çatışmalara odaklı bir konu olarak gündeme gelmesine neden olmuştur. Nitekim Ukrayna'nın Rusya tarafından işgali, Avrupa kıtasında büyük bir tedirginliğe sebep olmuştur (Barlas, 2023, 187). Bu durum Karadeniz'i pek çok gözdağı ve riskler ile mücadele etmeye itmiştir. Asayiş problemleri bölgeyi dalgalı, istikrarsız ve şüpheli bir duruma dönüştürmektedir. SSCB'nin dağılmasından sonra yaşanan ve ayrılıkçılık amacı barındıran savaşlar, Karadeniz'in batı ve doğu kıyılarını yakından etkilemiştir. Güney Osetya, Abhazya, Transdinyester ile Dağlık Karabağ'a ilaveten Ukrayna'da Kırım ile Doğu Ukrayna gibi Moskova yanlı uyduların oluşmasına yol açmıştır. İlgili bölgelerde görünüşte problemlerin çözümüne ilişkin bir ışık görülmediğinden 'donmuş ya da dondurulmuş çatışmalar' şeklinde duyurulmuşlardır (Tekin, 2019, 29).

Genel manada Rusya'nın, Ukrayna'yı işgal etmesi soğuk savaşın ardından oluşturulmuş olan bölgesel ve uluslararası statükonun tabiatını değiştirmiştir. Bunun yanında aktörler, stratejik yönelimlerini tekrardan formüle etmeye başlamıştır (Yeşiltaş ve Öztürk, 2023).

Rusya, Ukrayna'nın bağımsızlığına son vererek ülkeyi, egemenliği altına almaya çalışmaktadır. Ukrayna kendisinden daha güçlü konumda olan devlet tarafından tehdit edilirken (Barlas, 2023, 188). Rusya'nın, Ukrayna üzerinde bulunan sert tavrına tepki veren Dönemin ABD başkanı olan Obama, Rusya'yı Ukrayna'nın egemenliğine uymamak ile suçlamıştır. Vladimir Putin, Ukrayna tavrından dolayı tepkiler toplasa dahi Kırım'ın, Rusya'ya katılmasını hakikat şeklinde değerlendirerek Sivastopol'daki Sovyetlerin, Nazileri bozguna uğratmalarının zafer günü kutlamalarına katılım göstermiştir. Sivastopol'de filolarını tutan Rusya, Yanukoviç zamanında doğalgaz indirimine karşılık şeklinde, burada beklenen süresini 2047 senesine dek uzattığı da dikkate alınırsa Batı'nın neden tepki verdiği daha iyi anlaşılmaktadır. Yaşanan bu gelişmeler Ukrayna- Rusya ilişkilerini tırmandırırken diplomatik manada çözüm arayışlarını da güçleştirmektedir (Filiz, 2013, 33).

Karadeniz'in doğu-batı enerji koridoru üzerinde yer alması ve boru hatlarına sahip olması bölgede etkili rol olma alma çabası birtakım çekişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu bölge özellikle Rusya'yı çevrelemek için ABD için olanak sunmaktadır. Rusyanın, Karadeniz'de yeniden hâkimiyet kurma düşüncesine karşı enerji dış politikada bir araç olarak kullanılmıştır. Bu durum ise Amerika'dan sonra büyük enerji tüketicisi AB üyesi devletler için de tehlike oluşturmuştur (Kurakçı ve Dursun, 2023, 91).

2021 senesinde Rusya'nın, Ukrayna sınırına askeri yığınak yapmaya başladığı zamandan önce nisan ayında ABD başkanı Joe Biden Ukrayna'ya tam desteklerinin olduğunu duyurmuş, mayıs ayında da ABD Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenen Antony Blinken Ukrayna'da ziyarette bulunarak kendilerini güçlü biçimde desteklediklerini belirtti. Tarihler 10 Kasım 2021'i gösterdiğinde ise Ukrayna ve ABD arasında Stratejik Ortaklık Anlaşması yapılmıştır. Rusya açısından ise ilgili anlaşma oldukça sert bir biçimde eleştirilmiştir. Bu durumun NATO bütünleşmesinin ilk

hamlesi niteliği taşıdığı tezi savunulmuş ve bunun Rusya güvenliği adına kabul edilebilir olmadığının altı çizilmiştir (Çalışkan, 2022, 44).

Sonuçta ABD ve Ukrayna arasında pek çok temas ile stratejik ortaklıkla Ukrayna teşviklendirilirken, Rusya'nın sinir uçlarına ise çok fazla dokunulmuştur. Fakat süreç silahlı çatışma ile sonrasında da konvansiyonel savaş noktasına geldiği zaman ABD'nin Ukrayna'ya olan desteği, iki tarafı barışa davet etmek ile sınırlı ekonomik, lojistik desteğin ötesine geçememiştir. Ukrayna, ABD ne de NATO'dan herhangi bir mühimmat, personel veya silah desteği almamıştır (Filiz, 2013, 33). Ukrayna krizini, AB ile NATO bakımından ele aldığımız zaman krizin negatif yanları daha çok dikkat çekmektedir. İlk başta ittifakın bu krize hazırlıklı olmadığı ve Rusya'nın karşısında etkili bir politika izlemediği görülmektedir. Rusya, Ukrayna toprak bütünlüğüne açık bir şekilde taciz manasına karşılık gelecek durumlardan uzak durmuş, harekâtı temel manada bilgi savaşı boyutunda ve de Ukrayna'nın iç dinamiklerine başvurarak devam ettirmiştir.

NATO, Rus taktiklerinin karşısında genellikle reaktif kalmıştır. Propaganda etkinliklerinin etkisini yok edememiş, sonuçta sürecin başında Rusya yer almıştır. Fakat ilgili olumsuzluklara karşın bu krizin, NATO birlikteliğinin güçlenmesi ve ortak savunma gereksiniminin doğrulanması gibi hususlarda yararlı olduğu savunulabilir. Bilhassa Soğuk Savaştan sonraki zamanda varlığı sorgulanan NATO'ya üyeliği bulunan ülkelerin daha somut bir düşman ile karşı karşıya kaldıklarını görmüş, ittifak ve onu güçlendirme uğraşları daha çok meşru hale gelmiştir. Ukrayna bakımından değerlendirildiği zaman ise gelişmeler görünüşte ülkenin AB ve NATO ile bütünleşme uğraşları sekteye uğramıştır, fakat halkın büyük bir kesimi tarafından, Rus taraflı politika izlemek ile suçlanan yönetiminin değişmesine sebep olmuştur. Sonuçta Ukrayna ve Rusya krizinde hem sivil hem de askeri unsurları birlikte kullanan ve asimetrik uygulamaları barındıran bir yöntem uygulamıştır. En çok yararlandığı araç, kendisine yakın olan etnik gruplar olmuştur. Farklı araçlar ile ilgili grupların çalışmalarını yönlendirmiş ve korumaya almıştır. Ukrayna'nın belirli bir kısmını kendi topraklarına dâhil ederken, bir başka bölümündeyse krizin sürmesini sağlamıştır. Ukrayna'nın, kendi sahasından çıkarak düşman olarak gördüğü Batı'ya yaklaşmasını sınırlandırmıştır. Bu stratejik durum 'belirsizlik savaşı' şeklinde de isimlendirilmektedir (Karabulut, 2016, 38).

AB ve NATO'nun savaşın ilk dönemlerindeki mukabelesi fazlaca etkiliydi. Avrupa'da bulunan ülkelerinin büyük kısmı Amerikan askeri becerileri ile desteklenen, denenmiş ve de kabul görmüş NATO güvenlik şemsiyesine yakınlaştılar. G7 ülkeleri ile AB yaptırımların sıkı tutulmasında başarı elde ettiler fakat saldırılar son bulmamıştır (Pszczel, 2023).

G7'nin, Rusya ve Ukrayna savaşına destek veren üçüncü ülke aktörlerine karşı ciddi yaptırımlar uygulama taahhüdü, ABD'nin Rusya'nın Ukrayna'daki işgaline karşı mücadelede atacağı adımları sürdüreceğini göstermektedir (U.S. Mission Turkey, 2023). Kremlin Müsteşarı'nın ifadesine göre, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırısı nedeniyle karşılaştığı çok taraflı kapsamlı yaptırımlar ve ihracat kontrol önlemleri çerçevesinde, Kremlin çözüm yolları aramaktadır. ABD ve müttefikleri ise Putin'i savaş alanında destekleyen üçüncü ülke aktörlerinin kaçınma çabalarını engellemeye devam edeceklerini vurgulamaktadır. Terörizm ve Mali İstihbarat Hazinesi yetkilisi Brian E. Nelson ise, bugün alınan tedbirlerin, Rusya'nın savaş çabalarını destekleyen diğer ülkeler için G7'nin yüksek bedelli taahhütlerinin uygulamadaki kararlılığını gösterdiğini belirtmektedir (U.S. Department of the Treasury, 2023).

Çabalarını doğu ve güney Ukrayna'nın kontrolünü ele geçirmek üzerinde yoğunlaştıran Rusya, bir yıpratma savaşı uygulamakta ve Batı'nın birliği sınanmaktadır. BM ve AGİT, özellikle Rus vetosunun felç edici etkisi nedeniyle anlamlı bir mukabelede bulunamamakta ayrıca Ukrayna ile dayanışma konusu da henüz görünmemektedir (Pszczel, 2023).

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başladığı dönemden bu yana Ukrayna'yla dayanışma çerçevesinde Rusya'ya ilişkin yaptırımları öncelikli gündemleri arasına alan Avrupa, savaş devam ettiği müddetçe, açığa çıkmış olan gıda ve enerji krizleri gibi sorunlar ile savaşıırken, bir taraftan da aralarında fikir ayrılıkları ile sınıandı. Fikir ayrılığı içerisindeki ilgili ülkelerinden Letonya, Litvanya, Polonya ile Estonya bu konuda diğer devletlerden farklı görüşler dile getirmiştir. Uzun ve sert yaptırımlar istemeyen ilgili ülkeler, uygulanacak olan politikalarda da güçlü bir ekonomisi olan AB ülkelerine nazaran kendi ekonomilerinin zarara uğramasını istememektedirler. Ukrayna'ya yapılacak olan son yardım paketine de onay vermeyen ülkelerden öne çıkan iki ülke Polonya ile Macaristan oldu. Ülkelerden her ikisi de son ana kadar kendi

ekonomilerini ön planda tutarak, yardıma karşı çıkacaklarını ve veto hakkını kullanacaklarını ifade etmişlerdir (TRT, 2022). Baltık ülkeleri arasında yer alan Litvanya'nın ise Rusya'ya karşı en sert muhalif duruşu sergileyen ülke görüntüsünü verdiği söylenebilir. Litvanya devlet başkanının, birçok kez Rusya'yı terörist devlet olarak nitelendirmesi bu savı destekler niteliktedir. Litvanya'da Rusya Lehleri yönetime karşı kışkırtarak karışıklık yaratmaya çalışmaktadır. Bölge için sıkıntı yaratan bir durum da Rusya ile Litvanya arasındaki ulaşım antlaşmasıdır. Rusya'nın bu yolla Kaliningrad bölgesine yaptığı askeri sevkiyattır. Rusya'nın, Kaliningrad ile sınırı olmadığı için Rusya askeri malzeme ve personeli, Litvanya üzerinden bölgeye ulaştırmaktadır.

Kaliningrad, güvenlik bakımından Avrupa'nın boğazına Rusya tarafından geçirilmiş demir bir kelepçe olarak düşünülebilir (Çelikaslan, 2022, 57-58). Çünkü bu bölge Batı saldırısına karşı hep ileri karakol olarak görülerek sürekli silahlandırılmıştır. Nitekim Ukrayna'ya karşı Rus saldırılarının başlaması Kaliningrad sorunun tekrar gündeme gelmesine neden olmuştur. Mesela Litvanya, bu bölgede bulunan Rusya'ya ait nükleer varlığa dikkat çekmiş ve buraya yeni nükleer savaş başlıkları depoladığını idda etmiştir. Baltık ülkeleri özelinde dile getirecek olursa, nükleer silahlara yönelik tedirginliğin artmasında Rusya'nın şeffaf olmayan tutum sergilemesinin payı fazladır. Bu sebeple Avrupalı güçlerin özellikle Litvanya'nın, yaptırımlar kapsamında Rusya'nın bu bölgeye geçişinin engellenmesi, Rusya tarafından sert tepkilere neden olmuştur (Kaya, 2022, 563).

Batı ile Rusya arasındaki büyük hesaplaşmada, gelecekte Kaliningrad'ın önemli bir başlık olacağı ileri sürülebilir. Rusya'nın otokratik rejimi ve öngörülemeyen saldırgan tavrı çok kısa süre içerisinde Avrupa kıtasında güvenlik konusunda dönüşümsel değişikliklere yol açmıştır. Putin bir anda daha fazla Batı askeri varlığını, Avrupa'nın merkezinde ve sınırlarının dibinde bulmuştur. Putin'in karşı karşıya kaldığı olumsuzlukların, sadece askeri alana ilişkin olmadığını belirtmek gerekir. Putin'in agresif dış politikalarının, yaptırımlardan dolayı sorunlar yaşayan Rus elitlerinin de Putin'e yönelik yaklaşımlarını da etkileyeceği söylenebilir (Çelikaslan, 2022, 57-58).

AB'nin, 2014 senesinden 2022 senesine kadar Rusya'ya ilişkin yaptırımları beklenen sonuçları vermemiştir. Bu durumda üye olan devletlerin kişisel

menfaatlerinin çeliştiği konuların varlığı, 2016 yılından itibaren devreye sokmuş olduğu Küresel Stratejiyle ilkeli fakat pragmatik olma uğraşının sonucu şeklinde iş birliği ile yaptırım mekanizmasını birlikte kullanma arzusu, karşılıklı amaçların samimiliğine inanmama ve iki aktörün niyetlerinin diyalog haline dönüşmemesidir. Ayrıca Rusya’nın, AB’yi etkili bir aktör şeklinde kabul etmeyip, yaptırımların caydırıcı bir etki ortaya koymaması gibi sebepler etkin olmuştur. AB’nin ortak güvenlik ve dış politikasının diğer araçların gcszlyđ, literatürde sık sık yer alan ortak dış politika zayıflığı, 2022 senesinden beri görülen krizde, yaptırımların bir dış politika vasıtası şeklinde sürekliliğini korumasına sebep olmuştur. Ortak dış politika üretmediği olası zafiyet, yaptırımların miktarı arttırılarak aşılmaya abalanmıştır.

AB, yaptırımlar ile Rusya’ya yıpratıcı, caydırıcı, zarar verici ve askeri, ekonomik ve sivil gücünü zayıflatan en önemli araç olarak gördüğü yaptırımlara başvurmaya devam etmektedir. Eşi benzeri görülmeyen, giderek ağır bir hal almaktadır. Sayısı ve erevesi genişleyen, etki alanı; birey ve kurum sayısı her geçen gün artan bunun yanında uluslararası destek de alan ilgili yaptırımların ise Rusya bakımından uzun vadeli neticelerini zaman gösterecektir. AB, Ukrayna destekçisi ve Rusya karşıtı politikasında kararlı tavırlar sergilemektedir. Fakat AB ile ye devletler, Rusya’nın Ukrayna’ya ilişkin “sebepsiz, acımasız ve de haksız askeri atağını” ve bunun yanında Ukrayna’nın Luhansk, Donetsk, Zaporizhzhia ile Herson bölgelerinin yasadışı topraklarına dahil edilmesini kınamay ve yaptırımları uygulamayı da sürdürmektedir (Uygun, 2023, 146-147).

2022 yılında gerçekleştirilmiş olan Münih Güvenlik Konferansında, Ukrayna Devlet Başkanı olan Zelenskiy, konferansta yapmış olduğu konuşmasında Batılı devletlere; NATO’ya ye olan lkeler Ukrayna’yı kabul etme ve etmeme hususunda dürüst olmak durumundadır, derken Ukrayna’ya umut veren devletlerin bir kenara çekilerek, daha öncesinde herhangi bir içe yaramadığı göz önünde olan, Rusya’ya karşı görülmemiş muazzam yaptırımlardan bahsetmeleri oldukça dikkat çekicidir. Nitekim İngiltere Başkanı Johnson’un, Rusya işgalinin Tayvan’da, Asya’da karşılık bulabileceğini ve mali şokun Avustralya ve Japonya gibi yerlerden de hissedebileceğini ifade etmesi bu kapsamdaydı.

ABD Başkanı 2021 senesi aralık ayında ‘Rusya’nın, Ukrayna’ya saldırısının karşısında askeri güce başvurmayacağını açık bir şekilde ifade etmiştir. AB

lkelerininse Rusya'yla finansal manada ilişkilerini bozma isteği bulunmamaktadır. Diğer taraftan ne İngiltere ne ABD ne de AB'ye ye ülkeler, askerlerini Ukrayna adına feda etme konusunda hazır bulunmamaktadır. Her şey, herhangi bir riski bulunmayan yaptırımlar ile uzun vadede Rusya'nın güçsüzleştirilmesi üzerine kurgulanmış ve önemli olan, bunun Ukrayna'nın bütünlüğünü hangi oranda taahhüt edecek olduğu ve geleceğe ilişkin Avrupa'nın geleceğini sağlaması konusunda şüpheli görünmektedir (Alpar, 2022, 99-100).

ABD ile Batı açısından, Rusya'nın yaptırımlar ile ekonomik açıdan dize getirilemeyeceği, ilgili gidişatı zorlamanın iki yanıda etkilemeye devam edeceği açık bir şekilde görünmektedir (nal, 2022).

Yaptırımlarla her daim karşı karşıya kalacağını gören Rusya'nın, kaçınılmaz kayıplarını daha büyük kazançlarla telafi etme yoluna gitmesini de en az Batılı rakiplerinin tutumu kadar rasyonel kabul etmek gerekir. Ayrıca ağır yaptırımlar söz konusu olduğundan daha agresif bir şekilde kullanılmasının yolunu açabileceği de göz ardı edilmemelidir. Özellikle enerji kaynakları açısından büyük ölçüde Rusya'ya bağımlı Avrupa lkelerinin, bu konudaki kırılgan pozisyonları düşünüldüğünde yaptırımların bumerang etkisinden söz etmek mümkün hale gelmektedir (Battır ve Yiğittepe, 559).

Bilhassa Avrupa halkları ile sanayileşmiş Avrupa devletlerinin, göreceli ucuz olan Rus enerji kaynaklarından uzaklaşmasının maliyetinin bu ülkelerde özellikle Fransa, Almanya ile İtalya endüstrisinin tasfiyesine dek gidebilecektir (nal, 2022). Savaş başta tahıl fiyatları olmak üzere enerji ve emtia fiyatları üzerinde artış baskısı oluşturmaya devam etmektedir. Bu savaş sebebiyle gerçekleştirilen yaptırımların süreci daha da derinleştireceği öngörülerek, krizin tüm dünya ekonomilerini de derinden etkilemeye devam edeceği görülmektedir. Değerli madenler ve gıda fiyatları artarken, enerji fiyatları da rekor seviyelere çıkmaktadır. Mali tarafta savaş, küresel risk algısını değiştirirken risk primlerini artırmakta, güvenli limanlara kayışı tetiklemekte ve küresel enflasyon üzerinde yukarı yönlü baskı oluşturmaya devam etmektedir (Bağış, 2022, 7-10).

Bu arada, insanların yaşamış olduğu enflasyon ve hayat pahalılığı gibi problemlerin eski kıtanın neredeyse tümünde kamuoylarını adeta isyana sürüklemiş

olduğu da ayrı bir problem olarak görünmektedir. Avrupa medyası her ne kadar halkların protestolarını yeteri düzeyde vermese de pek çok ülkede ilgili durumun seçim sonuçlarına yansımış durumdadır. Bunun dışında Ukrayna'ya vadedilmiş olan maddi yardımlar ile askeri malzemeler hususundaki isteksizlik de gözle görülür bir hal almış şekildedir.

Amerika'da, savaşın devam etmesinin yorgunluğa neden olduğu konusunda hiç şüphe yoktur. Bugüne kadar Ukrayna'ya 60 milyar doların üzerinde kaynak ayıran Washington'un bu paranın ne kadarının Kiev'e, ne kadarının ise Amerikan silah şirketlerine gittiği tam olarak bilinmemektedir. Bu kaynak aktarımlarının, Ukrayna gibi derin ekonomik zorluklar yaşayan bir ülkeye ne kadar süreyle devam ettirilebileceği önemli bir soru işaretidir. Ayrıca, tüm bu harcamalara rağmen ABD'nin, Rusya'yı istediği ölçüde yıpratıp yıpratmadığı da tartışma konusudur. Örneğin, Amerikan basınında son zamanlarda yer alan ve Amerikan askerlerinin Ukrayna'da varlığına ve hatta çatışmalara katılımına ilişkin haberler, Ukrayna'nın Rusya'ya karşı savaşacak insan gücünün azaldığına işaret edebilir. Ekim ayında Rusya Savunma Bakanlığı tarafından açıklanan envanterler de bu durumu doğrular niteliktedir. Bu şekilde savaşın sürdürülmesi, Rusya'nın çıkarlarına da hizmet etmeyebilir (Ünal, 2022).

2.1.2. Savaş Sonrası Dönemde Özel Askeri Şirketlerin Yükselişi ve Uluslararası Güvenlik Dinamiklerine Etkisi

Bölgesel çatışmalardaki artış, uluslararası hukukun yeterli bir sınırlama getirmediği, savaş ekonomisinin gelişmesine ortam hazırlamıştır. Bu nedenle savaşın yıktığı sahalarda mutlak kanunlar yerini ekonomi tarafından idare edilen bir sanayiye bırakmaktadır. Bu sanayi içinde özel askeri şirketler önemli rol oynamaktadır. Soğuk savaşta sonra zorunlu asker bulundurma maliyetini azaltmak için devletler, asker sayılarını kademeli olarak azaltma yoluna gitmişlerdir. Bu devletler arasında iki rakip lider Rusya ve Amerika'da yer almaktadır (İlbaş, 2023, 559).

Özel askeri şirketler, uluslararası kuruluşların güç kaybettiği ve uluslararası hukukun zayıfladığı bir dönemde, hukuki boşlukların bulunduğu bir sahada faaliyet göstererek varlıklarını sürdürmektedirler. Bu şirketler, tamamen kâr amacı güderek hareket etmekte ve giderek genişleyen bir etki alanına sahip olmaktadır. Paralı

askerliğin tarihi, savaş tarihi kadar eskidir; özel askeri şirketler ise son on yılda ortaya çıkmış bir olgudur ve ileride uluslararası güvenlik sorunlarının önemli bir unsuru haline gelebilirler. Bu şirketler, gizli bağlantıların düğümlendiği ticari ve siyasi ağlar içinde varlık göstermektedirler. International Consortium of Investigative Journalists'in yaklaşık iki yıllık bir araştırmasına göre, dünya genelinde yaklaşık 90 özel askeri şirket bulunmaktadır ve bu şirketler 110 ülkede faaliyet göstermektedir. Söz konusu şirketlerin yıllık olarak 100 milyar dolarlık bir endüstri oluşturduğu ifade edilmektedir. Özel askeri şirketlerin ana üsleri genellikle İngiltere, Amerika ve Güney Afrika gibi ülkelerdir ve çalışma alanları genellikle Afrika, Amerika, Asya ve Güney Amerika bölgelerini kapsamaktadır (Zabcı, 2014, 3-4).

Özel askeri şirketlerin temel amacı cephede savaşmaktır. Faaliyetlerini doğrudan cephede savaşçı unsurlar ile beraber ya da onlar adına hareket edip gerçekleştirmektedirler. Temel becerileri dikkate alındığı zaman 'Savaş Mücahidi' şeklinde de anılan bu tip şirketlerin görevlerinden bazıları pusulara karşı koyma, konvoyların korunması, stratejik yerlerin korunması, devlet büyüklerinin korunması gibi önemli işlerdir. Bu grupta yer alan şirketlere, çoğunlukla Afrika ile Orta Doğu benzeri zayıf silahlı güçlerin bulunduğu coğrafyada karşılaşılmaktadır. Şirketlerin başarılarının arkasında yatan en önemli neden kendilerinin güçlü olmalarından ziyade, cephedeki rakiplerin sahip oldukları orduların yetersiz, az sayıda ve de deneyimsiz olmalarıdır. Bu alanda hizmet gerçekleştiren şirketlerin en önemli engelleri ise görev alanlarının direkt savaş alanları olması bu sebepten ciddi tehlikede olmaları ve can kayıplarının çok fazla olmasıdır. Çatışmalardaki kayıpların dışında intihar bombacılarının faaliyetleri ve iyi bir şekilde saklanmış olan patlayıcıların olması askeri şirketlerin bu alanlarda çalışırken çok fazla kayıp vermelerine yol açmaktadır (Aslan, 2022, 126). Burada belirtilmesi gereken diğer önemli bir nokta ise, Batı devletlerinin bu alanda izlediği stratejinin altında yatan temel faktörün finansal ve ekonomik olmasıdır. Özel Askeri şirketlerin eylem ve faaliyetleri büyük ölçüde ulus ötesi şirketlerin çıkarları tarafından belirlenmiştir. 2000'lerin başında Afganistan ve Irak savaşlarıyla birlikte bu şirketlerin büyüme hızı daha da artmıştır (Akhiyadov, 2022).

Savaş esnasında olduğu gibi savaşın ardından da Irak, özel askeri şirketler adına bir 'altın madeni'ne dönüşmüş vaziyettedir. The Guardian tarafından yapılan bir

araştırmada, Irak'ta Pentagon'un ardından en önemli gücü bu özel şirketlerin oluşturduğu ifade ediliyor. Resmi koalisyon kayıtlarına göre, İngiltere'nin askeri gücü yaklaşık 9.900 birlik iken, özel askeri güçlerin tamamı 10.000'i bulmakta veya 10 tane ABD askerine karşılık 1 tane özel personel kullanılmaktadır. I. Körfez Savaşı'yla kıyaslandığı zaman, ateş hattındaki özel askeri çalışanın sayısının 10 kat artmış olduğu görülüyor (Zabcı, 2014, 3-4).

Bugün ise Rusya'nın, Ukrayna'yı işgalinin ardından özel askeri şirketler, tekrar gündeme gelmeye başlamıştır (Kalkan, 2022, 150). Bilhassa Rusya'nın en köklü özel askeri şirketi niteliğindeki Cossacks, 1992 yılından bugüne Kırım, Kafkasya, Afganistan, Irak ile Yugoslavya gibi bütün çatışma alanlarında çalışmaktadır. Ukrayna toprakları, özel askeri şirketler açısından bir pazara dönüşmüştür. Bir yandan Rusya'nın 2014 yılında Kırım (Kalkan, 2022, 151- 163), sonrasındaysa Libya, Afrika ve Suriye'de (Buyar ve Şener, 2023, 293) ismi duyulan özel askeri şirketi Wagner'in Ukrayna'da çalıştığı; öte yandan ise Ukrayna'daki paralı askerlerin maaşlarını günlük aldıkları söylentileri, özel askeri şirket uygulamalarının tekrar tartışılmasına yol açmıştır (Kalkan, 2022, 151-163). Rusya özelinde baktığımızda bu tür askeri şirketleri kullanmanın riskleri de mevcuttur. Söz konusu şirket personelinin denetimine dikkat çekilmelidir. Nitekim Slovcorp şirketine bağlı personelden iki kişinin Suriye bölgesinde bir operasyon sırasında geri çekilmek mecburiyetinde kalmaları sonrasında Rusya'ya döndüklerinde FSB tarafından tutuklanmaları, bunun en açık göstergesidir. Bu şirketlerde belli bir kademe olmadığından özel askeri şirketi çalışanın sahada komuta edilmesi ve denetiminin sağlanması, ordu mensubu bir askere oranla çok daha zordur. Özellikle de Suriye'de çok farklı savaşçı grubun olduğu bölgelerde bu denetimin daha zor bir hal alması kaçınılmazdır (Gülşen, 2017, 16). Dünyanın birçok çatışma bölgesine yayılmış olan bu şirketler, sadece askeri operasyon için kullanılmamışlardır. Farklı alanlarda da kullanılmışlardır. Fakat neredeyse hepsinin ortaya koyduğu amaç aynıdır. Günümüzde savaş kiralayanlar adına yürütülen sayıları yüzü geçen özel askeri şirket ve bu şirketin milyonları geçen personeli vardır. Bu haliyle özel askeri şirketler, büyük bir savaş sanayisine dönüşmüşlerdir (İlbaş, 2023, 558-559).

Bahsi geçen şirketler önümüzdeki dönemde, içerisinde şiddet ile paranın dolaşmakta olduğu gri bir alanın gitgide genişleyeceğini gösteriyor. Bu şirketlerin

küresel pazardaki güvenlik sanayisinin yükselen öğeleri ve geleceğin güvenlik kapsamını da büyük oranda etkileyecektir (Zabcı, 2014, 3-4).

Devletler arasında yaşanan savaşlara, devlet dışından silahlı aktörler de müdahil olmuştur (Kalkan, 2022, 166). Öte taraftan teknolojinin ilerlemesi, İnsansız hava araçları gibi savunma teknolojilerin genişlemesi ve şirketler tarafından üretilmeleri Neoliberal politikaların uygulandığı bir dünyada, devlet dışı aktörlere karşı avantajını azaldığı bir dönem olmuştur (Yavuz, 2021). Güvenliğin hem genişlemesi hem de derinleşmesi, temel manada güvenlik tehditlerinin artması ile doğru orantılı bir sürece dönüşmüştür. Bunun dışında tehditlerin küresel biçimde değerlendirilmesinin gerekliliğı, tehditlerin teknolojik gelişim ile küreselleşme vb. gibi faktörler ile daha yaygın bir hal almasıdır. Bu doğrultuda güvenlik-küreselleşme ile teknoloji ilişkisini araştırmak lazımdır. Küreselleşme ile teknolojinin doğurduğu akışkanlık ile sınırların geçirgenliğı, kişi ile devlete ilişkin tehditlerin miktarını da arttırabilmektedir. Bu kapsamda ilk olarak devlet güvenliğı ve kişi güvenliğine ilişkin tehdidin dozunu arttıran küreselleşme ile teknoloji kaynaklı tehditleri irdelemek oldukça yerinde olacaktır. (Aksu ve Turhan, 2012, 77).

2.1.3. Küreselleşme Çağında Yıkıcı Güçlerin Yeni Yüzü: Nükleer Tehditler, Robotik Savaşçılar ve Uluslararası Güvenlik Krizleri

Küreselleşmeye bağılı olarak kapital, ticaret ve insan dolaşımının serbest hale gelmesi yolu ile hassas teknolojilerin yayılımını hızlandırmış ve silah, silah gibi kullanılabilecek bilgi ile teknolojiye ulaşım kolay hale gelmiştir. Bu sebeple bugün devlet dışındaki aktörlerin, terörist grupların gelişmiş silahlar ile nükleer, kimyasal ya da biyolojik kitlesel imha silahlarını ele geçirme ihtimali ciddi tehditler şeklinde gün yüzüne çıkmıştır.

Öte yandan ölkeler arasındaki resmi ilişkiler haricinde, kuvvetlenen bağılar ile silahların eriştiğı yıkım gücü çatışmaların maliyetini çok fazla arttırdığından dolayı klasik savaş artık bir seçenek gibi kabul edilmemektedir. Klasik savaşların yerine siber saldırılar, ekonomik harp, yıkıcı hareketler, terör ile gayri nizami savaş metotlarının kullanılması daha fazla tercih edilmektedir. Bunun dışında savaş üzerindeki insan

tekeli zayıflamaktadır. Çatışmalarda muharebe alanındaki askerin sahasında, askerlerin dışında büyük ölçüde robotik silah ile sistemlerine başvurulmaya başlanacaktır. Bazıları tarafından çatışma sahalarında robotlara başvurulmasının insanların tehlikeye atılmasını engelleyerek, savaşta insan zayıyatının önüne geçileceği iddia edilmektedir (Pınarer, 2020, 352-357). Bu minvalde bugün savaş sahası öncekilere benzemeyecek biçimde değişmektedir. Çünkü artık savaş sahası insansız bir hal almaya başlamakta, kişisel şiddet azaldıkça, kolektif şiddet artış göstermekte, savaş profili de değişmektedir. Bilhassa insanlara yönelik zararın, şiddeti her geçen gün artan yüksek menzili ilgili silahlarla daha da artacağı iddia edilebilir. Bu gelişmelerin neticesinde de insan bireyselliğinin çok ötesine gideceği, post hümanist küme savaşları ile küme zekâsının, harbi değiştireceği şu an için öngörülerin çok ötesindedir. Fakat ilgili değişimin, mevcudu yerle bir edeceğini söylemek fazlaca makuldur (Kabacaoğlu, 2020, 303).

Gelecekteki savaşların konvansiyonel silahlarla başlayıp daha sonra nükleer silahlara dönüşmesi beklenebilir. Bu savaşın şiddetinde bir tırmanma olarak kabul edilebilir. Bu sebeple, nükleer savaş tehlikesi her zaman için var olabilek anlamına gelmektedir. Böyle olunca önümüze klasik bir nükleer savaş kavramı da çıkmaktadır. Gelecekteki nükleer savaşın tasavvuru ve muhtemel etkilerine ait tahminler, bu silahın, İkinci Dünya Savaşı'nda Hiroşima ve Nagazaki'ye karşı kullanılması olayı değerlendirilerek bir kanıya varılabilirse, muhtemel bir nükleer savaşın insanlığın sonu olabileceği ve hatta dünya üzerinde buzullar dönemindeki şartların oluşabileceği sonucuna varılmaktadır (Erendil, 1994, 80). Dünyada nükleer bombaların ilk kez Japonya'nın söz konusu kentlerinde kullanılmasının ve binlerce kişinin ölümüne sebep olmasının üzerinden geçen bu sürede ABD ve Sovyetler Birliği arasında ceryan eden nükleer silahlanma yarışına, sonraki dönemlerde başka ülkeler de katılmıştır. Nükleer silah konusunda şeffaf olmayan Çin ise nükleer silah kapasitesinin artışı noktasında önemli bir eşikte bulunmaktadır. Ülkeden alınan uydu görüntüleri, inşa halindeki 300 yeni füze deposunun varlığını göstermektedir. Kuzey Kore de mevcut askeri nükleer programını ulusal güvenlik stratejisinin merkezine yerleştirmiş durumdadır (Kabakcı, 2022). Son yıllarda Pakistan, nükleer enerjiyi hem sivil hem de askeri amaçlı kullanmasına olanak sağlayacak teknolojiye ulaşma çabasıdadır. İsrail'in ise açıklanmamış nükleer devlet olarak statüsü belirsiz ve karmaşıktır. Ayrıca Araştırmacılar, İsrail'in yüz ila iki yüz arasında füzeye sahip olduğuna inanılmaktadır.

İsrail genel olarak, nükleer araştırmalar başladığı günden itibaren nükleer teknolojisi konusunda bir belirsizlik politikası güdmüştür. Bu hususda dünyaya kesin izlenim uyandırmamaya çalışmakta, hatta bu bir devlet politikası haline dönüşmüştür (Köysüren, 2008, 30-89). Bu silahlanmanın yayılım göstermesinin yanında yine bu sürece paralel olarak karşımıza silahsızlanma süreci çıkacaktır. Silahsızlanma girişimi boyunca da farklı denemelere şahit olunmuştur (Şahin ve Uysal, 2023, 483).

Bu silahları ellerinde bulunduran belli başlı devletlerin yaptığı barış dönemi denemelerinin, ciddi endişelere sebep olduğu gözlenmektedir. Ancak, nükleer bir savaşın dünyanın sonu olabileceği bilinci, yönetici ve yüksek düzeydeki askerler arasında yavaş yavaş yerleşmekte ve son günlerin anlaşmaları da bunu kanıtlamaktadır (Erendil, 1994, 80). Fakat barışçıl nükleer faaliyetlerin hedefi konusunda kuşku duyan devletlerde olmuştur. Her ne kadar bir ülkeden, elinde bulundurdukları bu silahları veya teknolojiyi doğrudan teslim etmesini istemese de özellikle bu konuda önerilen denetim faaliyetleriyle ortak çalışmaları'nın, insanlıktan ziyade mevcut dünya konjonktürü gereği Batı yararına bir sonuç çıkaracağını düşünen Sovyetler, 'Batı güdümünde olacağı' fikriyle bu yaklaşıma karşı çıkmıştır (Denk, 2011, 103). Özellikle bölgesel coğrafyada bir devletin kendisine düşman veya tehdit olarak gördüğü devlet, bahsi geçen silahlara sahip olmuşsa, kendisi de silahlanma yoluna gidecektir (Şahin ve Uysal, 2023, 483).

Tartışmalar ve dolayısı ile de siyasi ve hukuksal belirsizlik sürerken nükleer silah sahibi devlet sayısı her geçen gün artmıştır. Nitekim Fransa, Britanya, Sovyetler Birliği nükleer silah geliştirmiş veya denemiştir Ne var ki uluslararası toplumun, son yıllardaki anlaşma girişimleri nükleer silahsızlanma davetine yeterli derecede ehemmiyet gösterilmemiş durumdadır (Denk, 2011, 103-124).

Günümüzde, Rusya-Ukrayna savaşı gibi son yıllarda yaşanan gelişmeler uluslararası konjonktürü oldukça gerilmiş duruma getirmiştir ve silahsızlanma çabalarını engellemiştir. Batılı devletlerin Rusya ile müzakere ve diyalogu durdurması, ayrıca 2010 Rusya askeri doktrininde vurgulandığı gibi Rusya'nın nükleer silahlarına verdiği önem, nükleer silahsızlanma alanında ilerleme sağlanmasını zorlaştırmaktadır (Şahin ve Uysal, 2023, 480). Bu silahların kitle imha silahları arasında öncelikli yer alması ve yeni devletlerin ve terörist grupların bu silahlara ulaşma isteği ve potansiyeli, uluslararası toplumu silahların etkileri konusunda daha derin düşünmeye itmektedir

(Köysüren, 2008, 18). Bu bağlamda, devlet dışı aktörlerin erişebildiği teknolojik imkânların yarattığı güvenlik kültürü endişelerine karşı uluslararası iş birliğinin sağlanması önem arz etmektedir (Kürkçü, 2020, 204).

Sonuç olarak, Yeni dünya düzeninde, var olan tehdit algılamaları ile güvenlik anlayışları da önemli bir değişime uğramıştır. İlgili yeni dönem içinde etnik çatışmalar, bölgesel krizler, siyasi istikrarsızlıklar, insan hakları ihlalleri, mali krizler, nükleer silahların yaygınlaşması, kimyasal ve biyolojik silahların kullanılması vb. gibi konular çok daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır (Çelik ve Çaylı, 2021, 373).

Yeni değişimler, güvenlik kavramının çok boyutluluğuna ‘hangi değerlerin, hangi tehditlerden, hangi araçlardan ve hangi mahiyette korunmasına dair sorulara cevap verilmesi zorunluluğunu doğurmuştur. (Burak, 2023).

2.2. Küresel Güvenlik Sorunlarına AB, BM ve NATO Örgütlerin Etkileri

Soğuk Savaş döneminde, iki yeni bloğun arasında görülen mücadelenin en net özelliği şeklinde ortaya çıkan güvenlik problemi, dar ve sınırlı bir kapsamda değerlendirilmiştir. Sistemdeki değişikliklerin de tesiri ile gelişim gösteren anlayış kapsamında, güvenlik kavramı genellikle iki süper gücün arasında yaşanan çekişmenin direkt olarak silahlı çatışma halini almaması durumu şeklinde belirlemiştir. Özetle, döneme hükmeden güvenlik düşüncesi iki blok arasında bulunan güvensizlikler, askeri tehditler ile korkular ışığında biçimlenmiştir (Olkoç, 2008, 44).

Soğuk Savaş döneminde “milli güvenlik” adeta ideolojiye dönüşüp yalnızca Amerikan müttefiklerinin hudutlarını komünizm tehlikesi karşısında korumanın ilerisine geçip Batının değerlerine karşı her çeşit karşı gelmeyi karşılayacak şekilde tekrardan açıklanmıştır. Soğuk Savaşın ardından çift kutuplu ideolojik yapılanmanın yok olması ile milli güvenliğe olan ideolojik yaklaşıma sırt dönülmüştür. Başta BM olmak üzere pek çok kurum ile kuruluş tarafından milli güvenlik tekrardan tanımlanmıştır. Liberal ve ekonomik değerlerin daha ön plana çıkarıldığı yeni milli güvenlik yaklaşımıysa bu hali ile insan odaklı güvenlik görünümündedir (Birdişli, 2011, 152).

SSCB'nin yıkılması ve Soğuk Savaş'ın sonlanması neticesinde Avrupa'da büyük çaplı bir saldırı riski ortadan kalkmış fakat Soğuk Savaş ardından, potansiyel bölgesel çarpışmalar, istikrarsızlıklar ile geleceğe ilişkin belirsizlikler açığa çıkmıştır (Efe, 2008, 71). Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonraki dönemde ortaya çıkan belirsiz ortam ile tehdidin çok boyutlu bir hal alması güvenlik algısının devlet çapından kişi çapına çekilmesine yol açmıştır. Soğuk Savaş'tan sonraki dönemde güvenlik ortamının en keskin özelliklerinden bir tanesi ise düşmanın minimum düzeyde bilinir ya da görünür olmasıdır (Palancı, 2021, 230).

SSCB, nükleer ve askeri kapasitesinin terör örgütlerinin tekeline geçmesinin ortaya çıkardığı tehdit ve Doğu Avrupa ile SSCB'nin eski cumhuriyetlerinde potansiyel politik şiddet, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, kitle imha silahlarının artması, kaçak göç ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi tahmin edilemeyen “yeni tehditler” ile karşılaşılması, Soğuk Savaş sonrası zamanda Avrupa'da istikrar ile barışı tehdit eder bir hal almıştır. Geniş çaplı savaş ihtimali yani askeri tehditlerin yok olması ise giderek daha çok gündem olan ‘yeni tehditler’ sebebiyle Avrupa'nın savunma gereksinimleri de değişmiştir. Kendi güvenliğinin sağlanması konusunda giderek daha çok sorumluluk almayı kararlaştıran Birlik, kendisini uluslararası sahada değişen olaylar ve karşı karşıya kalınan güçlükler ile baş etmede etkili bir küresel aktör statüsüne getirmek için çaba sarfetmektedir. Bu nedenle etkili bir Ortak Güvenlik ve Dış Politikasına gereksinim duymakta (Efe, 2008, 71) ve uluslararası ilişkilerde baskın bir siyasi aktör olabilme yolunda ODGP'nin güçlendirilmesi ve yapılandırılması şarttı (Çayhan, 2002, 47). Bazı hamleler her ne kadar atılmış olsa dahi 1990'lı senelerin ikinci yarısına kadar AB tarafından, savunma ve güvenlik sahasında arzu edilen ivme bir türlü yakalanmamıştır. Hiç şüphesiz ki bu durumun ana nedeni birlikteki, böyle bir iradenin bulunmamasıdır. Diğer taraftan 1990'lı senelerin ortalarından itibaren Balkanlar'da patlak veren etnik arbedelerin (Özgen, 2016, 147) Sırpların, Arnavutların üzerinde şiddet uyguladığı ve binlerce insanın hayatını kaybettiği Kosova Harbi'nde BM; Çin ile Rusya'nın baskısından ötürü Bosna'daki gibi bölgeye askeri müdahalede bulunmaktan sakınmıştır.

Bunun üzerine Amerika öncülüğünde devreye girmiş olan NATO, askeri güçlerini 24 Mart'ta Sırbistan'a yöneltip 11 hafta boyunca devam edecek olan hava saldırısını başlatmış ve nihayetinde Sırbistan'ı teslim olmaya mecbur bırakmıştır. Bu

durumdan da anlaşılacağı gibi BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararları önemsemeyerek, BM'nin takındığı pasif tutuma seyirci kalmayıp Kosova'ya müdahalede bulunmuş (Yılmaz ve Akbulut, 2016, 78), sonrasında çatışmaların, bağımsızlığını ilan etmiş cumhuriyetlerden biri olan Makedonya'ya da sıçraması ihtimali karşısında BM Önleyici Konuşlandırma Kuvveti kurulmuştur. Oluşturulmasından Rusya ile Çin'in ciddi boyutta rahatsız olduğu UNPREDEP'in en mühim misyonu, komşu Sırbistan'da yaşananlara seyirci kalmaktır. Zira Sırbistan'ın 1989 senesinde özerkliğini kaldırmış olduğu Kosova'da yaşanacak olan gelişmelerin yaklaşık % 25-30'luk kısmında etnik-Arnavut nüfusun olduğu Makedonya'ya yayılması ihtimali, UNPREDEP'in konuşlandırılmasının öncelikli sebeplerindendir. Önleyici BM barış koruma misyonunun ilk emsali UNPREDEP çatısı altında ABD, 600 kişiden oluşan personel ile 300 kişiden oluşan bir askeri birim görevlendirmiştir.

Bu sayede 1995 senesi sonunda ABD, NATO güçlerinin direkt alanda bulunmasıyla, bundan sonraki dönemde Balkanlarda yaşanan gelişmeler karşısında kayıtsız olmayacağını, bölgedeki anlaşmazlıkların yatıştırılması ile denetim altında tutulmasında doğrudan rol alacağını sinyali vermiştir. ABD, Irak'ın Kuveyt'e olan saldırısının ardından Orta Doğu'daki varlığını güçlendirirken; Sırbistan'ın Bosna-Hersek'e ilişkin yürütmüş olduğu savaş sonucunda, tarihi açıdan en mühim coğrafi geçiş alanlarından bir tanesi niteliğindeki Balkanlar'daki etkinliğini arttırmıştır. Bu savaşlardan her ikisinde de çözüm, BM Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi kapsamında, ABD'nin üstün askeri gücü sayesinde bulunmuştur. Bilhassa Bosna-Hersek savaşı sürecinden BM ile AB büyük bir yıpranmayla sıyrılırken, ABD saygınlık kazanmıştır (Emiroğlu ve Çakır, 2007, 681).

ABD, Soğuk Savaş'tan sonraki dönemde tek hegemon güç olduğunu kanıtlamış ve ABD liderliğinde, NATO'nun müdahalesi ile durdurulabilmiştir (Özgen, 2016, 147).

Birlik, ekonomik gücünden destek alan ortak dış politika girişimlerinin ötesine geçebilmek için askeri gücün gerekliliğini benimsemiştir. Bu yaklaşım, Birlik'in kuruluşundan bu yana savunma ve güvenlik konularını NATO çerçevesinde ele almasından farklılık göstermektedir. Artık geçmişte sivil bir güç olarak tanımlanan AB, bu algıyı aşmayı hedeflemektedir (Çayhan, 2002, 47). Ancak, Avrupa'nın

savunmasının Avrupalılar tarafından öncülüğünde yapılması gerektiği fikriyle hareket eden AB, Soğuk Savaş yıllarında NATO'nun gerisinde kalarak etkin olamamıştır.

NATO, Soğuk Savaş döneminden 1990'lı yılların başına kadar Avrupa'da en etkili güvenlik organizasyonu olmuştur. SSCB ile ABD arasındaki rekabetin yarattığı gerilim ortamında, NATO'nun temel görevi Avrupa ve Kuzey Amerika'nın güvenliğini sağlamaktır. Ancak, örgüt içinde alınan kararlarda ve operasyonel faaliyetlerde en etkili ülke genellikle ABD olmuştur (Gençalp, 2004, 47).

Uluslararası örgütler ile kurumlar tarafından insanlara yeteri düzeyde güven sağlanamaması, ilgili kurumların ortak bir kimlik oluşturma evresinde başarısız olması, milli devletleri üst kimliklerin muhafaza edilmesinde birincil aktör statüsüne sokmuştur. AB yetki devrinin, birliği meydana getiren ülkelerce kendisine aktarılmış olduğu supra-nasyonel bir yapı gibi kabul edilse de yetki ile egemenliklerini AB'ye aktarmak istemeyen devletler sayıca her geçen artmaktadır (Yılmaz ve Akbulut, 2016, 78). Örnek vermek gerekirse, bu durum bilhassa Fransa tarafından endişe ile karşılanmıştır. Çünkü Batı Avrupa'nın savunulması konusunda NATO'ya bağlı kalınması, bunun yanında ABD'ye bağımlılık anlamına gelmektedir. Batı Avrupa, ilgili bağımlılıktan kurtulmak adına bilhassa 1990'lı senelerden beri ortak bir savunma ve güvenlik politikası geliştirmeye ilişkin çok daha somut hamleler atmıştır. 1984 senesinde imzalanmış olan Roma Bildirisiyle ilgili süreç başlatılmış (Gençalp, 2004, 47) ve ayrıca dış politikada ortaklık sağlamak için AB'ye üye olan devletler 1991 senesinde Maastricht'te anlaşmaya varmışlardır. Maastricht Antlaşmasının en dikkat çekici özelliklerinden bir tanesi de Avrupa bütünleşme evresinde güvenlik politikasına dair hükümlerin, ilk defa antlaşma metninde kendine yer bulmasıdır (Günyel, 2011, 77).

Tüm bu ilgili gelişmeler, BM'nin örgüt yapısı ve Antlaşma'nın hükümlerine dair değişiklik talepleri yoğun bir şekilde gündeme gelmiştir. BM'nin hem merkezi konumunu hem de etkinliğini koruyabilmesi, bugünün uluslararası ilişkilerinin şartlarına uyum sağlayabilmesi ve karşılaştığı problemlerin üstesinden gelmek adına faaliyetler yürütmesine bağlıdır. İlgili antlaşmanın hükümlerinde değişiklik yapılması gerekiyor ise değiştirilmeli, eklemelere ihtiyaç varsa bu eklemeler yapılmalı ve bazı kavramlar net ve açık bir şekilde tanımlanmalıdır. Uluslararası güvenlik ile barışın sağlanması hususunda silahlı güce başvurulmasını gerektiren tedbirlere

başvurulabilmesi adına ihtiyaç duyulan anlaşmalar gerçekleştirilmelidir. BM'nin kendi tekelinde olan bir askeri kuvveti ile komutası oluşturulmalıdır. Bu oluşturulamadığından güç kullanımı Somali, Irak, Ruanda ile Bosna Hersek'te olduğu gibi Güvenlik Konseyi'nin üye devletlere yetki vermesi ile gerçekleştirilmektedir (Müdüroğlu, 2007, 42-43). Görüldüğü üzere barış ve güvenliğin sağlanması konusunda Güvenlik Konseyi'nin etki alanı oldukça geniştir. Bu geniş alanda yetkinin kullanımında ABD, İngiltere, Çin, Rusya ve Fransa devletlerine tanınan gücün, ilişkilendirilen organın içerisinde bir ayrıma neden olmaktadır. Bu ayrımından doğan veto yetkisi değerlendirildiğinde, tüm devletler adına bahsi geçen 5 devletin kanuni temsilci niteliğinde işlem yaptığını görmektedir. Gerek oy hakkı ve veto yetkisi gerekse Konsey üyelerinin beşinin daimilik statüsü itibarıyla bu denli bir hukuki imtiyaza sahip olmaları dış egemenlik bağlamında egemen eşitlik ilkesine zarar vermektedir. Bu mevzu dönem dönem BM'in işlevliğini yitirmesine neden olmaktadır. Süveyş Krizi'nde İngiltere ve Fransa vetosu, 1956'da yaşanan Macaristan'ın işgali sürecinde Sovyet vetosu, Kudüs'ün İşgali konusunda Amerika'nın vetosu BM'nin etkinliğini yitirdiği noktalar olarak belirirken, dünya çapında barışı sağlamak adına siyasi, askeri ve ekonomik güce sahip devletleri farklı çözüm yollarına sevk etmektedir. Askeri müdahalelerde BM'lerden bağımsız olarak gerçekleştirilen, tek taraflı çözüm arayışlarının örnekleridir (Orallı, 120-121).

Bu durum ise ilgili güç kullanımlarında da BM'nin denetim ile yetkisinin kısıtlı olması, güç kullanılmasına ve BM'nin amaçlarından ziyade devletlerin menfaatleri doğrultusunda başvurulduğu şeklindeki değerlendirmelere sebep olmaktadır. BM'nin kendisine ait bir askeri gücünün bulunmaması, uyuşmazlıklara en başında müdahale edip çatışma halini almasını önlemesini olası kılmamaktadır. (Müdüroğlu, 2007, 42-43).

2.2.1. BM ve Uluslararası Krizler: İnsanlığın Beklediği Adalet

Günümüzde görülen sistematik kriz, esasında BM'nin de yaşamış olduğu bir krizdir. Pek çok yardımcı, yan ile uzman kuruluşu bulunan BM, devletlerin siyasetlerine meşruluk kazandıran dünya hükümetine benzemektedir. Öyle ki dünyada üzerindeki teknik, ekonomik ve siyasi işleyişin büyük bir bölümü BM kurumları

aracılığıyla yürütülmektedir. Son dönemlerde BM sisteminin işleyişinde büyük problemler ortaya çıkmış ve örgüt eleştirilerin odağında yer almıştır. BM artık uluslararası problemlere çözüm bulamamakta ve uluslararası krizlerin yönetilmesinde, yetersiz kalmaktadır. Son otuz senede Filistin, Bosna, Libya, Yemen ve Suriye’de yaşanan krizlerde etkili olamamıştır. Ayrıca BMGK’nın sahip olduğu yapı zamanla büyük bir problem halini almıştır. Belli konularda problemlerin çözüme kavuşturulmasına karşı önemli bir blokaj ortaya koyan BMGK, beş daimî üyenin gayrimeşru siyasetlerini önleyememektedir. Ayrıca daimî üyeler, arzu ettikleri konularda veto hakkını kullanabilmektedirler (Ataman, 2021).

İlgili veto yetkisi iki tür sakıncaya yol açmaktadır. Birincisi, veto yetkisi olan devletlerin kendileri hak ihlalinde bulundukları zaman BMGK’ne başvurulamamaktadır. Diğer ise, daimî üyelerin vetosu, insan hakları ihlali yapan devleti müdahale edilemeyecek bir statüye getirmektedir. BMGK’nın önüne bilhassa küçük devletlere dair müdahale konusu geldiği zaman, büyük güçlerin arasında bir pazarlık evresi yaşanmakta ve hatta bu devletler kendi aralarında bulunan rekabeti, küçük devletlerin üzerinden dolayı biçimde yürütme yolunu seçmektedir. Bunun dışında Güvenlik Konseyinde veto hakkı bulunan ülkelerin menfaatleri varsa, daimî üyeler müdahale konusunda istekli veya isteksiz olabilmektedir. Çünkü BM’nin en yetkili organı niteliğindeki Konsey’de, konulardan hangisinin uluslararası güvenlik ile barışı tehlikeye attığı, BM’nin alacak olduğu önlemlerin neler olacağı hususunda daimî üyeler kendi menfaatlerini düşünerek karara varmaktadır (Ataman ve Öztürk, 2016, 112).

BM, örneğin BMGK Somali, Afganistan, Irak, Gazze ile Lübnan’ın işgalinde etkisiz ve de tepkisiz kalmış, benzer biçimde BMGK, İsrail’in senelerden beri süren yayılma ile saldırgan siyaseti karşısında bir tepki göstermemiştir (Ataman, 2023). BM’nin acizliği sadece uluslararası krizleri önleyememe ya da bu tür krizleri durduramama ile sınırlı değildir. İkili ya da çok taraflı uyuşmazlıkları, çözüme kavuşturmada çoğu kez neredeyse hiçbir katkı sağlayamayan BM çok sayıda sivilin ölmesi durumunda adeta altüst olmaktadır. Ancak bunlardan belkide en önemlisi, şimdiye kadar kısmen başarılı gibi gözüktüğü sıcak çatışmalar sonrası yargılamalarda da BM aslında görüldüğünden çok daha kötü bir karneye sahiptir. Gayet tartışmalı ve henüz kimsece kabul edilen bir tanımı yapılmamış saldırı suçu bir tarafa, haklarında

fazlaca uluslararası yasal düzenleme bulunan soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları gibi uluslararası suçları işleyenleri, yargılama ve cezalandırmada bugüne kadar BM'nin ortaya koymuş olduğu tavır tatmin edici olmaktan uzaktır (Çakmak ve Atılğan, 2012, 12).

BM bunun dışında kıtlık ve fakirlik, doğal afetler gibi çeşitli küresel problemlerde etkin bir politika takip edememektedir. Ayrıca yine gündemi etkilemekte olan BM Yemen ile Suriye gibi problemlerde insanlık suçlarının işlenmesine ses çıkarmamıştır. Buna ek olarak BM'ye ev sahipliği yapmış olan ABD dahi kendi çıkarlarına hizmet etmediği için eleştirilmektedir. Bu doğrultuda BM sisteminin altında yatan felsefe ile siyasi söylem yok olmuştur (Ataman, 2021).

BM örneğinde de görüldüğü gibi uluslararası organizasyonların karşı karşıya kaldığı kısıtlamalar ile problemlerden bazıları; maliyet, karmaşık operasyon ve uygun olmayan bürokratik yapılar ile zorlu karar alma süreçleridir. Uluslararası örgütlerin himayesinde barışı korumanın da bir operasyonun meşruluğunu yeteri düzeyde sağlamayacağı tahmin edilmektedir. Bunun dışında uluslararası meşruluk örgüte, tarihsel bağlama ile müdahalenin kendi tabiatı ile yakından alakalıdır. Örgütlerin yalnızca üyelik, bürokratik yapı, amaç ile meşruluk fonksiyonu değil bunun yanında da onların rolü, yetenekleri ve ahlaki duruşları oldukça büyük öneme sahiptir (Ataman ve Öztürk, 2016, 145).

2.2.2. Devletlerin İnsan Haklarına Etkisi; Uluslararası Hukuk Perspektifinden Derinlemesine Bir Değerlendirme

Bireyin güvenliği temel bir insan hakkıdır ve bireylerin korunması buna bağlı olarak devletin temel bir yükümlülüğüdür. Dolayısıyla devletler, diğer bireylerin ve vatandaşlarının insan haklarını, terör eylemleri tehdidine karşı korumak yükümlülüğüne sahiptir (Korkusuz, 2018, 543).

Devletlerin, insani güvenliğin tehditlerden biri olan uluslararası terörizm ile mücadele sırasında onların onuru ile mutluluğunun göz önünde bulundurulması, evrensel bir mecburiyettir. İlgili mecburiyet, insanın sadece insan olmasından ileri gelen ve zorlu mücadelelerin ardından kişinin, devlet karşısında elde etmiş olduğu tarihi kazanımlarının güvenceye alındığı temel hak ile özgürlüklerin korunmasından

ileri gelmektedir. İlgili koruma sorumluluğu da devletlerin terör ile mücadele konusunda bazı olguları göz ardı etmemelerini zorunlu hale getirmektedir.

İlk olarak ifade etmek gerekir ki devletler, bilhassa tehdit ile korku dönemlerini, güvenliğini sağlamaya yönelik yasaları yürürlüğe koyabilecekleri fırsat zamanları olarak görmeye meyillidirler. Devletler, terörizme tepki verirken ve kendilerini korumaya çalışırken pek çok özgürlüğe de hasar verebilmektedir. Bilhassa korku ile kriz zamanlarında devletlerin önceliğinin halkın güvenliğini sağlamak olması çok daha gerçekçi bir tutum şeklinde görülmektedir. Fakat olağanüstü hallerde insan hakları gözlemcileri, devletler tarafından insan hakları ile özgürlüklerin korku ve kriz zamanları süresince tehdit edildiğini ifade etmişlerdir.

İkinci olarak, terör ile mücadele yasalarında terör tanımlarının çerçevesinin geniş tutulması, sivil protestoları ile toplanma ve ifade özgürlüğünü de engelleyebilmektedir. Terör tanımının bu derece geniş olması halinde sendikal faaliyetler, halk protestoları ile sivil itaatsizlik vb. gibi siyasi etkinlikler, potansiyel kavramlar halini alabilecektir. Üçüncü olarak, terör ile mücadele konusunda yürürlüğe girmiş olan yasal değişiklikler nadir de olsa geri alınmaktadır. Bir başka ifadeyle yürürlüğe girmiş olan ilgili yasaların yürürlükten kaldırılması çok az karşılaşılan, istisnai bir durumdur (Aksu ve Turhan, 2012, 76-77).

Olağanüstü hâl dönemlerinde yürürlüğe girmiş olan yasalar, olağan zamanlarda da uygulanmaktadır. Terör ile mücadele konusundaki mevzuatın olağan zamanlarda da yürürlükte olması, yalnızca masum kişilerin ruhsal rahatlığı ile hayatlarını tehdit etmemekte bunun yanında yaşama hakkı ile adil yargılanma hakkı vb. gibi temel demokratik ilkeleri de fazlaca tehdit etmektedir. Bu iki biçimde ortaya çıkmaktadır: İlki, ilgili mevzuatın doğurmuş olduğu tehditler esasında devlet eliyle gelen güvenlik amacı güden tedbirlerin bir türevidir. İlgili tedbirler, bir kimsenin bilgisi dışında gözetim altına alınması, kontrol edilmesi ya da yeterli düzeyde gerekçe göstermeden tutuklanması veya sorgulanması benzeri tehditlerdir. Diğer ise; yukarıda ifade edilen tehlikeleri kapsayan anti-terör mevzuatı, devlette istikrarsızlık ile iç güvenlikte uzun vadeli sorunlar yaratabilmektedir. Alınan önlemler, sivil huzursuzluklar ile potansiyel şiddeti azaltmaktan çok siyasi ve hukuki yapıların değişimini ve karşıt ifade kanallarını tümüyle kapatmakta olup bireysel adaletsizlikleri yükseltmektedir.

11 Eylül 2001 tarihinde yaşanan terörist eylemlerinin ardından kaydedilen gelişmeler Uluslararası İnsancıl Hukukun, global terörizm ile mücadele konusundaki rolünü gündeme taşımıştır. Terör ile mücadele konusunda, uluslararası insan hakları düşüncesine başvurmanın yerindeliği ve de etkinliği hususunda doktrinde tartışmalar da çoğalmıştır (Taşdemir, 2012, 122).

11 Eylül saldırılarının ardından Avrupa ülkelerinin büyük bir kısmında ve ABD’de ivedilikle yürürlüğe girmiş olan anti-terör yasaların otoriter, abartılı, terör ile mücadele konusunda etkisizdir. Ayrıca sivil hakları çiğneyecek özellikteki düzenlemelerdir. Radikal ve de daha az tartışma ile alınmış olan bu tedbirler, uzun süreli yürürlükte kalan tedbirlerdendir. Bu sebepten dolayı da terör ile mücadele önlemleri istisnai olmaktan ziyade bir toplumun normal yaşamının unsurlarından biri haline dönüşmektedir. İlgili durum, toplanma ve ifade özgürlüğü ile özel yaşamın korunmasına dair haklar gibi bireysel temel hakları yakından etkileyebilecek tedbirler söz konusu olduğunda çok daha da önemli hale gelmektedir. Bunun dışında da terör ile mücadele tedbirlerinin bahsi geçen etkisi göz önünde bulundurulduğu zaman normal olan bir durumun, olağanüstü hâl uygulamalarına dönüştüğü görülmektedir.

Terör ile mücadele konusundaki tedbirler, masum kimselerin tutuklanması ile işkence görmesine yol açabilmekte ve hatta ilgili durumu neredeyse kaçınılmaz duruma getirmektedir. Esasında bahsi geçen durum, terör ile mücadele konusundaki tedbirleri sağlamış olduğu istihbarat toplama faaliyetlerinin yöntemi ile yeni anti-terör yasalarının yapısının doğası itibarıyla teröre karşı mücadelenin “tali zararı” şeklinde açığa çıkmaktadır. Çünkü denetimsiz, kontrolsüz ve de orantısız kullanılmakta olan devlet gücünün kişiler ve toplum açısından ortaya çıkardığı tehdit, terör tehdidinin varlığından daha az bir tehdit yaratmamaktadır. (Aksu ve Turhan, 2012, 77). Yani bir insan hakları ihlali olan teröre karşı mücadele ederken devletler, insan hakları ihlalleri yapan uygulamalara da sebebiyet vermektedirler. Devletler, terörizmin ihlal ettiği hakları, terörizmi önlemek adına ortadan kaldırma tehlikesini yaratmaktadır (Yılmaz, 2011, 99).

Terör ile mücadele konusundaki mevzuat, devlette istikrarsızlık ile iç güvenlikte uzun vadeli sorunlar doğurabilir. Alınan önlemler, sivil huzursuzluklar ile potansiyel şiddeti düşürmekten çok siyasi ve hukuki yapıların değişimini ve karşıt

ifade kanallarını kapatmakta olup bireysel adaletsizliklerin artmasına neden olmaktadır.

Yine İngiltere ile ABD’de terör ile mücadele yasaları tarafından şüpheli olarak görülen kimselerin geneli dikkate alındığında, bu yasalar; yalnızca terör faaliyetlerinden şüphelenilmiş olan kişileri değil, bunun yanında onların yakınlarını da içine alan bir kapsamda olmuştur. Böyle bir durumda yanlış yere tutuklanacakların sayısı binleri bulabilecektir. Terör şüphelilerini saptayan anti-terör stratejileri, suçu olmayan kimselerin sorgulanmasına ve tutuklanmasına sebep olan basmakalıp ve basit (İslam kuruluşlarından bir tanesine ait olmak ya da Müslüman görünümlü olma gibi) kriterleri içine almaktadır. Örnek vermek gerekirse, İngiltere’de terör ile bağlantılandırılıp tutuklanmış olan kişilerin büyük bir bölümü Müslümanlardan oluşmaktaydı. Buna karşılık, suçu kanıtlanan insanların büyük kısmı da Müslümanlık ile alakası olmayan kimselerdi. (Aksu ve Turhan, 2012, 77).

Kuşku ve ötekileştirme, son dönemde Özellikle ABD’ye yönelik 11 Eylül terör saldırıları ve ardından Avrupa’da gerçekleştirilen Londra ve Madrid ‘in bombalanması sonrası, daha fazla görünür bir hal almıştır. Tüm dünyada dini radikalleşmenin bir tehdit olarak algılanması ve göçmenlerin, özellikle de Müslüman göçmenlerin, potansiyel tehdit olarak görülmeye başlanması İslamofobi gibi akımların yükselmesine neden olmuştur (Yılmaz, 2018, 5).

1980’li yılların ortalarından bu yana Batı kamuoyunda lanse edilen İslam fobisi, Amerika’daki 11 Eylül saldırıları sonrasında zirveye ulaşmış ve sonuçta İslamiyet ve terör özdeşleştirilmiştir. İslamofobi küresel bir yönelim ve yirmi birinci yüzyılın hâkim ideolojisine dönüşmüştür. Araştırmalar, dini doktrinleri temel alan terör yapılanmalarının terör örgütlerinin hedeflerine hizmet edecek biçimde yorumlandığını göstermektedir. Örnek vermek gerekirse; DAESH’in sözde ‘İslam Devleti’ olarak açıklanması, din ile terörizm arasında bir bağlantı bulunduğu algısını kolaylaştırmaktadır. Bu noktada örgütün terör yapılanması olması gerçeğinden ziyade İslam’ın temsilcisi olması algısı kuvvetlenmektedir. Bahsi geçen süreçte, öteki dinlere ait olan cemaatlerin üretmiş oldukları terörün, her zaman göz ardı edilmiş olduğu da ayrı bir gerçektir. Sihler Pencap’ta dini bir devlet arayışı içerisine girdiler. Kudüs’te, Yahudi teröristler İslam’ın en kutsal türbesi niteliğindeki Mescid-i Aksa’yı yok etmeye çalıştılar ve ayrıca Filistinli belediye başkanlarına da suikast kampanyaları

başlattılar. Dini bir yerleşimci, Hz. İbrahim'in kabrinde ibadet eden 29 kişiyi katletti ve köktendinci İsraili bir kişi, İsrail Başbakanı olan İzak Rabin'e karşı suikast düzenledi. Yine aynı dönem Hristiyanlık, Budizm ve Hinduizm dinlerinin karışımı olan dini bir topluluk Tokyo'da, gazla 12 insanı katletti ve 3000 kişiyi ise yaraladı. İlgili saldırı, örgütlerin biyolojik ve kimyasal silahları elde etme konusunda da başarılı olduklarının bir işaretiydi. Hangi dine üye olduğunu ayırmaksızın bütün bu terörist toplulukların, ilahi emirleri doğru yorumlamadığı veya gerçeği tümüyle yıkan aşırı bir aldanma içerisinde oldukları görülmektedir. İlgili örgütler, kendileri adına yorumlamış oldukları dini olgu ile olayların çarpık halleriyle toplulukları ya da bireyleri mahkûm etmektedirler (Karaca ve Yüce, 2021, 39).

Devletlerin, insani güvenliğe ilişkin tehditleri engellemek adına yürürlüğe koyacakları ya da koydukları tedbirlerin, yasaların, temel hak ile özgürlüklere saygılı olması lazımdır. Bir başka ifadeyle güvenlik ve özgürlük arasında bulunan dengenin kurulması, iki olgunun bir diğerine kurban edilmemesi büyük önem taşımaktadır. Güvenlik için özgürlüklerden taviz verildiği zaman, bu her geçen gün güvenliği de boğan bir sarmala dönüşebilecektir (Aksu ve Turhan, 2012, 77). Bunun yanında devletler, her koşulda güvenliği öncelikli duruma getirmemelidirler. Çünkü güvenliğin birincil konuma alınması, istikrar ortamında yapılması gereken toplumsal uzlaş, işlevsel siyasal yapı ile siyasal sistem ile devlet aygıtının güçlendirilmesi gibi süreçleri öteleyebilir ya da bazen tümüyle engelleyebilir.

Öte taraftan devletler terör ile mücadelede önleme veya müdahale tedbirlerinin şiddetini arzu ettikleri gibi yükseltmezler. Bilhassa güçsüz devletler açısından tehlike arz edebilirler. Zira güçlü devletlerin, güçsüz olanlar üzerinde insan hakları bahanesiyle baskı oluşturmaları ve bu biçimde kendi siyasi ve ekonomik amaçlarını gerçekleştirmesi fazlaca olasıdır (Müdüroğlu, 2007, 6).

Irak, Ruanda, Somali ve Yugoslavya örneklerine baktığımız zaman; 1991 senesinde Irak lideri Saddam Hüseyin'in, Kuveyti işgalinin ardından kendi halkına insan haklarına ters biçimde davrandığı sebebi ile ABD ve müttefiki devletler tarafından Irak'a müdahalelerde bulunulmuştur. 1991 senesinde etnik esas dayalı Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin dağılmaya başlamasıyla açığa çıkan iç savaşı takip eden soykırım eylemlerinden dolayı NATO'nun önderliğinde, Yugoslavya'ya müdahale edilmiştir. 1991 senesinde Somali'de devlet başkanı olan Said Barre'nin

görevden alınmasından sonra başlayan iç karışıklıklara, ABD liderliğinde müdahalelerde bulunulmuştur (Ertuğrul, 2011, 664). Somali kriziyle yüzleşme hususunda başarısız olan Batılı güçlerin, vaktinde eyleme geçmemelerinden dolayı derinleşen Ruanda katliamı da yirminci yüzyılın en büyük katliamlarından biri olarak kabul edilmektedir (Eryücel, 2014, 152). Ruanda’da Hutu ile Tutsi kabileleri arasında yaşanan iç savaş 1994 senesinde soykırım halini almış ve bu savaşa Fransa öncülüğünde müdahalede bulunulmuştur. Bu müdahaleler hem hukuki hem de meşru değildirler. Müdahale eden devletler politik mahiyetleri doğrultusunda seçim yaparak eski hegemonik yöntemler ile müdahalelerde bulunmuşlardır. Saddam Hüseyin’in Irak’taki katliamlarına yönelik müdahalelerde, Şili’de Pinochet’in yapmış olduğu katliamlar, batılı güçlerce sadece diplomatik açıdan kınanmıştır. Ruanda ile Somali’ye yapılan müdahalelerde, Afganistan, Angola, Burundi, Kongo, Güney Rodezya ile Doğu Timor’da ise aynı duyarlılık gösterilmemiştir. Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki çatışmalarda Ermenistan tarafından yapılan insan hakları ihlallerine de yine kayıtsız kalınmıştır (Ertuğrul, 2011, 664).

İnsancıl amaçlar bahanesiyle yapılmış olan müdahalelerin hiçbiri, sadece bu sebeple ve insan hakları ihlallerini önlemek için gerçekleştirilmemiştir. Zaten bir başka menfaati bulunmayan bir devletin yalnız başına insan hakları ihlali bulunan devlete müdahalelerde bulunmasını beklemek, bu müdahalenin maliyeti ile yol açabileceği insan kaybı dikkate alındığında çok mantıklı olmamaktadır (Müdüroğlu, 2007, 6).

Uluslararası sözleşmelerde, insan hakları vurgusu özellikle AB tarafından yapılmasına rağmen, küresel çaptaki sığınmacı meselesinde de İnsan Hakları ihlali söz konusudur. Irkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadelede AB’nin geçmiş dönemlere kıyasla, açtığı kurumlar ve yasal düzenlemelerle epey yol aldığını gösterebiliriz bu durum, yeterli koruma düzeyinin mücadele anlamında yeterli etkinliğin gerçekleştirildiği anlamına gelmemektedir. Özellikle ilgili konuda gerekli politik istegün bulunmaması ve AB düzeyinde parçalı ve dağınık konumdaki siyasi ağ, yapılan yasal girişimlerini sorgular hale getirmektedir. İnsan Hakları ve ırkçılıkla mücadele örgüt ve kurumlar tarafından yayınlanan araştırma ve raporların göstergeleri de yasal düzenlemelerin siyasi liderlerden gelen destekleyici eylemlerin artırılması yönündedir. Ayrıca analiz ve araştırma göstergeleri, sivil toplumun geniş katılımı, farkındalığın artırılması gerekliliğini vurgulamaktadır. Siyaseten zayıf kalan politikalar, üye

lkelerde konunun farklı çereveslerde ele alınması, bu noktada mücadelenin Birlik düzeyine çıkarılmasını daha zor hale getirmekte ve ortak hedeflerde sapmalara neden olmaktadır. Bu durum Kıta Avrupa'nın ırksal ayrımcılığı tanımlama konusundaki isteksizliği olarak nitelendirilmekte ve bu isteksizliğin alternatif kategoriler içinde eşit fırsatların uygulanmasını engellediği dile getirilmektedir (Yılmaz, 2018, 8).

Diğer taraftan, yakın zamanda insan hakları vurgusu ve ayrımcılık yasağı kavramı, AB tarafından tekrar yinelenirken özellikle, Suriyeli sığınmacı meselesine yaklaşımı ve ülke politikası bir kez daha akıllarda soru bırakmaktadır. Suriye iç savaşıdan kaynaklı yaşanan göç hareketlerinden farklı olarak Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlamasından beş gün sonra AB ye ülkelerinin birçoğu Ukraynalı sığınmacılara kapılarını açacaklarını ilan etmişlerdir. Yapılan açıklamalara göre küresel olarak AB'nin sınırına ulaşan Ukraynalı sığınmacılar için Geçici Koruma Statüsü'nn aktif hale getirileceğı belirtilmiştir. AB'nin sığınma politikasını, büyük oranda göçün dışsallaştırılması ile ilişkilendirmesine rağmen Ukrayna krizine geçici koruma statüsü ile çözüm sunması büyük bir tezat olarak görülmektedir. Ancak daha önce yaşanan küresel göç akınlarında Suriye örneğine değindiğimizde, ye ülkelerden gelen isteklere rağmen kullanılmayan bu statünün, Ukraynalılar için büyük engellere takılmaksızın acil ve yeterli koruma sağılamak gerekçesiyle hızlı bir şekilde aktif hale getirilmesi, söz konusu göçmenlere neden farklı yaklaşıldığı sorusunu gündeme taşımaktadır. Bu sorular cevapsız kalmış yanıtlanmayı bekleyen sorulardır.

Kapılarını Ukraynalı sığınmacılara düşünmeden açan AB'nin göçmenlere karşı farklı yaklaşımları dikkat çekicidir. İnsan hakları öncülüğü yapan AB, göç ve savunduğı insan hakları sınavında sınıfta kalmıştır (Gülerce ve Bayram, 2022, 88-89).

Soğuk Savaşın ardından insani müdahale emsallerinin kötü imajı (Eryücel, 159), uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesinden birincil derecede sorumlu olan BM'nin temel görevi barışın korunması ise bugün barışın bozulduğı durumu düzeltici katkı yapması gerekmektedir. Ayrıca göz ardı etmemesi gerekli olan insani nitelikli uluslararası sorunların çözümünde, insan haklarına saygıyı geliştirmede, teşvik etmede ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı yapılmaksızın herkes için hak ve temel özgürlükleri sağılama görevi olan BM'nin de (Alkire, 2003, 26), insani konusunu tekrardan ele almasına yol açmış ve kabul edilmiş koruma sorumluluğı yaklaşımıyla yirmi birinci yüzyılda yeni bir şekilde bürünmüştür. Yeni yüzyıl ile beraber insani müdahale yerle bir

olurken, bunun yerine geçen koruma sorumluluğu düşüncesinin benimsenmesi adına teorik ve hukuki çerçevenin oluşturulmasına yoğunlaşmıştır (Eryücel, 2014, 15).

Devletler hem terör hem de örgütlü suçlar karşısında mücadele konusunda uygulanan önlemlerin dozunu, sadece ölçülülük ilkesi ışığında ayarlayabilirler. Bu sayede devletler, insan hakları ihlallerine engel olabilirler. Bahsi geçen noktada da özgürlüklerin asıl, sınırlamanın istisna olması lazımdır. Güvenliği sağlamak adına başvurulacak araçlar ile erişilmek istenen amacın arasında denge bulunması, ölçülülük prensibinin uygulamadaki yansımasıdır. Güvenliği sağlamak adına alınmış olan tedbirlerin gayesi, aslında devletin varlık ile bütünlüğünün ve vatandaşlarının fiziksel, psikolojik bütünlüğünün zarara uğramasını önlemektir. İlgili durumda güvenlik ve özgürlük arasında bulunan dengeyi sağlayacak olan ana etmenlerden bir tanesinin de “ölçülülük ilkesi” olduğunu söylemek mümkündür (Aksu ve Turhan, 2012, 71).

Ölçülülük prensibinin asıl uygulama sahası temel hak ile özgürlüklerdir. İlke, temel hak ile özgürlüklerin kısıtlanmasında sınırlamanın sınırını teşkil etmektedir. Hak ile özgürlüklere müdahale eden kamu gücünün, hukuki denetimi konusunda önemli fonksiyonu bulunan ölçülülük ilkesi, kişilere sorumluluk yükleyen işlemlerin sadece hukuki bir temele dayanmasının yetersiz olduğunu, kişisel hakların olabildiğince muhafaza edilmesi gerektiğini belirtir. Bu ilkenin amacı ile fonksiyonu, kamu gücünü sınırlamak ve temel hak ile özgürlükleri maksimum seviyede güvenceye almaktır. Ölçülülük ilkesi doğrultusunda, temel haklara yönelik yapılan müdahalelerde gerekli ve uygun, erişilmek istenilen amaca katkıda bulunan, minimum düzeyde yükümlülük getiren yumuşak araçlara başvurulmalı ve sınırlamada orantılılık her zaman için gözetilmelidir (Metin, 2007, 6). Burada üzerinde durulması gereken ise ne güvenlik ne de özgürlükten vazgeçilebileceğidir (Ergül, 2014, 72).

2.2.3. Uluslararası Terörizmde Devletler Arası İş Birliği ve Mücadele: Politika, İdeoloji ve Pratik Sorunlar

Uluslararası iş birliğinde başarı elde edilmesi asla kolay bir iş değildir. Bazı devletler diğerleri karşısında seferberlik başlatmaktadır. İşbirliğindeki en önemli engel hiç şüphesiz bilgi paylaşımı sahasıdır. Bilgi paylaşımı siyasallaştırılmıştır ki en hassas

değer budur. Çok iyi bilinmektedir ki uluslararası ortaklığı bir kenara itmek, ulusal çapta iş birliği gerçekleştirmek bilgi anlamında oldukça güçtür. Bilgi toplama konusundaki en önemli engel ilgili alandaki kişilerin kimliklerinin gizliliğidir. Hemen hemen herkes terörizmi suçlu olarak görmekte ancak ortak yaklaşım sergilememektedir. Farklı perspektifler, değişim açısından gereklidir fakat sınırlı sayıdaki devletin tanımlaması yetersizdir. Bunun ile beraber, terörizm hususunda hala ortak bir anlayış ekseninde bir tanımın geliştirilmemesi büyük bir noksanlık şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin bazıları ‘terörizm’, ‘yabancı işgaline karşı’ ve ‘kendi kaderini tayin amacı güden meşru mücadelenin’ arasında bir ayrıma gitmektedir. Devletlerin yaklaşımında görülen bu farklılıklar, tanımı güç hale getiren en mühim faktörlerin başındadır. Fakat ‘her türlü ve şekli ile terörizm’ tabiri farklı perspektifleri olan devletler tarafından farklı yorumları barındıran ‘kapsayıcı’ bir formül şeklinde kullanılabilmektedir.

Uluslararası terörizmin karakteristik özelliği, terör gruplarının veya terörizme desteği vermekte olan ülkelerin, ülke sınırlarının ötesinde bir siyasi amacının olmasıdır. Uluslararası siyasi bazı amaçlara erişmek, bazı politik değişiklikler yaratmak gayesi beslemektedir. Tüm bu öğeler dikkate alındığı zaman, uluslararası terörizmin, bir devletin ülke sınırları içerisinde ortaya çıkan ve öbür devletlerin ya da öbür devletlere üye kimselerin haklarını yok sayan, birbiri ile bağlantılı olarak yürütülmekte olan şiddet hareketleri olduğu ifade edilebilecektir. Başarı yakalayamayan devletler, uluslararası terör örgütleri açısından bir beslenme ve yuvalanma alanları haline dönüşmüştür. Otorite boşluğu, hukuki ayrıca askeri boşluk ilgili örgütlerin başarısız devletler içerisinde yuvalanmasına yol açmış ve bu örgütler kendileri açısından güvenli bölgeler olacak ilgili devletlerin iç işlerine adeta bir kene misali tutunmuşlardır (Güner, 2008, 52).

Bu duruma ilaveten terörizm ile uluslararası örgütlü suç, küresel liberalleşmenin getirmiş olduğu mal ile sermayenin serbest dolaşım imkânları sayesinde hareketlilik elde ederek merkeziz bir yapı haline dönüşebilmektedir. İlerleyen teknolojiye yararlanmakta, doğal olarak hem takibi hem de kontrolü güçleşmektedir. Nükleer silahların yayılması ise kısmı olarak terör örgütleriyle ilişkili ise de aslında küresel sistemi değiştirme isteği olan devletlerce gösterilen ilginin neticesinde olmaktadır. Hegemon devletler ile sistemin içerisinde ve sistemin normları

ile savaşamayacağını gören Irak, Kuzey Kore ya da İran, ABD veya AB gibi aktörlerce sisteme entegrasyonları yönünde yapılan baskı karşısında nükleer gücü, bir koz gibi kullanabilmek adına talep etmektedirler (Gözaydın, 2017, 144).

Küreselleşmenin ve teknolojinin getirdiği fırsatların, terör örgütlerinin düşman olarak gördüklerini bölge olarak bulunduğu ve konuşlandığı sınırların dışında da vurmaya olanak sağladığı, ayrıca dünyanın en varlıklı ve gelişmiş ülkelerinin bile vurulabildiği bir dönemde, bu durum sokaktaki halkın psikolojik bakımdan tedirginlik ve şüphe duymasına neden olmuştur. Ancak buna rağmen ülkeler ve devletler arasında uluslararası teröre mâni olarak tam bir fikir birliğine varılamamıştır ABD'nin, 'teröre karşı savaş' söylemine karşı Avrupa Birliği 'terörizmle mücadele' söylemini tercih etmiştir. AB daha çok terörizm tehdidini Kuzey Afrika'dan Akdeniz ve Orta Doğu'dan Balkanlar aracılığıyla kendi topraklarına gelen göç hareketi içinden değerlendirmekte; tehditin ilk olarak Orta Doğu ve kökenli halklardan geleceğini tahmin etmektedir. Kendi topraklarında yapılan eylemler 'ötekiler'tarafından yapılan kendi istikrarına yönelik eylemler, ancak Orta Doğu'da veya Asya'da gerçekleşen eylemler ve iç savaş olarak değerlendirilmiştir. 11 Eylül saldırıları Batılıları o kadar etkilemiştir ki Batılılar terör sözcüğü ile El Kaide'yi ve Müslümanları bilinçli sürdürülen propagandaların da sonucu olarak aynı yerde görmeye başlamıştır. Tabii, burada El Kaide'nin de insanların kafasında bıraktığı imaj ve Batılıların İslam dininin algılamaları bakımından zararı en çok Müslümanlara verdiğini de unutmamak gereklidir (Kartal, 2018, 53).

Chomsky, terörün bir görünüşü bir de gerçek yüzü olduğuna dikkat çekmektedir. Terörün bir gerçekliği olmakla birlikte bir de icat edilmişliği, dünyada güçlü olabilmek, uluslararası ilişkilerde politikaları 'aklılaştırmak' için söz konusudur. New York Times çağın vebası olarak nitelendirdiği terörle nasıl mücadele edilebilirliği ile ilgili bir terör uzmanına başvurmuştur. Uzman önerisi, uluslararası terörün gayesinin anlaşılması bakımından oldukça ilginçtir. 'Teröristlerin, özellikle de komutanlarının ortadan kaldırılması gerekir'. Başarılı üç karşı terör eylemine örnek olarak da Amerika'nın, Libya'yı bombalaması, İsrail'in Tunus'u bombalaması, İsrail'in Lübnan'ı işgalini vermişti. Ona göre, Medeni dünya ayakta kalacaksa böyle örneklerin çoğaltılması gerekiyordu (Ertürk, 2010, 86).

Bu anlamda günümüzde, küresel terörizm açısından oldukça yeni bir dönem vardır ve bu yeni dönem 'küresel çağ'dır. Neticesinde küresel terörizm de bu çağın bir

ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında küresel terörün ortaya çıkışını, başka sebeplere bağlamak da olasıdır. Ancak genel itibari ile Amerika gibi devletlerin Orta Doğu ve Orta Asya’da uyguladığı siyaset, İsrail’e sunduğu destek mesela, İsrail’in, Filistin halkına yaptıklarından ötürü BM’de kınanması önerisini Amerika her daim veto etmektedir, Irak savaşındaki işkence görüntüleri, terörle mücadelede aşırı güç kullanımı küresel teröristlere önemli malzemeler vermekte ve propagandalarını beslemektedir. Bu nedenle terör sorununun ortadana kaldırılması gerekmektedir, çünkü bu tüm insanlığın evrensel bir sorumluluğudur (Kasımoğlu, 2010, 83). Terörizmin sınırı aşan etkileri görünmekle beraber en temel kaynağı insandır. Uluslararası arenada ortak bir terör tanımlanmasının yapılamaması, problemin çözümünü daha da güçleştirmiştir. Ortak bir tanımlamanın olmaması nedeniyle neyin, kimin, ne zaman terör olduğu problemleri ortaya çıkmıştır (Kemik, 2021, 173-179).

Bu bakımdan AB ölçeğinde en önemli konunun ‘halk’ kavramı içerisinde yer alan ve AB içerisinde yaşayan üçüncü ülke vatandaşları ve orijinlilere yönelik tutum ve davranışlar olmalıdır. Avrupalı olmayan ‘ötekilerin’ dışlanmaları ve potansiyel suçlu muamelesine maruz kalmaları, AB’nin temel değerleri ile bağdaşmayacağı gibi AB’nin güvenliğini de hiçbir şekilde güçlendirmeyecektir. Terör sorunu tüm insanlığın evrensel bir sorumluluğudur. Özellikle içinde bulunduğumuz dönem, daha kalıcı ve yakın iş birliklerini gerekli kılmaktadır. Tüm ülkeler, ortak bir duruş sergileyemedikleri sürece, terör daha çok can yakmaya devam edecektir (Kasımoğlu, 2010, 83-147).

Yukarıda belirtilen açıklamalar ışığında; ABD, Rusya, Çin, Avrupa devletleri ile AB, NATO ve BM gibi teşkilatlanmaların dünya üzerindeki barışı sağlama konusundaki çabalarına rağmen, bazı durumlarda kaos, kargaşa, savaşlar ve insan onuruna yakışmayan güvensiz ortamlara sebebiyet verdikleri görülmektedir. Dünya üzerinde güvenliği sağlayabilecek güce sahip ülkelerin, bu istikrarı asgari düzeyde sağlama gerekliliği açıktır. Türkiye, tarihi ve bu kapsamda gösterdiği tepkiler ve attığı adımlarla uluslararası güvenliğin sağlanmasında önemli bir aktör olma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda, mevcut durum, atılan adımlar, meydana gelen gelişmeler ve atılması gereken adımlara değinilecektir.

2.3. Yeni Dünya Düzeninde Küresel Yönetişim Mekanizmalarının Güçlendirilmesinde Optimal Güç Türkiye'nin Konumu

2.3.1. Türkiye'nin Mevcut Durumu

Küreselleşmenin etkisinin artmasıyla birlikte, devletler arasındaki etkileşim geçmişe oranla daha karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Bu bağlamda, Türkiye'nin mevcut durumu karşısında benimsediği bölgesel ve küresel stratejilerin "orta güç" olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışmaları gündeme gelmektedir.

2.3.2. Orta Güçlerin Yükselişi ve Küresel Siyasetteki Rolü: Güç Dinamikleri, Liderlik Kapasitesi ve Uluslararası İlişkilerdeki Etkisi

Güç; toprak, dünya üzerindeki konum, doğal kaynaklar, nüfus, GSYİH, sert güç, milliyetçilik ve vatanseverlik ile ölçülmektedir. "Güç" terimini tanımlamak zordur. Bunun için iki ana faktörden bahsedilebilir. Birincisi, güç kavramını tanımlamanın yolunun, tanımdaki sınırlamaların sonsuz olmasıdır. Diğeri ise niteliksel ve niceliksel faktörlerle bir tanımlama yapma çabasıdır (Dumankaya, 2019, 4). Jeffrey Hart'ın (1976) bir makalesinde, uluslararası ilişkilerin güç ölçümüne ilişkin üç ana yaklaşım arasında, kaynaklar üzerinde kontrol yaklaşımının yaygın olarak kullanılan ve kabul gören yaklaşım olduğu noktasının altı çizilmektedir. Devletler için orta güç olmanın iki sınıflandırmasından biri, sert güçleri (veya askeri güçleri), kabiliyetleri, coğrafi ve jeopolitik konumlarına dayalı olan, diğeri ise liderlik kapasitesine veya dünya siyasetindeki olayları şekillendirme kabiliyetine dayalı olanlardır. İkinci sınıflandırma açısından bakıldığında, devletler değişebilir fakat uzun vadeli siyasi amaçları ve çıkarların değişmesi söz konusu değildir.

Orta güç teriminin tanımı ya da kavramsallaştırılması konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu nedenle orta güç kavramı, uluslararası ilişkiler araştırmacılarını ya da akademisyenlerini, bazıları tarafından "tanımsal belirsizlik" olarak adlandırılan, göz ardı edilemeyecek düzeyde tartışmalara, anlaşmazlıklara ya da çelişkilere sürüklemiştir. Terimin tanımları, "büyük güçler" ve "küçük güçler" arasında tam anlamıyla bir geçiş yapmadıkları, kavramsal olarak karışık ve teorik

olarak tartışmalı oldukları ve bir kavram netliğine sahip olmadıkları için oldukça sorunlu olabilmektedir (Patience, 2014, 210-224).

Önemli düşünür D. Nolte orta güçlerin tanımını şu şekilde yapmaktadır; "Geleneksel orta güçler her şeyden önce uluslararası politikadaki rolleriyle tanımlanırken, yeni orta güçler her şeyden önce bölgesel güçler (veya bölgesel liderler) ve buna ilaveten küresel ölçekte orta güçlerdir (Nolte, 2010, 881-901). Uluslararası sistemde özel bir konumun orta güç retoriği kullanılarak gerekçelendirilmesi, geleneksel ve yükselen orta güçler kümesi arasındaki çok önemli bir benzerliği temsil etmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında orta güçlere ilişkin bir başka sınıflandırma da şu şekildedir; "Orta güçler, Büyük Güç müttefiklerinin yanında savaşılmış ve savaş çabalarına kanıtlanabilir bir bağlılık göstermiş olan devletlerdi. Orta güç olmak, savaş sonrası barış görüşmelerine dâhil edilmeyi gerektirecek kadar görece askeri yeteneklere sahip olmanın bir işleviydi, ancak büyük güçlerin ezici askeri kaynaklarıyla karşılaştırıldığında açıkça o kadar da önemli değildir" (Ungerer, 2007, 548).

Literatürdeki fikir birliği, bu ülkelerin kendilerini sadece askeri güç kapasiteleri açısından değil, aynı zamanda uluslararası politikadaki yaklaşımları açısından da küçük güçler ile süper güçler arasında tanımladıkları yönündedir. Bu ülkeler, Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi, küresel güçlerden hiçbirinin belirli bir krizi olumsuz sonuçlarından kaçmanın imkânsız olacağı bir düzeye tırmandırmaması konusunda sorumlu davranan ülkelerdir. Örneğin; eğer ABD ile Rusya arasında bir savaş çıkarsa, belirli bir anda duramazlar. Bir orta güç açısından bakıldığında, böyle bir senaryo felaket olmaktadır. Çünkü en çok etkilenecek olanlar onlardır, dolayısıyla küresel bir krizin tırmanmamasını sağlamak bu devletlerin sorumluluğundadır. Geleneksel orta güçler mevcut istikrar barındıran uluslararası düzeni desteklemektedir. Dolayısıyla, ilkeler açısından, liberal iç düzenin kurucu unsurları olduklarına inanmaktadırlar (Jordaan, 2003, 168).

Birçoğu liberal uluslararası düzenden memnundur olmaktadır. Bu düzen kendi ülkelerinde mevcuttur. Birçoğu NATO üyesidir. NATO üyesi olmayanlar ise, örneğin Japonya, Güney Kore veya Tayland gibi, ABD ile ikili güvenlik ilişkileri geliştirmektedir. 1990'larda Soğuk Savaş dönemi sona erdikten sonra yeni bir uluslararası ortama adım atılmıştır. Soğuk savaş döneminde, sınırlı sayıda orta güç

olmasına rağmen potansiyel orta güçlerin sayısı önemli ölçüde artmıştır (Jordaan, 2017, 396).

Günümüzde ise orta güçlerin kendi liderlik hedefleri ve istekleri vardır ve bulundukları ortamda bu tür bir rol oynamaya hakları olduğunu düşünmektedirler. Dolayısıyla iki grup orta güç söz konusudur; geleneksel olanlar ve geleneksel olmayanlar. Kanada ve Yeni Zelanda gibi ülkeler geleneksel orta güçlerdir. Çünkü geçmişte de böyle olmuşlardır. İran, Brezilya, Hindistan ve Türkiye gibi geleneksel olmayanlar ise çevrelerinde iddialı bölgesel liderlik rolleri oynamaya yatkındırlar. Kendi çevrelerinde bir etki alanına sahip olmaya hakları olduğunu düşünme eğilimindedirler (Jordaan, 2003, 175).

2.3.3. Türkiye'nin Jeopolitik Kararlılığı ve Yükselişi: Bölgesel Dinamikler ve Uluslararası Etkiler

Asya ve Anadolu'da 600 yıl hüküm sürmüş olan, Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olan Türkiye, dünyada çok önemli bir coğrafi ve jeopolitik konumda yer almaktadır ve çok önemli coğrafi özelliklere sahiptir. Bazıları Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana ilgi odağı olan, stratejik açıdan önemli sekiz ülke ile sınır komşusudur. Yunanistan ve Bulgaristan AB'ye tam üye olan iki ülke konumunda yerini almaktadır. Bu da Türkiye'nin AB'nin Avrupa'nın doğusundaki ilk komşusu olduğu anlamına gelmektedir ve bu durum AB'ye tam üyelik süreci açısından Türkiye için özellikle önemlidir. Eski Osmanlı toprakları olan Suriye ve Irak, Ortadoğu'da bitmek bilmeyen savaşlar nedeniyle dünya siyasetinin gündeminden düşmeyen güneydoğudaki kritik iki ülkedir.

Yine İran, her geçen yıl nükleerleştiği gerekçesiyle ABD ve AB ülkelerinin yıllardır gündeminde yer alan, bölgede gerginlik yaratan ve Türkiye'ye zarar veren bir diğer ülkedir. Türkiye'nin bulunduğu coğrafya, motorun icadı ve bununla birlikte petrolün keşfedilmesinden bu yana tartışmalı bir yer olmuştur. Orta Doğu'daki toprakların petrol ve doğalgaz gibi diğer yeraltı kaynaklarıyla dolu olduğu anlaşıldıktan sonra çatışmalar hiç durmamıştır. Bu çatışmalar özellikle 1980'lerden sonra savaşa dönüşmüştür. 1980'de başlayıp 1988'de sona eren İran-Irak savaşı bunların en meşhurlarındandır. Aynı durum 2011 yılında iç savaş olarak başlayan

Suriye'de yaşanmaktadır. Bu savaşın ne zaman sona ereceği konusunda kesin bir mutabakat yoktur. Bu savaşın Türkiye'ye olumsuz yansımalarından biri de doğrudan savaşın içinde yer alması da milyonlarca Suriye vatandaşının ülkelerinden kaçarak Türkiye'ye sığınması olmuştur. Buradan şu sonuç çıkarılabilir; Türkiye, Suriye'nin komşusu olmasaydı savaştan bu kadar olumsuz etkilenmezdi. Bu jeopolitik gerçek ne yazık ki Türkiye için değiştirilemez ve hem Türk hükümeti hem de diğer sivil toplum kuruluşları ve Türkiye'nin dört bir yanındaki Türk vatandaşları açısından Türkiye'nin gündemini meşgul etmeye devam etmektedir (Kirişçi, vd., 2018).

Harita 1. Dünyanın Ortasında Bulunan Türkiye

Kaynak: <https://iakal.wordpress.com/>, Erişim tarihi; 2023.

İnsanların en temel ve vazgeçilmez ihtiyaçlarından biri haline gelen enerji kaynaklarının, son yüz yıldır küresel arenada belirleyici bir unsur olduğu genel kabul görmekte iken topraklarında enerji potansiyeli bulunan ülkeler zengin ülkeler olarak görülmekte ve ekonomilerini önemli ölçüde iyileştirmektedir. Türkiye, Doğu Akdeniz'de, Trakya'da ve Doğu Akdeniz'in petrol ve gaz rezervlerine sahip olduğu bilinen doğu kesiminde petrol ve gaz sondajları yapmaktadır. Son araştırmalara göre, Akdeniz'in muazzam enerji rezervine sahip olduğu tespit edilmiştir (Boutros, 2018, 23). Türkiye, sondajlarını daha da geliştirmeli ve enerji ihtiyacı açısından kendi kendine yeten bir ülke olmaya çalışmalıdır, zira Türkiye'nin başta Rusya ve

Azerbaycan olmak üzere yabancı kaynaklardan enerji ithal etmek için büyük miktarda para harcadığı ve bu enerji kaynaklarının yoğun tüketiminin Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) kadar olmasa da kişi başına düşen gelirini artırdığı bilinmektedir.

Güçlü bir orta güç veya bölgesel güç olmayı hedefleyen bir ülkenin hedeflerine ulaşması için yapması gereken de budur. Türkiye'nin bir diğer jeopolitik üstünlüğü ise en fazla enerji kaynağının bulunduğu Asya ve Ortadoğu ile Asya'daki enerjiye ihtiyaç duyan Avrupa'nın tam orta noktasında yer almasıdır. Avrupa'nın petrol gemileriyle sevkiyat dışında gaza sahip olmasının tek yolu ya Karadeniz'den ya da Akdeniz'den geçecek boru hatlarıdır ve bu iki seçenek de ancak Türkiye'nin coğrafyası ve jeopolitiği sayesinde gerçekleştirilebilir. Bu şekilde, Türkiye bir enerji merkezi olmak için altın bir şansa sahiptir ve bu şans giderek artmaktadır. Bunun sonucunda daha güçlü bir bölgesel güç ve orta güç olmak için büyük bir şans elde etmesi kuvvetle muhtemeldir (Esen, 2016, 283).

Türkiye her zaman askerî açıdan dışa bağımlı bir ülke olmuştur. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için askerî açıdan zayıf olmak başarısızlığa yol açabilir (Chretien vd., 2007, 174-177). Türkiye geçmişte askeri ihtiyaçlarının çok az bir kısmını kendi imkânlarıyla üretmiştir. Bu durum elbette Türkiye için en kritik coğrafyasında etkin olmayan bir ülke olmak gibi pek çok dezavantaja yol açmıştır. İlginçtir ki, Türkiye'de en çok güvenilen kurumların başında ordu gelmektedir ve her Türk vatandaşı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin olabildiğince güçlü olmasını istemektedir. Bununla birlikte, TSK ne kadar güçlü olursa, Türk vatandaşları da o kadar mutlu ve güvende olmaktadır.

Genel olarak sert, yumuşak, akıllı ve keskin güç olarak dörde ayrılan güç, uluslararası ilişkilerin en kritik konularından biridir ve farklı tanım ve atıflara sahiptir. Bazıları gücü, aktörlerin ya da devletlerin sahip oldukları askeri ya da maddi kaynakları kullanarak diğer devletlere yapmayacakları şeyleri yaptırabilme yeteneği ve kapasitesi olarak tanımlamaktadır (Barnett ve Duvall, 2005, 40). Sert güç ile kastedilenin, çoğunlukla realizmin uluslararası ilişkiler teorisi ile gelen, güç ve şiddet kullanarak ya da benimseyerek bir güç politikası izlemek olduğu bilinmektedir. Savaş ve güç, devletler arasındaki rekabetin ve bir devletin sahip olduğu güç araçlarının miktarının bir sonucudur (Pallaver, 2011, 46). Sert güç, bir ülkenin askeri gücüyle

ilgilidir. Askeri müdahale, emredici veya zorunlu diplomasi ve ekonomik yaptırımlar gibi bazı özelliklere dayanabilir.

Ayrıca, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ve 1952'den beri NATO üyesi olan bir ülke için askerî açıdan zayıf olmak, bazı ülkelerle çok sayıda çatışma yaşaması bağlamında başarısızlığa yol açabilir (Wisniewski, 2015, 216). Bu da Türkiye'nin orta güç olarak adlandırılabilmesi için gerekli sert güç kapasitesine sahip olması gerektiği fikrini doğrulamaktadır çünkü sert güç, bir devletin diğerlerini istediği şekilde etkileyebilme kapasitesi ve hareket kabiliyeti olduğuna göre, Türkiye'nin bu yönde gerekli adımları atması gerekmektedir. ABD'nin rakibi olarak süper güç olma yolunda ilerleyen Çin buna örnek olarak verilebilir. Çin 1980'lerden bu yana askeri gücünü geliştirmek için çok fazla yatırım yapmıştır ve askeri gücünü modernize etmeye de özel bir önem vermektedir (Abdullahi ve Phiri, 2019, 135).

III. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI GÜVENLİĞE BAKIŞ AÇISI VE TARİHSEL SÜREÇLERDEKİ EVRİMİ

3.1. Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Vizyonu: Güvenlik Stratejilerindeki Dönüşüm ve Bölgesel Dinamikler

Küresel çapta değişen güvenlik paradigması ile aynı doğrultuda, ülkemizde de güvenlik paradigmasının parametreleri ile çerçevesi değişmiştir. Ülkemizin yakın coğrafyası ile kültürel ve tarihsel birikimini odak noktasına alan bu yaklaşımla yakın komşular olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu bakiyesi devletler ile barış temelli, ikili ve çoklu ilişkileri ilerletmeyi amaçlayan bir siyaset benimsenmiştir. Elbette ki söz konusu siyasetin benimsenmesinde soğuk savaşın ardından, büyük Ortadoğu ile genişletilmiş kuzey Afrika projesi çerçevesinde ülkemize verilen tampon devlet ve rol model ılımlı İslam devletini tesis etme görevinin de katkısı bulunabilir. Ülkemiz bahsi geçen dönemde, belli bir zaman aralığında geleneksel “güvenlikçi” paradigma uygulamıştır (Şengöz, 2020, 54).

Klasik dış politikasında bekle-gör şeklinde ifade edilen içe kapanık ve durağan bir yaklaşımı kabullendiğinin altı çizilmektedir. Karar vericilerin veya zorunlulukların tercihleri neticesinde meydana gelen ilgili durumun dönem koşullarının da etkisi ile şekillendiğini söylemek mümkündür. Klasik dönemi ifade eden en büyük kurgunun ‘üç tarafı denizlerle, dört tarafı düşmanlarla çevrili’ ifadesinin olabileceği düşünülmektedir. Karar vericilerin bilişsel arka planlarındaki ilgili fikrin, dış siyaset seçeneklerini daralttığı ve güvenlik eksenli tutum sergilenmesi neticesini beraberinde getirdiği oldukça açıktır. Türkiye’nin dış siyaset geleneğine büyük oranda yön veren yaklaşım güvenlik esaslı, sınır komşularının neredeyse tümüyle güvenlik problemleri ile tehditlerin sık yaşandığı bir ortam oluşturmuştur (Ayata, 2017, 478).

Türkiye bahsedilen potansiyeli üst kimlik ve stratejik zihniyet anlayışı ile birleştirip bölgede askeri, ekonomik ve teknolojik kapasitesini yükseltmeyi amaçlamıştır. Fakat teori bu manada pratikle birleşmemiştir. Türkiye bu süreçte krizleri açığa çıkmadan tespit ile müdahale edebilmeyi bırakınız, var olan krizlere bile cevap verebilen güvenilir ve rasyonel bir ülke profili sergileyememiştir. Aksine bölgede gelişen krizlerde almış olduğu tavır ve gücü ile orantısız dinamik ve ancak değişken politikalardan dolayı şiddetli eleştiriler almış hatta itibar kaybetmiştir. Zira Türkiye'nin Osmanlı Devleti rolünün olması reel-politik ve koşullar açısından imkânsızdır. Bunun dışında Türkiye mevcut yapı ile işleyişiyle (Şengöz, 2020, 54) etrafında düzen kurucu rolünü başaracak planlama, öngörü ile retorik potansiyelinden mahrumdur. Ne yazık ki bu süreç ülkemizin güvenlik yönetimi ekseninde bir savruluş yaşadığı sürece dönüşmüştür. Zira Türkiye bu dönemde yeterince iyi bir rol model olamamış, iç ve dış politika arasında bulunan dengeyi sağlayamamış, hedeflemiş olduğu çekim merkezi olamamış, çevre kuşağında özgürlükler, barış, istikrar, iyi yönetim ve modernleşmenin bir adım ileriye götürülebilmesine hizmet edememiştir. Bir yönü ile Türkiye, Batının insanı ve toplumsal eksenli güvenlik tavrının çevre ülkelerine aktarımını sağlayamamıştır. Şartlar ne yazık ki, Türkiye'nin güvenliğini güçlendirmesi sonucunda, bölge ülkeleriyle geliştirmek istediği sahanın demokratik ve insan hakları kapsamında bir üst düzeye taşınmasının, problemlere odaklanmak yerine problemlerin çözülerek ya da ötelenerek, iş birliğiyle ticaretin geliştirilmesini ve ortak kazanımların güçlendirilmesini, iş birliğini artırmayı amaçlayan platformlar oluşturularak güven ile güven artırıcı faaliyetlerin geliştirilmesini olası kılmıştır (Şengöz, 2020, s. 56). Şüphesiz Türkiye'nin dış siyasetteki değişim ve dönüşüm ekonomik gelişimine paralel olarak mali olanaklarındaki iyileşme; demokratikleşme ile kendi kimlik temelli problemlerini çözümlemeye ilişkin konularda attığı adımlar ile mümkün olabilmıştır (Ayata, 2017, 480).

Soğuk savaşın ardından güvenlik algılamalarının arasında, İslam Devletlerinin demokrasiyle imtihanı en mühim güvenlik konularından biridir. Arap coğrafyasında yaşanan olayların, analiz değerlendirmelere göre; Arapların Demokrasiyle İmtihanı, Arapların Küreselleşmeyle İmtihanı ve Arap Kışı gibi isimler altında dikkate alınmıştır. Fakat sonuçta Arap Baharı, temelinde iktidara getirmiş olduğu İslamcı siyasi partilerin vermiş olduğu başarısız imtihanlar üzerinden en çok

İslam dininin kendisine zarar vermiş ve bütün dünyada İslam'a yönelik var olan fobiye artırmıştır (Şengöz, 2020, 54-55). Batının İslama ve Müslümanlara güvenlik tehdidi olarak bakışı köklü tarihsel süreklilik içinde değerlendirilebilir (Alper, 2023, 1).

Türkiye'nin milli güvenlik yaklaşımı, materyal öğelerin yanı sıra kültürel, normatif ve kimliksel unsurların tarihsel derinlikte değerlendirilmesiyle ve dönemsel faktörlerin ortaya koyduğu güç dengeleriyle ilişki sistematığının bütüncül biçimde ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Üç kıtanın kesişim noktasında bulunan ve nüfusunun büyük çoğunluğunu Müslümanlar oluşturan Türkiye, demografik yapısı gereği çok çeşitli etnik öğeleri bünyesinde barındırmaktadır. BM'nin kurucu üyesi, NATO'ya üye, AB ile müzakere içerisinde olan ayrıca İslam dünyasında büyük bir yere sahip; önemli ticaret yollarının üzerinde kavşak noktası niteliğindedir. Enerji kaynaklarına yakın ve bu enerji kaynaklarının Batı'ya taşınmasında büyük bir öneme sahip; doğu ile batıdaki komşularının arasında siyasal kültürlerin geçiş noktası niteliğindeki Türkiye'nin güvenlik yaklaşımında, tüm bu elemanlar önemli rol üstlenmektedir. Tüm bu faktörlere tarihsel sürecin de dahil olması yadsınamaz bir mecburiyettir (Gül, 2016, 307). Daha ayrıntılı bir şekilde belirtmek gerekirse ülkemizin jeostratejik konumu ve üç kıtayı bağlayan bir köprü durumunda olması onu özel bir duruma getirmektedir.

Türkiye'nin yalnızca kıtaları değil çeşitli kültürlerin, çeşitli siyasi yapılar ile ekonomik oluşumların da kesiştiği ve birbirlerine teğet geçen bir konumda olması, ona avantaj ve dezavantajlı bir durum da sağlamaktadır. Türkiye'yi çevreleyen Balkanlar, Karadeniz, Kafkaslar ve Ortadoğu bölgelerinin yaratmış olduğu bir üçgende Türkiye, dış politikasının temellerini belirlemek mecburiyetindedir (Mughisuddin, 1996, 16). Zira bugün dünya üzerindeki en çalkantılı 3 bölgesi ülkemizin doğusuna (Kafkaslar), batısına (Balkanlar) ve son olarak güneyine (Orta Doğu) karşılık gelmektedir (Oran, 1996, 365).

İfade edilen bölgelerin Türkiye çevresinde bir çemberin ana hatlarını oluşturduğu düşünülür ise bunların Türkiye üzerindeki etkileri ile Türkiye açısından önemlerini anlamak adına her bir bölgenin bağlı olduğu iç havzanın varlığını anımsatmakta önemlidir. Örnek vermek gerekirse, Balkanlardan ileri bir Doğu Avrupa ile Karadeniz havzası; Karadeniz'den ileri bir Rusya havzası, Kafkaslardan ileri bunun geçit vermiş olduğu bir Orta Asya havzası ile Orta Doğudan da ileri bir Doğu Akdeniz

havzası bulunmaktadır. Türkiye dış politikasına şekil verirken tüm bu havzalar ile onların ülkemiz açısından önemini hassasiyetle göz önünde bulundurmalıdır. Bu sebepten bahsedilen havzalar da Türkiye'nin dış siyasetinin 'ikinci ve dış çeperi' denilebilir. İşte ilgili nedenledir ki Türk dış politikasının saptanması ve en etkili biçimde uygulanması oldukça zordur ve dikkat, uzak görüş ve doğru bilgi isteyen bir iştir (Mughisuddin, 1996, 16).

3.1.1. Türkiye'nin Dış Politikası: Güvenlik, Bölgesel Dinamikler ve Küresel Etkiler

Türkiye 1923 yılından beri hem iç hem de dış politikada mali kalkınmayı önemli görüp bu konuya ağırlık vermiştir. Bir yandan bu hedefi gerçekleştirme mücadelesindeyken öte yandan da ülkenin hem güvenliğini hem de devamlılığını garantiye almak için Yurtta Sulh, Cihanda Sulh ilkesini dış politikasının ana öğeleri şeklinde benimsemiştir. Zaman içerisinde ise değişen güç dengeleri kapsamında Türkiye, Batı Müttefik Savunma paktlarının vazgeçilmez ülkesine dönüşmüştür. Böylece de Türkiye'nin korunması garantiye alınmıştır. (Mughisuddin, 1996, 16).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Türkiye, devletin bekası ve güvenliği için tarafsız kalmayı tercih etmiştir (Aktan, 2016, 57). Bu dönemden itibaren uzun bir süre Türk dış politikası genel hatlarıyla 'statükocu' ve içe dönük bir politika izlemiştir. Bu dönemde, bölgesel faaliyetlerde genellikle tarafsızlık ilkesi hassasiyetle uygulanmıştır. Ancak Kore Savaşı'na katılım kararı gibi istisnai durumlar da yaşanmıştır (Mughisuddin, 1996, 16).

1974 yılında Kıbrıs Harekâtı'nın yanı sıra, 1980'ler ve 90'ların İran ve Kuzey Irak'a yönelik 20'ye yakın askeri operasyon gerçekleştirilmiş, ayrıca 1993 yılında Somali'ye ve 1994 yılında Bosna'ya asker sevkiyatı yapılmıştır. Türkiye, yaptığı tüm müdahaleleri uluslararası hukuk çerçevesinde ve ülkesini herhangi bir tehlikeye sokmadan gerçekleştirmiştir (Oran, 1996, 355).

Türkiye'de dış politika üzerine yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında, çoğunlukla jeoekonomik ve jeopolitik eksenli olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Sosyolojik analizler kısıtlı olduğundan, dış politikanın ana eksenini ve motivasyonlarını

sosyal psikoloji üzerinden analiz eden çalışmalara rastlamak zordur. Türkiye, bulunduğu coğrafya bakımından dünyanın en problemli güvenlik bölgelerine komşudur. Bu sebepten, bölgesel ve yerel planda güvenlik problemlerinin realist düzlemde değerlendirilmesi ve güvenliğin askeri tedbirler ile istihbarat çalışmaları çerçevesinde dar bir alanda ele alınması kanıksanmıştır. Dolayısıyla, Türkiye'nin milli güvenlik çevriminin hangi kültürel unsurlara bağlı olarak biçimlendiği konusunda yapılan çalışmalara da rastlamak zordur.

1990 yılından sonra, Varşova Paktı'nın dağılmasının ardından Türkiye, dış politikasını yönlendirecek orijinal bir stratejik vizyon geliştirme gayreti içine girmiştir. Ancak, bu dönemde toplumda kültürel bölünmüşlüğü yol açtığı düşünsel bir çatışma yaşanmaya başlamıştır. Toplumun bir kesimi kültürel bir taassup sergilerken, diğer bir kesimi yabancı kültür hayranlığı içindedir. Dâhil olmadığımız küresel ekonomik sistemin dışardan sağladığı maddi ve moral kültür değerleri arasındaki fark da toplum içerisinde çatışmanın bir sebebi olarak güvenlik kültürü içerisinde varlığını sürdürmektedir.

1990 sonrası dönemde, Türkiye, çok boyutlu bir dış politika benimsemiştir (Birdişli ve Başurgan, 2017, 72). Dış siyaset uygulamalarında önemli çalışmalar yapılmıştır. Dış politikada karşılıklı iş birliği ile güven ortamı yaratarak, diplomasi uygulamalarında etkin bir politika izlemiştir. Bu dönemde Türkiye'nin AB'ye tam üyelik başvurusu yapması, Yunanistan ile ilişkileri düzeltmeye çalışması ve SSCB'nin yıkılmasıyla Kafkasya ve Orta Asya bölge devletleri ile diplomatik görüşmelere başlaması bu dönemde etkin bir politika izlenildiğini göstermektedir (Daban, 40). Ancak, uluslararası şartların uygun olmaması ve kapasite yetersizliği nedeniyle istenen sonuçlara ulaşılamamıştır (Birdişli ve Başurgan, 2017, 72).

Türkiye, 2 Ağustos 1990 tarihinde yaşanan I. Körfez Krizi'ne karşı, Birleşmiş Milletler kararlarına dayalı olarak Amerika Birleşik Devletleri liderliğinde oluşturulmuş olan koalisyon güçlerine katılmamıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı'nın koalisyona katılma isteği, çok yönlü bir muhalif engeli ile karşılaşmıştır. Muhalif bloğun en kuvvetli argümanı, Türkiye'nin Arapların iç problemlerine dahil olmaması gerektiği yönündeydi. Arap dünyasıyla ilişkilerin belli bir denge ile ekonomik çerçevede tutulması gerektiği ve Ortadoğu sorunları içerisine çekilmemesi gerektiği savunulmuştur.

12 Temmuz 2006 tarihinde başlayan Lübnan ve İsrail arasındaki savaş, Türkiye'nin dış politikadaki mevcut argümanlarına büyük bir darbe indirdi. Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1701 sayılı kararının kapsamında yetkileri genişletilmiş olan UNIFIL II'ye (Birleşmiş Milletler Lübnan Geçici Görev Gücü) TBMM'nin 5 Eylül 2006 tarihinde aldığı bir kararla katılma kararı almıştır. Dış etkilere açık ve mezhepler arası dengeye dayalı, oldukça kırılgan bir iç politik ortamı bulunan Lübnan'da görev alacak BM misyonuna katılım, Kasım 2002, 2007, 2011 ve 2015 yıllarında yapılan seçimlerle iktidara gelen Hükümetin Orta Doğu'ya ilişkin dış politika algısıyla yakından ilişkilidir (Emiroğlu ve Çakır, 696; Aktan, 2016, 64). Bu dönemde Türk dış siyaset algısı, kriz yönetimi enstrümanları, güven inşası tedbirleri ve sürdürülebilir diyalog mekanizmaları yapısal politikasının esas ayakları haline gelmiştir (Köse, 2014, 42).

AB ile ABD ilişkilerini oldukça güçlü zeminde geliştirmiş olan Türkiye, Orta Doğu'daki anlaşmazlıkların çözümünde de büyük bir rol üstlenebilecektir. İlgili rol, Batı dünyası için de vazgeçilmezdir. Türkiye'nin laik ve demokratik yapısı, bahsi geçen rolünü daha da kuvvetlendiren araçlardandır. Fakat bu aşamada Türkiye'nin dikkat etmesi gereken konu, Orta Doğu'da AB ile ABD tarafından tanımlanmış olan rolü oynamaktan ziyade, realpolitik dengeleri dikkate alarak aktif ve etkili bir dış politika sergilemektir (Emiroğlu ve Çakır, 696). Zira ABD ile Avrupa devletleri hedef ülkelerde ihtilaf ve nifak araçları şeklinde mezhep, din ile etnik farklılıkların çatışma araçları şeklinde kullanılmasına yön vermişlerdir. İlgili devletler geçmişteki gibi bugün de zengin enerji kaynakları ile jeostratejik ve jeopolitik öneme sahip alanları denetlemek suretiyle dünyadaki hâkimiyetlerini kuvvetlendirmek, ekonomik yararlar sağlamak ve son olarak Hristiyanlığı yaymak yönündeki mücadele ile faaliyetlerini devam ettirmektedirler (Erdönmez, 2010, 54).

Orta Doğu'yu, kendi stratejik ile ekonomik menfaatleri kapsamında ilgi alanına dâhil etmiş olan ABD bilhassa, BOP çerçevesinde hedef bölge ile ülkelerdeki mezhep, din ile etnik çatışmaları fazlaca tahrik etmektedir (Turaman, 2018, 125). Örnek vermek gerekirse; K. Irak'ta Kürt oluşumlara destek vererek bölgelerdeki Türkler rahatsız edilmiş, hakları çiğnenmiştir. Bunun dışında Sünni ve Şii Araplar birbirine düşman edilerek Irak'ın üçe bölünmesi sağlanmıştır (Erdönmez, 2010, 54). Bunun dışında bölgede güçlü fakat bağımlı Kürt yapısının doğması halinde ABD, Irak

ile bölge ülkelerini Kürtler aracılığıyla kontrol edebilecektir. Amerika, gerekli gördüğü hallerde Kürt nüfusu olan bölge ülkelerini etkisi altına alma olanağı kazanacağı gibi Kürtler de devamlı şekilde ABD'nin koruyuculuğuna gereksinim duyacaktır.

Kürtler, Federal Irak'ın bir bölümü olur ise, Irak'ın İsrail karşısında tehdit yaratma durumu da yok olacaktır. Ama eğer Irak parçalanır ve Kürtler bağımsız devlet kurarsa, Irak'ta yer alan Şii grupların da İran'la iş birliği yapması ya da İran'la birleşerek bölgeyi tümüyle istikrarsız hale dönüştürme ihtimali bulunmaktadır. Bu sebeple, Kürtlerin Irak'tan ayrılarak Amerika'nın desteğiyle bağımsız devlet kurması, Irak'ı İsrail ve ABD adına daha büyük bir tehdit hâline dönüştürecek ve bölgede mevcut olan İsrail ve ABD karşıtlığını çok daha fazla besleyecektir.

Kuzey Irak'taki 2 büyük Kürt grubunun lideri olan Barzani ile Talabani'nin, 2002 senesinde bir anlaşma ile aralarında bulunan çatışmaya sonlandırmaları ve K. Irak'ta yaşayan Kürtlerin birleşmeleri, bu çevrede varlığını devam ettiren terör örgütü PKK'nın faaliyetlerine tekrar hız vermesi, Türkiye'de güvenlik endişelerini doğurmuştur. ABD'nin Irak'ı işgal etmesinin ardından ilgili gruplar, çok daha fazla güç kazanmış ve bağımsız devlet gibi hareket etmeye başlamıştır. Sınırlarda yer alan Kürdistan levhalarından başlayarak, resmî kurumlarda sözde Kürdistan bayrağının asılması, milli marşlar, kendi paralarını basmaları ile Barzani'nin PKK, Kerkük ve öteki bölge problemleriyle alakalı ifadeleri Türkiye'nin ilgili oluşumu doğal olarak tehdit olarak algılamasına neden olmaktadır. Zira, KDP lideri olan Barzani, PKK'yı terör örgütü şeklinde görmemekte, bunun dışında Türkiye'de bulunan Kürt grupları üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmaktadır (Akçay, 2008, 193-194).

Suriye sahası için de durum farklı değildi; Batı ile Doğu medeniyetlerin arasında biçimlendiği, Suriye devletinin istikrarı ile sözde getirilecek olan demokrasinin geri plana itildiği, güç mücadeleleri ile medeniyetlerin üstün gelme harplerinin vekil güçler ile yürütüldüğü bir savaş sahası haline gelmiştir. Emperyalist devletler kendi askeri kuvvetlerini yıpratmamak için başka ülke topraklarında yürütmüş oldukları askeri operasyonlarda isyancı yerel ögeleri, paralı askerleri, paramiliter yapıları ve son olarak terörist grupları fazlaca kullanmaktadır. Hedef ülkelerde, vekil savaşçıları ile iç savaş ya da huzursuzluk çıkartılması, ülkeyi yönetenlerin yönetiminden uzaklaştırılması bir işgal yöntemine dönüşmüştür. Yani

ülkede pek çok farklı emperyal devletin vekil savaşçıları olabilmektedir. İlgili savaşçılar bir yandan bağılılıkları olan hegemon devletin rakibi niteliğindeki diğer emperyal devletler ile savaşmakta, bir taraftan da hedef ülkedeki gayelerini gerçekleştirmek adına savaşmaktadırlar. Fransa'nın da ilgili mahiyette Suriye'de YPG/PKK'yı vekil güç şeklinde kullanmaktadır. İlgili örgüte malzeme ve silah yardımında bulunduğu gibi eğitimler de vermektedir (Cihan, 2021, 34).

PYD'nin silahlı yapısını YPG oluşturmaktadır. Bu yapı; Suriye iç savaşında Dünya kamuoyunda en ilgi çekici aktörlerinden birisi olmuştur. YPG'nin bu derece dikkat çekmesi dünya çapında tanınmasını sağlayan hadiselerin başında Kobani, Arappınarı, Ayn El Arap'ta DEAŞ'a karşı başlatılan mücadele ile DEAŞ'ın Kobani taarruzuna karşı savunma gelmiştir. Örgüt buradaki mücadelenin sağlamış olduğu meşruiyeti fazlaca değerlendirmiştir. ABD öncülüğündeki Uluslararası Koalisyon'un vermiş olduğu hava desteğiyle DEAŞ'a karşı direnebilen örgüt, vermiş olduğu binlerce kaybın bedelini Batı dünyasında neşredilen dergi ile gazetelerin manşetlerini 'Özgürlük Savaşçıları' şeklinde süsleyerek tazmin etmiştir. İlgili dönemde sosyal medyada ve öteki mecralarda YPG güzellemesi yapılmış ve Batı kamuoyunun desteği örgütün arkasında birleşmiştir. Bütün bu gelişmelere ilaveten PYD/YPG, Suriye'de Kürtlere ilişkin katliamlar yapıldığı yönündeki iddialarla bazı kazanımlar elde edebilmeyi de hedeflemiştir. Burada altı çizilen nokta, Suriye'de DEAŞ başta olmak üzere farklı grupların Kürtleri öldürdüğü ve Kürtlerin YPG liderliğinde buna karşı mücadele verdiğidir. Burada bu anlatılanın duyurulmasında, PKK terör örgütünün yayın organları olan 'Fırat News ile Anf-kilit' büyük rol üstlenmiştir.

PYD/YPG, Batı Blok'unun pek çok mensubu ile ABD'nin dışında Rusya'dan da yardım almaktadır. Rusya'nın bahsi geçen örgüte, yardım ve örgütü kontrol noktasında bazı zamanlarda ABD'yle yarış içerisine girdiği de bilinen bir gerçektir (Doğaç ve Yılmazlı, 104-105). Rusya hem Suriye'deki savaşın kaderini değiştirmiş hem de çözüm sürecinin en belirleyici aktörüne dönüşmüştür. Batılı aktörlerin kendisini Suriye'ye müdahalesinden alıkoymayacaklarını öngören Rusya, 2015 yılı eylül ayında rejim güçleri yanında bu savaşa katılmıştır. Bilhassa, sağlamış olduğu hava desteği ile iç savaş dengelerini Esad lehine değiştirmiştir. Hava desteğinin dışında lojistik, eğitim ve silah gibi yardımlar ile rejim ordusu güçlendirilmiştir. Bu nedenle iç savaşın gidişatı değişmeye başlamıştır. Amerika ve diğer Batılı ülkeler DEAŞ ile

m¼cadeleye yoğunlaşırken, Rusya desteği ile Esad rejimi muhaliflerin denetimindeki b¼lgeleri tek tek ele geğirmiştir (Ozan, 2020, 169-170).

Burada T¼rkiye'nin, PKK/PYD/YPG'ye y¼nelik geręekleřtirmiř olduğu Zeytin Dalı Harekâtı (ZDH) esnasında ve ¼zellikle sonrasındaki d¼nemde Rusya'nın YPG'ye bir kalkan olduğu ve TSK'nın PKK'nın en m¼him ter¼r yuvalarından Tel Rifat y¼n¼nde ilerlemesine engel olduğu, verilebilecek en somut ¼rneklerdendir.

Filhakika, Rusya'nın PYD/YPG'ye vermiş olduğu destek bunun ile de kısıtlı değildir. T¼rkiye'nin, Fırat Nehri'nin doğusunda ter¼r tehdidini giderebilmek için ABD'ye karşın, YPG'ye y¼nelik geręekleřtirmiř olduğu Barış Pınarı Harekâtı (BPH) da yine Rusya'nın araya girmesiyle durmuş; başta Ayn el Arab olmak ¼zere (Doğaç ve Yılmazlı, 2021, 105) Kobani, Menbic, Ayn İsa, Rakka, Tel Tamir, Kamışlı, Derik ile Malikiye b¼lgelerine Esad'a bağlı g¼ler yerleşmiştir (G¼ksedef, 2019). Pek çok b¼lge YPG'nin denetimine geçmiştir. Hatta s¼z konusu ¼rg¼t¼n Moskova'da bir ofisi yer almakta, bu ofise m¼saade edilmesi de Rusya'nın, PYD'ye karşı olan ılımlı yaklaşımını ve de T¼rkiye ile ilişkiler bozulduğunda, ¼rg¼tlerden hangisini arasallaştıracağını g¼stermektedir. Rus yetkililerden bazıları, ofisin kullanılmadığını ifade etse de aynı c¼mlede ilgili ofisin siyasi amaçlar doğrultusunda açıldığını da onaylamaktadırlar. Bu açıklama, Rusya'nın PYD/YPG yaklaşımına ilişkin adeta malumun ilamıdır.

Her ne kadar Rus yetkililer, bu ofis etkinliği ¼zerinden Rusya'daki PYD varlığı ile Rus desteğini tartışsalar da şubat 2017'de Moskova'da geręekleřtirilen ‘‘K¼rt Konferansı’’, Rusya'nın ¼rg¼t ¼zerindeki etkililiğini artırmadaki ¼ęrařlarını, ne boyutta arasallaştıracağını g¼stermektedir. Kısaca PYD/YPG yapılanması sadece ABD'nin idaresinde bir vekil g¼ şeklinde g¼r¼lmemekte bunun yanında Rusya ile beraber de hareket etmektedir. Bu g¼lerden her iki de bu ter¼r ¼rg¼t¼n¼ b¼lgesel menfaatlerine y¼nelik kullanmaktadır (Doğaç ve Yılmazlı, 2021, 105-106).

T¼rkiye'nin Suriye bağlamında karşı karşıya kaldığı g¼venlik problemleri hızla artarken, Batılı m¼ttefikleri ile de menfaatleri farklılaşmaya başlamıştır. ¼lkemizin, ter¼r ¼rg¼t¼ olarak g¼rd¼ę¼ PYD/YPG'ye verilen destek bu farklılaşmanın en m¼him boyutunu meydana getirmektedir. Bunun dışında 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişiminden sonra FET¼'ye y¼nelik başlatılan m¼cadelede Batılı

yandaşlarından yeteri düzeyde destek alamadığını düşünen Türkiye, genel manada dış politikası ile hususi olarak Suriye politikasına yeni bir yön vermeye başlamıştır. Ancak bahsedilen ilgili değişim, darbe girişiminin ardından başlamamıştır. Darbe girişimi, zaten başlayan bir değişimin hızlanmasına sebep olmuştur.

ABD'nin Suriye konusunda tutarlı bir stratejisinin bulunmaması ve bu stratejinin Türkiye'nin menfaatleri ile çelişmesi Türkiye'yi yeni arayışlara itmiştir. Fakat bu arada Suriye'de bulunan askeri dengeler Esad rejiminin lehine dönerken, Rusya'nın etkinliği ise artmıştır. Bu sebepten dolayı Türkiye'nin yeni belirlediği Suriye stratejisi, Rusya ile ortaklığa dayanmaktadır. 2015 senesinde Türkiye tarafından düşürülmüş olan Rus savaş jeti, ülkelerin arasında büyük bir krize sebep olmuşsa da bir süre sonra ilişkiler normal halini almaya başlamıştır. Türkiye, 2016 senesinde FKH'nı başlatarak sınırlarının ötesinde güvenlik sağlayıcı tedbirlere dayanan yeni bir politikayı uygulamayı benimsemiştir (Ozan, 2020, 174-175). 20 Ocak 2018'de Türkiye, güvenliğini korumak amacıyla meşru müdafaa hakları ile BM Sözleşmesi madde 51 kapsamında PKK/PYD-YPG ile DAESH terör örgütü hedeflerine ilişkin Afrin'e, Zeytindalı Harekâtı'nı başlatmıştır (Demir, 2021, 554). İlerleyen yıllarda sınır dışı operasyonlara yenileri eklenecektir (Ozan, 2020, 174-175).

Görüldüğü üzere tüm bu ifadeler Avrupalı devletlerin, Kürt oluşumuna destek verdiği ve Kürtlerin bünyelerinde yer aldıkları devletlere karşı kışkırtıldığını gözler önüne sermektedir. İlgili desteğin görünen yanında insan hakları, demokrasi ve daha çok hürriyet ile daha çok medeniyet sloganları bulunmaktadır. Fakat desteklerin arka planında, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Türkiye'nin Güneyi, Irak'ın Kuzeyi, İran'ın batısı ile Suriye'nin Kuzeyinde yer alan topraklara egemen olmak ve bu bölgelerin zengin yer üstü ve yer altı kaynaklarına sahip olmak bulunmaktadır. Batılıların yakın geçmişinde Orta Doğu, Afrika, Güney ile Orta Amerika'daki kaynakları sağlamak adına yaptıkları vahşet, soykırım, katliam yapma ve sömürge kendilerinin sözde insan hakları, demokrasi, daha çok hürriyet ile daha çok medeniyet iddialarını yalanlamakta ve gerçek emellerini ortaya koymaktadır. Özetle Kürtler, ABD ile Avrupalı devletlerin ilgili bölgedeki amaçlarına erişilebilmek adına bir araç gibi kullanılmaktadır (Erdönmez, 2010, 42).

PKK ile Kürt etkinliklerinin artmasında da ilgili ülkelerin izlerini rahatlıkla görmek olasıdır. Avrupa ülkeleri ile ABD, Türkiye ile Orta Doğu üzerindeki

amaçlarına erişebilmek adına yeri geldiği zaman Ermenistan ve Yunanistan gibi küçük devletleri dahi politikalarına alet edebilmektedirler. Tüm bunlar Türkiye açısından bir tehdit teşkil etmektedir (Erdönmez, 2010, 54).

Yalnızca komşularıyla arasındaki sorunlarının isimlerini sıralamak dahi Yunanistan'la Kıbrıs, Batı Trakya, Ege; Bulgaristan'la Türk azınlık; Kafkasya ülkeleriyle petrol taşımacılığı, etnik kökenli gerginlikler, İran'la rejim problemleri, Irak'la etnik konular, Suriye'yle Hatay ile çember genişletildiğinde Balkanlarda görülen etnik kökenli çatışmalar, Kafkaslar ile Orta Asya'daki menfaat çatışmaları, Orta Doğuda yaşanan Arap ve İsrail problemi; daha da genişletildiği zaman ise AB, Rusya ve ABD ile ilişkiler Türkiye'nin, dış politikada verdiği mücadeleleri açık biçimde gözler önüne sermektedir (Işın, 2008, 95).

3.1.2. Toplumsal ve İnsani Güvenlik Önceliği ile İnsan Hakları ve Demokrasi Arasındaki Dengenin Yeniden İnşası

Stratejik derinlik' vizyonu kapsamında şekillenmiş olan Türkiye'nin yeni güvenlik ve dış politika yaklaşımında, toplumsal ve insani güvenliğin daha ön planda olmasıyla birlikte insan hak ile özgürlükleri ve demokrasiyle doğrudan bir ilişki kurulup bir denge sağlanmaya çalışılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan bu yana ve bilhassa da 1990'lı senelerde belirgin şekilde ön planda olan ve bölünme korkusunun had safhaya ulaşmasına yol açan terör ile toplumsal sorunlara, demokrasinin güçlendirilmesi ile çözüm bulunmaya çalışılmıştır. 'Komşuları ile sıfır problem' politikası ile kemikleşmiş ve devletler arasında anlaşmazlıklara yol açabilecek problemlerin geri plana itilmesi, vize muafiyet anlaşmaları, ticaretin arttırılması ile iş birliği platformlarıyla güven sağlayıcı özellikte hamleler atılmıştır. Pro-aktif ve de önleyici barış diplomasisi, çok boyutlu dış politika ile ritmik diplomasi yeni yaklaşımın öteki bileşenleri şeklinde açıklanmıştır (Gül, 2016, 315). Sonuç olarak, Türk dış politikasının yirmi birinci yüzyıl için ana stratejisini; güç merkezleri ile bağlantılarını alternatifleriyle beraber tekrardan ele almak, yakın çevresinde uzun dönemli ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerini kuvvetlendirmek şeklinde sıralanmıştır (Avcı, 2017, 109).

1992 yılında çıkarılan 480 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Türk dilinin konuşulduğu Cumhuriyetler ile Türkiye'ye komşu olan gelişmekte olan ülkelerin yeniden yapılanması ve kalkınmalarına destek olmak amacıyla, Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Ekonomik, Kültürel, Eğitim ve Teknik İşbirliği Bakanlığı kurulmuştur. Bu kurum, Türkiye'nin dış politika hedefleriyle uyumlu olarak, özellikle Orta Asya Cumhuriyetleri gibi odaklandığı bölgelerde yumuşak gücünü kullanarak siyasi ve sosyal alandaki etkisini artırmayı amaçlamıştır. Başlangıçta Başbakanlığa bağlı olarak kurulan bu kurum, 2001 yılında yürürlüğe giren yasayla Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) adını almıştır.

Bölgesel ve küresel güçlerin, egemenlik mücadelesinin savaşa dönüştüğü Sovyetlerin yıkıldığı zamanda belirtilen güçler, etnik çatışmalarla veya destekleriyle, bölgedeki etkinliklerini yükseltmeye çalışmıştır. Örnek vermek gerekirse; Dağlık Karabağ problemi, Türkiye-Ermenistan sorunu, Gürcistan-Osetya, Gürcistan–Abhazya, Çeçenistan-Osetya ile İran Azerbaycan'ı problemleri vb. gibi. Doğalgaz gereksinimini Rusya'dan gideren ve ikili anlaşmalarla ticari ilişkilerini geliştirmek durumundaki Türkiye için Orta Asya, Kafkaslar kültürel ve tarihsel yakınlık sebebiyle büyük öneme sahiptir. TİKA vasıtasıyla Türkiye'nin, bölgeye ilişkin proje ile ilişkileri geliştirmeye çalıştığı bilinen bir gerçektir. Ekonomik potansiyeli üst seviyedeki bu bölgede, bunun yanında cari potansiyeli yüksek ekonomiler faaliyet göstermektedir (İrge ve Al, 2017, 469-470). Bununla birlikte yeni dönem Türk dış politikası seyahat ve sosyal aktiviteler, Balkanlara dönük manevralarında temel enstrümanları haline gelmişlerdir. Yine bu noktada TİKA öncülüğünde Üniversiteler ve okullar inşa edilmiştir (Avcı, 2017 113). Bölgeyle kültürel ve ekonomik bağlantıları hala etkileyici safhada devam etmektedir (Hale, 2011, 270).

Türkiye tamamlanmış, yapım ile projelendirme evresinde olan birçok projeye kendini doğalgaz ve petrol üretmekte olan bölgelere bağlama aşamasındadır. Ayrıca NATO'nun bilhassa da Avrupalı müttefiklerinin enerji güvenliğine hızlı bir şekilde artan katkısı bulunmaktadır. Bugün dahil olduğu birçok proje ile Türkiye, Avrasya enerji piyasasında oldukça önemli geçiş ülkelerinden biri şeklinde görülmektedir (Birsellioğlu, 2012, 244). 21. Yüzyılın 'İpek Yolu' şeklinde bilinen Doğu-Batı enerji koridorunda en mühim transit ülkeyi Türkiye oluşturmaktadır. Bu kapsamda Türkiye, Hazar Denizi petrol ile doğalgaz rezervlerinin Batılı enerji

tüketicisi ülkelere aktarılması bakımından maliyeti düşük, çevresel ve teknolojik açıdan güvenilir ve uygun seçeneği sunmaktadır. İlgili özelliği ile Türkiye eş zamanlı şekilde Hazar havzası ile Orta Doğu bölgeleriyle Batı ülkelerinin arasında bir köprü vazifesi üstlenmektedir. Bu durum bölgesel ve küresel manada jeostratejik ve dış siyasi gücün önemli oranda artmasına yol açmaktadır (Bayar, 2006, 146).

I. Dünya Savaşı ardından açığa çıkan uluslararası ilişkiler sisteminde statükoyu bozan ilk ülke olan ve bu nedenle değişimci bir devlet olarak anılan Türkiye'nin Millî Mücadele hareketinin temel hedefi, I. Dünya Savaşı sonrasında yıkılan imparatorluğun işgal edilen toprakları üzerinde bir ulus-devlet kurmak olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunda, 1789 Fransız Devrimi ile ortaya çıkan milliyetçilik akımlarından etkilenen her çok uluslu imparatorluk gibi bu gelişmelerden etkilenmiş ve nihayetinde I. Dünya Savaşı ile topraklarını önemli ölçüde kaybetmiştir. Millî Mücadele döneminde ilan edilen Misak-ı Milli, belirli sınırlar içinde hiçbir ülkenin karşı çıkamayacağı gerçekçi, meşru bir hedef olarak değerlendirilmiştir (Sarıay, 2000, 858). Bu meşruiyetle birlikte Türk Dış Politikası, realizm çerçevesinde revizyonizme dayanmış ve Lozan Barış Antlaşması'na kadar revizyonist tutumunu sürdürmüştür.

Lozan Barış Antlaşması sonrasında Türkiye için belirlenen temel dinamikler, Batıcılık, statüko destekçiliği, realist dış politika, bağımsızlık ve güç dengeleri, Türkiye tarafından 21. yüzyıla kadar kullanılmaya devam etmiştir.

Türkiye'nin 21. yüzyıldan itibaren dış politikasında yaşanan dönüşüm, Stratejik Derinlik ve realist çerçeveden hareketle gücü vurgulayan bir yaklaşımı öne çıkarmıştır. Bu yaklaşım, sadece maddi kapasitenin değil, aynı zamanda ülkelerin jeopolitik konumlarına, tarihi geçmişlerine ve kültürel etkilerine dayalı güç kaynaklarını da dikkate almaktadır. Türkiye, mevcut dış politikasında stratejik derinlik kavramı üzerinden hareket ederek, bulunduğu coğrafyanın avantajlarını ve tarihsel bağlantılarını kullanarak etkisini artırmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, realist bir perspektiften uluslararası ilişkileri değerlendirirken, jeopolitik faktörleri ve ülkelerin emperyal geçmişlerini önemseyen bir yaklaşım benimsemiştir. Bu şekilde, Türkiye'nin dış politikasının evrildiği ve farklı zaman dilimlerinde nasıl şekillendiği anlaşılmaktadır.

Buna göre Stratejik Derinlik doktrini, Soğuk Savaş'ın sona erdiğini ve Türkiye'nin artık dünyayı güç perspektifinden değerlendirme ve sınırında bir müdahale gerçekleşmediği sürece çatışmalara katılmama ilkelerini geride bırakması gerektiğini savunmaktadır (Turan, 2012, 74). Bu yeni doktrin Türk Dış Politikasında uygulanmaya başlandığında, stratejik derinlik kavramının da etkisiyle bu politikaların temel dinamiklerini değiştirmiştir. Benimsenen politikalar ise; vizyoner dış politika, tutarlı ve sistematik ortam, Türk yumuşak gücünün yayılması, özgürlük-güvenlik dengesi, proaktif diplomasi ve çok yönlü dış politika şeklinde belirtilmektedir.

Tablo 1. Türk Dış Politikasının Dönüşümü

Türk Dış Politikasında Benimsenen İlkeler
Vizyonerlik
Tutarlı ve sistematik bir ortam
Türkiye'nin yumuşak gücünün yayılması
Özgürlük-güvenlik dengesi
Proaktif diplomasi
Çok yönlü dış politika

Kaynak: Ünsal, 2013, 139.

Vizyoner dış politika ilkesinin temel amacı, dış politika hamlelerinde veya uluslararası ilişkilerde herhangi bir sorun yaşanmasının önüne geçmektir. Türk Dış Politikasında karar alıcılar, yeni yaklaşım ile uluslararası ilişkilerde tüm çatışma ortamlarına, sorunlara, bölgesel ve uluslararası uyuşmazlıklara taraf olunmasa dahi müdahil olunması gerektiğini belirtmektedir. Bu yeni yaklaşıma göre Türkiye, bölgesel veya uluslararası tüm çatışma veya anlaşmazlıklarda taraf olacak, diplomatik girişimleri ortaya koyacak ve uygunsa arabuluculuk yaparak ortaya çıkabilecek çatışmaları önlemeye çalışacaktır (Erol, 2007, 38). Yeni anlayışla birlikte Türkiye'nin

konum tanımı da değişmiştir. Daha önce Batı ile Doğu arasında bir köprü olarak tanımlanan Türkiye, yeni tanımla birlikte bir Kafkasya, Balkan, Ortadoğu, Avrupa ve Orta Asya ülkesi haline gelmiştir.

Türkiye'nin pragmatik yaklaşımını artık geride bırakarak, her bölgedeki her ülkeye yönelik belirli değerler çerçevesinde bir Türk dış politikası izleyeceği belirtilmektedir. Bir başka deyişle, yeni dış politika yaklaşımında Türkiye, uluslararası ilişkilerde güç dengeleri ve pragmatizm sonucu oluşan hareket alanlarını değerlendirmek yerine, her bölge ve ülke için aynı değerlere göre bir dış politika yolu izlemeyi tercih etmiştir (Ünsal, 2013, 139).

Yakın zamanda dış politika alanında yaşanan en belirgin değişimlerden biri “yumuşak gücün” dış politikaya dahil edilmesi hamlesinin güçlendirilerek devam ettirilmesi olmuştur (Tuğtan, 2016, 9-12). Soğuk Savaş sonrasında uluslararası ilişkilerde önemli bir yer edinen yumuşak güç kavramı, özellikle sert gücün maliyetlerini kaldırmak istemeyen ülkeler için önem arz etmektedir. Bu dönüşümü yaşayan büyük güçler, sert gücün de desteğini alarak yumuşak gücü dış politikalarına dâhil etmektedirler (Oğuzlu, 2007, 83). Türk dış politikası stratejisinin tasarımındaki ilk adım, Türkiye'yi birçok açıdan bir cazibe merkezi haline getirmek olmuştur. Buna ek olarak, Türkiye yumuşak gücün kaynaklarını öne çıkarmak ve parlatmak için çaba göstermiştir.

Türkiye, kuruluşundan bu yana Türk dış politikasında elde ettiği kazanımları korumak ve daha sonra bu kazanımlara sahip çıkmak için statükoyu dış politikasının temel ilkelerinden biri olarak benimsemiştir. Benzer şekilde, uluslararası ilişkilerin Doğu ve Batı Blokları arasında bölündüğü Soğuk Savaş döneminde de Türkiye, sınırlarını ve boğazlarda elde ettiği meşru hakları güvence altına almak için statükocu dış politika ilkesini sürdürmüştür (Meral ve Paris, 2010, 75-76).

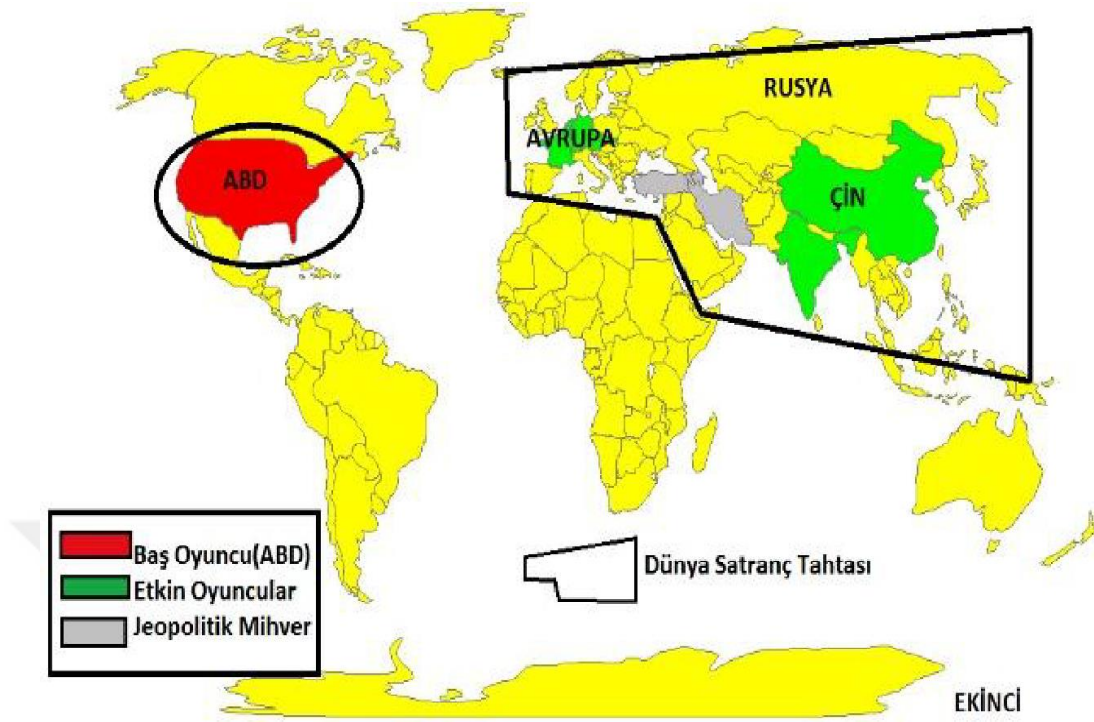
Türk dış politikasındaki proaktif yapı, vizyoner dış politika ilkesini destekler niteliktedir. İlk ilkeye göre, Türkiye dünyanın her yerindeki sorunlara duyarlı olmalı ve bu duyarlılığını hem sorunu çözerek hem de ilgili taraflar arasında arabuluculuk yaparak göstermelidir. Proaktif politikada ise Türk Dış Politikası küresel sorunlara ilişkin bir görüş ve duruş sergilemelidir. Bu doğrultuda Türkiye, kendi kapasitesinin

sınırlarını zorlayarak ülke ile ilgisi olmasa bile bu problemler hakkında görüş bildirmeli ve tavır almalıdır.

Özgürlük-güvenlik dengesi bir ülkede kurulması gereken bir sistemdir. Bu sistemde biri diğerini kısıtlamamalı ya da tahakküm altında bırakmamalıdır. Devletlerin hem iç hem de dış politikada meşru hamleler yapabilmeleri adına bu dengeyi kurlmaları ve korumaları gerekmektedir (Waldron, 2009, 3-22). Diğer taraftan, 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin iç ve dış politikasını, güvenlik vurgusu adı altında dizayn etmesiyle dünya bir kırılma daha yaşamıştır. Soğuk Savaş döneminde devletler, diğer devletlerden tehdit algılamışlardır.

Türkiye, SSCB'den algıladığı tehdit ve Saldırmazlık Pakti'nin yenilenememesi üzerine Batı Bloğunda yer almaya karar vermiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında da Batı Bloğunun bir üyesi olan Türkiye, 45 yıllık Soğuk Savaş döneminde dış politikasını çoğunlukla Batı Bloğu ekseninde, bazen de iki blok arasında denge kurarak şekillendirmiştir. Nitekim iki kutuplu dünyada çok yönlü bir diplomasi ve dış politika uygulama imkânı gözükmemektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra uluslararası ilişkiler, güvenlik ve jeopolitik alanında çalışan pek çok entelektüel ve akademisyen, dünyanın bundan sonra tek kutuplu olacağını varsaymıştır. 1990'lı yıllar bu yaklaşımla geçerken, 21. yüzyılın dünyada çok kutuplu bir yapının hâkim olacağı aşikâr hale gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin tarihi boyunca uluslararası ilişkilerde küresel güçleri dengeleyebildiği ölçüde dış politikasında en geniş hareket alanını kazandığı söylenebilir. Dolayısıyla daha fazla sayıda güç merkezinin yer aldığı çok kutuplu uluslararası ilişkiler sisteminde Türkiye'nin, çok boyutlu bir dış politika izlemesi kaçınılmaz olmuştur. Nitekim, jeopolitik bağlamda da bu durum kendisini göstermektedir. Diğer taraftan Türkiye, dış politikada, kritik olarak önemli jeopolitik mihver rolünü üstlenmektedir. Zbigniew Brzezinski'nin "büyük satranç tahtası" adıyla gerçekleştirdiği yeni jeopolitik hakimiyet teorisine göre, dünya bir satranç tahtasıdır. Brezezinski, Avrasya'yı en verimli oyun alanı olarak görmekte ve Avrupa kıtasını 'demokratik köprüler', eski Rusya topraklarını 'kara delik' Kafkasya ve Orta Asya'yı, 'Avrasya Balkanları', Doğu Asya'yı 'Uzak Doğu çıpası olarak tanımladığı teoride; oyuncu, jeopolitik mihver ve jeopolitik ekseninde Türkiye'yi de önemli jeostratejik oyuncu olarak görmektedir.

Harita 2. Büyük Satranç Tahtası Teorisi

Kaynak: <https://docplayer./53064639-Iv-konumla-ilgili-gorusler-siyasi-coğrafya-konusunda-ortaya-surulen-fikirler-çok-gerilere-gitmektedir-ancak-ozellikle-son-yuzyil>, Erişim 2023.

3.1.3. Jeopolitik Dinamikler ve Türkiye'nin Bölgesel Rolü:

Türkiye'nin İran'dan başlayıp Tunus'a dek geniş spektrumda bağlantıda olduğu ve Ortadoğu ülkeleri olarak bilinen ülkeler, uzun bir süreliğine Türkiye gündeminde geri planda kalmış fakat 1960'lı yılların ardından bu ülkelerle bir yakınlaşma bir uzlaşma evresine girilmiştir. Tabii buna Amerika etkisiyle 1950'li senelerde kurulmuş olan farklı paktları dâhil etmemek gerekir; çünkü ilgili paktlar genellikle ABD'nin stratejisinin bir bölümü şeklinde gerçekleştirilmiş olup, pek çok kez ilgili bölgedeki devletlerin net çizgiler ile ayrılıp bloklaşmasına da sebep olmuştur. O aşamada genellikle Sovyet bloğundaki Mısır ve karşı bloğun önde gelen ülkesi konumundaki Türkiye arasında, önemli kutuplaşmalar yaşanmış ve bunun neticesinde Arap dünyasında, Türkiye'ye karşı negatif tutum ile politikalar oluşmuştur (Mughisuddin, 1996, 17).

1960'lı yıllarda Türkiye'nin dış politikası, Soğuk Savaş'ın küresel dinamikleri ve bölgesel gelişmelerle şekillenmiştir. Bu dönemde Türkiye, Batı ile ilişkilerinde zaman zaman ayrışmalar yaşamış ve Ortadoğu'da stratejik pozisyonunu dengeleme çabası içine girmiştir. Özellikle 1967 Arap-İsrail Savaşı, Türkiye'nin dış politikasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu savaş sırasında Türkiye, Amerika'nın İsrail'e yönelik desteği ve buna karşılık Arap dünyasının tepkileri arasında dikkatli bir denge politikası izlemiştir. Türkiye, ülkesindeki askeri üslerin Arap ülkelere karşı kullanılmayacağını açıkça belirterek bölgedeki siyasi dengeye katkıda bulunmuştur. Ayrıca Türkiye, 1967 savaşı döneminde Arap ülkelere insani yardımlarda bulunarak ve İsrail karşıtı bir tutum sergileyerek bölgesel ilişkilerini etkilemeye çalışmıştır. Bu adımlar, Türkiye'nin o dönemdeki uluslararası konumunu ve bölgesel politika hedeflerini şekillendiren önemli stratejik hamleler olarak değerlendirilmiştir.

Uluslararası düzeyde, Türkiye Arap tezlerini desteklemeye ve BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararına oy vererek Filistin-İsrail politikasının temelini oluşturmuştur. Bu çerçevede Türkiye, İsrail'in meşruiyetini kabul ederken, 1967 savaşıdan önceki sınırlarına geri dönmesi gerektiğini savunmuştur (Sinkaya, 2011, 85). Ayrıca Avrupa Birliği gözetiminde gerçekleştirilen toplantılarda Filistin'in devlet kurma hakkını desteklemiştir, varoluşunu paylaşma yolundaki çabaları desteklemiştir (Arı, 2014, 677). Bölgedeki gelişmelerin Türkiye'yi doğrudan veya dolaylı olarak etkileyeceği öngörülmüş ve Türk liderler, Türkiye'nin bu bölgede kayıtsız kalamayacağını ve daha aktif bir rol oynaması gerektiğini belirtmiştir.

Türkiye'nin bu bölgedeki politikasının temel hedefleri arasında bölgede istikrar ve barışın sağlanması ile ekonomik refahın artırılması yer almaktadır. Türk liderler tarafından sıkça vurgulanan 'komşularla sıfır sorun, sınırsız ticaret' söylemi de Türkiye'nin bölgesel politikasının özeti niteliğindedir ve ülkenin bu hedeflere ulaşmak için izlediği stratejileri yansıtmaktadır (Sinkaya, 2011, 93).

Yukarıda ifade edildiği gibi Türkiye, Batı yanlısı politikasına ve Batının, İsrail'e tam desteğine rağmen Filistin halkının haklı davalarını desteklemekte tereddüt göstermemiştir. Türkiye, Orta Doğu'da özellikle 1918'den sonra ilk kez ekonomik ve politik olarak etkili bir aktör olma olanağı sunan gelişmelerle bölgede yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır (Köse, 2012, 138).

Türkiye'nin son dönemlerde Irak ile Suriye özelinde Ortadoğu politikalarında insani ve ekonomik sebeplere ağırlıklı olarak yer verdiği de görülmektedir. Türkiye'nin politikaları ile Batının menfaatleri bahsi geçen iki aktörü bazı zamanlar karşı karşıya getirmiştir. Politikaların çelişmesi politik gerilim sahalarına yol açmıştır. Suriye'de yaşananlar üzerinden örneklediğimiz zaman; Türkiye, Batı müttefikleri ile Suriye krizinde ortak zeminde buluşmuş bir strateji geliştirememektedir. Tahmin edilen nedenlerden birkaçı, PYD'nin aktörleştirilmemesi, DAES ile mücadele ve Esad'la devam edilmemesi Türkiye'nin Suriye'de yer alan en önemli önceliklerinden biri olurken, Amerika başta olmak üzere Batılı ortakları ilgili önceliklerden yalnızca DAES ile savaş hususunda kısmi olarak uzaklaşmaktadır. ABD ve Türkiye, DAES ile mücadelenin gerekli olduğu hususunda mutabıktır fakat ABD, PYD'yi DAES ile mücadelenin bir parçası gibi kullanmak isterken, Türkiye, PKK'nın Suriye kolu niteliği taşıyan ilgili örgüte alan açılarak, örgütün meşru hale getirilmeye çalışılmasına karşı çıkmaktadır (Turaman, 2018, 132). Bölgesel çıkarlar sebebiyle PYD/YPG üzerinden PKK/KCK'nın meşrulaştırılmaya çalışılması, terörizm ile topyekûn mücadele eden ülkeler açısından da son derece talihsiz bir durum olarak ortaya çıkmaktadır (İB, 2017), ABD ile Rusya başta olmak üzere global aktörlerin, Irak ve Suriye ile alakalı tutum ile söylemleri değerlendirildiği zaman probleme kalıcı çözüm getirmek ve bölgedeki barışı sağlamak gayesinden artık uzaklaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. İlgili aktörler DAES'in ideolojisinin, İslam ile örtüşmediğini bilmelerine karşın, İslam'a karşı fobi körüklenmekte, bu ikisi arasında bir benzerlik bulunduğu dünya kamuoyuna sunulmaktadır (Turaman, 2018, 132). Bu durum, Müslüman toplumların daha fazla saldırıya maruz kalması ve sonuç olarak toplumdan dışlanan Müslümanların bir kısmının radikalleşmeye yönelmesi gibi bir kısır döngü yaratmaktadır. Terör saldırılarındaki artış, İslamofobi'nin yükselmesine ve Müslümanların toplum içinde daha fazla dışlanmasına yol açmaktadır (Bayraklı, 2016).

İslam'a yönelik DAES'in üzerinden yürütülmekte olan algısal operasyon, Suriye'de ılımlı muhalifleri de negatif yönlü etkilemektedir. Muhalifler Suriye'de DAES ile mücadele içinde olmasına karşın, ortaya çıkan atmosfer ile imaj şeklinde de mevzi yitirmektedir (Turaman, 2018, 132).

Orta Doğu, jeopolitik açıdan uzun süredir önemli bir bölge olmuşken, yirminci yüzyılın başlarından itibaren enerji kaynakları açısından da stratejik bir konuma gelmiştir (İdrisoğlu, 2010, 81). Yirminci bir yüzyılın başlarında Türkiye'nin Orta Doğu'daki rolü, uluslararası gözlemciler için temel bir ilgi odağı haline gelmiştir. Avrupa'da silahlı çatışma riskinin azalmasıyla birlikte, Orta Doğu hala dünya genelinde istikrarsızlığın en yüksek olduğu bölgelerden biri olarak kalmıştır. Bölgede baskın bir bölgesel güç bulunmamakta; devletler arası savaşlar ve iç çatışmalar süregelen tehditler olarak varlıklarını sürdürmektedir. Dünya petrol endüstrisindeki stratejik önemi nedeniyle, Orta Doğu sadece enerji üreticileri ile tüketicileri arasındaki çatışmaların değil, aynı zamanda büyük güçler arası rekabetin de merkezi olmuştur Türkiye'nin bölgedeki rolü, karmaşık iç ve dış dinamikler nedeniyle anlamak zordur. Hem devletler arası hem de iç çatışmalar ile öngörülemeyen değişimler, bölgesel stratejilerin belirlenmesini oldukça zorlaştırmıştır (Hale, 2011, 271).

Tarih, Orta Doğu'nun uluslararası politikanın merkezinde yer aldığını ve çeşitli güçlerin bölgedeki etkilerini artırmaya çalıştıkları bir alan olarak sürekli önem taşıdığını göstermektedir. Coğrafi olarak ABD'ye uzak olmasına ve Rusya'nın "arka bahçesi" konumunda olmasına rağmen, Orta Doğu, ABD'nin küresel politikada belirleyici bir rol oynadığı bir bölge olarak değerlendirilmektedir. Enerji güvenliği, küresel terörizmle mücadele, demokrasi ve İsrail'in güvenliği gibi ana konular, ABD'nin stratejik çıkarlarını oluşturan unsurlar arasında yer almakta ve bu çıkarları koruma çabaları, ABD'nin bölgedeki etkinliğini uzun vadede sürdürebilmesi açısından kritik öneme sahiptir (İdrisoğlu, 2010, 81).

Akdeniz, Türkiye adına olduğu kadar AB, ABD ve de Orta Doğu'daki enerji kaynaklarına gereksinimi olan her güç adına büyük öneme sahiptir. Tarih süresince ve bilhassa sömürgecilik zamanında önemli güçlerin, denetimi ele geçirme çekişmelerine konu olmuştur. Süveyş Kanalı'nın açılmasının ardından sahip olduğu önem çok daha fazla artmıştır (Akçay, 2008, 35-36). Çünkü petrol kaynakları Süveyş Kanal yolu ile denizden taşınmakta ve bu da yine Orta Doğu'dan sağlanmaktadır. Bu denli kritik olan bölgeye hâkim olmak zorundaydı. Zira ABD'nin 2030 senesinde petrol tüketiminin 75 milyon varilden 120 milyon varile yükseleceği ve bunun dışında kendilerinin ithalatı adına 2030 senesinde senelik 150 milyar dolar harcamaları gerekeceği tahmin edilmektedir (Erdönmez, 2010, 60).

Türkiye adına ise Akdeniz'in yukarıda sıralanan konular haricinde mahiyetini artıran ikinci bir konu bulunmaktadır; elli senedir dış ilişkilerinin merkezine oturan (Akçay, 2008, 35-36), uluslararası anlaşmaların kendisine yüklediği sorumluluklar açısından Kıbrıs Adası (İrge ve Al, 2017, 471), Doğu Akdeniz son yıllarda keşfedilen doğalgaz ve petrol kaynakları olsun ya da olmasın tarihsel perspektiften her daim değerli ve önemli olmuştur (Algür, 2020, 60). Akdeniz'in batıya uzanımını denetleyen Malta ile Güney Kıbrıs'ın 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye tam üyeliği gerçekleştirmiştir. Akdeniz havzası, AB'ye her sene çok büyük yasadışı göç vermekte olan bir bölge olmasının dışında AB açısından, vazgeçilmez pazarlar ile enerji kaynaklarına ulaşımın yoludur. Bu bölgede, stratejik ortağı İsrail'in varlığı ile Irak işgali neticesinde Ortadoğu'ya yerleşmiş olması ABD açısından, Akdeniz'i daha önemli hale getirirken bunun yanında da elini fazlaca rahatlatmaktadır.

Bunun dışında koalisyon ortağı olan İngiltere'nin, Kıbrıs'ta üslerinin olması ABD'nin Ortadoğu'ya girişini daha da kolaylaştırmıştır (Akçay, 2008, 35-36).

Rusya da Akdeniz'in nedenli mahiyetinin farkındadır ve bölgedeki bir aktör şeklinde varlığını devam ettirmektedir. Doğu Akdeniz'de konumlanacak olduğu her pozisyon ile hem bölgesel kuvvetleri yakından ilgilendirmektedir hem de Amerika'ya karşı alan edinme eğilimi kazanmaya çalışmaktadır (Ural, 2021).

11 Eylül saldırılarının ardından ABD, Büyük Ortadoğu Projesi ile terörle mücadele politikası kapsamında gerçekleştirmek istediği harekâtlar ile tutumlara yönelik Karadeniz'e özen göstermeye başlamıştır (Tekin, 2019, 9). Bunun dışında 7 Temmuz 2005 tarihinde İngiltere'de gerçekleştirilmiş olan terör saldırılarının ardından Kuzey Amerika ile Avrupa'nın güvenliği üzerinde tehdit oluşturan unsurların kaynağının 'Büyük Ortadoğu' bölgesinde kaynaklandığının düşünülmesi, Karadeniz'deki ülkelerin, ilgili tehdit karşısında mücadelede büyük rol oynayabilecekleri değerlendirilmektedir. İlgili durumda, direkt Karadeniz için soğuk savaş zamanının baş aktörleri haricindeki batılı aktörlerin, alana ilişkin stratejiler geliştirmesini beraberinde getirmiştir. (Koçer, 2007, 200-201).

Soğuk Savaş sonrası Karadeniz'de ortaya çıkan boşluğu değerlendirerek bölgedeki liderliği ele geçirmeyi hedefleme doğrultusunda (Özaslan, 2012, 152) Hazar Havzası, Orta Asya ile Orta Doğu, Avrasya'yı Amerika menfaatleri doğrultusunda

biçimlendirecek yeni planların oluşmasına sebep olmuştur. Elde edildiğinde, ilgili bölgelere kolay erişilebilecek ve bunun yanında RF ile İran'ı kontrol altına alabileceği için ilgili bölge AB ile ABD'nin öncelikli hedefine dönüşmüştür. Bulgaristan'da ve Romanya'da, üsler edinme girişimine koyulmuştu (Aşık, 2010, 50). Romanya, Ploieşti merkezli petrol kaynakları ve Ukrayna'ya yakınlığı ile stratejik öneme sahiptir. Romanya'da, Tuna Nehri'nin ortalarında bir üs kurulması girişimi II. Dünya Savaşı'nın ardından da gündem olmuş, ilgili girişimden herhangi bir netice alınamamıştır. Washington, bu noktada kuracak olduğu üsle Romanya'nın deniz gücünü yükselterek, AB'nin doğu sınırı Karadeniz güvenliğini sağlayarak, Rus irredentizmini önlemeyi amaçlamıştır (Köse, 2020, 211).

NATO'nun Akdeniz'de başlatmış olduğu Aktif Çaba Harekâtı'nı, güvenlik boşluğu bulunduğu sebebiyle, Karadeniz'e kaydırmak isteyen Amerika, müttefiki olan Türkiye'nin güvenliğinin kilometre taşlarından bir tanesi niteliğindeki Montrö rejimini sıkça sorgulamaya başlamıştır. Amerika stratejilerini uygulamak adına donanmasını boğazlardan geçirebilmek ve ilgili donanmayı Karadeniz'de konuşlandırmayı istemektedir. İlgili amacı gerçekleştirebilmesinin önündeki engel ise hiç şüphesiz Montrö Anlaşmasıdır. Bu bölgede yürütülmekte olan KUH ile Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu operasyonlarını bölge güvenliği adına yeterli gören Türkiye, bölgede bulunan hassas dengeleri bozacak bu girişime karşı çıkmıştır, sonrasında da karşı çıkmalıdır. Zira Montrö rejimi; menfaatler ile dönemsel çekişmeler adına feda edilebilecek anlaşma olmaktan ziyade Türkiye'nin milli egemenliğinin vazgeçilmez bir parçası ile Karadeniz Bölgesi, jeopolitik dengesinin temel ögesidir (Aşık, 2010, 50).

Karadeniz coğrafyası, 2000'li senelerde bölgeden geçen enerji hatlarından dolayı önceki senelerden ayrı bir tutum takınmaktadır. Rusya ile Ukrayna ve AB'nin arasında yaşanan enerji probleminin görülmesi, jeopolitik çatının dayanağını oluştururken öteki dayanağını da güvenlik merkezli politikalar ile bunların jeopolitik yankıları ortaya çıkarmakta ve (Tekin, 2019, 9) tüm bu sebepler Karadeniz'i, Doğu ile Batı arasında bulunan nüfuz mücadelesinin merkezine dönüştürmektedir (Koçer, 2017, 201).

Orta Asya ile Kafkasya, 19. yüzyılda İngiltere ve Rusya arasında 'Büyük Oyun' olarak bilinen rekabetin merkezi olmuştur. Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte ise

'Yeni Büyük Oyun' başlamıştır. Günümüzdeki bu yeni sömürgeci dinamikler, geçmiş yüzyıllardan daha karmaşık bir hal almıştır. İngiltere'nin öncülüğünü ABD devralmış, Rusya'nın yanı sıra Çin, İran ve AB gibi aktörler de bölgedeki güç mücadelesine dâhil olmuşlardır (Demir, 2012, 24).

Çin tarafından başlatılan Kuşak Yol İnisiyatifi'nde Kuzey koridorundan geçen yol, şu anda Ukrayna ve Rusya arasındaki çatışmalar nedeniyle kullanılamamaktadır. Bu durum, Karadeniz üzerinden geçecek ticari rotanın önemini daha da artırmaktadır. Bu bağlamda Karadeniz, küresel ve bölgesel güvenlik meselelerinde ön plana çıkan stratejik bir coğrafya haline gelmiştir (Ketenci, 2022).

Bunun yanı sıra, bölgedeki uluslararası şirketlerin bireysel çıkar odaklı stratejiler izlediği de gözlemlenmektedir. Enerji konusu ise Karadeniz'in jeoekonomik ve jeostratejik önemini küresel güçler üzerinde belirleyici bir faktör haline getirmiştir (Demir, 2012, 24).

Yukarıda değinilen klasik tehditler dışında bölgede, bilhassa Soğuk Savaş döneminde yoğunlaşan ve bölgesel güvenlik üzerinde etkili olan asimetrik tehditler de bulunmaktadır. İlgili tehditlerse ana hatlarıyla şöyle sıralanabilir; radikal şiddet ve terörizm, bütünsel veya kısmi devlet başarısızlığı, insan kaçakçılığı, yasadışı göç gibi ulus aşırı suçlar, enerji iletim ile tedarikine ilişkin risk ve tehditler, silahlımanın yayılması, sivil nükleer enerjinin yaygın ve askeri nükleer kapasitesinin mevcut olduğu alanda nükleer malzemelerin kaçakçılık korkusu ile Orta Doğulu bir aktörün, İran ya da bir diğerinin, nükleer statü kazanması korkusu ve (Kurt, 2017, 22), bunlara ilaveten 2008 yılında başlayan mali bunalım, neredeyse her ülkede karşılaşılan toplumsal ayaklanmalar, bilgi ile enerji teknolojilerinin yaratmış olduğu bağımlılıklar, iklim ile çevre problemleri, demografik eğilimler, salgın hastalıklar, siber tehdit, terör ve korsanlık ile savaş ve yasadışı göç gibi birçok husus, devletleri alışılmadık pek çok tehdit ve riskle karşı karşıya getirmektedir.

Devletler, bunları tek başına alt edememeleri halinde, problemlere bölgesel ve küresel çözümler bulmaya çalışmışlardır. Yeni kuralları, kurumları ve özel düzenlemeleri ile oluşacak olan düzenin yıkıcı rekabet ya da ortaklık ekseninde biçimlenmesine bağlı biçimde dünyamız, istikrarsızlık ile istikrar arasındaki zeminde gelip gidecektir (Dervişoğlu vd., 2015, 7). Buradan hareketle 21. yüzyılın yalnızca

Türkiye açısından değil, bütün dünya açısından da çok zor geçeceğinin altını çizmek mümkündür, bunun dışında ulus-devlet yapılanmaları ile küresel emperyal güçlerin arasında bulunan mücadele de bu yüzyılın ne kadar çetin geçeceğini gösteren önemli kanıtlardandır (İrge ve Al, 2017, 472).

3.1.4. Kırılgan Dengeler Arasında Türkiye: Rusya-Ukrayna Savaşı ve Jeopolitik Diplomasi

1990'lı yıllardan bu yana Rusya ile Türkiye arasında siyasi ve ekonomik ortaklık görülmüştür. Bunun ile birlikte iki ülkenin çıkarları, farklı olmasının dışında bir çekişme halindedir. Başlıca problemler dışında, dünyaya bakışları her daim örtüşmemektedir. Rusya ile Türkiye Dağlık Karabağ, Kosova, Suriye ve Kıbrıs problemlerinde fikir ayrılıkları yaşamaktadır (Tekin, 2019, 51).

NATO Üyesi olan Türkiye, Kırım'ı, Ukrayna'nın bir parçası şeklinde gördüğünü, toprak bütünlüğünü desteklediğini ifade etmektedir. İlgili açıklamayla Türkiye'nin konuya kayıtsız kalmadığı fakat bunun yanında Rusya'ya bu konuda resmi bir kınama yapmaması da dikkat çekici noktalardan bir tanesidir. Türkiye bu bölgede yaşayan Kırım Tatarlarını dikkate alarak, barış ile huzurun sağlanması adına çaba göstereceğinin vurgusunu özellikle yapmaktadır. Ayrıca Türkiye, Kırım'ın Rusya'ya dahil olmasına sıcak gözle bakmamaktadır. Yine de tarafların ikisini de karşısına almak gibi bir maksat mevzu bahis değildir (Filiz, 2013, 33).

Türkiye bakımından Ukrayna'da görülenlerin stratejik neticelerinden biri, Türkiye'yi coğrafi konumunu tekrar anımsatma ile varlığını arttırma; ABD ile Avrupa karşısında NATO içerisindeki yerini tekrardan ayarlamaya ve kendisini meydana gelen duruma göre tekrardan yönlendirmeye iten yeni bir jeopolitik realitenin ortaya çıkmasıdır (Yeşiltaş ve Öztürk, 2023). Bu sebepten ülkemiz, Karadeniz'in güvenliğinin sağlanması konusunda oldukça önemli bir aktör şeklinde ön plana çıkmaktadır. Ukrayna ve Rusya arasındaki savaşın başlaması ile beraber Montrö Sözleşmesi, mevcut uluslararası durumda yeniden büyük bir gündem maddesi haline almıştır. Zira Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının üzerinden egemenlik kurmak, Rusya açısından büyük bir hedef fakat Montrö Sözleşmesi ile boğazların kontrolü Türkiye'nin elinde bulunmaktadır (Ketenci, 2022). Türkiye'nin şu ana dek olduğu

gibi ilgili sözleşmenin ruhu ile lafzına uygun biçimde titizlik ile uygulanmasındaki tarihi yükümlülüğünü, sözleşmenin koruyucusu sıfatı ile bundan sonra da bilhassa önemli dönemde gerçekleştirmesi belirleyici nitelikte bir mecburiyettir (<http://edam.org.tr//rusyanin-ukranyayi-isgali/>).

Karadeniz bölgesinde, küresel mahiyette bir başka önemli husus, Rusya ile Ukrayna savaşıyla beraber dünya tahıl gereksiniminin 1/3'lük kısmını karşılayan ilgili ülkelerin tahıl sevkiyatlarının savaştan dolayı durmuş halde olmasıdır. Fakat bu duruma Türkiye'nin kolaylaştırıcı rolü ile İstanbul'da kurulmuş olan koordinasyon merkezinin yönetiminde, Karadeniz bölgesinde kılavuz gemiler ile tahılın dünya pazarına çıkmasının önü açılmıştır. Güvenlik buhranının, gıda buhranına hatta kıtlık riskine dönüşmesine engel olunmuş sonuçta Türkiye'nin iş birliğinde BM, Ukrayna, Rusya ile çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Ketenci, 2022).

Rusya'nın işgal çalışmalarının başarısızlığı eski SSCB bölgelerindeki devletlerarası ilişkilerde yeni oluşumlara sebep olabileceği görülmektedir. Bunun tesirleri uzun vadede yansıyacaktır. Rusya'nın liderliğinde kurulmuş olan örgütlerin varlığı, etkisi ve çalışmaları sorgulanabilir. Esasında Rusya'nın, Ukrayna'yı işgali bölgede bulunan tüm ülkelere onaylanmamaktadır. Bugüne dek savaştaki Rusya'nın başarısızlığı, Sovyet zamanının güçlü ve yenilmez Rus imajı ile liderlik rolünü de oldukça zayıflatmış durumdadır. Tüm bunlar ile beraber Rusya'nın bu bölgedeki dominant rolü devam edip, kısa vadede ise ilgili ülkelerin Rusya'yla olan ilişkilerinde köklü değişimler yaşanmayacak görünümündedir. Ayrıca tüm bu süreçler Orta Asya'da bulunan ülkelerin uzun vadede aralarında bir uyum süreci geliştirmeleri ile birbirleriyle ilişkilerini çok daha güçlü hale getirme gerçeğini gözler önüne serecektir. (Buyar, 2022).

Rusya-Ukrayna Savaşı nedeniyle, stratejik önemi artan ülkelere biri Türkiye'dir. Türkiye'nin Ukrayna'ya vermiş olduğu Bayraktar TB2 silahlı insansız hava araçları bu savaşta Ukrayna tarafı için savaşın bir sembolü haline gelmiştir. Türkiye'nin, Ukrayna'ya desteği Türkiye'nin Avrupa ailesinin bir parçası olduğu ve savaş gibi kritik durumlarda batı dünyası ile beraber hareket ettiğinin bir göstergesi olarak da okunabilir.

Türkiye'nin ve Türk toplumunun Ukrayna'ya yönelik sempatisine ilişkin örneklerde verilebilir. Bunlardan biri Litvanya'nın Ukrayna'ya TB2 hediye etmek üzere bağış kampanyası düzenlendiğinin TB2 üreticisi Baykar firması yetkililerince öğrenilmesi üzerine yapılan açıklamadır. Firma yetkilileri, Litvanya'ya bir adet TB2 armağan edeceklerini, toplanan bağış paralarının tamamının ise insani yardım amacıyla kullanılmak üzere Ukrayna'ya gönderilmesini istemişlerdir (Çelikaslan, 2022, 58-59).

Genel olarak bakıldığında, Türkiye'nin hem Ukrayna hem de Rusya ile olan yoğun ekonomik ve siyasi ilişkileri dolayısıyla bu savaşta bir denge stratejisi izlediği söylenebilir. Türkiye'nin yaklaşımını "Ukrayna'yı kaybetme, Rusya'yı karşına alma" şeklinde özetlemek mümkündür. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve Karadeniz'deki statükonun korunması, Türkiye'nin ulusal çıkarları bakımından daha tercih edilen bir durumdur. Karadeniz'de dengenin Rusya tarafından bozulmasının yalnız Türkiye'de değil kıyıdaş ülkelerin hepsinde bir rahatsızlığa yol açacağı söylenebilir. Türkiye'nin izlediği denge stratejisi aynı zamanda savaşın sona erdirilmesi için giriştiği diplomatik çabalar için de olumlu bir zemin olmaktadır (Çelikaslan, 2022, 58).

Diplomasi yollarının tıkadığı krizler, insani dramlara dönüşebilmektedir. Çatışma ile savaş ortamları en fazla savunmasız sivil ögelere hasar vermektedir. Rusya'nın başlatmış olduğu saldırı, harbin 188. gününde Ukrayna'da 4.889 tane sivil insanın hayatını kaybetmesine, 7,13 milyon insanın göç etmesine ve son olarak 5,3 milyon insanın sınırların ötesine geçerek mülteci statüsüne gelmesine yol açmıştır. Türkiye bu durum karşısında, savaşta sivil ögelerin korunması, savaşta mağdur olanların tahliyesi ile güvenliğinin sağlanması için de bazı hamlelerde gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda tarafları ateşkes ile sağduyuya davet ederken, siviller için insani yardım koridorlarının kapatılmaması hususunda da çağrılarını tekrarlamıştır (Cimer, 2022, 122).

Ukrayna ile Rusya arasındaki anlaşmazlığın tüm girişimlere karşın çözüme kavuşturulmaması üzerine Türkiye, 2022 yılının ocak ayında arabuluculuk görevini üstlenme teklifini tekrar etmiştir. Türkiye'nin ilgili teklifi yapmasından önce Rus birlikler ortak bir askeri tatbikat yapmak adına Beyaz Rusya'ya gelmiştir. Bahsi geçen askeri tatbikata, 3000'in üzerinde askerin katılacağını ise NATO ilan etmiştir. Bu gibi

gelişmeler ihtilafın şiddetinin ne derece artmış olduğunu göstermiş ve Türkiye'nin arabuluculuk teklifinin hemen sonrasında Ukrayna Devlet Başkanlığı Ofisi Başkan Yardımcısı Mihay Podolyak, Türkiye'nin anlaşmazlık içerisinde bulunan, iki ülkenin arasında arabulucu olma potansiyeli olduğunu ifade etmiştir (Öğüt, 2023, 483).

Türkiye, 10 Mart 2022 tarihinde Antalya Diplomasi Forumu çerçevesinde Ukrayna Dışişleri Bakanı Dmytro Kuleba ile Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un diplomasi masasına oturmasını sağlamıştır. Süreç içerisinde iki ülke heyetlerinin bir araya geldiği ve Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı ikinci organizasyon ise Mart ayı sonunda gerçekleşen İstanbul görüşmeleridir. (ÇelİKaslan, 2022, 58-59).

Türkiye uluslararası barışın sağlanması bakımından iki tarafı, 29 Mart 2022'de yeniden bir araya getirmiştir. Cumhurbaşkanlığı Dolmabahçe Çalışma Ofisinde gerçekleştirilmiş ve Türkiye'nin bütün uluslararası platformlarda her iki tarafın da hassasiyeti ile hukukunu koruyan adil bir tutum sergilediğinin altı çizilmiştir. Rus heyeti tarafından yapıcı olarak isimlendirilen görüşmeler neticesinde Rus Savunma Bakan Yardımcısı olan Fomin, Kiev ile Çernigiv yakınlarındaki askeri faaliyetlerin şiddetini azaltmaya karar verdiklerini ifade etmiştir. Toplantı ile alakalı Ukrayna heyeti adına açıklamalarda bulunan Arakhamia, Türkiye'nin de içinde yer aldığı 8 ülkeden meydana gelen bir garantör ülkeler grubu görmeyi istediklerini ifade etmiştir. Rusya ve aynı zamanda Ukrayna tarafından yapılmış olan açıklamalar, Türkiye'nin arabuluculuk görevinde başarılı bir tarafsızlık sergilediğini açık bir şekilde göstermektedir (Öğüt, 2023, 486).

Türkiye'nin en önemli şansı şu zamana dek izlemiş olduğu dikkatli ve dengeli politika ile Ukrayna ve Rusya nezdinde bir güven sağlamasıdır. Gerek Tahıl Koridoru anlaşmasının geçtiğimiz yaz Türkiye aracılığı ile sağlanmış olması gerekse yaşadığımız son kriz ile askıya alınmasının önlenmesi, ilgili savaşın gidişatı bakımından tarihi diplomatik başarılar arasındadır. Bunların tamamı da Türkiye hanesine kaydedilmiştir. Bunun dışında Türkiye'nin esir takaslarında üstlendiği rol Rus ile Ukrayna kamuoylarında olduğu gibi dünya çapında da büyük takdir toplamıştır. Bugünlerde Batı dünyası ve Rusya üzerinde yapılacak olan bazı gözlemler, iki tarafın maksimalist isteklerini bir kenara bırakıp güvenilir bir ülke öncülüğünde başlatılacak ve devam ettirilecek barış sürecini desteklemelerinin mümkün olabileceğini açık bir şekilde göstermektedir (Ünal, 2022).

Bu savaş bir taraftan Avrupa'da güvenliğe bakış açısını değiştirirken diğer taraftan NATO'nun genişlemesini tetiklemiştir. Savaş aynı zamanda Rus ekonomisine yönelik yoğun ekonomik yaptırımlar getirerek, Rusya'nın küresel sistemin dışına itilmesi sürecini hızlandırmıştır (Çelikaslan, 2022, 63). Üstüne savaşın bitmemesi, ordusu adına senelik 62 milyar dolar gibi bir para harcamış olan Rusya'nın, halkı çok daha fazla fakir duruma gelecektir. Bu sebepten Rusya, bir yöntemini bulup savaşı devam ettirse ve nihayetinde zafer elde etse de bu zaferin Rusya adına bir Pirus Zaferi olacağını söylemek mümkündür (Karasoy, 2022, 53).

3.1.5. NATO-Türkiye ilişkilerinin Etkileri ve İkili-Çoklu İttifak Ağları

Karadeniz'in coğrafi konumunun öneminin dışında beş ana konu, NATO'nun bu bölgedeki ilgisine şekil vermektedir. Bunlar demokratik reform, ticaret, piyasa reformu, enerji ile güvenlik hususlarıdır. Güvenlik, ticaret ve piyasa reformu hususlarında, bölgede Ukrayna, Moldova ve Gürcistan'la ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bahsi geçen devletlerin tehdit algılarının merkezinde ise Rusya yer almaktadır. Bu nedenden devletlerin üçü de NATO'ya üyelik hususunda taleplerini bildirmiştir. Bu devletlerin yanında, bölgede yer alan NATO'ya üye devletler ile birlikte Karadeniz'de Rusya dışında NATO ortağı ya da müttefiki olmayan devlet yoktur ve doğalgaza bağımlılıkları enerji altyapılarının güvenliğine katkıda bulunurken, üyelerini ilgili bölgeden geçen enerji arzına bağımlılığın düşürülmesi hususunda da görüş bildirmektedir.

NATO, bölgeye ilgisinin artması ile birlikte kabiliyetlerini de yükseltmektedir. ABD'nin öncü olduğu Balistik Füze Savunması Programı'yla deniz mevcudiyet ile Karadeniz'de yaptığı tatbikatlarla şekillendirmektedir. Enerji hususunda ise AB ile Türkiye ön plandadır. Türkiye ile AB'nin enerji gereksinimini karşılamak adına kısmen Karadeniz'den geçen Rus doğalgazı ile petrolüne bağımlılıkları, enerji altyapılarının güvenliğinin önemini daha da arttırmaktadır. NATO enerji altyapılarının korunmasına katkıda bulunurken, üyelerinin bu bölgeden geçen enerji arzına bağımlılığın düşürülmesi hususunda da görüşlerini dile getirmektedir (Kozanhan vd., 2020, 53). Görüldüğü üzere dış siyasi güç ve uygulamalarda devletlerarası organizasyonların önemli bir yeri vardır (Ünsal, 2010, 36).

Devletler uluslararası rejimler ile kuruluşlar tarafından oluşturulmuş olan kolektif mekanizmanın parçası olduklarında zamanla milli politika belirleyicilerinin de diğer devletlerden gelen meslektaşlarıyla sosyal etkileşim içine girmesi beklenebilir. Bahsi geçen etkileşimin ortaya çıkaracağı pozitif atmosfer, politik aktörlerin milli menfaatleri ‘ortak iyi’ ekseninde tanımlamalarını ve çok daha fazla iş birliğine onay vermelerini de sağlayacaktır. Sosyalleşme neticesinde zaman içerisinde üye devletler ile temsilcileri, benim menfaatim ne sorusunu sormaktansa aynı topluluğun birbiri ile aynı doğrultuda amaçlar besleyen farklı üyeleri şeklinde ‘yapmam gereken doğru davranış tam olarak ne?’ sorusunu sormaya başlayacak ve dahası devlet politikalarını da bu çerçevede biçimlendireceklerdir (Kıratlı, 2016, 212).

Devletler çoğunlukla, birden fazla organizasyonlara üye olabilirler NATO, İslam Konferansı, Arap Birliği ve Avrupa Konseyi gibi. Bilhassa devletlerin güç kazanıp, ilişki ve çıkarları yerel çevreden küresel seviyelere geldiğinde, bunlarda çeşitlenir ve çoğalır. Bilhassa süper güçlerin vaziyeti bu şekildedir ve onlara dünya genelinde denilebilecek düzeyde sorumluluk verilmektedir. Zaten dünya genelinde bir süper güç haline gelmek için tek şansın da hâkimiyet kurmaktan ziyade iş birliği içine girilen ülkelere lider olmak olduğu ifade edilir (Ünsal, 2010, 36).

Türkiye, kriz ve çatışma oluşabilecek alanlara yalnız başına müdahale etmekten her zaman uzak durmuş, bunun yerine NATO, BM, AGİT (Doğan, 2016, 1), OECD, KEİ, ECO ve son olarak İKO üyesi olarak, doğu-batı sentezli çeşitliliği ile kendini gösteren yegâne devlet konumunda yerini alarak (Akçay, 2008, 31) bu gibi yapılar ile birlikte hareket etmeyi menfaatlerine çok daha uygun bulmuştur. Bunun dışında bölge ile ülkelerin büyük kısmına kıyasla askeri güç açısından ön planda olması, pek çok ülkeyle askeri eğitim ve barış adına ortaklık programı, çok uluslu barış gücünün kurulması ve barışa destek olma harekâtlarında Türkiye’yi, aranan bir güce dönüştürmüştür (Doğan, 2016, 1). Türkiye’nin, BM öncülüğünde yürütülmekte olan barış operasyonlarına yönelik ilgisinin, karar mekanizmasında olmasından dolayı yüklenen sorumluluk ile birlikte önceki dönemlere nazaran daha da yükseleceği ve daha çok Barış Operasyonuna aktif şekilde katılacağı değerlendirilmektedir. (Güngör, 2008, 17).

Türkiye’nin girişimiyle kurulmuş olan Güneydoğu Avrupa Çok Uluslu Barış Gücü ile 1998 yılı haziran ayından bugüne Türkiye’de etkinlik gösteren Barış İçin

Ortaklık Eğitim Merkezi bu düşünceler etrafında kurulmuştur. Bu kapsamda, Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu da bir başka önemli güvenlik projesini meydana getirmektedir. Barış içerisinde ve müreffeh bir geleceğin içinde bulunduğu anda gerçekleşmeyecek başarıların olmadığından yola çıkarak Türkiye, NATO ile öteki Avrupa-Atlantik kuruluşlarında uluslararası ortamın iyileştirilmesine ilişkin kararlılığını devam ettirip bunun dışında NATO'nun 21.inci yy. işlevini gerçekleştirebilmesinde Türkiye kilit ülke olma özelliğini muhafaza edecektir (Rustamow, 2007).

Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi'nin 46 üyesi Prag Zirvesi'nde; Terörizme Karşı Ortaklık Eylem Planı'na onay vermişlerdir. Prag Zirvesi esnasında NATO web sitesinde yayınlanmış olan Eylem Planı, terör ile mücadele hususunda AAOK ile BİO himayesinde yürütülecek olan siyasi danışmanlar ve pratik programlar aracılığı ile AAOK devletlerinin arasında ortaklığı teşvik etmeyi ve ayrıca kolaylaştırmayı öngörmektedir. Bu plan müttefiklerin ve de ortakların faydasına olacak biçimde tasarlanmıştır. Ayrıca Eylem planı, ortaklara NATO'nun terör ile mücadele faaliyetlerine, katkı sağlamaları ve ilgili çalışmalara destek vermeleri hususundaki imkânları arttırmakta ve ihtiyaç duyulan mekanizmaları sağlamaktadır. Ortakların katkıları terör ile mücadele hususunda uluslararası hukuk çerçevesinde üstlenmiş oldukları yükümlülükler ve kendi savunma ile güvenlik politikalarıyla tutarsız olmayacaktır. NATO'nun ortaklığı teşviklendirme konusundaki asıl gayesi askeri amaçların da ötesindedir (Şensoy, 2004).

Uzun vadede NATO, ülkemizin en önemli güvenlik şemsiyesi ve ortağı olmaya devam edecektir. Jeokültürel, jeopolitik ve jeostratejik açıdan ön planda olan Türkiye'nin AB üyeliği hedefi doğrultusunda, Türkiye'nin AB savunma mekanizmalarına katılımının, AB'nin dünya üzerindeki etkinliğini artıracığı ve Türkiye'nin NATO'daki pozisyonunu olumlu yönde etkileyeceği öngörülmektedir. Türkiye, bu durumun getirdiği avantajlarla hem kendi güvenliğine hem de bölgesel istikrara katkı sağlamaya devam edecektir (TASAM, 2023).

NATO'dan Türkiye olarak daha çok yararlanabilmek ve NATO kararlarının alınması konusunda da daha çok faydalanabilmek, NATO kararlarında daha fazla etkin hale gelebilmek adına yalnızca NATO eksenli bir dış politika yürütmektense, çok daha kapsamlı alternatif ve aktif bir politika benimsenmelidir (Özalp, 2018, 419).

Türkiye'nin Batı stratejisi içindeki konumu gittikçe başka alternatiflerle tahkim edilmektedir. Bu doğrultuda Kafkasya, Orta Asya gibi coğrafyalara yeni pazarlar, yeni girişimler ve yeni enerji güvenliği kapsamında yeni iş birlikleri ve yükümlülükleri getirmelidir. Bunun konsepti 'özgür ve açık bölgeler' olup temelinde ise yeni ilişki şekilleri ve diyalog platformları bulunmalıdır. Bölge ülkeleri, savunma iş birlikleri de dâhil kendi özgür politika seçenekleri ile hareket edebilmelidir. Nitekim Pentagon'dan sızdırılan son belgeler Ukrayna'daki savaşın sadece Rusları hedeflemediğini; Çin ve Rusya'yı, hedefte olduğu Avrasya'da kontrol savaşının bir alt parçası olduğunu gösteriyor. Gerek Rusya ve Ukrayna'da devam eden savaş, gerekse Çin ile beklenen savaş, ABD ve AB'yi ayrıca NATO'yu da melez savaşlara hazırlanmaya itmektedir. Batının yeni dünya modeli, Rusların Büyük Avrasya hayalini kapsamamaktadır. Rusya'nın hassasiyeti daha çok iç yapısıyla ilgili olup bu durum Çin ile benzer yapıdadır. Diğer taraftan iki ülke arasındaki ilişkiler sanıldığı kadar sağlam temellere dayalı değildir. Bunun tarihsel sebeplerinin yanında Avrasya rekabeti de bulunmaktadır. Ukrayna, sadece görünen resmin küçük bir parçası konumundadır. Bugün dünyada yeni ittifaklar ve ortaklıklar kurma, üçüncü Dünya Savaşı'na hazırlık içerisinde kısaca yeni bir Atlantik Anlaşması zamanı. Avrupa'nın, ABD'nin yanında durabilmesi büyük ölçüde ekonomik ve sosyal sıkıntılarını aşması ile de ilgili bu yüzden, tıpkı II. Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi yeni bir Marshall Planı'na ihtiyaç duyulmaktadır. Marshall Planı, NATO ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasına yardım etmişti. Yeni Marshall Planı ise sadece Avrupa'nın değil tüm demokrasileri desteklenmesini temel alabilir. Türkiye ise doğru yerde yer almalı, tercihlerini uzun vadeli olarak Avrasya coğrafyasını düşünerek yapmalıdır. Batı ile iş birliği kadar, Türkiye'nin, Türk Dünyası ile birlikte bir vizyon oluşturması ve kapasite geliştirmesi, her şeyden önce entelektüel bir birikimi gerektirmektedir (Yılmaz, 2023).

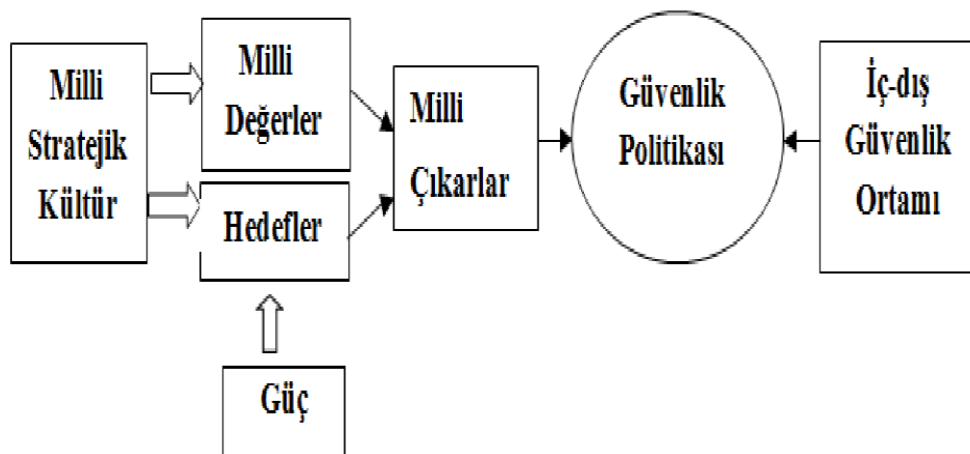
3.2. Türkiye'nin "Milli" Hedefleri ve Söylemleri

Güvenlik, tanımlanması zor bir kavram olmakla beraber, aynı zamanda en karmaşık ve yaygın siyasi sorunlardan biridir. Bunun nedeni korku ve belirsizliğin hüküm sürdüğü ya da güvenliğin olmadığı durumlarda varoluştan bahsetmenin zor olmasıdır. Bununla birlikte, güvenlik ancak modern siyasetin temel ilkeleri olan adalet,

özgürlük ve hoşgörü desteklendiğinde tam anlamıyla gerçekleşebilir (Heywood, 2015, 114) ancak günümüzün tehditleri her zamankinden daha çeşitli, karmaşık ve zararlıdır. Ulusal güvenlik politikaları bu durumun ve modern siyasetin getirdiği taleplerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Roskin ve Berry, 2014, 277).

Wolfers'a (1952, 484) göre ulusal güvenlik politikası, amaca bağlı olarak doğru, iyi ya da en az kötü olması için gerekenleri ana hatlarıyla belirtmelidir. Güvenliğe bir politika olarak yaklaşıldığı zaman güvenlik durumuna yol açacak tehdidin, tehdidi ortadan kaldırarak gerçek güvenliğini sağlayacak gücün, gücü açığa çıkaracak eylemin ve bu eylemlerin hedeflerini belirleyecek çıkarların tartışılması önemlidir (Birdişli, 2011, 150). Bununla birlikte, ulusal karakter, gelenekler, tercihler ve önyargılar gibi diğer ulusal unsurlar da etkilidir (Wolfers, 1952, 484). Bir ulusun güvenlik stratejisinin gelişimi, bu durumda birbiriyle ilişkili ve karşılıklı olarak tanımlayıcı bir dizi kavramdan etkilenebilir. Bu fikirler arasında stratejik kültür, ulusal çıkar, güç ve ulusal tehdit yer almaktadır. Bu kavramlar ulusal güvenlik politikasının ne olduğunu açıkça açıklamazsa da, ulusal güvenlik politikasının formülasyonunu etkileyen temel yapı taşları olarak hizmet ederler ve bu kavramların tanımlanmasını gerekli kılarlar. Türkiye'nin güvenlik politikalarında temel dayanaklar, 21. yüzyıla birlikte; daha "agresif" bir yapı haline gelmiştir.

Tablo 2. Güvenlik Politikalarının Temel Dayanakları

Kaynak: Kızılaslan, 2018, 35.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları, dış tehlikelere karşı korkuların arttığı ve güvenlik konularının uluslararası ilişkilere hâkim olduğu bir dönem olarak ifade edilmektedir. Özellikle 1920'ler ve 1930'larda Türkiye'nin güvenlik stratejilerinin geliştirilmesinden sorumlu kişiler, ülkenin yeni elde ettiği bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne yönelik en büyük dış tehdidin Batı'dan geldiğine inanmışlardır. Bu varsayım, kısmen, kuruluş döneminde Batılı ülkelerle olan ilişkilerde gerginlik ve pürüzlerin mevcut olmasıyla desteklenmektedir. İngiltere ile Musul anlaşmazlığı, Fransa ile Suriye sınırının belirlenmesi, Osmanlı borçlarının ve yabancı okulların ödenmesi ve Yunanistan ile nüfus mübadelesi gibi çözülemeyen sorunlar nedeniyle Türkiye'nin tehdit algısı yoğunlaşmıştır (Ülman, 1998, 244).

Türkiye'nin Batı tehlikesine bakışı 1933'te değişmiş ve bu değişim İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etmiştir. Türkiye, Balkanlar'dan gelen Alman ve Ege kıyılarından gelen İtalyan tehdidine karşı koymak için güvenlik stratejilerini bu dönemde geliştirmeye başlamıştır (Hale, 2003, 57-58). İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından dünya arenasının iki kutba ayrıldığı Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin dış tehdit algılamalarının daraldığı iddia edilebilir. Bu çerçevede, Soğuk Savaş boyunca Türkiye'nin ulusal güvenlik politikalarının temelini SSCB'nin Türkiye'ye yönelik ve uluslararası alandaki eylemlerinin yarattığı tehdit oluşturmaktadır.

Türkiye'nin sınır komşusu Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu'daki gelişmeler ve 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılması, Türkiye'nin güvenlik ortamında ve dış tehdit algılamalarında köklü bir değişime katkı sağlamıştır. Her şeyden önce, Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasının ardından gelişen Avrupa'dan uzaklaşma algısı nedeniyle Türkiye'nin NATO üyeliği hem içeride hem de dışarıda sorgulanmıştır. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO ve Türkiye'nin de birbirine ihtiyacı olduğu kısa sürede anlaşılmıştır. Batı'ya yönelik Sovyet tehdidinin sona ermesi, Türkiye'nin özellikle coğrafi olaylara katılımının sonu anlamına gelmemiştir (Çetinsaya, 2007, 14-15).

NATO'nun geleceği ve Türkiye'nin Avrupa güvenlik, askeri stratejilerdeki yeri ile ilgili temel sorular, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve iki kutuplu bir dünya düzeninden tek kutuplu bir dünya düzenine geçilmesiyle öne çıkmıştır. Türkiye beklenmedik bir şekilde bir "güvenlik krizi" veya kimlik krizi yaşamış ve "tehdit

söyleminin" sona ermesinin Batı güvenlik bağlantısından kaynaklanan askeri ve ekonomik avantajlara ne kadar ciddi zarar verdiğini anlamıştır. Avrupa'daki olaylar Türkiye'nin "Batı"ya katılım şansını daha da azaltmıştır çünkü Doğu Avrupa'nın yeni demokratik ülkelerine Türkiye'nin üyeliğinden daha fazla öncelik verilmiştir. Türkiye, Batı için stratejik önemini göstermek amacıyla Orta Doğu ile yeniden ilişki kurmaya odaklanmıştır. Bu durumda yapılan temel savunma, Türkiye'nin stratejik önemini yerini yeni bir değerin aldığı, çünkü artık Balkanlar, Orta Doğu ve Transkafkasya gibi üç çalkantılı bölge arasında sıkışmış, istikrarlı ve Batı yanlısı bir ülke olduğu yönündedir (Robins, 1997, 82).

Türkiye'nin jeostratejik önemini vurgulama çabasında iki acil talep ortaya çıkmıştır. Birincisi, topraklarında etnik çatışmaların ve İslami köktendinciliğin yayılmasını durdurmak; ikincisi ise bölgesel istikrarı sağlamaktır. Türkiye, İran, Irak ve Suriye ile olan ilişkilerdeki sorunlar devam etmiş ve etnik çatışmalar ile İslami köktendincilik konuları giderek daha karmaşık bir hale gelmiştir. Ayrılıkçı Kürt hareketlerine karşı Türkiye ile İran arasındaki uzlaşma stratejisi, Türkiye'nin Batı ittifakının Irak'a karşı yürüttüğü ikinci Körfez Savaşı harekâtına katılması sonucunda sona ermiştir.

Türkiye, hiçbir sebebin terör faaliyetlerini mazur göstermeyeceğini savunmaktadır. Ne gerekçe ile yapılırsa yapılsın ya da nereden gelirse gelsin, Türkiye her çeşit terör faaliyetinin karşısında olmaktadır. Bu açıdan Türkiye, diğer ülkeler ile imzalamış olduğu ikili terörizm ile mücadele iş birliği anlaşmalarında, her çeşit ve biçimiyle terörizm tabirini kullanmaktadır. (Güral, 2008, 89).

2008-2010 yılları arasında görev yapan Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay II. Başkanı Orgeneral Engin Saygun, Küresel Terörizm ve Uluslararası İş Birliği Sempozyumu'nda yapmış olduğu kapanış konuşmasında, terörizm ile mücadelede en üst seviyede sergilenen uluslararası siyasi gücün, sahada istenen boyutta ve uygulamaya tam manasıyla olanak veren karşılığının bulunmadığını belirterek, bunun doğal neticesi olarak terörizmin küresel çapta yükselen bir sorun olmaya devam ettiğini ifade etmiştir. Sempozyumda söylenebilecek her şeyin söylendiğini fakat herkes tarafından söylenmediğini, ifade edilmiş, birtakım değerlendirmeler yaparak, başta NATO, BM, AB, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı olmak üzere pek çok önemli uluslararası kuruluşun, mücadelede farklı farklı düzenlemeler yaptıklarını ve

farklı belge ile deklarasyonlar yayımladıklarını dile getirmiştir. Ayrıca, BM tarafından terörizmi destekleyenlerin cezalandırılması, NATO'nun terörizme yönelik bilgi paylaşımı, AB'nin teröristlere yönelik yardımının engellenmesi ve teröristlerin yargılanması gibi konularda kararlı olduğu dile getirilmiştir.

Dünyada üzerindeki etkili uluslararası güvenlik ile işbirliği organizasyonlarının almış oldukları bu ve bunun gibi ifadeler barındıran karar örneklerinin arttırılabileceği belirtilmiş, 11 Eylül darbe ile terör hadiselerine de değinilerek, dünyada üzerindeki tek süper gücün, Atlantik ötesindeki topraklarda yer alan askeri ve ekonomik merkezlerini vurma olanağı ve kabiliyetinde olduğunu gözler önüne sererek ve bu suretle, dünya üzerindeki herhangi bir yeri, arzu ettiği anda vurabileceği gösterilmiştir (Güral, 2008, 105-106). Dış politika ve güvenlik politikası sürecinin sonunda alınan kararlar, öncelikle ulusal hedefler tarafından yönlendirilmektedir (Uzgel, 2004, 54). Bir ülkenin ulusal güvenlik politikalarını etkileyen faktörlerden biri olan ulusal çıkarlar, konjonktürel içerikleri ve aksiyon olma durumları nedeniyle muğlaktır. Buna ek olarak, ulusal çıkar fikrine genellikle açık ve kesin bir anlam verilmemiş ve esnek olması amaçlanmıştır.

Yeni aktörlerin ortaya çıkması ve güç alanlarının kayması küreselleşmenin etkileriyle mümkün olmaktadır. Bu bağlamda kullanılabilecek örnekler, faaliyetleri ulusal alandan, uluslararası alana taşınan terör örgütleri ve suç gruplarıdır (Aydın, 2003, 43). Soğuk Savaş döneminde terörist grupların yurtdışı bağlantıları olduğu kabul edilmekle birlikte, çoğunlukla yerel ve ulusal düzeyde faaliyet göstermişlerdir. Soğuk Savaş'ı takip eden yıllarda, terörist grupların küreselleşmenin yarattığı atmosferi ve beraberinde getirdiği sakıncaları taraftar toplamak ve eylemlerini meşrulaştırmak için kullandıkları ortaya çıkmıştır. Siyasi tehditler arasında demokratik ve siyasi sistemlerdeki değişiklikler, iç siyasi istikrarsızlık, insan hakları ihlalleri, etnik ve dini izolasyon, ırkçılık, fanatik milliyetçilik hareketleri, aile içi şiddet, bölgesel rekabetler, az gelişmiş ülkelerin ekonomilerini sabote etme ve istikrarsızlaştırma girişimleri ve son olarak yetersiz sosyal politika uygulamalarından kaynaklanabilecek sosyal patlamalar da yer alabilmektedir. Bu tehditler, siyasi nitelikleri nedeniyle burada sıralananlara ek olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla hem ulusal hem de uluslararası terörün sona ermesi, Türkiye'nin aksiyonlarına yansıyan gelişmelerdir.

Toplumsal bütünlükte, Türkiye açısından bütüncül bir bakış açısını yansıtmaktadır. Bu bağlamda sosyal katılım yoluyla daha akışkan bir şekilde gelişen toplum hedeflenmektedir. Bu bakış açısına göre toplum bir nesneden ziyade bir süreç olarak vurgulanmaktadır. Yine de toplumu bir süreç olarak görmek "biz" kavramına bir indirgemeye yol açabilir. Bununla birlikte, toplumların kimliklerine yönelik tehditlere verdikleri tepkiler, toplumlar uluslararası sistemde birimler olarak işlev gördükleri için derin bir siyasi etkiye sahiptir. Sosyal tehditlerin bir toplum içindeki belirli sosyal gruplara değil, tüm topluma yönelik olduğunu vurgulamak çok önemlidir (Roe, 2007, 167). Türkiye’de terör, afet ve bunlara benzer konular, her zaman toplumsal bütünlüğü sağlamayla sonuçlanmıştır. Burada belirtmek gerekir ki jeopolitik konumu gereği bölgesel gelişmelerin topluma olumsuz yansımaması için Türkiye’nin bölgesel liderlik söylemleri ön plana çıkmaktadır.

Kontrolsüz küreselleşmenin yol açtığı ekonomik krizler, gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine zarar verebilmektedir (Aydın, 2003, 40-41). Küreselleşmenin sağladığı kaynak ve olanaklarla organize suç kavramı, sokak ya da mahalle ölçeğinden sınır ötesi ve küresel bir düzeye doğru genişlemiştir. İnsanların, malların ve sermayenin serbest dolaşımı üzerindeki kısıtlamaların tamamen ya da kısmen kaldırılması sayesinde, uluslararası ticaret artık daha elverişli koşullar altında gerçekleştirilebilmekte ancak bu durum uluslararası suç örgütlerine de daha fazla faaliyet özgürlüğü sağlamaktadır (Erhan, 2003, 5). Türkiye, hali hazırda PKK gibi terör örgütüyle uzun bir süredir mücadele etmektedir. Dolayısıyla hem ekonomik küreselleşmeden pay almak hem de kara paranın önlenmesi Türkiye için temel gereksinimlerden biridir. Başka bir deyişle, bölgesel ve küresel fırsatlardan yararlanmak, tehditlerden kaçınmak için Türkiye birçok konuda arabulucu olarak yer almaktadır.

Piyasa ekonomisine yönelik küresel eğilimin yanı sıra ulus devletin bu hedeflere ulaşma kabiliyetinin sınırlandırılmasından kaynaklanabilecek potansiyel çatışmalar ve anlaşmazlıklar ekonomik tehditlere örnektir. Öte yandan ekonomik kırılganlıklar arasında yoksulluk, zengin ve yoksul ülkeler arasındaki uçurumun artması, uluslararası arenada yaşanan mali krizler, durgunluklar ve bunalımların yanı sıra ekonomik açıdan güçlü veya istikrarsız bir komşu devletin etkileri de yer almaktadır. Yeni ulusal güvenlik politikaları bağlamında ekonomik güvenlik,

uluslararası sistem içerisinde bir ekonomik sistemin yapısal bütünlüğünün ve refah üretme kapasitesinin korunması bunun yanında politik ekonomi çerçevesinde tanımlanan çıkarların çeşitli risk ve tehditlere karşı korunması olarak tanımlanmaktadır (Dent, 2007, 205).

Bir ülkenin konumu sadece diplomatik ve güvenlik politikalarını değil, aynı zamanda enerji politikalarına da etki etmektedir. O yüzden Coğrafyasını, dış politikasını ve enerji taleplerini uzlaştırmak için Türkiye'nin uzun vadeli enerji stratejisine geniş bir vizyonla rehberlik etmektedir. Enerji tüketiminin geleceği ve ülkenin dünyadaki kanıtlanmış petrol ve doğal gaz rezervlerinin dörtte üçünün bulunduğu eşsiz coğrafi konumu göz önüne alındığında, Türkiye'nin enerji diplomasisinde önemli bir katılımcı haline gelmesi şaşırtıcı değildir. Ancak gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından biri olan artan enerji talebine çözüm bulma çabaları, dünya enerji talebinde büyük bir artış yaratmakta ve ülkelerin enerji ihtiyaçlarını güvence altına almalarını zorlaştırmaktadır (Bilgin, 2010, 82). Bu durum, Türkiye'nin enerji sektöründeki en önemli dezavantajlarından birini teşkil etmektedir.

Ayrıca ekonomik dezavantajlar dışında Türkiye'nin askeri bileşenleri içerisinde yer alan dayanışma, moral ve hazır bulunuşluk, ulusal güvenlik ve güç arasında çok önemli bir bağ olan askeri boyuta giren sayısız bileşenden sadece birkaçını oluşturmaktadır. Bir ülkenin askeri gücü ölçülürken bunların dışında önemli faktörlerde bulunmaktadır. Bunlardan iki önemli faktör, silahlarının ve askerlerinin kalitesidir. Bu iki faktör Türkiye açısından incelendiğinde, Türkiye'nin askeri personelinin teknolojik uzmanlığı ve savaş becerisi açısından öne çıktığı yaygın olarak kabul edilmektedir (Oran, 2018, 33). Türkiye önemli bir askeri yeniden yapılanma ve modernizasyon atılımı gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu adımlar, Türkiye'nin bölgesel bir güvenlik aktörü olarak rolünün güçlendirilmesinde çok önemli olmuştur. Ancak orduya silahlanma bağlamında bakıldığında, Türkiye'nin büyük ölçüde dış yardıma bağımlı olduğu ortaya çıkmaktadır (Oran, 2018, 33). Sonuç olarak, Türkiye'nin güvenliğini sağlama seçenekleri önemli ölçüde azalmaktadır. Fakat Türkiye'deki ulusal güvenlik kültürü ve askeri ile sivil elitlerin dış ilişkilere yaklaşımı Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle köklü değişiklikler geçirmiştir (Karaosmanoğlu, 2000, 210).

Öncelikle, Türkiye, uzun süredir güvenlik politikasını belirleyen Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasına rağmen, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte

güvenlik hissinde artış yaşamayan az sayıdaki ülkeden biridir. Kuzeydoğusunda altı bağımsız, Müslüman ve Türkçe konuşan ülke kurulmuş ve üç sınırında yeni savaş bölgeleri ortaya çıkmıştır. Bu değişiklikler, Türkiye'nin "küresel bir devlet ve bölgesel bir güç" olma hedefini vurgularken, aynı zamanda Türkiye'nin yeni güvenlik kaygılarıyla mücadelesini de başlatmıştır. Dolayısıyla, Türkiye'nin diplomatik ve güvenlik politikalarını gözden geçirmek gerekli hale gelmiştir. Yüzyıl, bu gereklilik bağlamında Türkiye'nin güvenlik politikasında önceki dönemlerden keskin bir şekilde ayrılan önemli bir salınım sahne olmuştur.

Türkiye'nin başta güvenlik olmak üzere birçok politikasında değişikliğe yol açan en önemli etken, Soğuk Savaş sonrasında hızla gelişen küresel kapitalist yapıya eklemlenme çabalarının bir parçası olarak öne çıkan ve 1999 Helsinki Zirvesi ile başlayan AB üyelik sürecidir. Bu bağlamda, Türkiye'nin dış dünyaya geleneksel bakışı ve geleneksel dış tehdit algılamaları yirmi birinci yüzyılın ilk on yılı boyunca evrim geçirmiştir. 1999'daki Helsinki Zirvesi'nden sonra Türkiye'nin adaylık statüsünün ilan edilmesi, güvenlik ve tehditler üzerine kurulu dış politikanın hâkim dilinde böyle bir değişim için önemli bir itici güç olarak, dış ve güvenlik politikasının oluşturulmasında sivil siyasi aktörlere alan açmıştır.

Orta Asya, Karadeniz bölgesi, Kafkaslar, Orta Doğu ve Balkanlar'da Türkiye daha aktif bir rol üstlenmeye başlamıştır. Hem bölgesel iş birliğinde hem de uluslararası ilişkilerde çok taraflılığa özel bir vurgu yapılmıştır. Karaosmanoğlu'na göre Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana "müdahalesizlik politikasından önemli bir kayma" gerçekleşmiştir. İç ve dış değişimlerin getirdiği zorluklar, Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasının 2010 yılından bu yana önceki on yılın AB odaklı düşünce ve uygulamalarından uzaklaşarak reaktif ve güç temelli bir yöne kaymasına neden olmuştur. Bu anlamda Avrupalılaştırmanın dış ve güvenlik politikası üzerindeki etkisi geçici olmuştur. AB uyum paketleri ile demokrasi alanında elde edilen pek çok ilerleme, bu iç ve dış gelişmelerin ülke içinde bir "beka" meselesi olduğu iddiası altında teslim edilmiştir. Özgürlük ve güvenlik arasındaki denge güvenlik lehine değişmiş, bu da AB'ye katılma ihtimalinin giderek tartışma dışı kalmasına neden olmuştur. Güvenlik bürokrasisi, güvenliğin artan ağırlığının bir sonucu olarak politika yapım süreçlerinde önem kazanmıştır (Kızılaslan, 2018, 251).

IV. BÖLÜM

21. YÜZYILIN İKİNCİ ÇEYREĞİNDE TÜRKİYE’NİN DIŞ POLİTİKA REFLEKSLERİ” “ÇIKIŞ STRATEJİSİ”, “BÜTÜNCÜL HEDEFLER” GÜCÜ

4.1. Türkiye’nin Küresel Etkisi

Küreselleşme kavramının doğası gereği, çok boyutlu yapıyı gösteren; bu kapsamda siyasi, ekonomik, teknolojik, çevresel ve kültürel boyutları bulunmaktadır. Türkiye’nin bu boyutlara belli bir oranda etki kapasitesi vardır. Bunun ana sebebi, Türkiye’nin sahip olduğu askeri, siyasi ve ekonomik bakımdan önemli derecedeki gücüdür. Bu sayede Türkiye, bölgesel ve küresel manada etkin bir rol almaktadır (Bayar, 2006, 139).

Dış politikada var olan güvenlik riskleri bağlamında Türkiye’nin, Milli Teknoloji hamlesi çerçevesinde bulunan yatırımlarının yanı sıra, geliştirdiği savunma sanayii ürünleri ve barış ile güvenliğe ilişkin uzun senelerden bu yana elde etmiş olduğu deneyimleri de Türkiye’nin, dış politikada; iç ve dış güvenlik yapısını şekillendirmeye ve uluslararası arenada görünürlüğünü arttırmış, arttırmaya da devam etmiştir (Demirtaş, 2023).

4.1.1. Türkiye'nin Geleceğe Yönelik Stratejik Adımları

Türkiye’nin güvenlik kültüründe ordunun rolü giderek azalsa da önemini korumaktadır. Bu rol, çeşitli toplumsal ve tarihsel olguların, Osmanlı’dan miras kalan geleneklerin ordunun ‘ulusu özgürleştirme ve modernleştirme’deki rolünün ve halkın

saygısının birleşiminden ortaya çıkmaktadır. Otoritesi, Atatürk mirasına başarılı bir şekilde sahip çıkması ve istihdam etmesi, Cumhuriyet'in bekçileri rolünü üstlenerek partiler üzerindeki siyasi tutum ve tercihleri, yolsuzluk yapmaması ve hem ordunun hem de yandaşlarının medyada yarattığı mitler. Ancak Türkiye'nin güvenlik konsepti tamamen ordu tarafından belirlenmemiştir ve Soğuk Savaş sonrası dönemde sivil katılımın önemi giderek artmakta ve güvenlik politikası oluşturmada ordunun rolünü vurgulama eğilimindedir. Ordu genel olarak toplumdan geniş bir saygı ve güven talep ettiğinden, halkın gözünde daha fazla meşruiyet kazanır. Sonuç olarak, Türkiye'de ordu, sivillerin oynamasına izin verdiği ölçüde, ordunun doldurması için alan yaratacak etkili bir konuma sahiptir. Diğer bir ifade ile Türk ordusunun etkisi artmaktadır. Ordu kendisini başta cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laik olmak üzere Atatürk ilkelerine dayalı olarak korunması gereken devletin bekçisi olarak görünmeye devam etmektedir (Aydın, 2003, 6).

Her devlet şartlar ne olursa olsun milli güvenliğini sağlamak ve var olma mücadelesini yapabilecek çareler bulmak zorundadır. Askeri gücün etki göstermesi için savaşta ve barışta daima savunma ve taarruz stratejileri geliştirmesi gerekmektedir (Ünsal, 2010, 11). Bu bağlamda Türkiye'nin dört önemli askeri stratejisi şu hususlar üzerinde gerçekleştirilmiştir; caydırıcılık, kriz yönetimi Askeri katkı ve krizlere müdahale, ilerden savunma ve kollektif savunma (TASAM, 2006).

Türkiye'nin güçlü ve caydırıcı bir savunmaya sahip olması önemli koşuldur. Çünkü Türkiye'nin sahip olduğu stratejik ve jeopolitik konumu, çok güçlü silahlı kuvvetlere sahip olayı gerektirir (Özlü, 2009, 515-516). Bir milletin silahlı gücü, devletin ekonomik ve teknolojik olanaklarına bağlı olarak büyük ve küçük çaplı olur. Ekonomik imkânı üstün olan devletler, sayıca ve üstün silahlarla donatılmış ordulara sahip olmakta güçlük çekmezler. Bundan başka endüstri ve teknolojileri bakımından üstün düzeye çıkabilmiş kuvvetler, silahlı kuvvetlerini donatmakta daha avantajlıdırlar. Buna karşılık ekonomik olanakları sınırlı ve teknolojik bakımından geri kalmış milletler silahlı kuvvetlerini donatmada dışa bağımlılıktan kurtulamazlar (Erendil, 1994, 65).

Güçlü bir savunma, sadece ve sadece güçlü bir ordu ile savunma sanayisine sahip olmakla mümkündür. Dünya tarihine baktığımız zaman, devletlerin yüzyıllardan

bu yana barışı sağlamak için devamlı olarak silahlandığı görülmektedir. İlgili süreçte egemen ve güçlü devletler silahlanma mücadelesinde en ön sıradadır. Soğuk Savaştan sonraki dönemde ilgili yarışta azalma saptansa dahi devletlerden bazıları gizli gizli ilgili savaşı devam ettirmektedir.

Dünya savunma giderlerinin en önemli bölümünün silah ile teçhizat alımı olduğu düşünüldüğü zaman; dünyadaki savunma pazarının bu tip toplam alımlarındaki dış alımların oranı 2001 yılı verileri ile aşağı yukarı %8 seviyesindedir. Diğer bir ifade ile ülkelerin savunma donanımlarının alımlarını iç piyasasından karşılama yüzdesi aşağı yukarı %92 seviyesindedir. ABD için ilgili oran %98 seviyesinde, İspanya için ilgili oran %75 seviyesinde, Türkiye için ise yine aynı oran %20 seviyesindedir. Son dönemlerde ülkemizde farklı sahalarda olduğu gibi savunma endüstrisi alanında da büyük ilerlemeler kaydedilmektedir. İlgili gelişmeler, devlet kurum ve kuruluşlarında savunma endüstrisiyle alakalı yapılanmalar biçiminde açığa çıkmıştır. Sanayi alanında da savunma endüstrisi şirketleri görülmeye başlamıştır. Türkiye’de modern savunma endüstrisine geçişin temellerinin atılmış olduğu 1980 senesinden bu yana ulusal ve uluslararası sahada başlatılmış olan girişimler kısa vadede neticelenmeye başlamıştır. Bahsi geçen süreç yeni bir milli savunma sanayii, stratejisi ile politikasını ardından getirmiş ve ilgili yapılanma 21. asrın savunma konseptini meydana getirmiştir (Özlü, 2009, 515-516).

Türk savunma endüstrisi, 2020 yılı itibariyle elde ettiği başarılar ve dönemindeki kamu yatırımlarıyla önemli bir gelişim kaydetmiştir. Kamunun savunma endüstrisine yönelik yapılan 60 milyar dolarlık yatırım, sektörün 2020’de 11 milyar dolarlık ekonomik büyüklüğe ulaşmasını sağlamıştır. Aynı dönemde sektör, 2,26 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir, bu da Türk savunma sanayisinin uluslararası pazardaki rekabet gücünü göstermektedir. ASELSAN, BMC, TUA, ROKETSAN, FNSS, STM ve HAVELSAN gibi önde gelen şirketler, Türk savunma endüstrisinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuş ve dünya çapında önde gelen silah sanayi şirketleri arasında yer edinmişlerdir (İstikbal, 2022, 49).

Geleceğe yönelik olarak, Türk savunma endüstrisinin konumunu koruması ve güçlendirmesi için 2023 yılı hedefleri belirlenmiştir. Bu hedefler arasında ulusal savunma kapasitesinin artırılması, askeri üstünlüğün sürdürülmesi, diplomatik ve ekonomik araçlara daha fazla yatırım yapılması, asimetric tehditlere karşı istihbaratın

etkin kullanımının güçlendirilmesi bulunmaktadır. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma, barış ve istikrara katkıda bulunacak şekilde korku ve tedirginlik yerine umut ve güven veren bir savunma politikasının benimsenmesi gerekmektedir (TASAM, 2023).

Günümüzde içinde olduğumuz uluslararası güçler ile dengelerde milli dış politikanın yaptırıcı gücü askeri yetenek, askeri yeteneğin dayanağı da ülkede oluşturulmuş sanayi-teknoloji ikilisidir. Son yılların çatışmaları uluslararası ilişkilerde ilk aşamada ve en kolay kullanılan silahın ‘AMBARGO’ olduğuna tanık olmuştur. Yakın tarihimizde Kıbrıs krizi ile yaşanan, belki de sonradan unutilan bu gerçek, yurdumuzun Güneydoğu sorununda sınırlı ölçüde yaşanmış, Irak, Bosna-Hersek, Azerbaycan gerilimlerinde bir millet yok edebilecek boyutta da uygulanabileceği görülmüştür. Bu silaha karşı en etkin direnme, kuşkusuz Milli Savunma Sanayinin yetenekleridir. Kuşkusuz Türkiye’nin, Savunma Sanayii’nin ve teknolojik yeteneklerinin düzeyi, envanterindeki birçok silah sisteminin varlığı kadar, belki de ondan önemlidir (TÜBİTAK, 2003, 32/37).

Devletler daha hızlı, iyi ve güçlü silah teknolojilerinin peşinde olmaları nedeniyle devamlı olarak değişim gereksinimi duymuşlardır. Bu durum da tam manasıyla teknolojik ilerlemeye bağlı olarak hızla gelişim gösteren yapay zekâ sisteminin savaş alanlarının tamamına (hava, kara, deniz, bilgi ve uzay) ve savaş düzeylerinin tümüne (politik, operasyonel, stratejik ve taktik) sağladıklarıdır (Sönmez, 2020).

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak hızlı bir şekilde gelişen yapay zekâ (YZ), farklı pek çok alanın dışında uluslararası güvenlik ile dış politikayla alakalı gelişmelerde de büyük bir etkiye sahiptir. İlgili durum devletlerin YZ hususunda ortaya çıkan teknolojik ilerlemeleri askeri güçlerini, yükseltmeye ilişkin fırsat olarak görmelerinden ileri geliyor. Devletler YZ yönetimi ile alakalı çalışmalarını bilhassa bilgi toplama ve çözümleme, yeni lojistik olanaklar yaratma, siber uzay operasyonları yönetme ve geliştirme, geçmişe nazaran daha fazla sofistike askeri silah çeşitlerini planlamaya çaba gösteriyorlar. Diğer taraftan YZ devletler arasındaki askeri rekabet süreçlerini de tetikleyebilmektedir. Bu sebepten dolayı YZ teknolojileri temelli gelişmelerin devletlere bilgi toplama ve çözümleme, daha etkin askeri araç ile gereç imal etme ve askeri lojistik siber saldırı planlamalarını gerçekleştirme hususlarında yepyeni kabiliyetler kazandırmakta ve avantajlar sağlamaktadır (Darıcı, 2021).

Yalnızca askeri sahada değil Covid-19 salgınının yönetimi ile tıbbi mücadeleler ile alakalı da ilgili teknolojiye başvurma artmıştır. Zira pandemilerde bir çeşit güvenlik problemi halini almaya başladı. Stratejik pozisyon kazanmak adına yapay zekâya ihtiyaç duyulmaktadır çünkü YZ dataları çözümleme konusunda çok önemli artılar sağlamaktadır (Diken, 2020). Bunun dışında ilgili teknoloji ile dünyanın tüm coğrafi bölgeleri küresel ekonomi üzerindeki etkisinden bir şekilde yararlanacaktır (Önder, 2020, 8).

Çünkü YZ teknolojilerinde öncü hamleler atacak ülkelerin, ileriki asrın ‘süper güçleri’nden biri olacağı tahmin edilmektedir. Bazı ülkeler dünya lideri haline gelebilmenin yönteminin, YZ alanında başarı elde etmekten geçtiği düşüncesini savunmaktadır. Bu kapsamda ABD stratejik planlarında yapay zekâ konusunda lider ülke olmayı temel amaçlarından bir tanesi olarak görmekte, öte yandan Rusya devlet başkanı V. Putin’in de, ilgili fikri destekler özellikle YZ’da lider olanın tüm dünyaya hâkim olacağı ve yapay zekânın yalnızca Rusya’nın değil bütün insanlığın geleceği haline geleceğine ilişkin açıklamaları oldukça dikkat çekicidir. Çin devlet başkanı Xİ Jinping de YZ’nın güç dengelerini değiştirme konusunda etkili olduğunu ifade etmektedir (Önder, 2020, 3).

Her geçen gün kullanım alanı artan YZ uygulamaları, devletlerin arasında güç yarışına sebep olmuş ve bu sayede şimdiden pek çok ülke YZ stratejilerini kamuoyuna duyurmuş ve yarışın gerisindeki öbür devletlerse daha fazla geride kalmamak adına ARGE çalışmalarını hızlandırmıştır. Türkiye, bu konuda ARGE yatırımları olacak ve yapılan çalışmalarla dünyaya göre farklılaşacak, rekabet gücünü artıracaktır. Bu kapsamda her şeyden önce YZ yazılımında da geride kalma riski Türkiye için zararlı olabilir. Türkiye elinde bulundurduğu teknoloji potansiyeli ile çok daha hızlı YZ’ye odaklanırsa ve bunu politika önceliği olarak belirlerse hem terörle mücadelesi çok hızlı bir şekilde sonuçlanacak hem de gelecekteki herhangi bir tehdide karşı korunması çok daha kolay olacaktır (Sönmez, 2020).

Örneğin, zeki radarlarla tespit edilen savaş öğelerinin dost mu yoksa düşman mı olduğunun saptanmasında, yarı ve tam otonom sürücülere başvurularak araçların yürütülmesi konusunda, benzetim sistemleriyle savaş sahasında stratejiler ile etkilerinin değerlendirilmesi konusunda, askeri robotik ile makine görmesi

teknolojileriyle hedeflerin tespit edilmesi konusunda pek çok askeri sahada yapay zekânın büyük kolaylık sağladığı bilinmektedir.

ABD'nin, günümüzde ön cephelerde askerlerin yerine yer alacak robotlar oluşturmaya ilişkin projeler yürüttüğü farklı pek çok mecrada dillendirilmektedir. Diğer sektörlerdeki gibi finans alanında, eğitim, sağlık, ulaşım, tarım, servis hizmetleri, hayvancılık ve hukuk alanları gibi alanlarda da kısaca yaşamın hemen hemen her evresinde yapay zekânın etkisi kendisini göstermektedir (Öztemel, 2020, 108).

İleriki yüzyılın en mühim ve çok boyutlu dönüştürücü gücü haline gelecek yapay zekâyla atılacak olan her bir hamle, Türkiye'nin finansal otomasyonu ve dijital dönüşümü için de bir fırsat sağlayacaktır (Önder, 2020, 8). O yüzden kamu kurumları ya da özel kurumlar kendilerini rutin düşünce ve davranışların dışında tutmalı ve yapay zekâ gibi gelişen teknolojilere yatırım yapmalıdır. Aynı zamanda robotik ve enformasyon teknolojilerine de yatırıp yapmak gerekecektir. Değişen yetenekleri keşfetmek üzere özel programlar oluşturulmalı ve sosyal medya dâhil dijital dünyada yetenek avcılığından kaçınılmalıdır. İş süreçlerinin yapay zekâ esaslı olarak yenilenmesinden çekinilmemeli tam aksine bu süreç desteklenmelidir. Bu süreçlerin tasarımı inovasyon ve rekabet, bir yaşam tarzı haline gelmelidir. Çalışanların değişimi anlamaları için ise sürekli eğitilmeleri gerekmektedir. Yaşam boyu öğrenmeyi sürdürmek kurumların temel görevlerinden birisi olmalı ve kurumsallaşmalıdır (Öztemel, 2020, 111).

Günümüz itibarıyla, 60'tan fazla ülkenin YZ stratejisini yayımladığı görülmektedir. Yapay zekânın sosyo-ekonomik getirileri, birçok ülkeyi kapsayan küresel bir yarışın başlamasına neden olmuştur. Belgeler 2016 yılından itibaren yayımlanmaya başlanmıştır. ABD, Güney Kore ve Çin 2016; Kanada, Japonya, Singapur 2017'de, Almanya, Fransa, Hindistan ve Birleşik Krallık 2018, Rusya ise 2019 yılında Ulusal Yapay Zekâ stratejilerini yayımlayan başlıca ülkelerdir. Bu gibi ülkeler yatırımları arttırmayı, kaynakları açık hale getirerek uygulama alanlarını genişletmeyi hedef olarak belirlemişlerdir. Ar-Ge kapasitesini ve YZ kullanan iş gücünü etkinleştirmeyi öncelikli hedef haline getirmişlerdir, ayrıca hedeflerinde ortak noktalar da yer almaktadır.

Yapay zekâ ekosistemi aktörleri arasında, iş birliğine vurgu yapılması tüm stratejik belgelerinin önemli ortak özelliğidir. 5G, fiber ağlar, yüksek tasarımlı hesaplama tesisleri ve veri merkezleri ile açık kaynak yazılım kütüphaneleri gibi dijital altyapıların yaygınlaştırılması ve bu yöndeki mali teşvikler taahhüt edilmektedir. Yapay zekâ devlet teşkilatlanmasında da yerini almaya başlamıştır. Bazı ülkelerde müstakil yapay zekâ ofisleri açılırken birçok ülkede de mevcut bakanlık ve ofislere yapay zekâ uygulamaları verilmektedir (STB, 2021, 20).

Türkiye ise Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi'nin (UYZS) vizyonu ile 'milli teknoloji hamlesi' doğrultusunda; Toplumsal ekonomik ve devlet faaliyetlerinde, yapay zekâ teknolojilerinin kullanımının yaygınlaştırılması ve sağlanan üretkenlik artışı ve verinin ürettiği değerle küresel ölçekte rekabetçi bir Türkiye stratejisi hedeflemektedir. 2025 yılında ulaşılması öngörülen üst seviye hedefler; YZ'nin alanının GSYH'ye katkısı %5'e yükseltilecek, YZ alanında istihdam 50.000 kişiye ve merkezi-yerel yönetim kamu kurum ve kuruluşlarında YZ alanında istihdam 1.000 kişiye çıkarılacaktır. Yerel ekosistemin geliştirdiği YZ uygulamalarının kamu alanlarında önceliklendirilerek, ticarileştirilmesi desteklenecek ve Uluslararası YZ endekslerindeki sıralamalarda Türkiye'nin ilk 20 ülke içerisinde yer alması sağlanacaktır (DDO, 2021).

Ayrıca uzay projelerinde de kendi uydularını geliştirebilen, üretebilen, test edebilen bir ülke konumunda olan Türkiye, Milli Uzay Programı hedefi kapsamında, Türk Astronot ve Bilim Misyonu paralelinde ilk kez bir Türk vatandaşını uluslararası iş birliği ile uzaya göndermiştir. Böylelikle Uluslararası Uzay İstasyonunun altyapısını kullanarak, bilimsel deneyler yapıp Türkiye'nin uzay alanındaki görünürliğini artırma hedefi ortaya konulmuştur (TÜBA, 2024). Türkiye'nin ilk astronotu Uluslararası Uzay İstasyonu'nda (ISS) üniversite ve araştırma kurumlarınca hazırlanan (STB, 2024), aralarında kanserden, bağışıklık hücrelerine, alglerden, propolise kadar farklı alanlarda bilimsel deneyler gerçekleştirerek, bilim dünyasına önemli katkılar sağlayacak adımlar atılmıştır (NTV, 2024). Ayrıca bilimsel çalışmalar Ayda devam edecek Ay programının kendisi fırlatma, roket ve kontrol teknolojilerindeki atılımları için bir kaldıraç görevi görecektir. Bu program, yüksek radyasyona dayanıklı teçhizat teknolojilerinden haberleşmeye, otonomiden yapay zekâyâ kadar birçok alandaki çalışmalara da dayanak oluşturacaktır. Böylece yerli ve

milli gerçekleştirilen alt sistemlerin ticarileşmesinin de önü açılmış olacaktır. Bunlara ek olarak uzay alanında sanayi kümelenmesiyle entegre çalışmalar yürütülecek, uzay teknolojisi ürünleri ve hizmetleri ihraç edilip nitelikli insan kaynağı için istihdam açılacaktır (Tokmakoglu, 2024).

Kısaca bilim kurgu hayallerinin gerçeğe dönüşmesine çok kısa bir zaman kaldı diye bilinmektedir. Uzay ekosisteminin inşasında, Türkiye hedefleriyle yerini alacak, yeni gelişen Türk uzay ekonomisi, kalkınma ve büyüme için girişimler geliştirmeye devam ederek uzay teknolojisi ve ekonomisi, Türkiye'nin dünyanın güçlü ekonomileri arasında yer almasını sağlayacaktır (Alaca, 2021).

4.1.2. Türkiye'nin İHA ve SİHA Teknolojileri: Savunma Sanayiindeki Yükselişi ve Küresel Güvenlik Dinamiklerine Etkisi

Her dönemin, devrim olarak görülebilecek ekonomik modelleri bulunmaktadır. Son zamanlarda SİHA ile İHA teknolojileri her yerde konuşulan konulardandır. İlgili durum yeni bir ekonomik ve teknolojik dönüşümün habercisi olduğundandır. Bugünden itibaren hükümetin kendisini, önemli yatırımlar üzerinde anlatma dönemi son zamanlarını yaşamaktadır. Dijital devir, baş döndürücü biçimde insanlığın gidişatını yönlendirmektedir (Aktaş, 2021). Bilhassa son senelerde kullanımı yaygın hale gelen İHA'ların havacılıkta getirmiş olduğu yeni durum, hava savunma alanındaki yeni düzen ile uygulamaların kökten değişmesine yol açmaktadır. Bu sebepten dolayı İHA'ların hava sahasını kullanması konusunda izlenen yol ile kısıtlamalar yeni yeni gelişmekte ve de hava sahasının güvenliği bakımından oldukça büyük önem barındırmaktadır. Teknolojinin ilerlemesi ile birlikte İHA'ların çeşit ile türlerinin çok fazla artmasından ilgili alanda buna göre çeşitli denetim mekanizmaları da geliştirilmiş haldedir (Under, 2020, 164-165). 22 Nisan'da, Baykar Savunma öncülüğünde geliştirilmiş olan Akıncı isimli İHA'dan güdümlü mühimmatlar ile ilk kez atış testi yapmış, ROKETSAN öncülüğünde üretilmiş olan MAM-L, MAM-C ile MAM-T isimli farklı türlerdeki güdümlü bombaları taşımakta olan PT-3 isimli prototip uçak, üç bombayla da isabetli atışlar gerçekleştirmiştir.

Türk Havacılık ve Uzay Sanayii (TUSAŞ), Aksungur isimli İHA, 24 Nisan'da, KGK isimli uzun menzili güdümlü bomba atış denemesini geliştirdiğini

duyurdu. Üst sınıf platforma mensup bu gelişmeler, Türkiye'nin İHA alanındaki iddialarının sembolleri halini aldı. Bilhassa 2020 yılı başlarından bu yana Doğu Akdeniz, İdlib ile Dağlık Karabağ'da Türk yapımı olan İHA'ların sergiledikleri performans, çatışmaların seyrini yakından etkiledi. Bu durum uluslararası savunma ile güvenlik literatüründe önemli bir inceleme ile tartışma konusu haline geldi (Yetkinreport, 2024). İlgili tartışmaya Amerikalı ünlü siyaset bilimci Francis Fukuyama da dâhil oldu. Fukuyama, 'American Purpose dergisinde yayımlanan 'Orta Doğu'da homurdanmak' başlığını taşıyan makalesinde Türk SİHA'larının bölgesinde yaratmış olduğu güçlü etkilerden övgü ile bahsederek 2010'lu senelerin başında silahlı drone teknolojisi dalında, İsrail ile ABD'nin oyun kurduğunu fakat ileriki senelerde Türkiye'nin ilgili alanda hızlı biçimde yeni bir aktör olarak kendini gösterdiğini ifade etti. Ayrıca bahsi geçen süreçte Türkiye, daha çok sonuç üretme kapasitesi ile Rusya, Çin ve ABD'den daha çok kendini büyük bir güç simsarı düzeyine çıkartmıştır (Çopur, 2020).

Türkiye bugün, Batı kuralları ve değerleriyle hareket etmemektedir. Türk SİHA'ları Dağlık Karabağ'da, Suriye'de ve son olarak Libya'da büyük başarılar elde etti ve ilgili durum Türkiye'nin hanesine puan olarak yazıldı. Fakat gelişmeleri yalnızca Türk hırsları ile dine bağlamak oldukça hatalı bir tutum olacaktır. Zira artık Türkiye'nin yalnızca Müslümanları korumasının ötesinde, küresel güç haline geldiği de savunulan bir durumdur. Nihayetinde Fransa'nın en etkin gazeteleri arasında yer alan Le Figaro'da yayınlanmış olan değerlendirme, Fransa'nın son 200 senedir etkili olduğu ve kendine ait olduğu algısını barındırdığı coğrafyalardaki çaresizliği ile sıkışmasını da göstermesi bakımından oldukça ilginç ve incelenmeye değerdir.

Fransa, bölgedeki ülkeler arasında çatışma ve hegemonya kurma isteğiyle uzun yıllardır silah satışları yaparak ekonomik kazanç elde etmiştir. Fransa, özellikle Ermenistan ve Türkiye arasındaki gerginlikleri kışkırtarak bu durumdan memnun olmuş ancak bu ülkeler arasında uzlaşma veya iyileşme durumundan rahatsızlık duymuştur. Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un, "Yunanistan, Osmanlı'ya karşı mücadele ederek Avrupa'nın kalbinde yer aldı" şeklindeki açıklamaları, Fransa'nın Yunanistan ile stratejik ilişkilerini vurgulamaktadır. Macron, 2048'e kadar borçlarını kapatma çabası içinde olan Yunanistan'a 18 eski Rafale savaş uçağı ve 3 fırkateyn satışı gerçekleştirerek bu ilişkiyi güçlendirmiştir. Bu durum, Yunanistan'ın Fransa'nın

bölgedeki stratejik partnerlerinden biri olarak önemini koruduğunu göstermektedir. Ancak Fransa, bölgede artan zorluklarla karşı karşıya kalarak etkisini azalttığının farkına varmıştır. Öte yandan, Türkiye son dönemdeki dış politika başarılarıyla uluslararası alanda daha fazla dikkat çekmekte ve takip edilmektedir. Bu durum, güç dengelerinde yeni işaretlerin ortaya çıktığını göstermektedir (Alpar, 2022, 13).

İnsansız hava araçlarının (İHA) ve silahlı İHA'ların etkisi, Akdeniz ve Kafkasya bölgelerinde olduğu gibi dünya genelinde de artan ilgiyi çekmeye devam etmektedir. İngiliz savunma bakanı Ben Wallace, 15 Temmuz 2020'de İngiliz silah endüstrisinin sponsorluğunda düzenlenen Hava Kuvvetleri Konferansı'nda Türk hava gücünün gelişimine dikkat çekerek Türk dronlarının "oyun değiştirici" rolünü vurgulamıştır (Şeker, 2020). Son yıllarda Türkiye'nin milli ve yerli savunma hamleleri, özgün ve milli platformlar geliştirilmesine olanak tanımıştır ve bu durum Türkiye'yi bazı alanlarda dünya genelinde ve bölgesinde oyun değiştirici bir konuma getirmiştir. Türkiye'nin İHA ve SİHA'larıyla elde ettiği başarılar, Suriye'den Ermenistan'a ve İspanya'dan Ukrayna'ya kadar birçok ülkede konuşulmaktadır ve bu başarılar sistematik bir yaklaşımın ürünüdür (Küçüköğlu, 2023, 36).

Azerbaycan'ın, Ermenistan'a karşı elde ettiği zaferde Türk SİHA ile İHA'ların rolü oldukça büyüktür. Öyle ki Azerbaycan başkanı İlham Aliyev, Türk SİHA ile İHA'ların başarısı ile alakalı olarak, 'Türk SİHA ve İHA'lar sayesinde değeri 1 milyar doları aşan Ermeni mühimmatını yok ettiklerini' ifade etmiştir. Bunun dışında Azerbaycan'ın elde ettiği zaferde, önemli rolü bulunan SİHA ile İHA'ları üreten Baykar Savunma'ya 'Karabağ Nişanı' da bizzat İlham Aliyev tarafından verilmiştir. Türk SİHA ve İHA'ları ile alakalı Amerika'nın ünlü dergileri arasında yer alan Forbes, Türk SİHA'larını 'sihirli mermi'ye benzetmiş; David Hambling'ın kaleme aldığı makalede Azerbaycan'ın, Ermenistan'ın karşısında birkaç insansız hava aracına başvurduğunu ilgili araçların en etkili olanının ise Türk SİHA'ları olduğunun altını çizmiştir. Dağlık Karabağ'da, Türk SİHA'larının elde edilen zaferin katkılarından sonra Avrupa ülkeleri harekete geçmiş, İngiltere ise 'Çığır Açan Silah' şeklinde nitelendirdiği SİHA'lardan edinmek istediğini ifade etmiştir (Erdil, 2021, 597-598).

Türkiye savunma endüstrisinde sipariş stoklarının dağılımı incelendiği zaman %60 civarında yurt içi kaynaklı olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Ardından Amerika gelirken Avrupa'nın düşük bir oranının bulunduğu dikkat çekicidir. Öteki

bölgelerden siparişlerin artırılması savunma alanındaki ihracatın ivme kazanmasına ve Türk ürünlerinin çok daha fazla ilgili görmesine yardımcı olacaktır. Suriye, Irak ve Libya operasyonlarında Türk İHA ve SİHA'larının gösterdiği başarı Türk ürünlerine talebin artış göstermesine etki edecektir. Polonya, Fas, Katar ve Ukrayna'yla gerçekleştirilen satış görüşmeleri ile anlaşmalarını bu bakımdan değerlendirmek olasıdır. Ayrıca Türkiye'nin 2018 yılında kurulmuş olan TUA'nın gelecek dönemlerde uzay sanayide yeni gelişmelerin habercisi niteliğinde olacağı dikkate alındığında farklı sahaların ön plana çıkması ihtimal çerçevesindedir ve Türkiye bakımından yeni ekonomi alanının oluşumuna katkıda bulunacaktır (İstikbal, 2020, 41-43).

Bugün neredeyse bütün ülkelerin hava kuvvetlerinde SİHA filosu bulunmaktadır. Türkiye, İsrail, ABD ile Çin bu ülkelerden bazılarıdır. SİHA'lar arasında Türkiyede üretilen modellerin en iyilerden biri olduğunu söylemek oldukça gurur vericidir. Yeni nesil SİHA'larda tam otonom kabiliyetler, radara yakalanmama, yüksek irtifada uzun müddet kalabilme ve yüksek hız gibi özellikler bulunacak ve Bayraktar öncülüğünde geliştirilmiş olan MİUS (Muharip İnsansız Uçak Sistemi) konsepti, SİHA'ların yönünü göstermesi bakımından dikkate değerdir

Tablo 3: Baykar Tarafından Geliştirilen Muharip İnsansız Hava Uçak Sistemi (MİUS) Konsepti

SİHA	ÜRETİCİ	MENŞEİ ÖLKE	BOY (m)	KANAT AÇIKLIĞI (m)	İRTİFA (m)	MAKSİMUM HIZ (saat başına km)	UCUŞ SÜRESİ (saat)	MÜHÜRAT KAPASİTESİ (kg)
AKSUNGUR	TAI	Türkiye	12,5	24,2	12.000	375	49	750
ANKA	TAI	Türkiye	8,6	17,5	9.000	217	30	350
Avenger	General Atomics	ABD	13	20	15.000	740	18	2.900
Bayraktar Akıncı	Baykar Savunma	Türkiye	12,2	20	12.000	370	24	1.350
Bayraktar TB2	Baykar Savunma	Türkiye	6,5	12	8.200	222	27	150
MQ-1 Predator	General Atomics	ABD	8,23	14,8	7.600	217	24	200
MQ-1C Gray Eagle	General Atomics	ABD	8,53	17	8.840	309	25	360
MQ-9 Reaper	General Atomics	ABD	11	20	15.000	482	14	1.700
Rainbow CH-5	China Aerospace Science and Technology Corporation	Çin	11,2	21	9.000	220	60	1.000
Wing Loong II	Chengdu Aircraft Industry Group	Çin	11	20,5	9.900	370	32	480

Kaynak: <https://bilimteknik.tubitak.gov.tr>, Erişim, 2023.

Geleceğin etkili savaş aracı hiç şüphesiz uçaklardır. İlerleyen dönemlerde insanlık, uçaksız olarak gökyüzünde seyahat edebilecek, farklı gezegenlere seyahat edebilecek ve hatta Ay'dan mesajlar iletebilecek noktaya ulaşabilir. Bu mucizevi gelişmenin gerçekleşmesi için 2000 yılını beklemeye gerek kalmayabilir, çünkü ilerleyen teknoloji bu durumun yakın gelecekte mümkün olabileceğini öngörmektedir. Bizim görevimiz ise Batı'dan bu alanda geri kalmamak için gerekli adımları atmaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk, 1936 yılında Eskişehir Tayyare Alayı'nı ziyareti sırasında havacılık alanında Türkiye'nin potansiyeline dair önemli bir vizyon ortaya koymuştur. Türk Hava Kuvvetleri, dünya askeri havacılığında sergilediği öncü rolüyle bu hedeflerinin ötesine geçebileceğini göstermiştir (Yılmaz, 2009, 530).

4.1.3. Türkiye'nin Mavi Vatan Stratejisi ve Deniz Kuvvetleri: Geçmişten Günümüze Jeopolitik Dönüşümde Güçlü Bir Aktör Olarak Yükseliş

İki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkması, Türkiye'nin dış politikadaki manevra alanını genişletmiştir. Geçmişte olaylara tepkisel yaklaşan Türkiye, yeni dönemde daha aktif, bağımsız ve kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere iniyasitif almaktan çekinmeyen bir dış politika izlemeye başlamıştır. Tarih boyunca donanmalar, dış politika hedeflerine ulaşmada kullanılan araçlardan biri olmuştur. Türkiye'nin geçmişe nazaran daha aktif politika izlemeye başlaması da beraberinde Türk Deniz Kuvvetleri'nin bayrak ve varlık gösterme faaliyetlerini arttırmıştır. Ayrıca deniz ulaştırma yollarının güvenliğinin ve çevre denizlerde uluslararası hukuktan kaynaklanan hakların korunması hayati önem taşımaktadır (Özgen, 2017, 169-170).

Denize kıyısı bulunan devletlerdeki, her derecedeki yöneticileri, deniz hak ile menfaatlerini saptamaya ve onları gerçekleştirmek adına, kendi denizcilik kuvvetlerini oluşturmaya zaruri olduklarını bilmek durumundadırlar. İlgili konu Türkiye gibi yarımada özelliği gösteren bir devlet için de oldukça vazgeçilmezdir. Denizlerden sonsuz menfaatler ile nimetler elde edilebildiği gibi ülkelere ilişkin tehlikeler de sıklıkla gelebilmektedir. Bu sebeple; denizcilik gücü bilinciyle kültürünün, sadece yöneticilerde değil tüm vatandaşlarda oluşması ve bunun adına gerekli olan çabanın sarf edilmelidir. Bu ulusal bir görev ve sorumluluk şeklinde düşünülmelidir (Kozanhan, 2020, 27). Türkiye herhangi bir savaş, doğal afet veya kriz durumunda

Mavi Vatan'ı koruyamazsa ve deniz ticaret yolları etkili biçimde çalışmaz ise var olan kriz çok daha derin hale gelecektir (Murat, 2022, 99-106).

Karasal kaynakların hızlı bir şekilde azalması, deniz diplerindeki hidrokarbon kaynaklarının çıkarılıp işlenmesinin ilerleyen teknoloji vasıtası ile daha olanaklı bir boyut elde etmesi, küresel ticaretin milli ekonomik açısından önemi ile ilgili ticaretin ortalama %80'lik kısmının deniz yolları ile gerçekleşmesi vb. gibi sebepler denizleri 21. asrın çıkar ile çatışma sahaları haline dönüştürebilmektedir (Tutak ve Koçer, 2023, 13).

Mavi Vatan, Uluslararası Deniz Hukuku çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin sahip olduğu hakları, koruma ve gelecek Türk nesillerine aktarma maksadı ile yaratılmış bir devlet politikasıdır o yüzden (Albayrak, 2024). Türkiye, Doğu Akdeniz'deki hak ve menfaatlerini koruma konusunda son derece kararlı görünmektedir. Bir yandan MİLGEM (Milli Gemi), MİLDEN (Milli Denizaltı), DİMDEG (Deniz İkmal ve Destek Gemileri), TCG Anadolu LHD, AKYA Milli Ağır Torpido gibi deniz kuvvetlerinin ihtiyacı olan platformlar ve mühimmatlar üretirken bir yandan da sensör, ikaz ve haberleşme sistemlerini millileştirmektedir. Bu girişimi ile Doğu Akdeniz bölgesinde donanma gücü ile donanma varlığı açısından ilk sırada bulunan Türkiye, sahip olduğu donanmanın diplomatik görev yapması adına da devamlı olarak tatbikatlar yürütmektedir.

Türk Deniz Kuvvetleri Strateji Belgesi'nde, Türkiye'nin iş birliği, istikrar ile kıta ölçekli açılım merkezli dış politika vizyonunun olması Deniz Kuvvetlerini vazgeçilmez dış politika aracı şeklinde ön plana çıkardığı ifade edilmektedir. Yine bu dokümanda kendisine küresel ve bölgesel boyutta, dünya dengesinde katılımcı ve yapıcı bir kuram ile yer edinme isteği besleyen Türkiye'nin bu yönelimine destek verecek güçlü bir deniz kuvvetlerine olan gereksiniminin altı çizilmektedir. Türkiye, gereksinim duyduğu ilgili etkin deniz kuvvetlerinin savaşa hazırlık evresi ile caydırıcı etkisini yükseltmek adına tatbikatlarda bulunmaktadır. Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığınca yapılmış olan tatbikatlar şu şekilde sıralanabilir; Deniz Kurdu-2019 Tatbikatı, Mavi Vatan-2019 Taktik Tatbikatı, Mavi Balina-2020 Davet Tatbikatı, Doğu Akdeniz-2019 Davet Tatbikatı, Deniz Kurdu-2021 Tatbikatı, Mavi Vatan-2021 Tatbikatı ile Dynamic Monarch/Kurtaran-2021 Tatbikatı (Murat, 2022, 99-106).

Son yıllarda Türk Deniz Kuvvetleri'nin katıldığı çok uluslu operasyonlarda da artış bulunmaktadır. Uluslararası görevler çerçevesinde NATO Daimi Deniz Görev Grubu-2'ye bir tane fırkateyn, NATO Daimi Mayın Karşı Tedbirleri Görev Grubu-2'ye bir tane mayın avlama gemisi, Etkin Çaba Harekâtı'na su üstü gemileri ile deniz karakol uçakları, NATO'nun Ukrayna'ya ilişkin uygulamaya koymuş olduğu Acil Güvence Tedbirleri'ne deniz karakol uçakları, deniz haydutluğuyla mücadele çerçevesinde Birleşik Görev Kuvveti-151'e bir tane fırkateyn, BM Lübnan Geçici Görev Gücü Deniz Görev Kuvveti'ne dönüşümlü olmak kaydı ile bir tane fırkateyn, korvet, karakol gemisi ile hücumbot, Karadeniz İşbirliği Görev Grubu'na 1 tane fırkateyn ile Karadeniz Uyumu Harekâtı'na korvet, fırkateyn, hücumbot ile karakol gemisi, denizaltı ile deniz hava vasıtalarıyla katkı sağlamıştır (Özgen, 2017, 173-174).

Öte yandan ABD'nin Orta Doğu'daki önceliklerinden dolayı uykuya yatırılmış haldeki Ukrayna Buhranı da yakın gelecekte Karadeniz'i tekrardan ısıtacaktır. İlgili bağlamda Karadeniz 'de de Türk Deniz Kuvvetleri'nin çok yönlü görevler üstlenmesi kaçınılmaz olacaktır.

Türkiye'nin Jeopolitik konumu dünya üzerindeki herhangi bir ülkeyle karşılaştırılamayacak düzeyde özgündür. Tüm dünya denizlerine ulaşım sağlayan, fakat Karadeniz'e giriş ile çıkışı kontrol edebilen jeostratejik bir konuma sahiptir. İlgili özelliği Montrö Boğazlar Sözleşmesi'yle uluslararası hukuk temelli bir statüyle güçlendirilmiştir. Ülkemizi çepeçevre saran deniz alanları, egemen güçlerin en nihayetinde güç uygulayacağı bir sahadır. Bu doğrultuda Türk Deniz Kuvvetleri'nin denizlerin her üçünde de olası risk ile çatışmalar karşısında gerek alt yapısal gerekse de harekât ile stratejik yönü ile hazır olması gereklidir (Tarakçı, 2015).

Akdeniz'in en önemli donanmasının sahibi olan Türkiye'nin yeni dönemde bir doğalgaz veya petrol ülkesi konumuna yükselmesi gerekmektedir. Basra Körfezi'nin petrol şirketlerinin üzerinden bölünmesine benzer bir paylaşım senaryosunun günümüzde AB ve ABD liderliğinde yenilenmeye çalışıldığı açık bir şekilde görülmektedir. İlgili durumda Akdeniz'in en uzun sahiline sahip Türkiye'nin ilgili aşamada oldukça dikkatli bir ekseninde davranması gerekmektedir. İsrail tarafından Türkiye karşıtı bir ortaklığı Kıbrıs Rum kesimi, Yunanistan ile Mısır gibi ülkelerle yapmak isteyenler, batılı emperyalist ülkeler ile de ilgili iş birliğini ilerleterek Akdeniz'in yeni enerji haritasını oluştururken en uzun sahile sahip olan Türkiye'nin

karasuları ile buna dayalı su sahası göz ardı edilerek, 20. asrın başlarındaki gibi Türkiye'nin elinden yine alınmaya çalışılmaktadır.

Bir asır önceki haksız paylaşımın bir benzerini uygulamak isteyen global güçlerin baskılarına karşı, bölgede yer alan ülkelerin dayanışması vasıtasıyla sağlanacak bir seçenek ve enerji planı, Mavi Vatan açılımıyla uygulama sahasına aktarılabildiği zaman Türkiye ve bölgede yer alan diğer ülkelerin de Akdeniz'in sahip olduğu enerji kaynaklarından gereksinimleri karşılığında eşit faydalanabilmeleri mümkün olabilecektir (Çeçen, 2021).

Bu çerçevede gelişmiş bir deniz gücü planı, uygulanabilir politikalarla desteklendiğinde çok boyutlu bir yarar sağlayabilecektir. Bu noktada üzerinde durulması gereken konu, deniz temelli bütün çalışmaların bütünleştirildiği, sürdürülebilirliğin amaçlandığı politik bir kapsam oluşturabilmektir. Yirmi birinci asırda teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesi toplumsal yaşamın her sahasında olduğu gibi donanma alanında, deniz ticaretinde, denizlerdeki tabii kaynaklardan yararlanma ve denizlerde egemen olması bakımından kritik öneme sahip bir misaldir. Bunun dışında deniz stratejileri yalnızca savaş zamanını içine alan bir güç planlamasını değil sulh anında da diplomatik ve ekonomik konuları kapsayan geniş çaplı bir uygulama ve plan sürecidir (Tutak ve Koçer, 2023, 7-8).

Deniz Kuvvetleri, geçmişten bugüne kendini her zaman geliştirerek gelmiştir. Modernlik ile teknolojik ilerlemelerin öncüsü haline gelmiştir. Önümüzdeki süreçte de hiçbir şekilde hız kesmeden ve duraksamadan platform gereksinimi sürecektir. Bu kapsamda ne tip platform gereksinimleri olduğunu araştırmak gerekirse; Deniz Kuvvetleri'nin su üstü platformları içerisindeki en etkili gücünü, muhrip ile fırkateynler oluşturacaktır. İnşa süreci süren 'İ' sınıfı fırkateyn ile TF 2000 Hava Savunma Harbi Muhribi, uzun menzilli SAM ile seyir füzelerinin dışında yüksek enerji silahlarıyla donatılmalıdır. Dönem içerisinde yeni oluşturulmuş olan Deniz Kuvvetleri düzeni gereği deniz aşırı hareket becerisi kazanılırken, ilgili birliği koruma amaçlı fırkateyn ile muhrip varlığı gereksinimi açığa çıkarmıştır. Denizaltılar, caydırıcılık ile hareket yeteneklerinin önemli platform olan denizaltılar, modern torpidolara, mayın döküş olanağına özel kuvvet harekâtı gerçekleştirebilecek biçimde dizaynına gereksinim bulunmaktadır. Nükleer denizaltı alternatifi, göz ardı edilmeyecek konulardan biridir. Yine uzun vadeli efektif ve kesintisiz bir denizaltı harekâtında,

havadan bağımsız, nükleer denizaltılara gereksinim bulunmaktadır. Türkiye adına ise nihai amaç mili denizaltının hizmete alınmasıdır (Veyisioğlu, 2021, 227).

Denizcilik sektöründe teknoloji ile bilim kurumlarının sayısı hızla artırılmalı, denizciliğe ilişkin milli teknolojilerin teşviklendirilmesi sağlanmalıdır. Hidrografik, Notik, hidrobiyoloji ve oşinografik alanlarında yapılacak olan akademik araştırmalar da teşvik edilmelidir. İlgili hedeflere erişebilmek için, Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığınca üniversitelerden maksimum düzeyde faydalanılmalı ve iş birliği en had safhaya çıkarılmalıdır. Denizcilik eğitimi teşviklendirilmeli, eğitilecek denizcilerin uygun olanaklar ile istihdamı sağlanmalıdır (Kozanhan, 2020, 31-32).

4.1.4. Teknoloji, Bilim ve Eğitim: Türkiye'nin Dijital Dönüşüm Hikâyesi

Türkiye'nin en önemli avantajı, tüm ilerlemelere açık, dinamik bir nüfus yapısının olmasıdır. Mekânsal açıdan 200 tane üniversite ile binlerce sayıda teknoparklar ile AR-GE merkezleriyle beraber sadece Türk gençleri adına değil Orta Doğu, Afrika'nın tümü, Türkiye Cumhuriyetleri ile Balkanlardaki yapay zekâ, yazılım ile bilgi teknolojilerine eğilimli tüm gençlerin bir parçası olduğu dijital evrim modellemesi, Türkiye'nin yeni vizyonundan biri olabilir. Bir milyon tane yazılımcı yetiştirme tezi, Türkiye adına oldukça büyük bir projedir (Aktaş, 2021).

Türkiye Milli Teknoloji Hamlesi'ni hayata geçirmek adına gerekli olan altyapı son 15 senede büyük oranda kurulmuştur. Türkiye, 207 tane üniversite, yaklaşık 1200 tane Ar-Ge Merkezi, 350'in üzerinde Tasarım merkezi, 84 tane TGB, 153 bin tane Ar-Ge personeli, 112 bin tane araştırmacıyla güçlü altyapı ile kapasiteye sahiptir. Bahsi geçen dönemde gerçekleştirilen totalde 177 milyar TL Ar-Ge yatırımlarının %48'lik kısmı özel sektör, %42'lik kısmı üniversiteler, %10'luk kısmı kamu kurumlarına aittir. Yapılan bu Ar-Ge yatırımlarında özel sektör payı 2002 senesinde %29 seviyesinden seneler içinde artarak 2017 senesinde %57 seviyesine gelmiştir. Bunun dışında "Teknoloji üreten, Güçlü Türkiye" mottosuyla düzenlenmiş olan ve ilk senesinde ziyaretçi sayısı bakımından dünya üzerindeki en büyük İkinci Havacılık festivali haline gelmeyi başaran TEKNOFEST, Milli Teknoloji Hamlesi'nin toplumsallaşması organizasyonuna dönüşmüştür. Başta Uzay ve Havacılık olmak

üzere gençleri heyecanlandıracak teknoloji alanlarına dair sergi ile gösterilerin dışında, gençler tarafından geleceğin teknolojilerinin geliştirilmesini amaçlayan yarışmalar toplum içerisinde önemli etki yaratmasına vesile olacaktır (STB, 2019, 21).

Bu milli hamle atılımlarına ek olarak YZ, objelerin internet, artırılmış gerçeklik, sensor teknolojileri, büyük veri siber güvenlik, kuantum ile katmanlı imalat teknolojilerine dair gelişim yol haritaları oluşturulması, gerekli olan altyapının sağlanması, gereksinim duyulan kaliteli insan kaynağının yetiştirilmesi ile toplumsal yönelimin ilgili sahalara odaklanması gerekmektedir (SBB, 100. Yıl Türkiye Planı, 2019, 79).

Türkiye’de YZ, bilim, veri, robotik ile bunlarla yakından bağlantılı teknoloji sahalarında geliştirme, araştırma, uygulama ile yaygınlaştırma çalışmaları yürüten kamu kurum ile kuruluşları, Ar-Ge altyapıları ve sanayi kuruluşlarıyla üniversite araştırma altyapılarını birleştirebilmek için ‘Dijital İnovasyon İşbirliği Platformu’nun kurulması için Nisan 2022’de faaliyetler başlatılmıştır. Bahsi geçen paydaşları yenilikçi teknoloji ile uygulamaları tasarlayarak hayata geçirme yolu ile toplumsal, teknolojik ve ekonomik değer oluşturmak için bir araya getirecek olan DİİP Platformu, bahsedilen alanlardaki faaliyetlere destek verecek ve disiplinler arası projelerin ulusal kaynak ile olanaklarla yaşama geçirilmesini hızlandıracaktır. Bu doğrultuda Türkiye çapında 67 tane üniversite ve 4 tane uygulama, araştırma merkezine insan kaynakları, teknik altyapı, patent çalışmaları ve bilimsel makalelerle ulusal ve uluslararası proje bilgilerini kapsayan bir değerlendirme formu gönderilmiştir. İlgili platformun amaçları içerisinde, Kamu gereksinimlerine ilişkin milli teknoloji çözümlerinin geliştirilmesinin etkili biçimde koordine edilmesi, ileri düzey dijital yeteneklerin kazandırılması için kısa ya da uzun vadeli eğitimlerin gerçekleştirilmesi, uluslararası işbirlikleri ve hizmet kapsamlarının daha da genişletilmesi, dijital ekonominin ileriki dönemlerde yaratacağı fırsatlardan en üst düzeyde yararlanılması için politika ve strateji çalışmalarına destek verilmesi yer almaktadır (DDO, 2024).

Farklı elemanlar ile şekillenen ilgili dijital evrim, sosyal ve ekonomik boyuttaki bütün dönüşümler gibi hem içeriden hem de dışarıdan destek verilmesi gereken noktaları bulunmaktadır. Ülkelerin senkronize bir şekilde fakat birbirinden bağımsız bu evrimsel süreçten geçmiş olduğu dikkate alındığı halde ise ilgili dönüşüm sürecine dâhil olan temel noktalar belirgin hale gelmektedir. Bir dönüşüm sürecinin

başlayabilmesi ile bu dönüşümün kurumsal ve de toplumsal boyutta yaşam bulabilmesi adına gerekli olan birincil itici güç; ilgili dönüşüme kaynak olan bir arz mekanizmasının görünürlüğüdür. Dijital dönüşümün başlayabilmesi adına ilk gerekli olan şey özel ve kamu sektörü destekli temel dijital altyapı arzının sağlanabilmesidir. Bir diğer itici güç kullanıcının talep varlığı ile yetkinliği; Dijital evrimin en büyük öznesi niteliğindeki kullanıcıların dijitalize olmak için göstermiş olduğu basit istekliliğinin dışında, dijital evrim süreci içerisinde karşı karşıya kalınabilecek bazı zorluklara kullanıcıların hazırlıklı olması gerekmektedir. Ayrıca bu hususta bilinç düzeylerini yükseltmesi, arz ve talep denkleminin en büyük ayaklarından bir tanesidir. Bahsi geçen süreçte gelir düzeyi ile eğitim seviyesi gibi sosyo-ekonomik kategorilerde ve bu evrim sürecinde yaşamımıza girecek, dijital eğitim ya da dijital para gibi yeni nesil çözümlere uyum sağlayabilecek, dijital okur-yazarlık vb. sosyo-kültürel kategorilerde bu evrimin problemsiz bir şekilde aşılması adına gerekli olan bir başka husustur (İnci, 2019).

Dijital teknolojilerin sahip olduğu bütün potansiyelden faydalanılması adına dijital teknoloji alanlarının ilerlemesi, dijital yenilik kapasitesinin yükseltilmesi elzemdir. Bu sektörlerin ekonomi içerisindeki payının hızla artmasını sağlayacak olan yapısal bir dönüşüm, büyüme ve üretkenlik üzerinde (ilgili sektörlerin çok daha üretken sektörler olmasından dolayı) direkt olarak katkı sağlayacaktır. Dijital teknoloji sektörlerinin ilerlemesi adına ihtiyaç duyulan iş gücünün yetiştirilmesi ile ilgili sektörde talep devamlılığının sağlanması önemlidir.

Kamu yatırımları ve alımları, ilgili devamlılığı sağlamada kullanılabilecek olan önemli politika araçları arasındadır. Dijital yenilik kapasitesinin artırılması dijital dönüşümün en önemli unsurlarından biridir. İlgili yeteneklerin ilerletilmesi, en güncel gelişmelerin takip edilmesi adına aynı zamanda ilgili yeteneklerin göstergesi niteliğindeki uluslararası yenilik ağlarında bulunması gerekmektedir. Yenilik ağlarına aktif katılmak için araştırmacıları ve firmalar uluslararası politikalar tasarlamalıdır.

Dijital teknolojilerin var olan sektörlerin üretkenliğini arttıracak biçimde hızlı yaygınlaşması seçeneğinde Türkiye var olan sektörler temelinde rekabet gücü ile dünya ekonomisi içerisindeki yerini koruyabilecektir. 1990'lı senelerin sonlarından itibaren, Türkiye'nin ihracat artışında büyük bir rolü bulunan makine ve otomobil gibi makine mühendisliği sanayileri, gelişmiş piyasalara yakın olmanın avantajını hem

hızlı ürün geliştirip hem de ürün yapılarını esnekleştirip kullanabilecektir. Dijital teknolojilerinin yaygın hale gelmesiyle hazır giyim ile tekstil gibi emeğin yoğun olduğu endüstriler de küresel çapta Asya ülkelerinin düşük ücret esaslı rekabetine karşı kendilerini çok daha iyi savunacaktır. İlgili seçenekte Türkiye, Avrupa'ya komşu olan 'üretim üssü' şeklinde uluslararası iş bölümündeki var olan konumunu devam ettirecek, ortalama büyüme temposu elde edecektir. Gelişmiş ülkelerle arasında bulunan farkı ise koruyacaktır.

Yenilikçi ve bütüncül politikaların uygulandığı, bu politikaların gerektirmiş olduğu yatırımların yapıldığı ve son olarak dijital teknoloji alanlarına doğru yapısal dönüşümün gerçekleştirilmiş olduğu bir seçenektir. İlgili seçenek adına dijital teknoloji sektörlerinin hızlı bir şekilde büyümesi, ekonomik büyüme ile üretkenlik artışının motoruna dönüşmesi gerekmektedir. Bahsi geçen seçeneğin gerçekleşmesi halinde Türkiye uluslararası iş bölümünde sahip olduğu yeri değiştirebilecek, gelir seviyesini hızlı ve devamlı biçimde yükseltebilecektir. Ayrıca bilgi sermayesi ve insan gücü başta olmak üzere, fiziki altyapı ile sabit sermaye yatırımlarının büyük oranda artırılması ve ilgili dönüşümü sağlayabilecek tutarlı politika ile stratejilerin sürekli ve sistemli biçimde uygulanması lazımdır (Taymaz, 2018, 129-131).

Öte yandan, küresel ekonomide görülen karmaşık yapısal dönüşümlerin de etkisi ile toplumsal refahın yükseltilmesi ve milli güvenliğin güçlendirilmesi için kritik teknolojilerin yerleştirilmesi büyük bir politik önceliğe dönüşmüştür. İlgili bağlamda; Türkiye'nin küresel rekabet gücünü yükseltecek, teknolojik ve ekonomik bağımsızlığını kuvvetlendirecek, kritik teknolojilerde bir atılım sağlayacak uygulama ve politikalar, teknolojik ve bilimsel gelişmelerde tekelleşmeye bir başkaldırı şeklinde 'milli teknoloji hamlesi' adı altında gerçekleştirilecek yapılandırılmaya devam edilmelidir.

Türkiye'nin diğer bir kalkınma hamlesi eğitim alanında kendini göstermeye başlamıştır. Savunma sanayisinin gelişimi ile beraber Türkiye'de mesleki ve teknik eğitimle ilgili duyarlılık benzerlik göstermektedir. Mesleki eğitimin genişlediği, teknolojik gelişmenin hayatın her alanına girmesi, bu alanlardaki hizmetlerin sürdürülebilmesi için hızla artan sayıda mesleki ve teknik alanlarda nitelikli eleman ihtiyacını artırmıştır. Bu büyüyen talebe arz üretebilmek için bu alanda büyük bir kapasite artışına gidilmiştir. Ancak teknolojinin hayatın her alanına yayılması

verimliliği artırmasına paralel olarak, mesleki ve teknik eğitimde kazandırılan bilgi ve beceriler nispeten statik bir görünüm arz etmeye başlamıştır.

Türkiye'nin kalkınma planlarında o yüzden mesleki ve teknik eğitim önemini sürekli korumuş ve güçlendirilmesine önem verilmiştir. Bu konuda Mesleki ve teknik eğitimdeki sorunların ortaya çıkarılması ve güçlendirilmesi için çözüm önerilerini içeren çok sayıda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Mesleki ve teknik eğitimle ilgili sorunların ötesinde algı da önemli bir rol oynamaktadır. Kimi zaman rasyonel karşılığı olmayan algılar, eğitimin sorunların kaynağını gerçekçi bir şekilde tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Bundan dolayı, veriye dayalı gerçekçi analizlere ihtiyaç vardır. Mesleki eğitimin ekonominin ihtiyaçlarına cevap üretebilmesi açısından özel sektörün himayesi veya kontrolünde meslek okulu açılması oldukça önemlidir. Mesleki ve teknik eğitimin diğer eğitim türlerine göre pahalı bir eğitim olduğu problemi hem yatırımın verimliliğini düşürmekte hem de sektörün ihtiyaç duyduğu elemanı bulamamasına yol açmaktadır (Özer, 2019, 2-6). Bu pahalı eğitimi ucuza mal etmek için, bugün iş hayatı olan endüstri, milyarlarca liraya kurulamayacak kadar büyük okul dediğimiz laboratuvarı oluşturmaktadır. Bu sürekli olarak gelişen iş alanındaki laboratuvardan devlet bütçesinin yükünü azaltmak ya da onu takviye ederek, oradaki araç, gereç, cihaz, takımlardan yararlanarak, okulda verilen teknolojik bilgilerle birleştirilerek en ekonomik eğitimin uygulanmasına geçmek gerekmektedir. Böylece bu alanda yetiştirilmesi düşünülen öğrenciler bizzat gerçek iş üzerinde yaparak ve yaşayarak öğrenirler. Temrin malzemelerinden tasarruf edilerek üretime daha etkin katılım gerçekleştirirler. Okuldan aldıkları teknolojiyi uygulama alanına 'endüstriye' intikal ettirirler. Bu durumda okul-sanayi arasındaki uçurum kaldırılarak daha kaliteli ürün ortaya çıkabilmektedir.

Bu derece okul-sanayi ilişkileri, bölgelerde çırak eğitimi düzeyinden lisans seviyesine kadar endüstriyel eğitim yapan kurumlarla iş birliği sağlanarak geliştirilmelidir (TED, 1983, 149-150). Ayrıca Meslek eğitiminde, sektör taleplerinin gerektirmiş olduğu yetkinlikler ışığında ulusal meslek standartları göz önünde bulundurularak, mesleki alan ile dallarda yetenek uygulamalarının payı öğretim süreleri ile materyallerinin düzenlenme faaliyetlerinin yürütülmesi ve güncellenen müfredatlar ile ihtiyaç analizleri ışığında atölye, laboratuvarların standart donatım listeleri ile mimari yerleşim planlarının yenilenmesi gereklidir. Uluslararası

yatırımcıların, özellikle alanlarda gereksinim duydukları kaliteli işgücünün yetiştirilmesi adına bahsi geçen sektör ile iş birliği içinde çalışmaları hedefi hızlandırılmalıdır. Çünkü yapılacak olan bilimsel araştırma ile analizler neticesinde gerçekçi ve de ulaşılabilir amaçların, uygulama takvimiyle beraber ortaya konulması amaçlara erişme bakımından fazlaca büyük öneme haizdir. Bilimsel nitelikteki bir araştırmanın saha analizinin gerçekleştirilmediği, eğitim ortaklarının dâhil olmadığı veya belirlenen amaçlardan haberdar olmadığı planlamalarda, genellikle hedeflere erişme seviyeleri kısıtlı kalmaktadır. Oysaki eğitim hususu; üzerinde hassasiyetle durulması gereken, toplumların gelişme kaydetmesinde mühim bir odak noktası niteliği taşıyan dinamik, ilerleyen bir süreçtir (Topal, 2021, 177-194).

Türkiye’de, artan küreselleşme ile beraber eğitimin hem amacı hem de özellikleri de değişmiştir. Eğitimin bir başka üzerinde durulması gereken hususu, ülkelerin kendi milli ihtiyaçları ışığında insan kaynağı yetiştirebilmek için çalışırken, bugün ise bütün insanlığın problemlerine ortak çözüm yolları geliştirebilecek kuşaklar yetiştirme planıdır. İlgili yönden kendi ülkesinden ayrı bir bölgede eğitim almak ve başka kültürler ile etkileşime geçerek uluslararası eğitim deneyimi elde etmek her geçen gün daha da yaygınlaşmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de, uluslararası öğrenci hareketliliği, 2000’li yıllardan bu yana sayısal ve ülke çeşitliliği açısından devamlı olarak artmıştır (Purtaş, 2022).

Türkiye Dünya Eğitim Vizyonundaki öncelikli amaç ‘Lider Ülke Türkiye’ vizyonu ile uyumlu biçimde küresel rekabet koşullarıyla uyum sağlayan bir eğitim politikasına dikkat çekmektedir. Eğitim alanında 2023 Vizyon Belgesi incelendiği zaman tekillik kavramına, bilhassa vurgu yapıldığı açık bir şekilde görülmektedir. Matematik ile Fizik alanlarında kara delikleri açıklamak adına sık sık başvuru alan tekillik kavramı insanın mental ve biyolojik yapısının makineyle birleşmesi şeklinde açıklanabilir. Belgede ilgili iki olgunun gerçekliği kabul edilmekte ancak kendine has tekillik anlayışı ortaya konulmaktadır. ‘Bizim tekiliğimiz, insan ve makinenin değil, akıl ve kalbin birleşmesidir’ biçiminde belirtilen tekillik Cumhuriyet’in kuruluşu vizyonunda bulunan “Akıllı hür vicdanı hür nesiller yetiştirmek” amacı ile örtüşmektedir. Eğitim 2023 Vizyonunun felsefesi şeklinde insan odaklı bir yaklaşım ile eğitimin temel unsurunun ve baş aktörünün insan olduğunun altı çizilmiştir (Ayas, 2023). İlgili bağlamda Eğitim uygulamaları ve politikalarıyla alakalı bütün süreçlerin

hesap verebilirlik, saydamlık, katılımcılık, tutarlılık, hukuka bağlılık ve etkinlik gibi iyi yönetim ilkeleri kapsamında devam ettirilmesi yönünde bürokratik ve siyasi bir irade sağlanmalıdır.

Yeni politikalar tasarlanırken, güncel ve iyi örnekler ile geçmiş deneyimler göz önünde bulundurulmalıdır. Etkin politikalar ile uygulamalar kadro değişikliklerinin etkisinde kalmadan devam ettirilmelidir. Bilim insanları; eğitim sisteminin, içerisinde olduğumuz çoklu buhranların, tetikleyicilerden ve ilgili krizlerin neticelerinden en fazla etkilenen sistemlerden bir tanesi olduğuna dikkat çekmektedir. Bu sebepten eğitim süreçlerinin, ortamlarının ve de içeriğinin biyolojik çeşitlilik ile iklim krizleriyle uyumlu bir şekilde düşünülmelidir. Fiziki, coğrafi, sosyolojik, ekonomik gerçekleri dikkate alarak kapsayıcı ve bütünsel dayanıklılık mekanizması kurulması gereklidir.

Çağımızın çoklu kriz döneminde, değişim ivmesinin arttığı ve çelişkilerin derinleştiği bir zaman diliminde bulunmaktayız. Küresel düzeyde, yapay zekâ teknolojilerindeki hızlı ilerlemelere uyum sağlama çabaları ile birlikte, milyonlarca insanın yerinden edilmesi gibi acil temel hak sorunlarıyla mücadele edilmektedir. Biyolojik çeşitlilik, iklim değişikliği, gıda güvenliği, su kaynakları, sağlık, ekonomi, sosyal, eğitim ve kültürel sistemler gibi alanlarda ciddi endişeler bulunmaktadır. Eğitim hakkı konusunda, özellikle çocuklar başta olmak üzere eğitim paydaşlarının deneyimleri ve sesleri, politika tartışmalarında yeterince temsil edilmemektedir. Eğitim sisteminin dönüşümü için gerekli olan iş birliği ve diyalogun sağlanamaması, eğitim alanındaki kutuplaşmanın etkilerini daha da derinleştirmektedir. Öncelikli hedefler arasında nitelikli ve kapsayıcı bir eğitim sağlanması bulunmalıdır. Kronikleşmiş veya son yıllarda afetler ve salgınlar sonucu ortaya çıkan sorunların bilimsel ve akılcı yaklaşımlarla iş birliği içinde çözülmesi mümkündür (Akay, 2023, 1-7).

Eğitim alanındaki problemlere ilişkin modern bir yönetim ile anlayışın, eğitimin hemen hemen her aşamasında geliştirilmesi gerekmektedir. Gençlerin hem mutlu hem de umutlu yetiştirilmesi, refahlarının sağlanması, geleceklerine güven ile bakmaları, toplumsal barış ve adalet ortamının sağlanması, cinsiyet, bölge, sınıf, mezhep ve gelir gibi farklılıklarının üstesinden gelinerek tüm insanlar adına eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi laikliği, demokratik değerleri ve de Cumhuriyetin ana

felsefesini benimseyen nesiller yetiştirilmesi bakımından oldukça büyük öneme sahiptir. Bunun dışında, geliştirilecek olan eğitim politikaları, yetişmiş işgücü gereksiniminin karşılanabilmesi sağlanmalı çünkü Türkiye'nin globalleşen dünyada rekabet edebilmesi ve de gelişmesi bakımından da oldukça gereklidir (Gül, 2008, 191).

4.1.5. Kültürün Stratejik Gücü

Gelişmiş ülkelerde eğitimin, toplumsal kalkınma için önemli bir araç olarak kullanıldığı, küreselleşme bağlamında rekabetçiliğin anahtarı olan insan sermayesinin ve bu sermayeye yapılan yatırımların giderek arttığı gözlemlenmektedir (Öztürk, 2009).

Afrikalı öğrencilerin, akademik olarak gelişmiş olmasından dolayı tercih ettikleri ülkelerin başında ABD gelmektedir. Geçmişte yapılmış olan sömürge nedeniyle ortak dilden yüzde 49'luk oran ile Avrupa kıtası takip etmektedir. Avrupa kıtasında da özellikle Fransa (Fransızca konuşan dünya nüfusunun %55'i Afrika kıtasında bulunur) ve İngiltere tercih edilmektedir. Bunun beraberinde son zamanlarda Türkiye'ye gelen Sahraaltı Afrika uyruklu öğrencilerinin de sayılarının yüksek oranlarda arttığı görülmektedir. Fransa'nın, yurtdışında yüksek öğrenime teşvik eden ulusal ajansı Campus France, "Afrika Uyruklu Öğrencilerin Uluslararası Hareketliliği" 2017 raporunda Türkiye'nin, Afrika'yı uluslararasılaştırma stratejisinin başarısından bahsedilmiştir. Afrikalı öğrencilerin tercihinde 2010 yılında 34'üncü sırada yer alan Türkiye, 2015 yılında dikkat çekici bir gelişme gösterip 13'üncü sıraya yükselerek Afrikalı öğrencilerin, Türkiye'ye 2010 yılına oranla 9 kat daha fazla ilgi duyduğunu göstermektedir. Türkiye, geniş bir burs programı ile birlikte kendi kültürünü ve geleneklerini duyurmak için çalışmalar yapmaya devam etmektedir (Ağıldere, 2018).

Bu bağlamda Türkiye, diğer ülkelerle kültürel alışverişini artırma ve dostluk ilişkilerini geliştirme amacıyla 05.05.2007 tarih ve 5653 sayılı kanun ile Yunus Emre Vakfı'nı kurmuştur. Türk tarihini, dilini, sanatını tanıtarak, bu alanlarda kendini geliştirip eğitim almak isteyen kişilere yurtdışında hizmet vermesi ilk amaç haline getirilmiştir. Çeşitli ülkelerde bulunan eğitim kurumlarıyla birlikte yapılan protokoller yardımıyla Türkçe ve Türkoloji eğitimi desteklenmeye başlanmıştır (YEE, 2024). Bu

vakfa bağılı olarak Yunus Emre Enstitüsü, kuruluşundan bugüne kadar 50 farklı ülkede 60 kültür merkezinin faaliyete geçirilmesini sağlamıştır. 2020 yılında Azez ve Pekin’de iki yeni Türk kültür merkezinin kurulmasıyla birlikte toplam sayı 60’a çıkmıştır. Bu çalışmaların yanına ek olarak Türkçeyi herkesin kolay bir şekilde öğrenebilmesi adına 2017 senesinde Türkçe Öğretim Portalı sistemi geliştirilmiştir. 2020 senesinde 66.000 yeni kişi portala kayıt yaptırarak Türkçe öğrenmeye başlamıştır. Bu duruma bakıldığında, sisteme günde ortalama 180 civarında yeni üyenin kayıt olduğu görülmektedir (YEE, 2020, 60). Dil eğitimin yanı sıra, kültür-sanat faaliyetleri ile Türk kültürünün tanıtılmasına da katkıda bulunan Enstitü, 2017 yılına kadar Balkanların yanı sıra Batı Avrupada da kültürel faaliyetlerini çeşitlendirmiştir. Amsterdam, Berlin, Londra, Bükreş gibi Avrupa ülkelerinde Türk kültür ve bilhassa edebiyatını tanıtmaya dair etkinlikleri artırmıştır. Ayrıca ülkelerde faaliyet gösteren yerel ve büyük ölçekli olmayan kültür, sanat, yayıncılık kurumlarını bir araya getirerek interaktif bir kültürel diplomasi platformu ortaya çıkarmak ve yapmak amacıyla da bazı girişimler gerçekleştirmiştir. (Bulut, 2019, 18-19).

Ayrıca, Türk eğitim vizyonlarının daha gerçekçi ve ileriye taşınması için; Türk Dünyası ile iş birliği içerisinde olunarak Türk Dünyası Ortak Üniversiteleri kurulmalıdır. Türk Akademisi bu konuda önemli bir kurumdur fakat bilim insanları arasındaki iş birliğini ve ortak olarak yapılacak bilimsel araştırmaların teşviği için daha fazla organizasyona ihtiyaç olduğu açıkça görülmektedir.

Türk Dünyası ortak üniversiteleri için Kırgızistan’daki, Kırgız- Türk Uluslararası Manas Üniversitesi ile Kazakistan’daki Kazak-Türk Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi temel olarak alınabilir. Bu üniversiteler daha da genişletilerek tüm Türk dünyasının ortak üniversitesi, haline getirilebilir veya başka bir alternatif olarak Türk Konseyine üye olan dört ülkeden birer üniversite alınarak Birleşik Türk Dünyası Üniversitesi’ni oluşturabilirler. Türkiye içinde bu konuya, örnek olarak Hacettepe, Gazi ve Ankara üniversitelerinin birleşerek, Uluslararası Birleşik Ankara Üniversitesi (International United Ankara University-IUAU) ismi ile yeni üniversite kurmuş olması gösterilebilir. Bu duruma benzer olacak şekilde Türk dünyasında da yeni bir oluşum örgütlenebilir. Türk dilleri arasında çeviri yapılması geliştirilmeli ve desteklenmelidir fakat günümüzdeki uygulamalar tam tersini yapmaktadır. Lehçe bilgisinin Türkçe bilimsel gramerinde dil olarak kabul edilmemesi

büyük bir eksikliktir. Hiç olmazsa Türk dilleri Oğuz, Karluk ve Kıpçak gibi gruplara ayrılarak, ana dilleri dışındaki grupların dillerini bilen kişilere bilimsel puanlar verilmeli, akademisyenlerin lehçeleri incelemesi teşvik edilmelidir (Kara, 2014, 116-117).

Sonuç olarak eğitim alanındaki bu faaliyetlerle halklar birbirini tanıyacaktır. Türk dünyası ilişkilerinin kuruluşunun 30. yılı olan 2021’de ve Türkiye’nin büyük projelerini hayata geçirmeyi planladığı 2023’te, her sektörde yakınlaşabilen Türk Dünyası’na üye olan ülkelerin gelişimine de hız verecektir. Gelecekte kültürel ilişkilerin güçlenmesi ve yoğunlaşması ile siyasi ve ekonomik iş birliği daha da gelişecektir (Kara, 2021). Eğitimli bireylerin yaşadığı ülkede, demokrasi ve barış kültürü hâkim olacak, birçok çatışmanın önüne geçilecek ve güven kültürü yerleşecektir. Özellikle üniversitelerin; yaratıcılığın, inovasyonun, uluslararası iş birliklerinin, yenilikçiliğin, yerel kalkınma projelerinin, bilimi üreten, kullanan ve dağıtan saygın bir eğitim merkezi olması gerekmektedir. Halkın üniversitelerden tüm beklentisi bu yöndedir. Türkiye’nin doğru konumu alabilmesi, eğitimli bireylerin ülkesi olabilmesi, dünyayla bütünleşebilmesi için bilgi toplumu olması ve ihtiyaçlarını ülke gerçekliğine uygun belirlemesi gerekmektedir. Bireylerin ve kuruluşların beklentileri arasındaki optimum denge arayışı devam etmelidir (Öztürk, 2009)

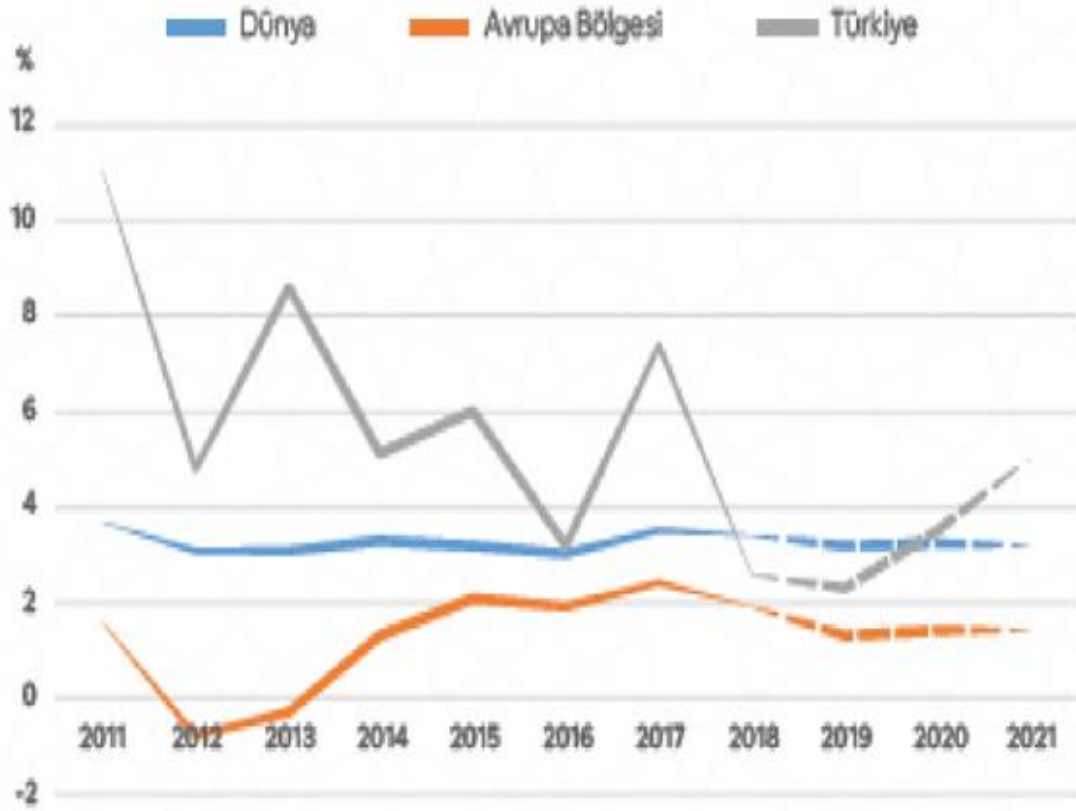
Yukarıda da ifade edildiği üzere, Türkiye vizyonlarındaki temel amaç; geleceğin ve çağın kabiliyetiyle donanması ve bu donanmanın insanlığın yararına kullanılması, bilim sever, kültüre duyarlı ve meraklı, ahlaklı nitelikli kişiler yetiştirmektir. Farklı kurum ve aktörlerin desteğiyle birlikte Türk Eğitim Sistemi, dijital çağa ayak uydurarak eğitim ve öğretim içerikleri geliştirmeyi temel hedef olarak baz almıştır (STB, 2021,19-45).

4.1.6. Küresel Ekonomide Değişen Dinamikler: Türkiye’nin Yükseliş ve Risklerle Başa Çıkma Stratejileri

Anadolu topraklarının teknolojiye katkı sağlayacak çalışmalarda bulunması ve bu çalışmaları dünyaya satabilen bir arz merkezi haline gelmesi ancak Türkiye gibi bir ülke için değişim ve gelişim sayılabilir (Aktaş, 2021). Genel olarak bakıldığında

Türkiye'nin ekonomik büyümesinin son 10 yılda küresel ve Avrupa bölgesi olarak büyüme oranlarının üzerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Türkiye Büyüme Görünümü

Kaynak: 2023 Sanayi Stratejisi Belgesi, s.12.

2018 senesinde dış problemlerin neden olduğu döviz kurundaki dalgalanmalar, faiz ve enflasyon oranlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Yeni ekonomik programda büyüme beklentileri 2019 için %2,3, 2020 ve 2021 için ise %3,5 ve %5,0 olarak ifade edilmiştir. Dünyadaki normal ekonomik dengelerin bile değiştiği bir dönemde Türkiye, uzun vadeli büyüme hedeflerine benzersiz fırsatların peşinde koşarak ulaşabilme kabiliyetine sahiptir. Özellikle aktif politikalar geliştirip uygulanabilmesi, güçlü bir Türkiye'nin üretim ve ihracatta yüksek katma değer yaratacak adımları atmasına olanak sağlayacaktır. Bu süreç içerisinde, ikili ve çok yönlü uluslararası iş birliklerinin Türkiye'nin, teknoloji ve sanayi politikasına katkı sağlayacak önemli bir faktör olduğu söylenebilmektedir.

Gümrük birliği ve AB'nin tekrardan yapılandırılması ve Brexit sonrasında İngiltere ile ilişkilerin değişmesi ihtimali, uluslararası anlamda iş birliği için yeni fırsatlar yaratacaktır (STB, 2019, 12).

Gümrük birlikleri ekonomik bütünleşmelerinin motorudur. Tercih edilebilen tarifelerle açılanmaya çalışırken, ortak politika ve tarifelerin sıfırlanarak belirlenmesi öngörülen seviyede gümrük birliğiyle nihayete ermektedir. Bu sayede, gümrük birliği teorisi temelinde inşa edilen ortak pazar ve parasal-ekonomik entegrasyon aşamalarına daha üst düzeye ulaşılabilir. Oluşturulan Gümrük Birliği bölgesi içinde yapılan ticaret sayesinde gelirler artarak yeni endüstriler açılır ve yeni yatırım bölgeleri oluşturulur. Bu durum da bölgesel ticaret koşullarını iyileştirerek ekonomik kalkınmayı hızlandırabilir. Bu nedenle gümrük birliklerinin etki alanı ekonomik olarak oldukça geniş alana yayılmıştır (Tümer ve Kazancı, 2022, 335).

Öte yandan Türkiye, insani değerlere dayalı dış politikasıyla elde ettiği basit gücün, yavaş büyüyen küresel ekonomide endüstriyel kalkınma açısından kendisine önemli bir avantaj sağladığı görülmektedir. Afrika'da yeni pazarların ortaya çıkması ve Asya şehirlerinin artan nüfusu Türkiye'de, yeni iş birliği fırsatları yaratmaktadır. Teknoloji yatırımlarının hayata geçirilmesinde özellikle bazı büyük ölçekli sanayilerin, dost ülkelerle birlikte stratejik ortaklık ilişkilerinin kurulmasının mümkün olduğuna inanılmaktadır. Çin'in "Kuşak ve Yol İnisiyatifinin" ortak olan ülkelere sunduğu altyapı ve lojistik fırsatlarının, ülkelerin ekonomik gelişmesi ve kalkınmasına etki edeceği düşünülmektedir (STB, 2019, 12).

Türkiye'nin köklü altyapısı, kritik jeopolitik konumu ve ticari ulaşım araçları nedeniyle "Kuşak ve Yol" boyunca önemli ülkelerden birisi olmuştur. Çin ve Türkiye arasında yapılan ikili anlaşmaların, "Kuşak ve Yol" bakımından Türkiye'nin bir birleşme noktası olması durumu büyük önem arz etmektedir (Çatal, 2019, 104). Bu durum doğrultusunda, Türkiye'nin lojistik ve ekonomik avantajlarını kullanarak çevre coğrafyalarda ve yeni gelişen ülke pazarlarında lider konuma gelebileceği değerlendirilmektedir. Türkiye, "Kuşak-Yol İnisiyatifi" avantajlarını kullanarak Afrika, Avrupa ve ön Asya pazarında teknoloji ve üretimde kendini ön plana çıkarabilecek stratejik çalışmalar yapmaya hazırlanmaktadır (STB, 2019, 12). Türkiye ayrıca, Avrupa'ya gönderilen enerji bakımından da önem arz eden bir konum da olup; Türk Akım ve Mavi Akım Projeleri, İran-Türkiye, TANAP, Bak-Tiflis-Ceyhan,

Avrupa ve Asya arasında önemli adımlar atarak enerji köprüsü olma yolunda adım adım ilerlemiştir (Çatal, 2019, 106). Ayrıca Orta Koridor Projesi bakımından limanlarını ve lojistik altyapısını geliştirmeye başlamıştır. Bununla birlikte 2023 Vizyonu kapsamında demiryolu ağını da genişletmeye devam etmektedir. Şu anki uzunluğu 2.023 kilometre olan demiryolu ağını 3.500 kilometre yüksek hız, 8.500 kilometre hızlı tren ve 1.000 kilometre konvansiyonel demiryolu hattıyla birlikte 13.000 kilometre demiryoluyla 25.000 kilometreye çıkarmayı planlanıyor. 2035 yılında bu ağın 31.000 kilometreye kadar çıkarılması için çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

Çin, sadece “Kuşak ve Yol” üzerinden değeri yüksek mallarının ihracını yapmakla kalmayıp, aynı zamanda telekomünikasyon ve yüksek hızlı demiryolu dâhil olmak üzere mühendislik ve teknoloji standartlarının da ihracını yapmaktadır. Türkiye, yolcu taşımacılığında 2023 yılına kadar %10, demiryolu taşımacılığında ise %15; 2035 yılına kadar ise %20 artırmak için çalışmalar yapmaktadır. Bu bağlamda, şu anda yapılan ticaretin deniz yolundan kara yoluna aktarılabilmesi başlangıç durumu için önemli olacaktır. Şu an için kullanılan denizyolu uluslararası ticaret merkezlerini ön plana çıkarıyor ancak artık eski denge değişmeye başlamaktadır. Bu değişim aşamasında demiryolunun taşımacılıktaki önemini ciddi boyutlarda artmaktadır (Tepav, 2018).

Türkiye’nin son zamanlarda farklı farklı bölgelerde, birçok ülke ile iş birliği içinde başlattığı girişimler, yapılacak olan çalışmalar için gerekli olan altyapı ihtiyacını karşılayabilir. 12 Kasım 2021 tarihinde adını değiştirerek kurulan kuruluş, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Keneşi) olarak yeniden adlandırılmıştır. Bu konsey, Türk dili konuşan ülkeler arasında iş birliğini teşvik etmek amacıyla kurulmuş uluslararası bir organizasyondur, örnek bir model olarak ortaya konulabilir. Türkiye, Türkmenistan, Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Macaristan ve Özbekistan’ın gözlemci asıl üye olduğu bu teşkilat, hemen hemen 200 milyonluk bir bloğa hâkimiyet sürdürmektedir. Bu ülkeler dışında iş birliği yapılabilecek; Malezya, Bangladeş, Endonezya ve Pakistan vb. gibi ülkelerinde 700 milyonluk bir nüfusun varlığını da göz önünde bulundurmak gerekir. Bu tür ülkelerle yapılacak olan iş birlikleri seçili bazı bölgelerde, üretim hacmini çok önemli ölçülerde artırmaya katkı

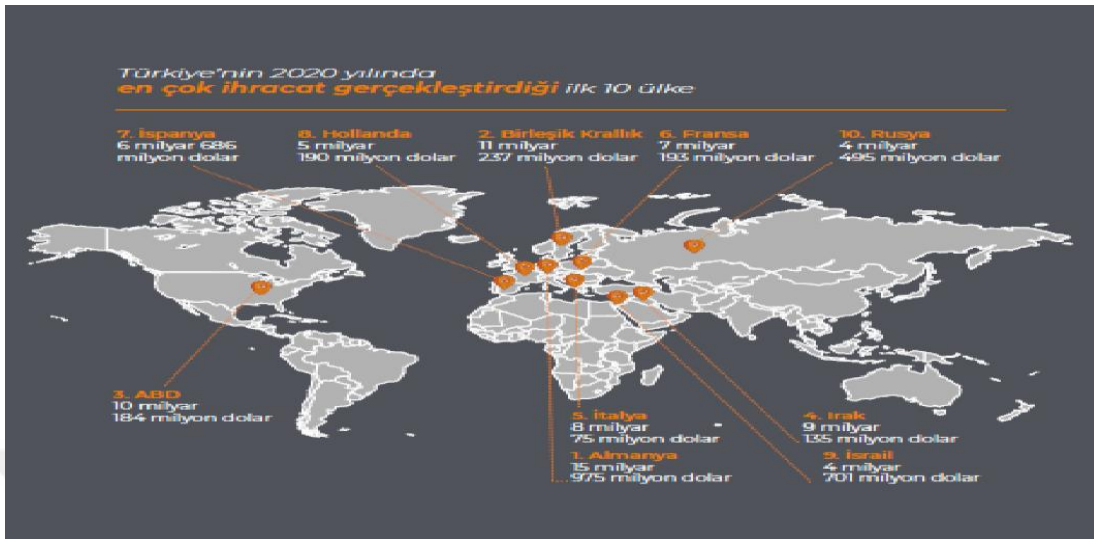
sağlayacaktır. İstenildiği kadar kaliteli veya güzel bir ürün üretilsin, yeterli düzeyde satış yapılamıyorsa yüksek maliyetler her dönemde sorun çıkaracaktır.

Üretim sırasında etkin maliyet üretimi ile tasarım, kalite, Ar-Ge, etkinlikleri bakımından bu ülkelerin birlikte çalışmalar yapması kalkınma ve ekonomik düzeyde refaha ulaşabilmelerini kolaylaştıracaktır. Ülkelerin bir araya gelerek, birlikte analizler yapması, ortak bir tasarım ve Ar-Ge çalışmaları yapması ve ülkelere uygun üretim üsleri yerleştirerek iş olanağı oluşturması gerekmektedir. Üretimi yapılan ürünlerin ilk etapta bu ülkeler arasında, devamında başka pazarlarda tanıtması maliyet açısından pozitif sonuçlar oluşturacaktır. Havacılık, sağlık alanı ve cihazları, savunma sanayi, yapay zekâ ve elektronik vb. gibi alanlar seçilebilir (Alpar, 2022, 72). İlgili ülkelerdeki yurtdışı temsilcileri, Türkiye'nin farklı coğrafyalardaki genişleme ve pazara giriş politikalarında büyük önem arz etmekte olup, Ataşe ve Ticaret Müşavirlerinin miktarı son 3 yıl içerisinde 3 kattan daha fazla artmıştır.

Türkiye'nin 2023 İhracat Stratejisi ve Eylem Planı, mevcut pazar payını artırmayı hedeflemektedir. 2011 yılında dünyanın en büyük 40 ithalatçı ülkesi arasında %0,6 olan Türkiye payını %1,25'e yükseltmeyi amaçlamaktadır. Bu hedef, Türkiye'nin ihracat potansiyelini artırarak rekabet gücünün korumasını sağlamak amacıyla belirlenmiştir. 2011 yılından bu yana 25 milyar doların üzerinde ihracat yapan sektörler bulunmamaktaydı; ancak belirli yedi sektörde ihracat potansiyelinin geliştirilmesi için 2023 yılına kadar çeşitli çalışmalar yapılmaktadır (EB, 2023, 22).

2020 yılı boyunca Türkiye'de, 18,123 firma ilk kez ihracat yaparak dikkat çekmiştir. Bu firmaların toplamda 3,57 milyar dolarlık bir ihracat geliri elde ettiği ve yıllık ihracatın %2,1'ini gerçekleştirdiği gözlemlenmiştir. Pandemi döneminin zorlu şartlarına rağmen, Türkiye 2020 yılında ihracatta altı farklı alanda rekor kırmıştır. En fazla ihracat yapan altı sektör sırasıyla şunlardır: tahıl sektörü 7 milyar 301 milyon dolar, mobilya sektörü 5 milyar 567 milyon dolar, çimento sektörü 3 milyar 760 milyon dolar, sebze ve meyve ürünleri ise 1 milyar dolar ihracat gerçekleştirmiştir. Otomotiv sanayi 25 milyar 549 milyon dolarlık ihracatla en çok ihracat yapan sektör olurken, kimya sanayi 18 milyar 263 milyon dolarlık ihracatla ikinci sırada yer almıştır. Toplamda 23 sektör, 1 milyar doların üzerinde ihracat yaparak büyük bir başarı elde etmiştir. 2020 yılında Türkiye, 226 bölge ve ülkeye ihracat gerçekleştirmiştir (TİM, 2021, 27).

Tablo 5: Türkiye'nin 2020 senesi içerisinde en fazla ihracat gerçekleştirdiği ilk on ülkenin sıralaması

Kaynakça: TİM, İhracat 2021 Raporu, 29.

Türkiye konumu itibarıyla bir yandan Batı'nın ekonomisi gelişmiş ülkelere erişebiliyorken, öte yandan ise eski Sovyet ve Ortadoğu coğrafyasına ulaşabilmektedir. Türkiye'nin coğrafik olarak bu avantajı, dış ticarete pazar çeşitlenmesine ve bulunduğu konumu merkezi durum haline getirmesine olanak sağlamaktadır. Şu anda en çok ticaret yapılan ve Türkiye için en önemli ticaret ortağı olan Avrupa Birliği'nin de hala etkisi altında olduğu küresel ekonomik kriz, Orta Doğu bölgesinde oluşan siyasi problemler ve bunun devamında gerçekleşen, sürekli değişime uğrayan petrol ücretleri dünya ekonomisinde karışıklığa neden olmaktadır. Meydana gelen bu istikrarsız süreç, Türkiye'nin ihracat performansı açısından bakıldığında olumlu yönde etkileyeceği söylenememektedir. Öte yandan, ihracata yönelik yapılan üretimin, hammadde ve ara mal ithalatına oldukça bağlı olduğu incelenmiştir (2023TİSEP, 2012, 8).

Türkiye'nin kömür, doğalgaz, petrol gibi yerli kaynak arama çalışmalarına hız kazandırması gerekmektedir. Ayrıca Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığı göz önüne alındığında, herhangi bir siyasi kriz veya terör faaliyeti nedeniyle Türkiye, enerji arzının kesilmesi riski ile karşı karşıya gelmektedir. Bütün bu durumlara bakıldığında güvenli enerji için çalışmalara daha fazla önem verilmelidir (Balkancı, 2020, 38).

Ekonomi Bakanlığı bünyesinde sözü edilen dışa bağımlılığı minimuma indirmek amacıyla İhracata Dönük Üretim Strateji Eylem Planı yürütülecektir. Yapılacak olan bu planla birlikte Dünya girdi kaynaklarında oluşan belirsizliklerin, girdi kaynaklardaki tedarikin bölge-ülke bazında bağımlılık gibi dengesizliklerin, nitelikli doğal kaynak girdilerinin gelecekte ki durumuna dair endişelerin, emtia piyasalarda oluşan gelişmelerin girdi ücretleri üzerinde oluşturacağı dalgaların ortaya çıkaracağı problemlerin riskini en aza düşürmeye çalışılmalıdır (2023TİSEP, 2012, 8). Bunlarla birlikte Milli Enerji ve Maden Politikası Hedefleri doğrultusunda devamlı ve sürdürülebilir enerjiye ulaşabilmeyi sağlayabilme adına, Türkiye'nin bütün bölgelerine doğalgazı ulaştırabilme, yerli ve milli enerji üretimine yoğunlaşmalıdır. Doğalgaz ve petrol arama çalışmalarını Akdeniz ve Karadeniz'de gerçekleştirme, petrol depolama alanını 10 metre küpe yükseltme, enerji harcamaları yapılırken 8.4 milyar dolar tasarruf yapabilme, nükleer enerji santrallerinin elektrik üretiminde payını 2023 yılına kadar %10 oranında arttırmak, enerji kaynaklarının yenilenebilir olanların payını elektrik üretimi yapılırken minimum %30'a çıkarmalıdır. İthalatı azaltabilmek için madenlerin zenginleştirilerek kullanımını sağlamalıdır. Madencilik sektörünün gelişebilmesi amacıyla özel ve kamunun iş birliğinin desteklenmesi, enerji borsasını canlandıracak enerji ticaretinde Türkiye'yi merkez ülke konumuna getirebilme, LNG ve FSRU altyapısını, doğalgaz depolama tesislerinin ve petrol boru hatlarının yenilenmesine fırsat tanıma gerekmektedir (Balkancı, 2020, 39-40). Ayrıca Fatih sondaj gemisiyle Karadenizdeki Sakarya Gaz Sahası'nda toplam 540 milyar metreküp doğalgazı bulan Türkiye, büyük hidrokarbon keşfinin ardından denizlerdeki varlığını devam ettirerek keşiflerin miktarını ve değerini arttıracak yeni keşif çalışmalarıyla denizlerdeki enerji filosuna yeni müjdeler eklemesiyle her alanda tam bağımsızlık çalışmalarını aralıksız sürdürmesi gerekmektedir (Temizer, 2021), Karadeniz içerisinde mevcut olan düzenin korunması gereklidir. Daha iyi bir rejim uygulanmaya başlanana kadar ki süreçte Montrö rejiminin geçerliliğini sürdürmesi gerekmektedir. Ülkenin Karadeniz'in kuzey bölgesini oluşturan Mavi Vatan'ında, ekonomik ve bilimsel çalışmalarını hızlandırarak 1986'da ilan edilen Münhasır Ekonomik Bölge (MEB)'den maksimum fayda sağlaması gerekmektedir. Bu strateji, deniz kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi ve ekonomik potansiyelinin artırılması için kritik öneme sahiptir. MEB'in ilan edilmesi, ülkenin deniz alanlarında egemenlik haklarını güçlendirmiş ve bu bölgelerdeki ekonomik faaliyetleri düzenlemeyi mümkün kılmıştır. Bu çerçevede, Mavi Vatan'ın kuzey bölgesindeki ekonomik ve bilimsel

faaliyetlerin desteklenmesi, ulusal kalkınma stratejilerinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Türkiye'nin; Karadeniz'den faydalanabileceği petrol, balıkçılık ve doğalgaz gelirlerini artırarak hem dışarıya olan bağılılığı azaltmalı hem de ekonomisine can vermelidir. Mavi Vatan doktrini, Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'ne alınmalı ve bu doktrin ulusal anlamda bir politika haline getirilmelidir. Dışişleri Bakanlığı'nda Mavi Vatan doktriniyle ilgilenebilecek ihtisas dairesi kurulmalıdır. Türkiye bir an önce Svalbard Anlaşması'na taraf olarak Arktik Okyanusu'nu da Mavi Vatan ile birleştirmelidir. Kuzey Kutbu bölgesinde bilimsel araştırmalar yapmakta olan Türkiye, özel bir konumda olan Arktik Okyanusu'ndan da faydalanmalıdır (Murat, 2022, 112-113).

Küresel enerji piyasalarında her geçen gün artan ithal enerji maliyetinin düşürülmesi, öte yandan da çevre ve enerji problemlerinin sürdürülebilirliği durumundan yeterli olmayan düzeylerde faydalanılmaya çalışılan rüzgâr, güneş, dalga, jeotermal, hidrojen, biokütle, hidrolik vb. gibi yenilenebilen enerji kaynaklarının tüketiminin artması gerekmektedir. Bugün itibarıyla Türkiye içerisinde mevcut olan hidrolik kaynaklı 129.9 KWh/yıl ekonomik enerji potansiyelinin yüzde 65'i rüzgârda, 10 bin MW ekonomik potansiyelinin yüzde 99,9'u jeotermal kaynak, potansiyelin yüzde 95'i aktif olarak kullanılmamakta, dalga ve hidrojen enerjisi konuları bakımından ise, çeşitli şekillerde çalışmalar yürütülmektedir. Türkiye'de enerji üretimi için, bu alanda gelişen teknolojik ilerlemelerden haberdar olmak, yeni çıkan enerji üretim şekillerinden faydalanmak, enerji fazlalığını azaltmak ve en iyi verimi alabilecek teknoloji oluşturabilmek için katkı da bulunacak Ar-Ge çalışmalarına ağırlık vermeye devam etmek gerekmektedir (Bayraç, 2009, 137-138). Çünkü dünyada nüfus artışına bağlı olarak enerji talebi de artmakta ve bu da sürdürülebilir ekonomik büyümenin önündeki en önemli güçlüklerden birisi haline gelmektedir. Artan enerji talebi, yükselen enerji fiyatları ve küresel ısınmaya karşı gerekli önlemleri güçlendirme ihtiyacı ışığında, yenilenebilir enerji kaynakları hızla küresel ölçekte bir çözüm olarak ortaya çıkmaktadır (Koç, 2021, 521).

Gerekli yapısal gelişimleri gerçekleştirebilmesi durumunda Türkiye, 2023 yılı için güçlü bir ülke haline gelme ve dünyanın en önemli ekonomileri içerisinde yer alabilme amacına adım adım yaklaşmış olacaktır (2023TİSEP, 2012, 8). Türkiye'nin

bir anda yükselişe geçmesi ve gelecek dünyadaki elde edebileceği konumun güçlülüğü tartışmalara neden olacaktır. ABD kongresi üyeleri için hazırlanmış olan ‘Yükselen Ekonomik Güçler ve ABD Ticaret Politikası’ raporu içerisinde yükselişte olan merkezlerin varlıklarına dikkat çekmektedir.

Dünya eski dönemlerdeki gibi Soğuk Savaş’ın dengeleri doğrultusunda şekil almamaktadır. Uluslararası olan sistemler artık hızlı bir şekilde çok kutupluluğa doğru yöneliyor. Tek başına bir medeniyet söylemleri eskisi gibi geçerliliğini sürdürememektedir. Örnek verecek olursak Çin, teknolojik ve ekonomik gelişme hızı ve askeri yeteneklerinden dolayı önümüzdeki birçok döneme damgasını vurabilecek önemli dünya güçleri arasında olacaktır. Hindistan’da bilgi teknolojisi, ekonomisi, askeri gelişme hızı ve askeri gelişim teknolojisi ile Çin’den sonra gelen önemli güçler arasındadır. Doğu ve Güneydoğu Asya Bölgelerinde bulunan ve ‘Asya Kaplanları’ olarak bilinen Malezya, Tayland, Endonezya ve Singapur vb. gibi ülkelerde ise hem ABD ile hem de Çin ile derin ekonomik anlamda ilişkiler içerisinde bulunmaktadır (Nebati, 2014, 190-194).

4.2. Küresel Düzlemde Büyük ve İddia Sahibi Bir Güç ve Aktör: Türkiye

4.2.1. Krizlerde Sergilenen Küresel Liderlik

4.2.1.1. İyilik sınırları aşıyor: Türkiye’nin küresel diplomasisinde yeni bir paradigma

Avrupa, 2. Dünya Harbinden harabe halinde, büyük, alt yapı, maddi ve beşerî kayıplarla çıktı. Paris hariç şehirler ağır bombardımanlar altında yıkılmış, milyonlarca insan cephelerde çatışmalarda, yıkılan binalar altında kalarak hayatını kaybetmiştir. Özellikle, Roma’da imzalanan “Ortak Pazar Anlaşması”nı takiben batı Avrupa ülkeleri süratle toparlanmaya, ekonomilerini canlandırmaya, harpte kaybettikleri sanayilerini yeniden kurmaya başlamışlardır. Bu büyük hamle için kendi ülkelerindeki insan gücü kaynakları, ihtiyacı karşılayamadığı için yakın ülkelere ve genç insan

gücüne sahip Türkiye’den işçi talep etmişlerdir. Türkiye ile bu ülkeler özellikle de Batı Almanya arasında “İşgücü” ve “Sosyal Güvenlik Anlaşmaları” imzalanmıştır. 1960’lı yılların başlangıcından itibaren batı AB ülkelerine göç eden Türk işçi ve ailelerinin sayısı artık milyonlu rakamlarla ifade edilmektedir. Sadece Batı AB ülkelerinde yerleşik yaşayan Türklerin sayısı 4 milyonu aşmaktadır (Yalçıntaş, 2014, 232). Ayrıca günümüzde gelişmiş ülkelerde demografik yapı özellikle Avrupa ve Japonya’da yaşlanan ve doğurmayan nüfusun önümüzdeki dönemde gittikçe artması, bu ülke ekonomilerinin önünde ciddi risk yaratmaktadır. Gelişmiş ülkelerde 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfusa oranı şu an %15 civarındayken, Türkiye’de ise aynı oran %5 seviyesindedir. Gelişmiş ülkelerin geçmişte yaşadığı trendlere bakıldığında ise Türkiye’nin günümüzün zengin ülkelerin 20.yüzyılın ilk yarısında yaşadığı, demografik geçiş adı verilen altın bir çağın meyvelerini yemeye hazırlandığı görülmektedir. Geçtiğimiz elli yıl boyunca gelişmiş ülkelerin lehine işleyen, çalışan nüfusun büyüme süreci, 21. yüzyıldan itibaren tersine dönecek ve Türkiye gelişmiş unsurların karşısında avantajlı duruma geçecektir (Mumcu ve Çağlar, 2006, 2-3).

Türkiye’nin yurtdışında olan 5 milyondan fazla insanı için bir diaspora stratejisini oluşturması gerekmektedir. Think tank müesseseleri aracılığı ile yapılacak araştırmalar, doğru ve uzun vadeli etkili stratejiler yapılmasını sağlayacaktır. Önemli olan dünyadaki diaspora süreçlerini iyi analiz ederek, en iyi sonuçlar çıkarmak ona göre hareket etmek Türkiye’nin geleceği için neler yapılacağını araştırmak ona göre vizyon oluşturmak gerekmektedir (Türkyılmaz, 2014, 163).

Dünyanın herhangi bir bölgesinde meydana gelen çatışmalar, savaşlar, adaletsizlikler, eşitsizlikler, terörizm, salgın, iklim değişikliği, göç ve ırkçılık gibi sorunlar tüm insanlığı derinden etkileyen ve hiçbir ülkenin tek başına üstesinden gelemeyeceği büyük krizlere neden olmaktadır. Bu minvalde meydana gelen insani sorunlarda, devletlerin resmi kanallarının yanı sıra diğer aktörlerin de sorunlara ilişkin çözüm üretici roller üstlenmesi sık karşılaşılan bir durum haline gelmiştir. Türkiye’de ise insani diplomasi devletler, devlet dışı aktörler ve sivil toplum alanında çalışan politika yapıcıları ve uygulayıcıları, kamuoyunu harekete geçirmeyi hedefleyen, devletlerarası geleneksel diplomasi araçlarının dışında, insan hakları, hukuk ve insani yardım etik kuralları çerçevesinde bireyler ve örgütlerin özgür inisiyatifleri ile yürütülen barışçıl sorun çözme diplomasisi ya da sorunların oluşmaması için önleyici

diplomasi uygulama stratejisi olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Türk dış politikasında insani diplomasi, insanlık onurunu önceleyen ve onu referans noktası olarak görmektedir. Aynı zamanda kendi vatandaşları ile Türkiye'nin ortak tarihi ve kültürüne sahip ülkeler arasında ayrım gözetmeksizin tüm araçlarını ve kabiliyetini kullanmayı da amaçlamaktadır (Gündoğdu, 2022, 351-352).

Barışın sağlanması konusunda arabuluculuk, Afganistan'dan, Balkanlar'a, Afrika'dan Kafkaslara bölgesel ve küresel krizlerde çözüm, barış ve istikrara hizmet eden yaklaşımıyla aktif roller üstlenen Türkiye, Rusya ve Ukrayna arasında barışın tesisi içinde diplomasi kulvarında yoğun bir gayret göstermektedir (TRT, 2022). Ancak arabuluculuk uzun ve zorlu bir süreçtir. Arabuluculuğun, iyi hazırlanmış ve kapsamlı bir çerçevede azami özen ve sabır içinde çalışması gerekmektedir (Davutoğlu, 2021).

Türkiye görüldüğü üzere farklı coğrafyalarda barış ve istikrarı öncelemektedir. Bunun için karşılıklı güven, iş birliği ve birlikte bütünleşme ilkeleri ile hareket etmektedir (Duran, 2023). Bu yüzden, Türkiye'nin insani yardımları da içeren uluslararası kalkınma işbirliği faaliyetlerinin, Türkiye'nin istikrarı ve ihtiyaçları ile uluslararası kalkınma işbirliği faaliyetlerinin, uluslararası hukuk ve uluslararası insancıl hukuktan kaynaklanan mevcut yükümlülüklerin dikkate alınarak, kapsayıcı ve stratejik bir yaklaşımla, daha etkin ve koordinasyon yürüterek Türkiye ve diğer ülkelerin kalkınması ve Bölge ülkeler başta olmak üzere yakın işbirliği içinde olduğumuz ülkelerin kalkınmasında sistematik ve düzenli eğitim programlarının uygulanması sağlanacaktır, ayrıca Türkiye'nin, İslam ülkeleriyle siyaset, ekonomi, ticaret, kültür alanlarındaki ilişkilerine katkı sağlayacak akademik çalışmalar, üniversiteler bünyesinde katkı sağlayacak, akademik çalışmalar teşvik edilecektir. Akademik faaliyetler desteklenip düşünce kuruluşlarıyla faaliyetler geliştirilecektir. Ayrıca Türk dünyası ile siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal ve bilimsel iş birliği arttırılacaktır. Türk Konseyi ve Türksoy gibi hükümetler arası iş birliği geliştirilecektir. Türkiye'nin Asya-Pasifik, Afrika, Güney Asya, Latin Amerika ve Karayip ülkeleriyle yürütmekte olduğu siyasi, ekonomik, bilimsel iş birliği derinleşecektir.

Bu bağlamda, Türkiye-Afrika iş birliğinde (SBB, 2019, 84-188) ise Kıta'nın barış ve istikrarı ile ekonomik ve sosyal kalkınmasına ayrıca ikili ilişkilerin eşit

ortaklık ve karşılıklı yarar temelinde geliştirmeyi azami katkı sunmayı temel amaç edinmiştir. Karşılıklı üst düzey ziyaretlerle ilişkiler geliştirilmiş bu bağlamda Angola, Cezayir, Cibuti, Çad, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Etiyopya, Fas, Fildişi Sahili, Gabon, Gambiya, Madagaskar, Mozambik, Tanzanya, Senegal, Somali, Sudan Uganda Zambiya gibi Afrika ülkeleri ziyaret edilmiştir. Kıtayla ilişkilerinin güçlendirilmesi adına 2022’de sadece 12 Büyükelçilik bulunan Afrika’da Büyükelçiliğin sayısı yine bu yıl içinde 44’e yükselmiştir. Öte yandan Afrika ülkeleri de Türkiye’nin ilgisine kayıtsız kalmayarak Türkiye’de elçilik sayısını 38’e yükseltmişlerdir. Benzer bir şekilde Türkiye, Afrika ülkelerinin kapsayıcı büyümesine ve sürdürülebilir kalkınmasına dayanan ortaklıklarını geliştirmek için rehber çerçeveler niteliğindeki ‘Gündem 2063’ ve ‘BM 2063 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’ne önem vermektedir (DB, Türkiye Afrika İlişkileri, 2024).

Türkiye'nin benimsediği strateji ve artan iş birliği anlayışı, Afrika'nın zengin doğal kaynaklarının etkin bir şekilde yönetilmesiyle uyumlu bir ekonomik kalkınma sürecini başlatma ve sürdürme potansiyeline sahip olduğu düşünülmektedir. Türkiye Cumhurbaşkanı'nın "Dünya 5'ten büyüktür" ifadesi, Afrika'nın 54 ülkeden oluşan kıtasının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde hak ettiği temsil gücünü elde ederek, kıtadaki içsel çatışmaların ve savaşların sona erdirilmesine yönelik etkili bir katkıda bulunabileceği anlamını taşımaktadır (Doğan, 2021). Toprakları üzerinde birçok devlete ev sahipliği yapan Yemen son yıllarda iç karışıklıklar ve siyasi mücadelelerle anılmaktadır. Yemen'deki askeri operasyonlar ve yaşanan çatışmalar sonucu başta Aden, San'a, Hudeyde şehirlerinde oluşan insani kriz ve güvensizlik ortamı nedeniyle Yemen halkı başta Cibuti, Etiyopya, Somali ve Sudan olmak üzere çeşitli ülkelere sığınmak durumunda kalmıştır. 1,2 milyonu ülke içinde yerinden edilmiş durumda olan Yemen'de kalan halkın %80'i insani yardıma ihtiyaç duymaktadır. Raporlar, yaşanan durumu gözler önüne sermekte ayrıca yayınlanan raporlara göre Yemen'deki durumun giderek kötüleşmesi beklenmektedir. Yemen tarihi ile kültürel birçok ortak noktası olan Türkiye, krize seyirci kalmamıştır. AFAD, Cibuti üzerinden Yemen'e insani yardım operasyonu gerçekleştirmiştir (AFAD, 2015, 55). Yine Sahra Altı Afrika bölgesinde yer alan Somali, Sudan, Kenya, Çad, Nijer gibi ülkelerdeki krizlere yönelik girişimler ve kırılan devlet otoritesinin yeniden inşası aynı çerçevede değerlendirilebilir. Barışın inşasını sağlamaktan kastedilen, sadece savaşların ve çatışmaların sonlandırılması değil temel insani değerlere saygılı, güvenli,

huzurlu bir uluslararası ortamın oluşması, çatışmaların ve krizlerin oluşmasına neden olan unsurların ortadan kaldırılması şeklindedir (Gündoğdu, 2022, 352).

İnsani yardım konusunda Türkiye’yi öne çıkaran diğer gelişmelerden biride 2016 yılında BM bünyesinde Türkiye’de gerçekleştirilen ve ilk olan Dünya İnsani Zirvesi (DİZ) olmuştur (Kızılay, 2021, 194-199). 180 üye ülkenin hazır bulunduğu Zirve’ye katılımların 55’i devlet ve hükümet lideri düzeyinde ayrıca 60’ı aşkın Bakan, 40’tan fazla uluslararası örgüt de Genel Sekreter/Başkan seviyesinde katılımı sağlanmıştır. Ayrıca DİZ, bir kerede en fazla ülkenin katılım sağladığı, BM merkezi New York dışında düzenlenen en büyük BM zirvesi unvanını almıştır (İB, 2022, 67).

İnsani yardımların daha etkili ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesini ve konuyla ilgili aktörlerin (devlet, uluslararası kuruluşlar ve STK’lar) bir araya getirilmesini amaçlayan zirveye Türkiye’nin ev sahipliği yapması, Türkiye adına önemli bir kazanım olmuştur. Dünyada ekonomik gücüne oranla en çok insani yardım yapan ülke olarak Türkiye’yi, bu konuda öne çıkaran bir unsur da insani yardımların yanı sıra Başkent, tarafından ekonomik kalkınmayı hedefleyen kalkınma yardımlarının da yapılmasıdır. Türkiye’nin, İnsani faaliyetlerini küresel düzeyde ön plana çıkartan ve yoğun bir şekilde sürdürmesine neden olan son gelişme, dünyayı etkisi altına alan koronavirüs (Covid-19) salgınıdır. Salgın birçok ülkede sağlık, eğitim ve ekonomi gibi alanlarda sıkıntılara neden olmuş, yoksulluk ve sıkıntı çeken ülkeler ise salgından daha olumsuz şekilde etkilenmişlerdir (Kızılay, 2021, 194-199).

ABD’nin yaptırımları nedeniyle zor günler geçiren İran’da önü alınmayan salgın karşısında da Türkiye’nin destek ve yardımları ile öne çıktığı görülmektedir. (Ahaber, 2020). Türkiye’nin yardımları, Somali’den Arakan, Filistin, İtalya ve İspanya’ya kadar uzanmaktadır (Duran, 2020). Ancak baktığımızda yardımlar, bazı ülkeler tarafından dış politika noktasında araçsallaşmaya doğru giden bir görünüm çizmiştir. Dış yardımlar konusunda the Guardian gazetesinde yayımlanan bir haberde şu ifadelerle yer verilmiştir: “Yıllar geçtikçe dış yardım ABD dış politikasının vazgeçilmez bir aracı oldu. ABD liderleri ve politika yapıcıları, dış yardımı giderek artan bir şekilde ulusal güvenlik politikasıyla ilişkilendiren ABD dış politikasının temel aracı olarak, Pakistan’a bazı davranışlar için bir ödül olarak veya davranışları değiştirmeye teşvik olarak dış yardım sağlamaktadır.” Yukarıda ifade edildiği gibi Batı eksenli uluslararası ilişkiler yazınında dış yardımlar havuç ve sopa metaforunda

olduğu gibi kullanılmaktadır. Yardımın sonlandırılması, bir sopa olarak, yardıma muhtaç ülkelerin iç ve dış politikalarına müdahale aracı olarak kullanılmaktadır (İB, 2022, 47-48).

Covid-19 salgını sırasında, çok yapıli devletlerin ortak bir tutum ve liderlik sergileyememesi, Avrupa Birliği (AB) örneğinde olduğu gibi, ulus-devlet anlayışının özellikle kıta Avrupa'sında daha fazla seslendirilmesine neden olmuştur. Bu durumun bir örneği, Covid-19'un yayıldığı dönemde Bulgaristan Başkan Yardımcısı ve Savunma Bakanı Krasimir Karakaçanov'un bir röportajında verdiği açıklamalarda görülebilir. Karakaçanov, "Büyük devletlerin bu aşamada sınırlarını kapattığını. Avrupa dayanışması fikri nereye gitti?" sorusunu da ekleyerek, Avrupa bürokrasisinin değil, ulus-devletin kendisinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Salgın esnasında AB üyesi ülkeler, birlik içinde hareket etmek yerine, kendi vatandaşlarını korumaya yönelik bireysel çözümler üretmeyi seçmişlerdir. Bu durum, yaşanan krizi gözler önüne sermektedir (Arslan ve Karagöl, 2020, 18-19).

Covid-19 salgınının Avrupa'ya yayılması, kıta içindeki dengelerin bozulmasına neden olmuştur. Avrupa Birliği ülkeleri, virüse karşı gerekli dayanışmayı sergilemekte geç kalmışlardır. Bu durumdan en çok etkilenen ülkelere biri, salgının merkez üssü haline gelen İtalya olmuştur. İtalya'yı, zor günler yaşayan İspanya takip etmiştir. İmkânsızlıklar ve tıbbi malzemelerin yetersizliği ile mücadele eden bu iki Avrupa ülkesine, koronavirüsle mücadelede yardım elini uzatan Türkiye olmuştur. Türkiye, aynı zamanda Balkanlar'dan gelen yardım taleplerine de kayıtsız kalmamış; Kuzey Makedonya, Karadağ, Sırbistan, Bosna-Hersek ve Kosova'ya yardım göndermiştir (TRT, 2020).

Diğer taraftan Türkiye; TİKA, AFAD, Kızılay ve Türkiye Diyanet Vakfı marifetiyle dünyanın dört bir yanında, bilhassa mazlum coğrafyalarda, fakir ve gelişmekte olan ülkelere yürütölen dış yardım faaliyetleri neticelerinde, alt yapı projelerinin gerçekleştirilmesinden çocukların aşılmasına, bulaşıcı hastalıklarla mücadelede ekonomik reformların gerçekleştirilmesine, sivil toplumun desteklenmesinden doğal afetlerde zarar gören bölgedeki insanlara gıda, barınma ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasına kadar iyileştirmelerin yapılabilmesinin mümkün olabildiğini göstermiştir (İB, 2022, 33).

Covid-19 salgını sırasında, ülkelerin yanı sıra uluslararası kuruluşlar da Türkiye'den tıbbi malzeme yardım talebinde bulunmuşlardır. Bu kuruluşlardan 20'si özellikle Türkiye'ye başvurmuş olup, bunların 12'sinin (OCHA, NATO, IGAD, DSÖ, AGİT, IFRC, UNRWA, Afrika Birliği-Afrika CDC) talepleri kısmen veya tamamen karşılanmıştır. Türkiye'nin farklı kurumlarının iş birliği ve eşgüdümüyle yürütülen uluslararası tıbbi yardımlar, devam etmektedir.

Ayrıca, insani olduğu kadar stratejik öneme de sahip olan Covid-19 aşısı geliştirme çalışmalarında Türkiye, TURKOVAC aşısını geliştirerek ulusal düzeyde acil kullanım onayı almış ve bu aşığı tüm insanlığın hizmetine sunmayı taahhüt etmiştir. Bu çabalar, Türkiye'yi aşı geliştirme alanında ön sıralara yerleştirmiş ve salgın sürecinde uluslararası dayanışmaya yaptığı katkılarla güvenilir bir ortak olduğunu kanıtlamıştır (DB, 2022).

Türkiye'nin küresel yardımları her geçen gün daha da artmış ve Türkiye 2016 yılından bu yana yardım konusunda büyük bir özveri göstererek, insani yardımda bulunan ülkeler arasında en cömert ülkesi olarak birinci sırada yer almaya başarmıştır. (Kızılay, 2021, 197). Türkiye'nin bu konumu, uluslararası arenada da lider ülke olma yolunda olumlu imajını güçlendirmiştir. Zira olumlu imaja sahip devletlerin izlediği dış politikaların meşruiyeti, devleti güçlü kılmakla beraber bahse konu dış politika hamleleri, uluslararası toplumun desteğini elde etmeyi sağlamaktadır (İB, 2022, 29).

İnsani yardım konusunda Türkiye'nin kaydettiği ilerlemelerin yanı sıra, gelecekte karşılaşılabileceği bazı tehditler ve tehlikeler de mevcuttur. Bu bağlamda, Türkiye'nin insani yardım çabalarına ilişkin bir SWOT analizi (güçlü ve zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler) yapılması yararlı olacaktır. Sivil toplum kuruluşları (STK) arasındaki koordinasyon eksikliği, insani yardımın belirli bölgelerde yoğunlaşması ve belirli merkezlerde sınırlı kalması gibi zayıf yönler, Türkiye'nin insani yardım faaliyetlerinde karşılaşılabileceği başlıca tehditlerdendir. Eşgüdüm eksikliği nedeniyle, yardımlar belirli merkezlerde sınırlı kalmakta ve bu durum, yardıma muhtaç olan periferi bölgelerinin mahrum kalmasına sebep olmaktadır.

Bu tür risklerle başa çıkmak, yardımların sürekliliğini sağlamak ve Türkiye'nin insani diplomasideki konumunu daha da iyileştirmek için, dünya genelinde öne çıkan gelişmelerin ve iyi uygulama örneklerinin tespit edilmesi

önemlidir. Ayrıca, insani yardım çalışmalarının akademisyenler tarafından müzakere edilmesi ve ortak stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir. Türkiye'nin insani yardım alanındaki akademik ve entelektüel kapasitesini artıracak çalışmalara daha fazla kaynak ayrılması da büyük önem taşımaktadır (Argun, 2021, 8-12).

Bilimin, araştırmanın ve eleştirel aklın yuvası olan üniversiteler, insani ve kalkınma yardımları konusunda da yol gösterici bir rol üstlenmektedir. Üniversiteler, ufuk açıcı yaklaşımlarıyla yapılan faaliyetlerin ekonomik, sosyolojik, politik ve psikolojik sonuçlarını sahada test ederek denetleyici bir görev üstlenebilirler. Sahada aktif olarak görev yapan uygulayıcılar, insani krizin tam ortasında bir insanın yarasını sarmanın verdiği heyecanı yaşarken, Asya'dan Güney Amerika'ya, Orta Doğu'dan Afrika'ya kadar dezavantajlı grupların yaşamlarını iyileştirme amacıyla projeler gerçekleştirmektedirler. Gürcistan'dan Moğolistan'a, Somali'den Arnavutluk'a kadar altyapı çalışmaları yapılmakta, seralar kurulmakta ve sosyal girişim projeleri desteklenmektedir. Kırgızistan'dan Filistin'e, Somali'ye kadar yeni hastaneler inşa edilmekte ve tıbbi malzemelerle destek sağlanmaktadır. Ayrıca, yıllardır savaş içerisinde yaşayan Afganistan gibi ülkelerde meslek edindirme kursları ve projeleri kurgulanmakta ve uygulanmaktadır. Bosna Hersek'ten Pakistan'a kadar tarım ve hayvancılık destek projeleri ile dezavantajlı gruplara temel destekler verilmektedir. Kurban vesilesiyle dünyanın dört bir yanına dağılan sivil toplum kuruluşları, birçok alanda fedakârlıklar yaparken, yapılan işlerin akademik ve bilimsel değerlendirmelerini yapacak fırsat ve imkânı bulamayabilirler.

Yapılan tüm faaliyetlerin ekonomik, sosyolojik, psikolojik, politik, çevresel ve biyolojik sonuçlarıyla birlikte ele alınarak akademi dünyasına eleştirel bir bakış açısıyla sunulması, bahsi geçen tüm insani yardım faaliyetleri kadar etkili, anlamlı ve gereklidir (Yorulmaz, 2021, 19-20).

4.2.1.2 Küresel boyuta ulaşan mültecilik; Suriye uyruklu sığınmacılar, sorunlar ve belirsizlikler

Türkiye'nin, küresel bağlamda yaşanan krizlerin değişen şartlarına karşı yeni bir göç politikası oluşturması ve bu politikanın 'sürdürülebilir' olması gerekliliğini tartışacağımız bu başlıkta, çıkış noktamız Suriyeli sığınmacılar olacaktır. Daha önce

de göç ve sığınmacı krizleri yaşayan Türkiye, bu alanda dünyanın en büyük deneyimlerine sahiptir.

Türkiye, sahip olduğu deneyimleri sürdürülebilir bir göç politikası oluşturmakta ilerletirse, dünyada benzer olayların yaşanması durumunda krizlerin çözülmesi açısından örnek bir ülke konumuna gelebilecektir. Bu bağlamda, yeni ve sürdürülebilir bir göç politikasının genel çerçevesini, Suriyeli sığınmacılar sorununun çözülmesi kapsamında ele alarak, önerilerimizin pratikte uygulanabilir ve sınanabilir olmasını sağlamayı hedeflemekteyiz (Akkoyunlu ve Ertan, 2017, 15). Ayrıca, Türkiye'nin küresel krizler karşısındaki güçlü duruşunu ve bu konudaki mücadelesini de gözler önüne sermek amaçlanmaktadır.

4.2.1.3. Sürdürülebilir göç politikasına doğru

Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar konusundaki mevcut durum, 3,2 milyonu aşkın insanın varlığıyla uyum sorunları başta olmak üzere ekonomik, siyasi, toplumsal ve diğer alanlarda çeşitli olumsuzluklara neden olmuştur. Bu sorunların çözümü için öncelikle temel sorunların belirlenmesi gereklidir (Akkoyunu ve Ertan, 2017, 20).

Dünya genelinde mültecilerin durumu da benzerdir. Suriyelilerin zorunlu göçe maruz kaldığı insanlık trajedisi, uluslararası sistem açısından bir sorun olarak değerlendirilmelidir. Kitlemel göç ve insani trajedi hem bölgesel hem de uluslararası güvenlik ve istikrar için ciddi tehditler oluşturmaktadır. Bu nedenle Suriyeli mülteci krizinin çözümü, sadece komşu ülkelerin sorumluluğu olarak değil, uluslararası toplumun geniş katılımı ve desteğiyle ele alınmalıdır.

Uluslararası sistem üyeleri, krizin çözümünde etkin rol almalı ve komşu ülkelere yönelik desteklerini artırmalıdır. Ayrıca uluslararası kamuoyunun mültecilerin durumuna olan ilgisinin canlı tutulması ve desteklerin sürekliliğinin sağlanması büyük önem taşımaktadır (Orhan, 2014).

Türkiye, küresel barış ve güvenliğin sembolü olarak bilinir. Yurtta sulh, dünyada sulh ve güvenlik vizyonu, her zaman sorunların barışçıl yollarla çözülmesine olan güçlü bağlılığıyla öne çıkar. Çünkü gerilimlerin sürmesi durumunda, sorunların çözümüne engel olabilecek taraflar her zaman mevcuttur. Bu durumda, çatışmayı artırıcı retorikten ziyade, soğukkanlılıkla ve dürüstlikle hareket eden, derin bilgiye

sahip, doğru bilgilerle donanmış yönetim kadrolarına olan ihtiyaç açıktır (Şengöz, 2020, 67).

Sosyal inşacı yaklaşıma göre, rol teorisi karar vericilerin dış politikalarını şekillendirirken algıladıkları ve benimsedikleri rollerin önemli bir etken olduğunu öne sürmektedir. Bu roller, devletlerin dış politikalarına bir kimlik kazandırır ve devletlerin bu roller doğrultusunda hareket etme eğiliminde olmalarını sağlar. Bu durum, daha tutarlı ve öngörülebilir bir dış politika izlenmesine olanak tanır, çünkü devletlerin gelecekteki adımları belirli rolleri çerçevesinde değerlendirilebilir.

Örneğin, Holsti'nin ulusal rol modelleri çerçevesinde Türkiye'nin özgürlük destekçisi, arabulucu ve örnek ülke rollerini benimsemesi, Orta Doğu gibi çok kutuplu bir uluslararası sistemde rekabetin yoğun olduğu bir bölgede stratejik avantajlar sağlayabilir. Türkiye'nin bu rolleri benimsemesi, uluslararası ilişkilerdeki etkisini artırabilir ve bölgesel barış, güvenlik ve istikrara katkıda bulunabilir.

Bu bağlamda, Türkiye'nin ulusal rolünü belirlemesi ve bu doğrultuda politika oluşturması, uluslararası sistemdeki dinamiklere uygun şekilde hareket etmesine ve stratejik hedeflerine ulaşmasına yardımcı olabilir

Türkiye'nin, İnsani güvenlik konusunu dış politikada bir görev ve sorumluluk olarak görmesi için tarihsel mirası, medeniyet tasavvuru ve coğrafi konumu gibi kaynakları mevcuttur. Türk Dış Politikası'nda insani güvenlik anlayışının bir misyon haline gelmesi hususunda; medeniyet tasavvuru içerisinde yer alan “yaratılanı severiz yaratandan ötürü”, ne olursan ol gene gel, “insanı yaşat ki devlet yaşasın” anlayışları ve Türk Dış Politikasının kurucu paradigması olan “yurtta barış dünyada barış” perspektifi tarihi referanslar oluşturabilir. Ayrıca özellikle Orta Doğu'da yaşanan insani krizler başta olmak üzere Kuzey Afrika ve Orta Asya'da yaşanan krizlerden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmesi böyle bir misyonun gerekçelerinden biridir. Bu bölgelerde yaşanan krizlerin çoğunda insanların ilk göç ettikleri ülke Türkiye'dir (Tekin, 2021, 20).

Türkiye, o yüzden emin ve huzur dolu bir gelecek muhakkak ki vesayet altındaki kalabalıkların prangalarından kurtularak, özgürlüğü hâkim kılarak, ülke içinde ve komşu ülkelerle ve dahi tüm dünya ile mutlak bir barış gerçekleştirme

ülküsüyle yürek ve cesaretlerini bir araya getirmesi ile mümkün olabilir. Ancak böyle bir millet tasa ve kıvançta ortak olabilir. Ancak böyle bir milletin yönetim kademeleri tarafgirliğin yırtıcı pençesinden sıyrılabilir (Şengöz, 2020, 67).

4.3. Dünya Zirvesinde Süper Güç Olarak Görülen Bir Ülke; Türkiye

Barış seçeneği herkes için en ideal yoldur. Tam da bu nokta da Türkiye'nin insan merkezli dış politika yaklaşımının insanlık adına ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Suriyeli mültecilere ev sahipliği yapan Türkiye, ayrıca Suriye toprakları içinde de garantörlüğünü üstlendiği bölgede yaşayan 5 milyon Suriyelinin güvenliğini sağlamaktadır. Benzer bir misyonu Libya'da da yürütmektedir. Dış güçlerin desteğine sahip isyancı silahlı milislerin meşru Libya hükümetini devirme girişimi, Türkiye'nin müdahalesiyle önlenmiş ve bölgenin istikrara kavuşmasına katkı sağlanarak ülkede büyük bir insani dramın oluşmasının önüne geçilmiştir. Türkiye'nin bu insan merkezli dış politikasındaki yükselişi, Ortadoğu, Balkanlar, Doğu Avrupa ve Afrika'daki güç dengeleri açısından son derece kritiktir (Domazeti, 2022).

ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemde, önceleri "rüya ülke" ve "özgürlükler ülkesi" olarak bilinirken, zamanla dış güçlerle mücadele eden bir aktör olarak kendini tanımlamıştır. Ancak, uluslararası alanda, özellikle İsrail'e verdiği destek, otoriter Arap rejimleriyle yakın ilişkileri ve Irak ile Afganistan gibi ülkelerde gerçekleştirdiği işgaller gibi nedenlerle itibarı giderek zedelenmiştir. Ebu Greby ve Guantanamo gibi yerlerde yaşanan işkence skandalları da bu imajı olumsuz etkilemiştir. Bu durum, Arap ve Müslüman dünyasında ABD'ye yönelik hoşnutsuzluğun artmasına neden olmuştur.

Son yıllarda, Rusya, Çin, Hindistan, Avrupa ve özellikle Latin Amerika gibi bölgelerde ABD'ye karşı eleştirel bir tutum belirgin hale gelmiştir. Bu ülkeler, ABD'nin ulusal politika tercihlerini diğer ülkelere dayatma eğilimini eleştirmekte ve uluslararası ilişkilerde daha çok çoğulculuk ve eşitlik arayışı içinde bulunmaktadır.

Dünya toplumları ve devletleri artık ABD'yi küresel hegemon olarak kabul etmeyi reddetmekte ve uluslararası ilişkilerde daha çok çok yönlü ve işbirlikçi yaklaşımların gerekliliğine inanmaktadır. Bu bağlamda, küreselleşen dünyada sıfır toplamli politikaların uygulanabilirliği sorgulanmaktadır (Ataman, 2016, 420-430).

Bugün yeni dünya düzenin inşa edildiği bu süreçte Türkiye, son 10 yılda takip ettiği politikalarla küresel ve bölgesel aktörlere rağmen saygın merkez güç konuma gelmeyi başarmıştır (Domazeti, 2022).

Türkiye dış politikada bugün yerel, ulusal ve küresel meydan okumalarla yüzleşmektedir. Dünyada hegemon güçlerin olmadığı, bölgeselci politikaların hâkim hale geldiği ve uluslararası kurumların meşruiyetini yitirdiği bir politik atmosferle karşı karşıya kalındığı bu çağda; yaşanan gelişmeler, yüz yıl önceki hesapların tekrar görüleceği, donmuş ihtilafların dondurucudan çıkarılacağı ve nihayetinde her devletin kendi hesabını kendi görmek durumunda bırakılacağı kaos ve anarşi döneminin bir işaret fişegi olduğu görülmektedir. Tam da bu kabil uluslararası konjonktürün hâkim kıldığı bir dönemde Akdeniz, Karadeniz, Balkan, Kafkasya, Ortadoğu ve Avrupa kimliklerini hem jeopolitik hem de kültürel olarak bünyesinde barındıran Türkiye, farklı bir stratejik ufuk ve derinlikli politikayla bölgesinde yükselen güç haline gelmektedir.

Yeni güç dengelerinin küresel bir düzen oluşturması beklenen konjonktürde ülkelerin milli güç unsurları daha büyük önem arz etmektedir. Söz konusu milli güç unsurlarının etkinliğinin bugün en önemli belirleyici faktörlerinden birisini pandemiyle mücadele süreci teşkil etmektedir. Gerek küresel salgınla mücadelede Covid-19 hastalığının izleme ve tedavisinde gösterdiği başarı ve gerekse sağlık altyapısının sağlamlığıyla ön plana çıkmaktadır.

Türkiye, bölgesel bir güç olmaktan hızla küresel bir aktöre dönüşme yolunda ilerlemektedir (İnaç, 2020, 18). Özellikle ABD'nin Karadeniz ve Kafkasya gibi stratejik bölgelerde hegemon bir güç olarak etkin olma çabası, Türkiye ile iş birliği ve uyum içinde hareket etmeyi gerektirmektedir. ABD, bu hedefi gerçekleştirmek için özellikle NATO gibi uluslararası kurumları güçlendirmeyi amaçlamaktadır, bu da Türkiye'nin yardımı ve desteği olmadan mümkün olmayacaktır.

Çin ile ABD arasındaki süper güç rekabetinin bir yansıması olan "Kafkas Baharı" ise Türkiye'nin Orta Asya coğrafyasında hem medeniyet hem de jeopolitik açıdan güçlü bir konuma sahip olduğu bölgelerde yaşanacaktır. Akdeniz ise yeni dünyanın jeopolitik merkezi olarak kabul edilmekte olup, Türkiye'nin en uzun sınıra sahip olduğu, Kıbrıs gibi adaların garantör statüsünü koruduğu ve Doğu Akdeniz'de

BM'nin tanıdığı meşru Trablus Hükümeti'nin sponsorluğunu üstlendiği kültürel bir havzadır.

Türkiye, 57 Müslüman ülkesi içinde laik, demokratik ve batılı değerlerle donanmış bir karaktere sahip olup, İslam ile demokrasiyi kendi bünyesinde uyumlu bir şekilde harmanlamış ve ekonomik kalkınma alanında başarılar elde etmiştir. Bu özellikleriyle Türkiye, Ortadoğu'da hala bir model ülke olarak konumlanmaktadır (İnaç, 2020, 18).

Türkiye'nin uluslararası göz dolduran etkisinin olduğu bölge Somali'deki rolünün açıklanmasında, Türk yardım aktörleri ve diğer katılımcılar Türkiye'nin bölgede diğer aktörler gibi emperyalist amaçları olmadığını ve Somali'deki doğal kaynakların sömürülmesi için gizli bir gündemi olmadığını vurgulamışlardır.

Türkiye'yi Somali için ve Somaliler nezdinde önemli yapan faktör, kendine has bir yönteminin olmasıdır. Türkiye'nin burada etkin biçimde bulunmaya başlamasından önce bölgedeki en önemli aktörler Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, Britanya, Afrika Birliği ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir. Konu dâhilinde ki aktörlerin tamamı, Türkiye'den önce benzer politikalarla Somali'de bulunmuşlardır. Bu aktörler tarafından tercih edilen politika ise barış sağlanmadan, altyapı-eğitim-ticaret hizmetlerine girişmemek, ulusal personeller yerine üçüncü ülkelerin personelleriyle faaliyet göstermek, ordu oluşturmak yerine uluslararası misyon askerleri ile güvenliği tesis etmeye çalışmak ve kabileci anlayışın parçasına dönüşmek unsurlarından oluşan ve harcanan milyarlarca dolara rağmen gelişim sağlamayan bir çerçeveye sahiptir (Şahin, 2021, 111). Türkiye ise bölgede halkın problemlerini doğrudan gözlemleyip doğrudan Somali halkı ile buluşmaktadır. Ayrıca bilgi transferleri sağlanması yani kendi ayakları üzerinde durmalarını sağlayacak mekanizmalara erişim noktasındaki katkıları yeni-sömürgeciliğin bir versiyonu olarak bağımlılık prensibini ortadan da kaldırmaktadır. Hâlihazırda Somali'yi uluslararası ortamda gerçek anlamda savunan ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. BM ve Somalili yetkililer Türkiye'nin Somali'ye yönelik katkılarını her platformda dile getirmektedirler (Alegöz, 2017).

Günümüzde özellikle Filistin ve Gazze Şeridi'nde yaşanan sorunlar, hukuk normları tarafından tam olarak açıklanamamaktadır. İsrail'in Filistin halkını kademeli

ve planlı bir şekilde ortadan kaldırmayı amaçladığı iddiası, yapılan saldırılar ve sergilenen tutumlarla desteklenmektedir (Özer, 2023, 590-601). 7 Ekim 2023 tarihinde Hamas'ın askeri kanadının İsrailileri hedef alan silahlı saldırılarına karşılık olarak İsrail'in başlattığı 'Demir Kılıçlar Operasyonu', uluslararası toplumda ciddi insani krizler ve küresel kaos endişelerine yol açmıştır. Bu süreç aynı zamanda Filistin-İsrail çatışmasının çok taraflı boyutlarını da ortaya koymaktadır.

İsrail'in orantısız güç sergilemesi, yerleşik uluslararası normları ve savaş-çatışma hukuklarına uymaması ve hastaneler de dâhil olmak üzere sivillere yönelik saldırıları uluslararası ilişkilere ve özellikle Orta Doğu bölgesine ciddi yansımaları olmuştur. TÜBA Uluslararası İlişkiler Çalışma Grubu'nun hazırlamış olduğu rapor bulgularına göre, bölgede yaşananların, Gazze Şerid'indeki insani trajediyi reddeden ülkelerin kendi içlerinde görülen protestolar sonrası Filistin topraklarındaki insani krizlerin farkına varmaya başladığını ve geleneksel güç odaklı İsrail yanlısı tutumlarından uzaklaştıklarını ortaya koymaktadır. Ancak ulusal ve uluslararası politikanın adil olmayan yapısal ve kurumsal taraflılığı gibi nedenlerle hala bireysel, akademik ve ifade özgürlüğünün İsrail'i koruma adına baskı altında olduğu görülmüştür (TÜBA, 2023). Doğu Akdeniz'de yer alan Filistin, tarihi ve dini bakımdan taşıdığı önem nedeni ile gündemden hiç düşmemektedir.

Filistin toprakları ilahi dinler olan Müslümanlık, Hristiyanlık ve Yahudilik açısından ve bu dinlerin kutsal saydığı mekânları barındırması sebebiyle devletler için önem arz etmektedir. Özellikle Kudüs, bu dinler tarafından kutsal kabul edilen ortak şehirdir. Bu eksende düşünüldüğünde aktörlerin daha önce de diğer bölge coğrafyaları için ifade ettiğimiz gibi bu bölgedeki soruna yaklaşımı kendi siyasi çıkar stratejileri üzerinedir. İsrail'in, Filistin politikaları uluslararası insan hakları bildirgelerini ihlal etmektedir. Küresel aktörlerin çıkarları da söz konusu olduğundan dünya çapında da bu ihlallere sessiz kalınmaktadır (Özer, 2023, 590-601).

1933-1945 yılları arasında Holokost'u yapanlar ve yaşayanlar, toplumların çeşitli etnik kimlikleri, dilleri, dinleri ve görünüşleriyle ilgili ayrımcılığın arttığı günümüzde neden geçmişten ders çıkarmadılar? Şu anda da aynı yöntemin daha acımasızca uygulanması ve buna tepkisiz kalınması, tüm kurumları ve değerleri yok etmektedir. Çığnenen sadece insani değerler olmayıp tüm kurallar ve kurumlar yok edilmektedir. Bu bağlamda, bazı soruların sorulması gerekliliğini ortaya koymaktadır; tanınmayan uluslararası kuruluşların, düzenlemelerin yerini ne alacak, şiddet, savaş

suçu, meşru müdafaa, babarlık, terörist ve terörizm gibi genel kavramlar, bakış açılarına göre değerlendirilir ise bu dünya masun insanlara cehennem olmaya devam etmeyecek midir? Yahudilere karşı ön yargılı ve düşmanca bakış açılarının yayılmasına izin verilmeyecek midir? Ezcümle, adil ve sürdürülebilir bir dünya, eşitlik ve deneyi içeren çevresel sürdürülebilirlik gerektirir (Yazıcı, 2024, 360). Ancak, İsrail-Filistin- Savaşında uluslararası toplum, kurum ve kuruluşların pek başarılı bir sınav vermediği düşünülmektedir (Canbey, 2024, 134). Hâlihazırda devam eden soykırım insanlığın vicdanları sarsmaya da devam etmektedir. Verilen vaadlerin hiçbirine getirilmemiş, yardım koridorları açılmamış, tahliye olmak isteyen halk sınır kapılarında bekletilmiştir. Bu bakımdan BM’ler ve diğer kuruluşlar başta olmak üzere Filistin halkının tek başına bırakıldığı, Filistin halkının hak ve hukukunu koruyamadığı söylenebilir. Bölgede iki devletli kalıcı bir çözüm sağlanmadıkça akan kanın durmayacağı ortadadır (Canbey, 2024, 134).

Filistin sorununa Türkiye, geçmişte olduğu gibi bugün de müzakerelerde sessiz kalmamakta, barışçıl çözümü savunmaktadır. Başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasından ve ‘iki devletli’ çözümden yana olmuştur. Özellikle son yıllarda İsrail tutumları ‘iki devletli’ çözümden uzaklaşmayı hızlandırmaktadır. Bu bağlamda Türkiye, bölgedeki haksız şiddet ve uzlaşmazlığıyla ‘iki devletli’ çözümden giderek uzaklaşan İsrail ile sorunun çözümünün ancak barış masasında gerçekleşeceğine inanmaktadır. AB’nin ise Filistin sorununa yönelik iki devletli bir yaklaşımı kabul etmekle birlikte bu yönde girişimleri bulunsa da etkisiz ve yetersiz kaldığı değerlendirilmektedir. ABD yine iki devletli bir çözüm önerisini dile getirirse de bu sadece söylem düzeyinde kalmakta ve İsrail politikalarını destekleyici bir siyaset takınmaktadır. Bunun son örneği olarak Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanıyacağı ve büyükelçiliğini Tel Aviv’den Kudüs’e taşıyacağını açıklaması olmuştur (Özer, 2023, 590-601). ABD ve diğer batılı devletlerin İsrail saldırganlığına desteklemesi, şiddetin boyutunu uç noktalara ulaştırmıştır. Bölgenin stratejik ve jeopolitik önemi göz önüne alındığında, bazı devletlerin ateşe körükle gitmesi, gerilimi üst seviyeye çıkarmış ve şiddet bir bakıma destek bulmuştur (Canbey, 2024, 135).

Ortadoğu ve spesifik olarak İsrail-Filistin çatışmasına yönelik Berlin’nin politikasına değinildiğinde ise takip edilen hedeflerin bu ilkelerle ciddi bir çelişki içerisinde olduğu görülmektedir. Hatta yakından bakıldığında, bu hedeflerin kendi

içinde de çelişkili olduğu görülmektedir. Örneğin bir yandan ‘iki devletli’ çözümü savunan Almanya’nın diğer taraftan iki devletli çözümü, attığı adımlarla imkânsız hale getiren İsrail’e, Tel Aviv yönetimine gerek ekonomik gerekse askeri destek veren ülkelerin başında gelmesi büyük bir çelişki oluşturmaktadır (İnat, 2023).

Batılı devlet adamlarının İsrail’i destekleme politikalarının devam etmesi durumunda, Lübnan, Irak, Yemen ve İran gibi ülkelerde çatışmaların yayılma riski bulunmaktadır. Bu durum, özellikle ABD gibi batılı güçlerin Ortadoğu’ya daha fazla angaje olmasına yol açabilir (Duran, 2024). Hamas’ın 7 Ekim saldırılarının ardından dört ay geçmesiyle birlikte, İsrail’in kuzeyinde ve Lübnan’ın güneyinde çatışmalar yaşanmıştır. Yemen’de ise Husiler, Kızıldeniz’de Amerika ve İngiltere’ye ait gemilere yönelik saldırılar düzenlemiş ve bu ülkelere destek verdikleri gerekçesiyle hedef alınmışlardır. İngiltere ve Amerika, Husi hedeflerini vurmuşlardır. Bölgedeki bu gerginlikler özellikle Amerika ve İran arasındaki ilişkileri etkilemiştir. Amerika, İran’la bağlantılı oldukları iddiasıyla Irak ve Suriye’deki bazı gruplara yönelik saldırılar düzenlemiştir. Bu olaylardan sonra, bölgede savaşın yayılma endişesi en büyük kaygı konularından biri haline gelmiştir. Bölgedeki aktörler, savaştan kaçınma konusunda bir arzu sergilese de gerektiğinde askeri operasyonlar gerçekleştirmekten çekinmemektedirler (BBC, 2024). Özellikle büyük aktörler liderlerinin, yeni dünyanın kutupluluğuna dair emareler taşıyan hareketler ışığında, hâlihazırda yaşanan olaylara ilişkin soruları da beraberinde getirmektedir. Rus güçlerinin, Şubat 2022’de ukrayna’ya çıkmasından bu yana gözlemciler, barış içinde bir arada yaşam devrinin geri dönülmez bir şekilde geri de kaldığını ve bloklaşma döneminin yakın zamanda en azından politik ve belki de askeri düzlemde yeniden yaşanacağını düşünmekte. Diğer bir düşünce, Gazze’de, Filistinliler ile İsrailliler arasında patlak veren kriz de birilerinin arkasından durup, diğerleriyle karşı karşıya gelmek şeklindeki ittifakların geri döndüğü düşüncesidir. Her uluslararası aktör ve güç sanki kavramsal bir satranç vizyonu dâhilinde belirli tarafları desteklemeye ve güçlendirmeye çalışmakta. Bu da insanları diyalog çağının çıkmaza girdiği ve dünyanın Doğu- Batı olmak üzere Batı - İsrail karşısında Asya-Avrasya şeklinde iki kampa bölündüğü yeni bir döneme işaret etmektedir (Independent, 2023).

Diğer taraftan Ortadoğu’da, İran’ın nükleer silaha ulaşması da bölgede nükleer silahlanma yarışını tetikleyebilir (Duran, 2024). İran’ın silah elde etme

potansiyeli, bölgedeki dengeleri kökten değiştirebilecek ve çeşitli ülkeler arasında silahlanma yarışlarına neden olabilecek bir faktördür. Ayrıca İran'ın nükleer silaha sahip olma potansiyeli, bölgesel istikrarı ciddi şekilde tehdit edebilir (Yıldız, 2024). Bu ihtimaller, 2024'te Ortadoğu'yu hem iş birliği arayışlarının hem de yeni rekabet/çatışma risklerinin beklediğini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Türkiye ise bir yandan (Duran, 2024). Filistin halkının haklı davasında yanlarında yer almaya devam etmektedir. Diğer taraftan savaş suçlularının yargılanması ateşkese ulaşılması ve iki devletli çözümün hayata geçirilmesi için diplomatik atılımlar gerçekleştirmektedir. Bu noktada Türk dış politikasının temel başlıklarında Orta Doğu bölgesine atfedilen önem bir kez daha kendini göstermektedir. Türk dış politikasında büyük stratejinin ana odakları genellikle ülkenin yakınında komşusunda veya komşu ülkelerin komşularında, Amerika Rusya ve Çin gibi aktör işgaline ve Türkiye'yi tehdit eden büyük güçlerin Türkiye'nin komşularında büyük askeri güç bulundurmasına karşı olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Orta Doğu'nun, sıcak çatışmaları ve kırılganlığı, Türkiye'ye bölgesel dış politika kurgusunda baskı yapmakla beraber, bölgenin hızla değişen gündemine ayak uydurabilen öncü bir ülke olma kapasitesini edinmeye zorlamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin bu bölgelerde rekabet ettiği ve ayrıyeten diplomasi yürüttüğü ülkeler Arabistan, İsrail, Mısır, Sudi Arabistan ve İran olarak sıralanabilir. Yakın zamanda Suudi Arabistan, Mısır ve İsrail ile kapsamlı diplomatik görüşmeler başlatılmıştır (TÜBA, 2023, 33-34). Diğer taraftan Arap Birliği ve İslam İşbirliği caydırıcı nitelikte bir tepki ortaya koyamamışlardır. Ancak Gazze'deki gidişata göre tepkilerin boyutunda değişimler yaşanabilir. Bu durum 1973'teki gibi bir Arap tavrı görünürde gözükmemektedir (Taştekin, 2023).

Tüm bu yaşanan gelişmelere binaen, Türkiye uluslararası alandaki profilini büyük ölçüde arttırmıştır. Müslüman kimliği ve demokratik değerleri ve Batılı siyasi ve iktisadi sistemi bağdaştırma yolundaki başarısından ileri gelmektedir. Türkiye özellikle (Köse, 2014, 44), Suriye ve Irak gibi Ortadoğu bölgelerinde, terörle daha etkin ve ileri mücadele, savunma sanayii ve enerji alanlarındaki yeni atılımlar, çevre bölgelerde yeni iş birliği/ve arabuluculuk faaliyetleri, 2024'te Türk diplomasisi gündemini oluşturacak ve bölgesel/küresel krizlerde daha belirleyici bir diplomasiyle kriz süreçlerini etkili bir şekilde karşılamaya devam edeceği görülmektedir (Duran, 2024). Türkiye dış siyasetinde, Ukrayna'nın Rusya tarafından işgaline karşı gösterdiği tavrı, Filistin topraklarının İsrail güçlerince işgaline karşı da göstermektedir. Türk dış

politikası, Ukrayna savaşıdan sonra ABD ve birçok devlet, Avrupa ülkesinin sergilemiş olduğu siyasi ve insani krizlere karşı farklı tepkiler gösterme tutarsızlığını göstermemiştir. Aksine Türkiye, ilkesel ve haklı tarafın yanında yer almıştır. Açık bir şekilde İsrail yanında duruş sergileyen birçok Avrupa ülkesi ve ABD'nin bir arabulucu ve garantör olarak kabul edilemeyeceği ortadadır, Türkiye'nin garantörlüğü, bu savaş ve asırlık Filistin sorunu adına çözüme en yakın diplomasi masasıdır (TÜBA, 2023, 33).

Atatürk'ün ifade ettiği “yurtta barış, dünyada barış” global yaklaşımı; diyalog sağlanması, uluslararası ilişkilerde doğal çevrenin korunması, ülke topraklarındaki kaynakların sömürüye konu olmaması ve aktör devletlerce çatışmaya malzeme yapılmamasının önemini bir kez daha göstermiştir. (Bozkurt, 2022, 204).

Türkiye Cumhuriyeti, artık bölgesinde huzur, güven ve istikrarın merkezi olarak gıpta ile takip edilmekte; kritik bölge ve coğrafyalarda getirdiği çözüm önerileri, barış ve istikrara sağladığı katkılar ile müzakere masalarının vazgeçilmezi olmaktadır. Önümüzdeki dönemde Türkiye ile birlikte olanların kazanacağı, Türkiye'yi içermeyen hiçbir değerlendirmenin kıymeti harbiyesinin olamayacağı gerçeği gün geçtikçe daha iyi görülecektir. Kıymetli insiyatiflerle küresel bir oyun kurucu konumuna yükselen Türkiye hak ve menfaatlerini tavizsiz bir şekilde koruyabilmek için çok boyutlu ve kapsamlı bir savunma ve güvenlik anlayışıyla faaliyetlerini icra etmeye devam edecektir (Duran, 2024). Türkiye, “kurulan yeni dünyada yerini almak” için mücadele veren değil, “yeni dünyayı kuran aktörlerden biridir. Bu yeni rolü ile uluslararası güç dengelerinde hak ettiği yerine dönen Türkiye, dünyada sürdürülebilir barış ve kalkınma için teminat veren itici merkez bir güç konumundadır. Söz konusu yükselişin temelinde ise, müttefiklerin ve rakiplerin tüm engellemelerine rağmen adaletli ve paylaşımcı milli politikalara dönüşmesi yatmaktadır (Domezeti, 2022).

Türkiye'nin son dönemlerde siyasi ve ekonomik konularda daha aktif olması, kendi bölgesinde ve Osmanlı hinterlandında yeniden söz sahibi olmasının yolunu açmıştır. Özellikle Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin yaşadığı ekonomik kriz, kendi içlerine kapanmalarına ve dış politikalarını bu minvalde yeniden gözden geçirmelerine neden olmuştur. Bu durum ise Türkiye'nin yumuşak güç unsurları ile bölgesinde daha aktif yol almasının önünü açarak, kendini uluslararası politikada daha çok hissettirir

hale getirmiştir (Akbaş, 2023, 247). Cumhurbaşkanının da ifade ettiği gibi Türkiye'nin güçlenmesi, kalkınması, gelişmesi, kendi vatandaşlarımızla birlikte tüm dost ve kardeş toplumlar için de yeni bir umut ışığının yansıması anlamına gelmektedir. Gece uzaydan dünyaya bakıldığında kimi yerler ıslıl ıslıl yanarken kimi yerler karanlığa boğulmuşsa, burada bir sorun var demektir. Dünyadaki 6 milyar insanın sadece 1 milyarın refahı için çalıştığı sistem eninde sonunda tıkanmaya, çökmeye mahkûmdur. Sadece ulaşım güzergâhı olarak değil, her bakımdan Doğu ile Batının geçiş noktası olan Türkiye, bu konuda tarihi olarak sorumluluk sahibidir. İşte bunun için “Dünya 5'ten büyüktür” (Erdoğan, 2017, 219).

SONUÇ

Soğuk Savaş sonrası dönem küresel güç dağılımı bakımından tek kutuplu bir yapı arz etmektedir. Bu durumda araştırmanın temel amaçlarından biri olan tek kutuplu küresel güç dağılımında, bölgesel ve uluslararası güçlerin güvenlik stratejilerinin farklılık gösterdiğini ortaya çıkarmaktadır. Belli bir dönemde süreklilik gösteren herhangi bir güvenlik stratejisi, yerini yeni dünya düzeninin oluşumuyla yeni bir sürekliliğe bırakmaktadır.

Uluslararası arenada devletler; mevcut güç dengesini takip ederek, hangi devletin tehdit unsuru oluşturduğu tespitinde bulunmaktadır. Son asırda özellikle çatışmaların ve krizlerin son bulmadığı yerler olarak adlandırılan Orta Doğu, Kafkaslar ve Balkan bölgeleri, batılı devletler tarafından ulusal ve uluslararası güvenlik tehdidi şeklinde görüldüğü incelendiğinde yapılan araştırmada bu argümanın gerekli ama yeterli olmadığı anlaşılmıştır. O yüzden küresel güç dengesini yakından takip ederek, güvenlik tehdidi tanımlaması sürecinde küresel aktörlerin yukarıda dile getirdiğimiz bölgelerde güvenlik adı altında bulunmalarına ve bölgelerdeki güç dağılımlarına odaklanılmıştır. Bölge devletlerinin topraklarında ABD gibi küresel aktörlerin, bölgeye askeri olarak yerleşmelerinin ve bölgede aşırı angajman strateji takip etmesinin, kendileri üzerinde yarattıkları güç üstünlüğünün, asıl güvenlik tehdidi olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışma, 21. Yüzyıl ve ardından gelen yeni dünya düzeniyle beraber bölgesel ve küresel güç yapılarında değişiklikler yaşanmaya başladığını, küresel güçlere karşı ikinci, orta güç olarak adlandırılan ülkelerin ve özellikle Türkiye'nin ulusal ve uluslararası arenadaki yükselişini ve dünyadaki aktif güç dengelerini yeniden şekillendirecek olan somut bulgular sunmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası, uluslararası sistemdeki, çift kutuplu dengelerde bozulma yaşanmıştır. Teknolojik küreselleşmenin etkisi hızla gelişmeye başlamış, sınırlar yavaş yavaş ortadan kalkmaya ve uluslararası ekonominin, organizasyonların,

grupların ve uluslararası ticaretin hâkim olmaya başladığı yeni dünya düzeni kurulmaya başlamıştır. Bunun neticesinde ülkelerin bu değişime ayak uydurabilmeleri her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır. Günümüzde jeopolitik ve jeoekonomik güç mücadeleleri ivme kazanırken küreselleşme zemin kaybetmektedir. Özellikle uluslararası arenada güç gösterisi yapan Devletler; birbirinden şüphe duymaya yönelten günümüz uluslararası sisteminde doğrudan askeri araçlar üzerinden savaşmasalar da teknoloji, kültür, bilgi ve ticaret bakımından bir savaş ve güç mücadelesi içerisindeyler.

Diğer taraftan ABD artık açık ara dünyanın tek süper gücü olmaktan çıkmış durumda olup Çin, Amerika'yı her alanda zorlamaktadır. Soğuk Savaş döneminde ABD ile Sovyet Birliği arasında yaşanan askeri, siyasi kutuplaşma, ABD ile Çin arasında henüz görülme de mevcut hegemon ilişkiler her geçen gün daha fazla gerginlik daha az iş birliği formunda gelişmektedir. Rusya ise eski gücünden çok uzakta olsa da sahip olduğu askeri imkanları ve zengin doğal kaynaklarıyla Batılı aktörlerin politikalarına taş koymaya devam etmektedir. Büyük güçler arasındaki pazarlıklar ve koalisyonlar üzerinden dünya siyasetinde ön plana çıkmaya çalışan Rusya, Çin gibi reopolitik bir aktör görünümünde olsa da Çin'den farklı olarak dış politikasında zorlayıcı güç araçlarını tercih etmektedir. AB, BM'ler gibi kurumlar ise derin bir kimlik krizi içerisinde olup uluslararası sistemde etkinliklerini kaybetmektedir.

AB'nin, BM'lerin güvenlik, savunma ve terör politikası kapsamında uluslararası alanda etkin bir aktör olamamalarının nedenlerine baktığımızda ise büyük ölçüde devletler arasında iletişim ve yönetim eksiklikleri ile özellikle aktör devletlerin karşısında ortak görüş ve uzlaşmada yeterince etkili olamaması bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği gibi iç sınırların olmadığı ve küresel terörün her daim hedefinde yer alan bir bölgesel gücün, küresel terörle mücadelede başarı göstermesinin olmazsa olmaz şartı devletler arası düzlemde sınırarak devletler üstü düzlemde terörizmle mücadele politikalarını geliştirmelidirler. Ancak bu şekilde sınır tanımayan bu tehdit ile mücadelede başarılı olabilir.

Fakat sürdürülen çalışmalara veya özellikle 11 Eylül sonrası geliştirilen mekanizmalara bakıldığında ulusal egemenlik kaygılarının hala varlığını sürdürdüğü

bir realite olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü barışı ve güvenliği sağlamakla görevli uluslararası örgüt içi karar alma mekanizmalarında, eşitsiz oybirliği kullanım esasının birçok konuda devam etmesi bu gerçeğin en belirgin yansıması olarak görünmektedir. Bu sebeple terörle mücadelede, ulusötesi çalışmalar için çözüm odaklı adımlar atılması gerekmektedir. Zira kriz ve tehdit ortaktır. Sadece ulusların değil tüm insanlığın sorunudur. Bu sebepten uluslararası örgütler küresel bir model geliştirme yoluna gitmelidir. Çünkü her ne kadar başarısız operasyonlar ve aksayan yönleri bulunsa da uluslararası örgütlerin 21. yüzyılda güvenlik ve barışın sağlanması konusundaki en önemli araç olarak var olmaya devam edebileceği söylenebilmektedir.

Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte dünyanın daha güvenli bir yer olacağı ve çatışmaların büyük ölçüde etkisini azaltacağı yönündeki algılar maalesef gerçekleşmemiştir. Aksine dünya, bu süre zarfında daha karmaşık bir hal almış, çatışmalar artmış ve insani felaketler had safhaya ulaşmıştır. Böylesi bir tehdit ortamında Birleşmiş Milletler ve onun "düzgün işleyen" kurumlarına duyulan ihtiyaç daha da artmıştır. Aksi takdirde, Jeopolitik öneme ve zenginlik kaynağına haiz Orta Doğu, Kafkasya ve Balkanlar gibi bölgeler ABD, Rusya, İngiltere, Çin gibi dış güçlerin müdahalelerine maruz kalabilecek ve sömürgeci güçler kendi çıkarları doğrultusunda hareket edeceklerdir.

Son yüzyılda emperyalizm gölgesinde şekillenen Ortadoğu, Kafkasya, Balkan ve Afrika bölgeleri yüzyılın yarısından sonra ise Doğu-Batı Blokları arasında ezilmiş ve bu coğrafyadaki ülkelerin gelişimlerine fırsat verilmemiştir. Küresel kapitalist ve emperyalist hedeflerin dışında İsrail sorunu, Ortadoğu enerji kaynakları ve bölgedeki etnik ve mezhepsel kavgalar, istikrarsızlığın bazı sebepleri olarak görülmekte, Batı ile Ortadoğu ülkeleri ölçeğinde gelişmişlik farkını belirleyen unsurlar olmaya devam etmektedir.

Uluslararası güvenlik adı altında günümüzde sömürgeciliğin uygulanma biçiminin sadece şekli değişmiş, silahlı unsurlar yerine iktisadi unsurlar gibi çeşitli uygulama araçları devreye konulmuştur. Eskiye kıyasla daha insancıl görünen bu yöntemlerle de tarihte olduğu gibi insanlık üzerinde sömürgecilik insan hakları bildirgelerine rağmen devamlılık göstermiştir.

Barış, güvenlik, medeniyet ve özgürlük gibi insanların daha hassas olduğu konularda sadece metinlerde vurgu yapmakla yetinilerek, eylemlerini meşrulaştıran hegemon devletlerin bölgelerdeki eylemleri incelendiğinde gerçek amaçları, açık ve net biçimde görülebilmektedir. Dolayısıyla günümüzde sömürgeciliğin ortadan kalktığını ileri sürmek hatalı bir görüş olacaktır ve diyebiliriz ki sömürgecilik sadece kimlik değiştirerek yeni sömürgeci araçlar ortaya konularak devam etmektedir. Bu sebeple daha insancıl politika ve doktrinler hayata geçirilmelidir. Bu bağlamda Türkiye, sömürüye uğrayan ülkelerin kendi içlerinde kalkınma ve kendi geleceklerine aktör devletler tarafından müdahale edilmemesini şart olarak görmektedir. Bu doğrultuda ulusötesi tehditlere ve krizlere odaklanmak, ulusal ve uluslararası ortaklarla iş birliği yapmak ve analiz stratejisini geliştirmek/desteklemek, hegemon ülkelere karşı zayıf ülkeleri kalkındırmak önemli görülmektedir.

Devletlerin iç işlerine karışmak anlamına gelen insani müdahalenin gündeme gelmesi ile birlikte devletlerin egemenliği ve iç işlerine karışmama ilkelerinin yeniden tanımlanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Koruma sorumluluğu ilkesinin ortaya çıkışının temel sebebi; bazı devletlerin egemenlik olgusu ile beraber gelen soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar gibi uluslararası hukukun ağır ihlallerini önleme konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmemeleri veya insan hakları ihlallerinde başrol oynamalarıdır. Bu durumda sorumluluklarını yerine getirmeyen devletlere karşı uluslararası toplum tarafından sadece mağdur durumdaki kişilerin haklarının korunması amacıyla müdahalede bulunulması sözkonusu olmuştur.

Buna göre sadece devletlerin barış içinde bir arada var olması değil, tek tek insanların, özellikle de en güçsüzlerin bu devletler içinde özgür ve güvenli olup olmadıkları önemlidir. Güvenlik politikaları kapsamında Devletler, demokratik insan haklarına saygılı temel ilkeleri ısrarla uygulamaya, ayrıca hem ulusal hem de uluslararası arenada bireysel hakları mümkün olduğunca genişletmeye çalışmalıdırlar.

Çünkü insani güvenlik; Korkularından azade, onurlu, özgür ve demokratik bir yaşam demektir. Türkiye gerek Suriye'den gerekse diğer bölgelerden gelen sığınmacılar ile ilgili uluslararası güvenliğin temel ilkelerini 'yalıtılmış' bir alan olarak görmeyerek bu ilkeleri bütüncül bir barış ve güvenlik politikası modelinin yapı taşları olarak odak noktasına koymaktadır.

Yakın geçmişte bütün uluslararası toplumların deneyimlediği Covid-19 salgını, iklim krizi, göç ve mülteci krizi gibi küresel gelişmeler, dünya gündemine damgasını vuran krizler olarak belirmiştir. Küresel Krizlere bağlı olarak yaşanan değişimler tek tek ülkelerin politikalarını uygulayabilecekleri, ayrıca stratejik yönelimlerini belirleyebilecekleri ortamı giderek daha fazla şekillendirmektedir. Bununla birlikte ABD'nin aktör güç olarak gücündeki etkisinde görülen düşüş ile küresel siyasetin yeniden şekillendiğine dair önemli göstergeler sunmaktadır. Son dönemde gerçekleşen Rusya-Ukrayna Savaşı'nın ardından yaşanan jeopolitik şok, ABD-Çin rekabeti ve Avrupa ile Rusya arasındaki rekabete ek olarak, artan enerji fiyatları, enerji güvensizliği ve gıda güvenliği, uluslararası sistemin istikrarı için bir tehdit oluştururken, ülkelerin uluslararası arenada var olmak için sınır ötesi politikalarındaki stratejik yönelimlerini de değiştirmektedir. Uluslararası arenada Türkiye'de, yukarıda ifade ettiğimiz gelişmeler neticesinde dış politikada; aktörlerin doğurduğu ya da şiddetlendirdiği sorun ve güçlükleri aşma girişimleri ortaya koyarak tüm dünyanın 'yeni dünya düzeninde' normalleşme ve uzlaşma sürecini başlatmış, bu durum Türkiye'nin Dünya kamuoyunda ilgi odağı haline gelmesini sağlamıştır.

Türkiye'nin, yıllardır küresel tehdit ve krizlerle mücadelede ortak hareket edilmesi ve dayanışmanın olması yönündeki söylemlerine, birçok ülkenin terör mücadelesine olumlu katkılar sağlanacağı ve her türlü desteğin verileceği yönündeki söylemlerine rağmen sessiz kalmaları, Türkiye'yi krizler ve terör tehditinde yıllarca yalnız bırakmıştır. Ancak özellikle son dönemde karşı karşıya kalınan yasadışı göç ve terörle mücadele başta olmak üzere Türkiye ile iş birliğine ihtiyaç duymanın ne denli önemli olduğunun idrakinde olunduğu görülmektedir.

Sonuç itibarıyla yeni dünya düzeninde, dünyada yaşanan kriz süreçlerinde sergilediği basiret, gösterdiği dirayet ve insan odaklı tutumuyla bunlara ilaveten sahip olduğu ve çokça dile getirilen coğrafi konumu ile Türkiye, bölgesinde ve sınır ötesinde hâkim güç olacaktır. Son yıllarda insani diplomatik girişimleri, hegemon devletler karşısındaki iç işlerine müdahale edilen zayıf devletleri koruması, Türkiye'nin küresel hâkimiyet denklemini belirlemede güçlü olanaklar sunacaktır.

Türkiye'yi bölgesinde ve uluslararası alanda liderliğe taşıyan parametreleri de ele alırken henüz nihai çözüme ulaşamamış dış politikalarını da irdelemek gerekmektedir. Özellikle kriz sonrası küresel salgın hastalıklar ve bir anda dünyanın

gündemine oturan meselelerde geliştirdiği tutum, attığı ve atacağı adımların nasıl bir istikamet izleyeceği son derece önem arz etmektedir.

Değişen güvenlik paradigmalarının derinleşme ve gelişme göstermeye devam ettiği günümüz şartlarında Türkiye, sadece politik olarak değil askeri, ileri teknoloji ürünü savunma sistemleri ve ekonomik olarak da Avrupa, Asya ve en son Afrika'nın kilit noktası haline gelmektedir. Türkiye, bu lider durumundan yararlanarak bu bölgelerde geniş coğrafyanın sanayi ve finans merkezi haline gelmesi adına oluşturduğu vizyonlar ve reformlarla bu süreci hızlandırmaktadır.

Savunma sanayiinde devrim geçiren Türkiye, savaş ve çatışmalarda askeri sanayisinin ürettiği milli araç ve gereçlerin aktif rol oynaması, özellikle İHA ve SİHA'ların bulunduğu ülkeye katkı sağlaması, bulunduğu ülkeye güç katması üzerinden bir dizi ticaret ve savunma anlaşması yoluyla Türk Devlet Teşkilatı üyeleri ile daha fazla etkileşim kurmuş, ayrıca Asya, Balkanlar, Akdeniz ve Orta Doğu'daki imajını kuvvetlendirmiştir. Bu durum Türkiye'nin bölgesel dengelere etkisini gözler önüne sermesi açısından da önem arz etmektedir.

Türkiye Yüzyılı vizyonu, Türkiye'nin dış politika ve güvenlik alanlarındaki kazanımlarını tahkim ettiği gibi içeride kapsayıcı politikalar konusunda da iddiasını yükseltmek anlamına gelmektedir. Uluslararası arenada daha adil dünya isterken, içeride daha fazla demokrasi taleplerini karşılamaya da devam etmektedir. Bugün askeri, ekonomik ve siyasal köklü değişimin eşiğinde olduğu inkâr edilemeyecek derecede ortadadır. Bu köklü değişim sürecini kapsayan 21. yüzyıl, karmaşıklığı ve çeşitliliği bakımından yaşanan daha önceki dönemlerden ayrı görülmektedir.

Son olarak geline nokta Türkiye'nin; uluslararası güvenliğin optimal durumu giderek güçlenmektedir. Dünyadaki farklı coğrafyalarda, milletin huzur ve güvenliği için görevini başarıyla sürdürürken, dünyada ve bölgesinde yaşanan krizlere karşı mavi ve gök vatanda Türkiye'nin hak ve menfaatlerini daima güçlü bir şekilde koruması gerektiği de önem kazanmaktadır. Türkiye'nin, dinamik ve operasyonel yapısı, sahip olduğu milli ileri teknoloji ürünleri ve modern araç-geçerlerin yanı sıra sürekli dünyayı takip eden, kendini geliştiren yüksek liderlik anlayışına sahip olması gerek bölgesinde gerekse dünya ülkeleri içindeki duruşu dikkat çekmekte ve birçok ülkeye ilham olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Abdullahi, K. T. ve Phiri, J. Study on the Rise of China as a Dangerous Superpower. International Journal of Multidisciplinary Research and Development, VI /1, (2019), 133-137.
- AFAD, Afet ve Acil Durum Yönetimi. “Yemen’e Yardımlarımız Devam Ediyor”, Periodical, ISSN 2149-6102, 2, (2015), 1-96.
- Ağıldere, S. T. “ Türkiye Afrika İlişkilerinde Yükselen Yıldız: Eğitim”, AA.(2018), <http://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-afrika-iliskilerinde-yukselen-yildiz-egitim/>
- Ağır, B. S. Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı, 2011.
- Ahaber, Türkiye koronavirüsle (coronavirüsle) mücadelede dünyaya örnek oldu! 26 ülke yardım istedi,(2020), Erişim Tarihi 2023, <https://www.ahaber.com.tr/gundem/2020/turkiye-koronavirusle-mucadele>
- Akademik Bakış, “ Soğuk Savaş Sonrasında ‘Yeni Dünya Düzeni’”, S.17, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, (2009), 1-14.
- Akay, S. “ Türkiye’de Kapsayıcı ve Nitelikli Eğitim için Öncelikler”, (2023), 1-17.
- Akbaş, Z. “Türkiye’nin Bölgesel Oyun Kurucu Rolü ve Düzen İnşasına Dair İmkan ve Kabiliyeti: Türk Devletleri Teşkilatı, (2023), DOI:10.33399/biibfad.1253074
- Akçay, N. 21. Yy’da Türkiye’nin Güvenlik Algılamaları ve Güvenlik, Bursa: Doktora Tezi, 2008.
- Akdeniz, H. “Değişen Güvenlik Konsepti ve Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması”, (2020), Gedik Üniversitesi, Change İn State Nature: Boundaries of Security, 63-80.
- Akhiyadov, M. “Özel Askeri Şirketler: Rusya Örneği”, (2022), Erişim Tarihi: 2023 insamer.com/tr/ozel-askeri-sirketler-rusya-ornegi.html
- Akkoyunlu, E. E. ve Ertan, B. “Türkiye’nin Göç Politikası”, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, (2017), 7-39.
- Akman, H. “The Relations Betwen RUSSIA and CHINA AFTER THE COLD WAR”, 2, (2015), 1-28.
- Aktan, C. C. “Türkiye’de Statüko ve Değişime Direnç”, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 8/1, (2016), 49-71.

- Aktaş, İ. “Üretim Ekonomisi Türkiye Devrimine Dönüşebilir mi?”, (2021), Erişim Tarihi: 18 Ocak 2024, <https://kriter-dergi.com/ekonomi/uretim-ekonomisi-turkiye-devrimine-donusebilir-mi-1>
- Aktaş, M. “Türkiye’deki Suriyeliler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, Muş Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, S.42, (2018), 129-134.
- Alaca, S.İ. “Uluslararası uzay turizmi gerçekleştiren firmalar ile yapılacak anlaşmalar, Uzayı Türk müşterilerine de sunulabilecektir”, Erişim 18 Ocak 2024,
- Alakel, M. ve Yıldırım, A. S. “11 Eylül Sonrası ABD’nin Irak İşgali Sürecinde Hegemonya-Emperyalizm Tartışmalarına Eleştirel Bir Bakış”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, S.8, (2014), 135-161.
- Albayrak, M. B. “Mavi Vatan’ın Tatbikatları”, Türk Denizcilik ve Global Stratejiler Merkezi, (2022), Erişim Tarihi: 21 Ocak 2024, turkdegis.org
- Alegöz, H.İ. “Somali’nin geleceğinde Türkiye faktörü, AA(2017), Erişim Tarihi: 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/somalinin-geleceğinde-türkiye-faktörü>
- Algür, B. “Kıbrıs ve Doğu Akdeniz’deki Son Uluslararası Gelişmeler Işığında Değişen Türkiye”, ABD ve NATO Politikaları, Anadolu Strateji Dergisi, 2/2, (2020), 55-70.
- Alkire, S. A Conceptual Framework for Human Security, Centre for Research on Inequality, Human Security and Entnicity, CRİSE, Queen Elizabeth House, Üniversty of Oxford, 2003.
- Alpar, G. Stratejik Öngörü ve Uyanma Zamanı, Ankara, 2022.
- Alper, O.H. “Güvenlikleştirme Bağlamında Batı’da İslamfobi Sorunu”, Sakarya:Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Altınbaş, D. “İnsanlığa Karşı Suçlar ve Yeni-Sömürgecilik, Uluslararası Suçlar ve Tarih, (2011), 33-76.
- Argun, S. İnsani Yardım Çalışmalarımız: Yapılanlar ve Yapılması Gerekenler, Türkiye İnsani Yardım Çalıştayı Konsept, Veri ve Koordinasyon Sonuç Raporu, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, ULİSA, Ankara, 2021.
- Arı, T. Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Orta Doğu Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler, Nobel Yayınları, 2004, 667-700.
- Arslan, İ. ve Karagül, S. “Bir Tehdit(COVID-19 Salgını) ve Değişime Yolculuk”, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.10, (2020), 1-36.
- Arslan, İ. “21.Yüzyıl Afrika’sında ABD’nin Askeri Varlığı Üzerine Bir İnceleme”, Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi, S.9, (2018), 289-313.
- Aslan, A. S. “Çatışma Bölgelerinin Yeni Aktörü Özel Askeri Şirketler”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 13/49, (2022), 115-140.
- Aslan, A. Tom Stoppard ve Sömürge Kavramı, Erzurum: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

- Aşık, A.” Karadeniz Bölgesindeki Değişimin Analizi”, 6/12, (2010), 33-56.
- Ataman, M. “Uluslararası Sistem Krizinin Dört Farklı Bağlamı, Erişim Tarihi: 2023 <https://kriterdergi.com/dosya-kuresel-sistem-ve-turkiye/uluslararasi-sistem-krizinin-dort-farkli-baglami>
- Ataman, M. ve Öztürk, M. “Uluslararası Örgütlerin Devlet İçi Çatışmalara Müdahale Edip Etmemesini Belirleyen Faktörler”, (2016), 103-135.
- Ataman, M. Değer ve ilkeler, Orta Doğu Yıllığı, 2016.
- Avcı, Y. Türk Dış Politikasının Stratejik Derinlik Revizyonunda Balkanlar, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Akademik ve İzdüşüm Dergisi, 2/2, (2017), 104-127.
- Ayas, B. “Lider Ülke Türkiye Yolunda: 2023 Eğitim Vizyonu”, (2023), Erişim 25 Ocak 2023, <http://devlet.com.tr/makaleler/y681>
- Ayata, A. “Küreselleşme Bağlamında Güvenlik Politikalarının Değişimi ve Türkiye”, Akademik Bakış Dergisi, S.63, (2017), 471-484.
- Aydın, M. Security Conceptualisation in Turkey (Ed. H. G. Brauch, P. H. Liotta, A.Marquina, P.F. Rogars ve M.El-Sayed Selim). New York: Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2003.
- Babahanoğlu, V. 21.Yüzyılda Jeopolitik Dönüşümler ve Türkiye, Konya: Konya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Bağış, B. Rusya Ukrayna Savaşının Küresel Ekoomiye ve Türkiye’ye Etkileri, SETA Yayınları, İstanbul, 2022.
- Bakan, S. ve Şahin, S. “Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler”, JILSES, 4/2, (2018), 135-152.
- Bakan, S. ve Tuncel G. “ Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi”, Birey ve Toplum dergisi, İst. Üniversitesi, İ.İ.B.F., 51-66.
- Bakan, S. ve Tuncel, G. “Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler”, JILSES, 4/2, (2018), 135-152.
- Balkancı, A. S. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye’nin Enerji Güvenliğinde Azerbayca’nın Yeri, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Barlas, B. “Çatışma Çözümünde Üçüncü Tarafları Zafiyeti: Rusya-Ukrayna Savaşı Örneği”, Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 11/2, (2023), 186-224.
- Barnett, M. ve Duvall, R. “Power in International Politics”. International Organization, 59/1, (2005), 39-75.
- Battır, O ve Yiğittepe, L. “Rusya Ukrayna Savaşında Yaptırımlar ve Enerji Güvenliği; Karşılıklı Ekonomik Bağımlılıklar Prespektifinde Bir Değerlendirme”, Yönetim ve Ekonomi, 30/3, (2023), 550-573.
- Bayar, F. “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’nin Gücü: Siyasi, Askeri ve Ekonomik Açıdan Bir Değerlendirme”, (2006), 137-156.

- Baylis, J. Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı, Uluslararası ilişkiler, 5/18, (2008), 69-85.
- Bayraç, N. “Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10/1, (2009), 115-142.
- Bayraklı, E. “İslamfobi Avrupa’daki Sosyal Barışı Tehdit Ediyor, (2016), Erişim Tarihi: 2024, <https://www.setav.org/islamfobi-avrupadaki-sosyal-baris-tehdit-ediyor/>
- BBC, British Broadcasting Corporation. “İsrail- Hamas savaşı ve Gazze’ye saldırılar”, 4 ayda Orta Doğu’da şiddet nasıl şiddeti körükledi”,(2024), Erişim Tarihi: 31 Mart 2024, <https://bbc.com/türkçe/artikles/czd7kdpnw39o>
- Bilgin, M. “Energy and Turkey’s Foreign Policy: State Strategy, Regional Cooperation and Private Sector Involvement”. Turkish Policy Quarterly, 9/2, (2010), 81-92.
- Birdişi, F. ve Başurgan, A. “Güvenlik Politikalarının Konstrüktivist Bir Unsuru Olarak Güvenlik Kültürü ve Türkiye Örneği”, Adnan MenderesÜnv, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4/4, (2017), 58-78.
- Birdişi, F. “Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.31, (2011), s.149-169.
- Birsellioğlu, M.E. “ NATO’nun Değişen Enerji Güvenlik Algısı: Türkiye’nin Olası konumu”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 9/34, (2012), 226-252.
- Boutros, E. Natural Gas in East-Mediterranean Basin–Changing the Energy Landscape. Energy Paper–Situation Analysis. Doha. 2018.
- Bozkurt, Ö. Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminde Afet Politikaları, TİAV, Ankara. 2022.
- Bölme, M. S. “Soğuk Savaş’ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim”, 9/34 (2012), 34-51.
- Bulut, F. “Küresel Siyasette Kültürel Diplomasi’nin Yeri: Türkiye’nin Durumuna Dair Tespit ve Öneriler, Politika Notları”, 9, (2019), 1-32.
- Bulut, vd. “Türkiye’nin Mülteci Politikaları: Suriyeli Mültecilerin Durumuna İlişkin Bir İnceleme”, (2018), 207-222.
- Burak, B. “ Yeni Tehditler ve Teknoloji Çağında Güvenlik Tesisi, (2023), Erişim Tarihi: 2023, <https://prespektif.online/yeni-tehditler-ve-teknoloji-caginda-guvenlik-tesis>
- Buyar, C. ve Şener, U. “Tarihin Dönüşü: Rusya- Ukrayna Savaşı, Siyasi ve Ekonomik Tesirleri”, Journal of Akademik, 9/4, (2023), 284-301.
- Buyar, C. “Rusya-Ukrayna Savaşı’nın Orta Asya Ülkelerine etkisi, AA(2022), <https://www.aa.com.tr.tr/analiz/2570168>

- Buz, S. ve Korç, S. “Mültecilere Yönelik Kalıcı Çözümlerden Biri Olarak Gönüllü Geri Dönüş”, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, S.50, (2021), 195-230.
- Canbey, M. “İsrail-Filistin Savaşı’nda Uluslararası Kuruluşların Göstermiş Olduğu Performansın İncelenmesi: BM Örneği, Ombudsman Akademik, 2/2, (2024), 132-162.
- Ceylan, N. ve Progonatı, E. “Dayton Barış Antlaşmasının İdealiz ve Realiz Teorileri Kapsamında Değerlendirilmesi”, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.57, (2022), 59-83.
- Chretien, J. P. vd. “The importance of militaries from developing countries in global infectious disease surveillance”, Bulletin of the World Health Organization, 85, (2007), 174-180.
- Cihan, M. “Yeni Sömürgecilik ve Hegemonya Bağlamında Fransa’nın Son Dönem Suriye Siyaseti”, 7, (2021), 20-43.
- Cimer. “Cumhur Başkanlığı İleşim Başkanlığı. Türkiye’nin Dost Eli: İnsani Diplomasi, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2022.
- Çakmak, C. ve Atılğan, C. “BM, Bosna Soykırımı ve Küresel Adalet, Bilgi Strateji, 4/7, (2012), 11-30.
- Çakran, Ş. ve Eren V. “Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması, (2017), 1-30.
- Çalışkan, F. “Adım Adım Rusya Ukrayna Savaşı ve Üçüncü Tarafların Süreci Etkisi, S.14, (2022).
- Çatal, S. “Kuşak ve Yol İnisiyatif’in Türkiye’nin Ekonomi Güvenliğine Etkileri”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19, (2019), 101-124.
- Çayhan, E. “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, 3, (2002), 42-55.
- Çeçen, A. Misak-ı Milli’den Mavi Vatana, Erişim Tarihi: 2023, <http://ankaenstitusu.com/>,
- Çelik, A. “ABD’nin Soğuk Soğuk Savaştan itibaren Afrika Politikasına Dair Bir Değerlendirme”, CJAS, 4/2, (2022), 195-216.
- Çelik, A. H. ve Çaylı, Ş. “Küresel ve Bölgesel Krizler Bağlamında Rusya ve ABD’nin Silah Satış Rekabetinin Ekonomik Politik Analizi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 20/77, (2021), 369-392.
- Çelikaşlan, M.N. “Ukranya-Rusya Savaşı: Avrupalı Bir Millet’in Yıkımı, Türk Yönetim ve Ekonomi Araştırmalar Dergisi, 3/1, (2022), 53-65.
- Çetinsaya, G. A tale of two Centuries: Continuities in Turkish foreign and security policy (Ed. N. Ateşoğlu Güney). Contentious Issues of Security and the Future of Turkey, 2007.
- Çopur, H. “Siyaset Bilimci Fukuyama: SİHA’lar 2020’de Türkiye’nin bölgesel güç olarak yükselmesine önemli katkı yaptı”, AA(2020), Erişim Tarihi: 7 Nisan

- 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/siyaset-bilimci-fukuyama-sihalar-2020-turkiyenin-bögesel-güç-olarak-yukselmesine-onemli-katkı-yapti/2200523>
- Zabcı, F.Ç. Yeni Savaşların Gizli Yüzü:Özel Askeri Şirketler, Stratejik Rapor No: 56, 2014.
- Daban, C. “Uluslararası ilişkilerde Siyasal Aktörler, Bürokrasi ve Jeopolitik Bağlamında Diplomasi: Türkiye Cumhuriyeti Örneği”, BEU Akademik İzdüşüm dergisi, (2017), 2/2, 22-50.
- Darıcı, A. B. “Yapay Zeka ve Uluslararası Güvenlik”, AA.(2021), Erişim Tarihi: 2024 <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/yapay-zeka-ve-uluslararasi-guvenlik/2225479>
- Davutoğlu, A. Turkey’s Mediation: Critical Reflections From the Field, Erişim Tarihi: 2024, <https://www.mfa.gov.tr>,
- DB, Dışişleri Bakanlığı. Koronavirüs Salgınındaki Rol ve Vizyonumuz, Erişim Tarihi: 2024, <https://www.mfa.gov.tr>
- DB, Dışişleri Bakanlığı. “Türkiye-Afrika İlişkileri”, Erişim Tarihi: 2024, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>,
- DB, Dışişleri Bakanlığı. Türkiye’nin Arabuluculuk Çalışmaları Sahadan önemli Yansımalar, Erişim Tarihi: 2024, <https://www.mfa.gov.tr>
- DDO. Dijital Dönüşüm Ofisi. “Dijital Dönüşüm İş Birliği Platformu”, Erişim Tarihi: 2024 <https://cbddo.gov.tr/projeler/diib>
- DDO. Dijital Dönüşüm Ofisi. “Ulusal Yapay Zeka Stratejisinin (UYZS) Hedefi Nedir?”, Erişim Tarihi: 2023, <https://cbddo.gov.tr>
- Demir, E. “Türkiye’nin Suriye Politikası Bağlamında TSK’nın Suriye’deki Sınır Ötesi Harekatlarının Nedenleri ve Sonuçları”, (2021), 541-588, ORCID: 0000-0002-8524-82405
- Demir, N. “Mülteci (Sığınmacı) Kavramına Düşünsel Yaklaşım”, YASAD, 1/2, (2022), 1-22.
- Demir, S. “Karadenizin Güvenliğini Yeniden Düşünmek”, Karadeniz Araştırmaları, S.35, (2012), 19-50.
- Demirtaş, T. “Dış Politikada Türkiye Yüzyılı ve Afrika”, (2023) Erişim Tarihi: 18 Ekim 2023, <https://www.setav.org/dis-politikada-turkiye-yuzyili-ve-afrika/>
- Denk, E. “Bir Kitle İmha Silahı olarak Nükleer Silahların Yasaklanmasına Yönelik Çabalar”, SBF Dergisi, 3, (2011), 93-136.
- Dent, C. M. Economic Security (Ed., A. Collins). Oxford University Press, (2007).
- Dervişoğlu, S.vd. Değişen Küresel ve Bölgesel Güvenlik Koşullarında Türkiye:Bazı Tespitler ve Öneriler. GİFGRF, (2015), Erişim Tarihi: 2023, <https://www.gft.org.tr/calismalar/calisma-gruplari>

- Diken. “Corona’ dan Sonra Yapay Zekada Küresel Rekabet”, (2020), Erişim Tarihi: 2023, <https://www.diken.com.tr/podcast-coronadan-sonra-yapay-zekada-kuresel-rekabet/>
- Doğaç, C. ve Yılmazlı, İ. “Suriye’de PKK/YPG Yapılanması ve İki Yeni Aktör : Kadınlar ve Yabancı Savaşçılar”, (2021), 101-134.
- Doğan, Ö. F. “3. Türkiye Ortaklık Zivesi’nin Ardından”, AA(2021), Erişim Tarihi: 2023, <http://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-3-turkiye-afrika-ortaklik-zirvesinin-ardindan/2455641>,
- Doğan, S. Türkiye’nin Orta Doğu’daki Askeri Üsleri ve İlişkilerin Geleceği, İNSAMER, İstanbul, 2016.
- Domazeti, R. “Yeni Jeopolitik Düzen: Yükselen Merkez Güç Türkiye”, (2022), Erişim Tarihi: 9 Şubat 2024), <https://www.insamer.com/tr/yeni-jeopolitik-duzen-yukselen-merkez-guc-turkiye.html>
- Doyran, E. “Yeni Apartheid: 21. Yüzyılda Sömürgeciliği Yeniden Düşünmek”, (2021), Erişim Tarihi: 3 Nisan 2023, https://www.insamer.com/tr/yeni-apartheid-21-yuzyilda-somurgeciligi-yeniden-dusunmek_4061.html).
- Dumankaya, E. M. “ Uluslararası İlişkiler ve Güç Kavramı. Trend Analizi”, (2019), 1-10.
- Duran, B. “ Salgına Hangi Ülke Neden Yardım Ediyor”, AA(2020), Erişim Tarihi: 2024, <https://www.setav.org/salgina-hangi-ulke-neden-yardim-ediyor>
- Duran, B. “Türk ve Dünya Siyasetinde 2024”, (2024), Erişim Tarihi: 2024, <https://kriterdergi.com/cerceve/turk-ve-dunya-siyasetinde-2024>
- EB, Ekonomi Bakanlığı. 2023 Türkiye İhracaat Stratejisi ve Eylem Planı, 2023.
- Efe, H. “Avrupa Birliği’nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7/1, (2008), 66-78.
- Efegil, E. ve Musaoğlu, N. “Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sistemin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri, Akademik Bakış Dergisi, 2/4, (2009), 1-24.
- Ekici, H. “Türk Toplumunda Suriyelilere Yönelik Algılanan Tehditler ve Çözüm Önerileri”, Sosyal Politika Çalışmalar Dergisi, S.19, (2019), 695-730.
- Ertuğrul, Ü.E. “İnsani Müdahale”, Gazi Üniversitesi, İİBF Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2/2, (2011), 657-672.
- Elik, S. “Uluslararası Polikada Sistem Düşüncesi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 50, (2023), 89-105.
- Emiroğlu, H. ve Çakır, F. “Soğuk Savaş Sonrası Birleşmiş Milletlerin Barışı Koruma/Güçlendirme Misyonu ve Türkiye”, 2, (2007), 673-700.
- Emiroğlu, H. “Soğuk Savaş Sonrası Çin’in Ortadoğu’ya Yönelik Dış Polikası”, Ortadoğu Yıllığı, (2016), 464-482.

- Erboğa, A. “Bölgesel Dönüşüm Süreci ve Körfez Güvenliği, Türkiye Ortadoğu Güvenliği Çalışmaları Dergisi, 3/1, (2016), 9-38.
- Erdil, B. “İnsansız Hava Araçlarının Kullanım Alanları ile Bu Araçların Türkiye’nin Yurtdışı Operasyonlarındaki Yeri ve Önemi”, 5/2, (2021), 581-607.
- Erdoğan, İ. “Küreselleşme Olgusu Bağlamında Yeni Güvenlik Algısı”, Akademik Bakış Dergisi, 6/12, (2013), 265-292.
- Erdoğan, R.T. Dünya 5’ten Büyüktür Yeni Türkiye Vizyonu, Cumhurbaşkanlığı Yayınları;45, 2017.
- Erdönmez, H. Avrupa Devletlerinin Orta Doğu Politikası ile ABD’nin Büyük Orta Doğu Projesi, Edirne, 2010.
- Eren, E. “Bütüncül Teori İnsası: Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası’nın Analizi, (2002), 4-30, ORCID:0000-0002-9891-1763
- Erendil, M. İkinci Dünya Harbi’nden Sonra Oluşan Silah Sistemlerinin Taktik ve Stratejiye Etkileri, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1994.
- Erenel, F. Jeopolitik Teoriler ve Avrasya’nın Merkezinde Güç Savaşları, (2021), İstanbul, ORCID ID:0000-0001-8943-7264.
- Ergül, E. “Özgürlük ve Güvenlik Dengesi Bağlamında Uluslararası Terörle Mücadele Stratejisi”, (2014), 63-98.
- Ergüven, N. S. “Uluslararası Hukuk Açısından Güvenlik Kavramının Teorik Temelleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (2016), 771-835.
- Erhan, C. Küreselleşme döneminin tehditleri ile mücadele. Stradigma.com Aylık Strateji ve e-dergi, 2003.
- Erhan, Ç. “ABD’nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül’ün Etkileri, 1/3, (2004), 123-149.
- Erol, M. S. “11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve Dört Tarz-ı Siyaset. Gazi Akademik Bakış, 1/1, (2007), 33-55.
- Ertürk, D. “Bir Egemenlik Aracı Olarak Küresel Terör”, S.IV, (2010), 81-103.
- Eryücel, E. “İnsani Müdahalenin Meşruluğu Sorunu ve Yeni Bir Meşruiyet Arayışı Olarak Ortak Koruma Sorumluluğu”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, (2014), 140-162.
- Esen, Ö. “Security of the energy supply in Turkey: Prospects, challenges and opportunities”. International Journal of Energy Economics and Policy, 6/2, (2016), 281-289.
- Filiz, Ö. “Ukranya Krizinde NATO’nun Rolü”, 1/2, (2013), 30-36.
- Gençalp, E. “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın (AGSP) Avrupa Güvenliğindeki Rolü ve NATO ile İlişkileri”, Journal of Social Sciences, 1/1, (2004), 44-54.

- Göksedef, E. “ ABD Anlaşmada Kritik Bir Rol Üstlendi”, bbb(2019), Erişim Tarihi: 2023, <https://www.bbc.com/turkçe/haberler/dunya-50095439>
- Gözaydın, A. S. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Alanda Tehdit Algılamaları, İstanbul: İstanbul, Sosyl Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Gül, A. Çok Kutuplu Dünyada Türkiye Rusya İlişkileri: Sorunlardan Fırsatlara Karabağ Örneği, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Gül, H. “Türkiye’nin Eğitim Sorunları, AKP’nin Eğitime Bakışı ve Çözüm Önerileri”, Toplum ve Demokrasi, 2/3, (2008), 181-196.
- Gül, M. “Güvenlikteki Kavramsal Değişim ve Türkiye’nin Güvenlik Yaklaşımı ve Politikalarına Etkileri”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21/1, (2016), 303-320.
- Gülerce, R. ve Bayram, M.N. “ Ukrayna’dan Avrupa’ya Kitleli Göçte Avrupa Birliği’nin İnsan Hakları Bağlamında Değerlendirmesi”, (2022), 77-103, ORCID: 0000-0001-9503-3451
- Gülşen, H. “Rusya’nın Suriye Müdahalesinde Özel Askeri şirketlerin Rolü”, (2017), 1-20, ORSAM.
- Gündoğdu, S. “Türk Dış Politikasının İnsani Diplomasi Vizyonu ve Pratiği”, Uluslararası Akademik Bilim Dergisi, 5/5, (2022), 349-356.
- Güner, A.U. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Değişen Güvenlik Algılamaları ve Bir Güvenlik Sorunu Olarak Başarısız Devletler, Konya: Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Güneş, E. “ Yeni Yüzyıldaki Çin-Amerika Rekabeti, Toplum ve Demokrasi, 3/6-7, (2009), 175-188.
- Güneylioğlu, M. “ BM Kolektif Güvenlik Sisteminin Etkinliği Sorunu: Realist Bir Değerlendirme, Akdeniz İİBF Dergisi, 21/1, (2021), 107-120.
- Güngör, U. “Günümüzde Barış Operasyonları”, Güvenlik Stratejisi Dergisi, 4/8, (2008), 7-19.
- Günyel, C. Avrupa’nın Güvenlik ve Savunma Politikalarının Oluşum ve Gelişim Süreci, Kadir Has Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Güral, M. M. Küreselleşen Dünya ve Terörizm, İstanbul: Doktora Tezi, 2008.
- Hale, W. Türk dış politikası: 1774-2000 (Çev. P. Demir).İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003.
- Hale, W. 1774’ten Günümüze Türk Dış Politikası, İstanbul, 2011.
- Hart, J. (1976). Three approaches to the measurement of power in international
- Harunoğulları, M. “ Doğal Kaynaklar Ekseninde İç Savaşın Coğrafyası, 26/45, (2021), 151-170.

Heywood, A. Siyasetin temel kavramları (2. Baskı) (Çev. H. Özler). Ankara: Adres Yayınları, 2015.

[http:// edam.org.tr/rusyanin-ukranyayi-isgali/](http://edam.org.tr/rusyanin-ukranyayi-isgali/), Erişim Tarihi:2023.

<https://bilimteknik.tubitak.gov.tr>, Erişim Tarihi: 2023.

<https://iakal.wordpress.com/> Erişim Tarihi: 2023.

<https://docplayer./53064639-Iv-konumla-ilgili-gorusler-siyasi-coğrafya-konusunda-ortaya-surulen-fikirler-çok-gerilere-gitmektedir-ancak-ozellikle-son-yuzyil>, Erişim 2023.

Independent. “ Ukrayna’dan Gazze’ye Dünya bölünmeden parçalanmaya doğru gidiyor, (2023), Erişim Tarihi: 2024 <https://www.indyturk.com/node/6699916/>

Independent. “Alper Gezeravcı’nın uzayda yaptığı deneyin ilk sonuçları alındı”, (2024), Erişim Tarihi. 2024, <https://www.indyturk.com>

Işın, N. D. Avrupa Birliği’nin Güvenlik Politikaları Bağlamında Türk Dış Politikası, Kütahya: Yüksek Lisan Tezi, 2008.

İB, İçişleri Bakanlığı. Güvenli Liman Türkiye’nin Dünyaya Çağrısı: Mülteciler İçin İş Birliği, Cumhurbaşkanlığı İletişim Bakanlığı, İstanbul, 2020.

İB, İçişleri Bakanlığı. PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu PYD-YPG, 2017.

İB, İletişim Bakanlığı. “Türkiye’nin İstikrara Katkısı: Barış İçin Çok Yönlü Diplomasi, Cumhurbaşkanlığı İletişim Bakanlığı Yayınları, 2023, Ankara.

İB, İletişim Başkanlığı. Türkiye’nin Dost Eli: İnsani Diplomasi, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2022, 29.

İdrisoğlu, R. E. Rusya’nın ve ABD’nin SSCB Sonrası Ortadoğu Politikaları, Ankara: Yüksek Lisans Tezi, 2010.

İlbaş, S. “Özel Askeri Şirketler Üzerine Bir İnceleme”, Uluslararası Yönetim Akademisi, 6/2, (2023), 554-565.

İnaç, H. “Pandemi Sonrası Yeni Dünya Düzeni ve Türk Dış Politikası”, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınları:4, (2020), 1-20.

İnat, K. “Berlin’in Çelişki Politikası”, Erişim Tarihi: 2023, <https://kriterdergi.com>

İnci, G. N. “Dijital Evrimin 4 Temel Sürecinde Türkiye’nin Yeri, Erişim Tarihi: 2024, <https://cushbakisi.com/blog/dijital-evrimin-4-temel-surecinde-turkiyenin-yeri/>,

İrge, N. F. ve Al, A. “Günümüzün Risk ve Tehditlerine Karşı Güvenlik Algılamasındaki Yeni Stratejilerin Uluslararası Politik Ekonomi Açısından Değerlendirmesi”, Change in State Nature: Boundaires of Scurity, (2017), 451-482.

- İrge, N. F. “Gelişmiş Kapitalizm Eşliğinde Yeni Sömürgecilik”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6/1, (2005).
- İstikbal, D. Türk Savunma Sanayii Modeli ve Teknolojik Dönüşüm, SETA, İstanbul, 2022.
- Jordaan, E. “The concept of a middle power in international relations: distinguishing between emerging and traditional middle Powers”. Politikon, 30/1, (2003), 165-181.
- Jordaan, E. “The emerging middle power concept: Time to say goodbye?”. South African Journal of International Affairs, 24/3, (2017), 395-412.
- Kabacaoğlu, Ö. Teknolojinin Savaşı Dönüştürmesinde Yeni Bir Aşama: Robotik Savaş, Ömer Halisdemir Üniversitesi İİBF Dergisi, 13/2, (2020), 291-305.
- Kabakçı, F. “BM’lerde nükleer silahlar tartışılırken nükleer Güce Sahip Ülkeler Kapasite artırma eğiliminde, AA(2022), Erişim Tarihi: 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bmde-nukleer-silahlar-tartisilirken-nukleer-guce-sahip-ulkeler>
- Kalın, İ. Ulusal Çıkarlarımızdan ve İlkelerimizden Taviz Vermeden Küresel Barışa Katkı Sağlıyoruz, Erişim Tarihi: 2024, <https://kritrdergi.com>
- Kalkan, D. Devletin Güç Kullanma Tekeli ve Özel Askeri Şirketler, Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 6/1, (2022), 148-173.
- Kanik, vd. “Liberal Güvenlik Anlayışı Çerçevesinde Uluslararası Düzensiz Göç”, IJBEMP, 2/7, (2023), 234-250.
- Kara, A. “Türk Dünyasındaki Siyasi ve Ekonomik İşbirliğinin Güçlendirilmesinde Kültürel İlişkilerin Önemi, Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyonu 2023” , (Ed. İsina A.), Tasam Yayınları Uluslararası İlişkiler Serisi, İstanbul, (2014a), 113-118.
- Kara, A. “Türk Dünyasındaki Siyasi ve Ekonomik İşbirliğinin Güçlendirilmesinde Kültürel İlişkilerin Önemi”, (2014b), Erişim tarihi: 25 Ocak 2024, https://tasam.orgTR/Icerik/24691/turk_dunyasindaki_siyasi_ve_ekonomik_is_b.
- Karabulut, A. N. “Eski Savaş Yeni Strateji: Rusya’nın Yirmibirinci Yüzyıldaki Hibrit Savaş Doktrini ve Ukranya Krizi’ndeki Uygulamalaması”, Uluslararası İlişkiler, 13/49, (2016), 25-42.
- Karabulut, A. ve Değer, F. “Uluslararası ilişkilerde Güvenlik Kavramı ve Realist Yaklaşımına Genel Bakış”, Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, 2/2, (2015), 69-79.
- Karaca, R. K. ve Yüce, M. “Uluslararası Sistemde Değişim ve Terörizm: Kavramsal Belirsizlik, Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmacılar Vakfı (TASAV), (2021), 25-44.

- Karaosmanoğlu, A. L. The evolution of the national security culture and the military in Turkey. *Journal of International Affairs*, 54/1, (2000), 199-216.
- Karasoy, H. A. “Hibrit Asimetrik ve Vekalet Savaşları: 2022 Rusya-Ukrayna Savaşını Üçlü Sacayağı Üzerinde Bir İnceleme”, 7/2, (2022), 44-56.
- Kartal, A.B. “Uluslararası Terörizmin Değişen Yapısı ve Terör Örgütlerinin Sosyal Medyayı Kullanması: Suriye’de DAESH VE YPG Örneği”, (2018), 40-77.
- Kasım, M. “Rusya’nın 2022 Yılındaki Ukrayna İşgaline Karşı Büyük Güçlerin Tepkileri”, *Uluslararası yönetim Akademisi Dergisi*, 5/3, (2022), 741-753.
- Kasımoğlu, H. Terörün Küreselleşmesi ve AB’nin Terörle Mücadele Politikasındaki dönüşüm, Bilecik:Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Kavuncu, S. ve Dilan, H. “21. Yüzyıl Eşiğinde Yeni Çelişkiler/Yeni Krizler Ortamında Uluslararası Siyasal Sistemin Çok Kutupluluğa Doğru Evrilmesi”, 2007, 945-953.
- Kaya, S. “Baltık Ülkelerinin Batı Yöneliminin Tehdit Dengesi Kuramı Bağlamında Analizi”, *Güv.Str. Dergisi*, 18/43, (2022), 547-578.
- Kazımov, U. “Rusya Çin İlişkileri ve Soğuk Savaş Sonrası Askeri İlişkiler”, *Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/1, (2020), 37-52.
- Kemik, G. “Terörü Tartışmak: Tanım sorunu, Genel Özellikleri ve Uluslararası Hukuk açısından Analizi”, 4/2, (2021), 165-187.
- Keskin, C. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya’nın Güvenlik Politikaları Bunun ABD- AB ve Türkiye’ye Etkisi, İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Ketenci, A.”Rusya-Ukrayna Savaşının Gölgesinde Karadeniz’in Güvenliği, AA.(2022), Erişim Tarihi: 2023, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/rusya-ukrayna-savasinin-golgesinde-karadenizin-guvenligi/2729478>.
- Kıratlı, O. S. “Avrupa Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası ve Üç Büyükler: Almanya”, *Fransa ve İngiltere Akademik İncelemeler Dergisi*, 11/1, (2016), 207-224.
- Kıyanç, S. “Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye’deki ABD üs ve Tesisleri”, (2020), 203-251, ORCID:0000-0002-0148-9632
- Kızılaslan, K.U. Dış politikanın sivil-asker ilişkileri üzerindeki etkisi: AB koşulluluk ilkesi ve Türkiye’nin ulusal güvenlik paradgması. İstanbul:İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Kızılay, Ş. “Değerleri ve Atörleriyle Türkiye’nin İnsani Yardım Politikası”, (2021), 185-209, ORCID: 0000-0001-8424-8633
- Kiraz, S. “Sosyal İnşacılık Yaklaşımında Güvenlik, Uluslararası İlişkilerde Güvenlik-Teorik Değerlendirmeler”, (2014), 110-120.
- Kirişçi, vd. (2018). Syrian refugees in Turkey: beyond the numbers. Brookings Institute.

- Koç, Ü. “Güneş Enerjisi ve Ekonomik Büyüme”, *Ekonomik Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 6/2, (2021), 515-533.
- Koçak, H. “Ulrick’in Risk Toplum Teorisi Bağlamında Güvenlik ve Özgürlük İkilemi, (2017), 251-265. DOI:02397680061931
- Koçer, G. “Karadeniz Güvenliği Uluslararası Yapılanmalar ve Türkiye”, *Akademik Bakış*, 1/1, (2007), 195-217.
- Korkusuz, R. “Birleşmiş milletler Kararları Işığında ‘İnsan Hakları ve Terörizm’ İlişkisine Genel Bir Bakış”, s.542-556.
- Kozanhan, vd. (ed.). *Deniz Gücü ve güvenliği İncelemeler*, Milli Savunma Üniversitesi Deniz Harp Enstitüsü, İstanbul, 2020.
- Köse, H. Ö. “Orta Doğu’da Değişen Dengeler ve Türkiye’nin Konumu”, 25, (2012), 129-154.
- Köse, İ. “Soğuk Savaş Sonrası Dönem Karadeniz’de Güç Meselesi, *Karadeniz İşletme Dergisi*, 29, (2020), 203-226.
- Köse, T. “Türkiye’nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu, Bölgesindeki Gücü: Zorlayıcı olmayan Gücün İmkan ve Sınırları, 11/41, (2014), *Uluslararası İlişkiler*, 29-61.
- Köysüren, S. *Nükleer Silahların Ortadoğu Barış Sürecine Etkileri*, Trabzon:Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Kurakçı, A. ve Dursun, H.R. “Ukrayna-AB NATO İlişkisi Bağlamında Rusya’nın Kırım Müdahalesi”, *GUİBD*, 9/1, (2023), 84-107.
- Kurt, S. *Karadeniz Mimarisinin Oluşumu ve Türkiye’nin Rolü*, Trabzon:Doktora Tezi, 2017.
- Kurtbağ, Ö. “ABD Liderliğinde Liberal Uluslararası Düzenin Sonu Tartışması: Liberalizmin Krizi ve Geleceği”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/2, (2020), 379-403.
- Küçükkoğlu, M. “Türk Savunma Sanayisindeki Gelişmelerin Ekonomiye Etkileri (2000-2023)”, *Sakarya İktisat Dergisi*, 12/1, (2023), 15-41.
- Kürkçü, B. “Teknolojik Gelişmeler Çerçevesinde Değişen Güç Algısı, Güvenlik Kültürü Kavramı ve Ulus Devletin İnşası”, (2020), 199-210.
- Meral, Z. – Paris, J. “Decoding Turkish foreign policy hyperactivity”. *The Washington Quarterly*, 33/4, (2010), 75-86.
- Metin, Y. “Temel Hakların Sınırlandırılması ve Ölçülük”, *SDÜHFD*, 7/1, (2007), 1-74.
- Mughisuddin O. A. “Türkiyenin Güvenlik ve Dış Politika Algılamaları Çerçevesinde Doğu ve Güney Komşuları ile İlişkileri”, (1996), 15-22.
- Mumcu, O. ve Çağlar, E. “Türkiye’nin Nüfusu Zenginlik Kaynağı Olabilir mi?”, *Ekonomik politikaları Araştırma Enstitüsü*. (2006), www.tepav.org.tr, 1-20.

- Murat, A. Mavi Vatan Doktrini Bağlamında Türkiye'nin Deniz Jeopolitiği, Edirne: Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Müdüroğlu, N. Birleşmiş Milletler ve İnsani Müdahale, Ankara:Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Nebati, N. Vizyon 2023, Gelecek Yüzyılın Stratejisi?, TASAM, İstanbul.
- Nolte, D. "How to compare regional powers: analytical concepts and research topics". Review of international studies, 36/4, (2010), 881-901.
- Ntv, "Türkiye'nin İlk Astronotu Alper Gezeravcı, güne 10. Deney 'Uyna' ile Başladı, (1 Ocak 2024), Erişim Tarihi: 2 Mart 2024, <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/alper-gezeravci-calismalarına> başladı
- Oğuzlu, T. "Soft Power in Turkish Foreign Policy. Australian Journal of International Affairs", 61/1, (2007), 81-97.
- Olkoç, P. Avrupa Güvenliğinde Türkiye'nin Değişen Konumu:AGSP ve Türkiye, Ankara:Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Orallı, L.E. "Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu", Tesam Akademi Dergisi, (2014), 102-127.
- Oran, B. TDP'nin kuramsal çerçevesi- I (Ed. B. Oran) (22. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Oran, B. "Türk Dış Politikası Temel, İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar", Siyasal Bilimler Fakültesi, (1996), 353-370.
- Orhan, O. "Suriye Komşu Ülkelerde Suriyeli Mültecilerin Durumu: Bulgular, Sonuçlar, ve Öneriler", (2014), Erişim Tarihi: 4 Şubat 2024, <https://www.orsam.org.tr/>
- Ozan, E. "Doğu Akdeniz'de ABD-Rusya Rekabeti ve Türkiye'nin Güvenliği", Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 4/1, (2020), 159-188.
- Öğüt, S. "Uluslararası Hukukta Barışçıl Çözüm Yolları Açısından Türkiye'nin Rusya-Ukrayna Arasındaki Arabuluculuğu", Duplupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (2023), 475-493.
- Önder, M. "Yapay Zeka Stratejileri ve Türkiye", ULİSA12, (2020), 1-55.
- Özalp, M. "Fayda ve Zararlar: Çıkmakla Kalmak Arasında Türkiye- NATO İlişkileri, (2018), 404-421.
- Özaslan, B. B." Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri", 12/1, (2012), 135-166.
- Özcan, A. B. "Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Güvenlik Stratejileri", Selçuk Üniversitesi, (2011), 445-465.
- Özdoğan, M. "Realizm ve Neorealizm Bağlamında Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Anlayışının Değerlendirilmesi", Güvenlik Bilimleri Dergisi, 8/1, (2019), 01-24.

- Özer, Ç. “Uluslararası Politika Açısından Filistin Sorunu”, (2023), <https://orcid.org/10.48139>
- Özer, M. “Mesleki ve Teknik Eğitimde Sorunların Arka Planı ve Türkiye’nin 2023 Eğitim Vizyonunda Çözüme yönelik Yol Haritası, (2019), 1-11, DOI:10.5961/jhes.2019.304
- Özgen, C. “Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasında İlk Çatlak: Libya Krizi”, OÜSOBİAB, (2016), 143-176.
- Özgen, C. “Türk Deniz Kuvvetleri Stratejisi’nde Dönüşüm ve Bir Uygulama Örneği Olarak Türk Deniz Görev Grubu”, (2017), 167-182, DOI:10.16990/SOBIDER.3508
- Özlü, H. “Mili Mücadele Dönemi Yıllarında Türk Ordu Teşkilatında Harp Sanayisi Kurma Girişimleri, (İmalat-ı Harbiye’den Askeri Fabrikalara, Uçak Fabrikaları, Tersaneler, On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-I, Ankara, (2009), 485-519.
- Öztemel, E. “Yapay Zeka ve İnsanlığın Geleceği”, (2020), 96-112, DOI:10.53478/TUBA.2020.011
- Öztürk, A.T. “ Türkiye’nin Bilgi Toplumu Olma Yolunda, Eğitimli İnsan Gücü İhtiyacı ve Sistem Yaklaşımı Özet”, Türkiye’nin 2023 Vizyonunda Üniversiteye Giriş Sistemi Kongresi:” Sorunlar, Öneriler, Çözümler”, (16-17 Nisan 2009), Ankara.
- Palancı, M. “Soğuk Savaş Sonrası Küreselleşen Dünyada Değişen Güvenlik Tehditleri: AB-Nato İlişkilerinin Yeniden tanımlanması”, YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C.XIV, No:2, (2021), 224-244.
- Pallaver, M. Power and its forms: hard, soft, smart (Doctoral dissertation, London School of Economics and Political Science), 2011.
- Patience, A. “Imagining middle powers. Australian Journal of International Affairs, 68/2, (2014), 210-224.
- Pınarer, A. “Küreselleşme ve Teknolojideki Gelişmelerin Güvenlik Açısından Yarattığı Yeni Risk ve Tehditler”, 347-362.
- Pszczel, R. “ Rusya’nın Ukrayna’yı İşgali ve Uluslararası Güvenlik NATO ve Ötesi Açısından Sonuçları,”(2023), Erişim Tarihi: 2023 <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2022/07/07/rusyanin-ukraynayı-ısgali-ve-uluslararası-guevenlik-nato-ve-oetesi-acısından-sonuclari/index.html>
- Purtaş, F. “Türk Dünyası Ortak Yükseköğretim Alanı:İpek Yolunda Bilim Diplomasisi”, (2022), Erişim Tarihi: 2024, <https://kriterdergi.com/dosya-turk-devletleri-teşkilati/turk-dunyasi-ortak-yükseköğretim-alanı-ipekyolunda-bilim-dünyasisi>
- Robins, P. “ Turkish foreign policy under Erbakan”. Survival, 39/2, (1995), 82-100.
- Roe, P. Societal security. Oxford University Press, 2007.

- Roskin, M.G. ve Berry, N.O. Uluslararası ilişkiler: U.İ.'nin Yeni Doğası. Ankara: Adres Yayınları, 2014.
- Rustamow, E. "Türkiye'nin NATO ile Olan İlişkisi, Erişim 3 Eylül 2023, https://tasam.org/trTR/Icerik/530/turkiyenin_nato_ile_olan_iliskisi
- Said, A. "Savaşın Nedeni Liberalizm miydi?", Erişim 14 Ocak 2023, <https://www.indyturk.com>
- Sarı Ertem, H. "Kimlik ve Güvenlik İlişkisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: "Kimliğin güvenliği" ve "Güvenliğin Kimliği", Güvenlik Stratejileri, S.16, (2008), 176-237.
- Sarınay, Y. "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 16/48, (2000), 857-886.
- SBB, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, "100.Yıl Türkiye Planı, On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Ankara, 2019.
- Selam, A. Uluslararası ilişkilerde Din Faktörü ve Sekülerleşme Olgusu, Antalya: Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Sinkaya, N.B. "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikası ve Etkisi", Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Adam Akademi, 1, (2011), 79-100.
- Sönmez, O. "Ulusal Güvenliğin Sağlanmasında Yapay Zekanın Rolü". Erişim Tarihi: 6 Kasım 2023, <https://www.sde.org.tr/analiz/ulusal-guvenligin-saglanmasinda-yapay-zeknin-rolu-analizi-1971>
- STB, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İlk Türk Astronot Alper Gezeravcı Uzayda 13 Bilimsel Deney Yapacak, Erişim 2024, [https:// www.indyturk.com/](https://www.indyturk.com/)
- STB, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. "Türkiye'nin İlk Yapay Stratejisi", (2021), Erişim Tarihi:2024, <https://www.sanayi.gov.tr/medya.haber/turkiyenin-ilk-yapay-zeka-stratejisi1>
- STB, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. 2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi, 2019.
- STB, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. Ulusal Yapay Zeka Stratejisi 2021-2025, Dijital Dönüşüm Ofisi, 2021.
- Şahin, G. - Uysal, S. Nükleer Silahların Yayılması ve Silahsızlanma Sürecinin Gelişmesi, ATASAREN, (2023), 467-492.
- Şahin, G. "Küresel Güvenliğin Dönüşümü; NATO Bağlamında Kavramsal, Tarihsel ve Teorik Bir Analiz, 16/2, (2017), 59-81.
- Şahin, M. "Türkiye'nin Somali Politikasının İncelenmesi:2011-2020 Dönemi", TODE, 9/1, (2021), 109-147.
- Şahin, Y. "Uluslararası ilişkilerde Güce Farklı Yaklaşımlar ve Türkiye'nin Gücü", (2020), 1-22.
- Şeker, C. T. Orta Doğu Savaşları ve Batılı Silah Şirketleri, İNSAMER, 2019.

- Şeker, C.T, “Yeni Dünya Kurulurken: Türkiye’nin Hava Gücü Oyunu Değiştirir mi?”, (2020), Erişim Tarihi: 18 Ocak 2023, <https://kasam-org.cdn.ampproject.org>
- Şengöz, M. “Türkiye Cumhuriyeti’nin Ulusal Güvenlik Paradigması Üzerine Değerlendirme, Takvim-i Vekayi, 8/1, (2020), 1-71.
- Şensoy, S. Güvenliğin Yeni Boyutları, NATO ve Türkiye, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2023, https://tasam.org/trTR/Icerik/1548/guvenligin_yeni_boyutlari_nato_ve_turkiye
- Takvim, “Dünyanın Gözü Türkiye’de Mavi Vatan’da Yeni Doğalgaz ve Petrol Müjdeleri”, (2021), Erişim Tarihi: 2024, <https://www.gogole.com/m.takvim.com.tr/ekonomi/2021/11/12/>
- Tarakçı, N. “Türk Deniz Kuvvetlerinin Yeni Stratejik Belgesi”, Erişim Tarihi. 21 Ocak 2024, <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/19570>
- Tasam, Türk Asya Stratejik Araştırma Merkezi. “Türkiye’nin Milli Savunma Politikası”, Erişim 6 Kasım 2023, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/1514/turkiyenin_milli_savunma_politikasi
- Tasam, Türkiye’nin Asya Stratejik Araştırma Merkezi,” Büyük Ortadoğu Projesi ve İnşa Operasyonları, (2006), Erişim Tarihi: 11 Mart 2023, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/232/fukuyamanin_yeni_tezi_devlet_insasi
- Tasam, Türkiye’nin Asya Stratejik Araştırma Merkezi. “Güvenlik, Savunma ve Savunma Sanayii 2023”, Erişim 15 Ekim 2023, <https://tasam.org/files>
- Taşdemir, F. “İnsan Hakları Hukuku ve İnsancıl Hukuk Açısından Türkiye’nin Ayrılıkçı Terör Örgütü PKK İle Mücadelesi”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, XVI/1, (2012), .107-151.
- Taştekin, F. “Siyasal harita değişirken Filistin davası gerilemektedir”, BBC(3 Kasım 2023),<https://www.gogole.com/amp/s/www.bbb.com/turkce/article/scev7wygnxnvo.amp>
- Taymaz, E. Dijital Teknolojiler ve Ekonomik Büyüme, TÜSİAD, İstanbul. 2018.
- TED, Türk Eğitim Derneği. Türkiye’de Meslek Eğitimi ve Sorunları, VI. Eğitim Toplantısı, Ankara: Türk Eğitim Derneği Derneği Yayınları, 1983.
- Tekin, C. Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz Bağlamında Türkiye-Rusya İlişkileri, Ankara, 2019.
- Tekin, F. “İnsani Güvenlik Misyonu Türk Dış Politikasının Yumuşak Gücü Olabilir Mi?, Birey ve Toplum sosyal Bilimler Dergisi, 11/2, (2021), 5-25.
- Telli, A. “İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram, (2012), 206-220.
- Temizer, M. “Türkiye 5 Enerji gemisiyle denizlerde bayrağını dalgalandırıyor, AA(2021), Erişim Tarihi: 2023, <https://www.aa.com.tr>

- Tepav, Türkiye Ekonomi Politikaları ve Araştırma vakfı “Kuşak ve Yol Girişimi Türkiye’ye Yeni Fırsatlar Sunuyor”, (2018), Erişim 2023, tepav.org.tr/tr/haberler/s/4407
- TİM, Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2021 İhracat Raporu, <https://tim.org.tr>
- Tokatlı, S.G. “Soğuk Savaş Dönemi Güvenlik Algısında Yaşanan Değişim ve Uluslararası Sistemin Değişen Dinamikleri”, Vakavivüs Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi S.1, (2022), 376-406.
- Tokmakoğlu, G. “Hava Ülkesi, Uzay ve Türkiye”, Erişim Tarihi: 17 Ocak 2024 <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/alper-gezeravci-calismalarina> başladı
- Topal, M. “2023 Eğitim Vizyonu Belgesiyle 11. Kalkınma Planı’nda Eğitimle İlgili Hedeflerin Karşılaştırılarak Değerlendirilmesi”, Academia Eğitim ve Araştırmaları Dergisi, 6/1, (2021), 156-195.
- TRT, Türkiye Radyo ve Televizyon. “Türkiye’nin yardım eli Asya’dan Avrupa’ya uzandı”, (2020), Erişim Tarihi: 2024, <https://www.trthaber.com>
- TRT, Türkiye Radyo ve Televizyon. “Rusya-Ukrayna Savaşı’nda Batı Kendi İçindeki Görüş Ayrılıklarıyla da Sınandı”, (2022), Erişim Tarihi: 2024, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/rusya-ukranya-savasinda-bati-kendi-icindeki-gorus-ayriliklariyla-da-sinandi-734538.html>
- Tuğtan, M. A. Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu. Uluslararası İlişkiler, (2016), 13(49), 3-24.
- Tuic. Uluslararası Çalışmaları Derneği. “11 Eylül 2001 Saldırıların Uluslararası Sisteme Etkileri”, (2023), Erişim Tarihi: 10 Şubat, 2023, tuicakademi.org.org/11-eylul-saldirilarinin-uluslararasi-sisteme-etkileri
- Tunç, A. Ş. “Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye’deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme, Tesam Akademi Dergisi, 2/2, (2015) 29-63.
- Turaman, O. “Türkiye ve AB’nin Orta Doğu Dış Politikası: Irak ve Suriye Örnekleri Üzerinden Çatışan ve Örtüşen Değerler İkilemi”, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.1, (2018), 116-138.
- Turan, K. Changes in Turkish Foreign Policy: A Shift or a Passing Interest?, (2012).
- Tutak, E. ve Koçer, G. “21. Yüzyıl Deniz Günün Askeri ve Ticari Prespektiften Analiz İçin Yeni Bir Yaklaşım Önerisi: Türkiye Örneği”, Akdeniz İİBF Dergisi, 23/1, (2023), 1-17.
- Tüba, Türkiye Bilimler Akademisi. “ Türkiye’nin İlk Uzay Yolculuğu İçin Son Saatler”, Erişim Tarihi: 2024, tuba.gov.tr/tr/haber/akademiden-haberler/turkiyenin-ik-uzay-yolculugu-icin-son-saatler
- Tüba, Türkiye Bilimler Akademisi. “Filistin-İsrail Savaşı Raporu, Ankara, 2023.
- Tübitak, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu.”Türk Savunma, Havacılık ve Uzay Sektörü Değerlendirmesi”. Ankara:Tübitak, Temmuz 2003.

- Tümer, T. ve Kazancı A. B. “Türkiye ve Avrupa Birliği’nin Güncellenmesine İlişkin Genel Bir Değerlendirme”, JEBPİR, 8/2, (2022), 333-348.
- Türkyılmaz, M. “Türk Diaspora Vizyonu 2023”, TASAM, Uluslararası ilişkiler Serisi, (2014), 159-164.
- U.S. Department of the Treasury Targets Russian Financial Facilitators and Sanctions Evaders Around the World, Erişim Tarihi: 2023, <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1402>
- U.S. Mission Turkey, “Rusya’nın Yaptırımlardan Kaçınma ve Ukrayna’ya Yönelik Savaşını Kalıcı Hale Getirme Çabalarının Daha Fazla Engellenmesi, Treasury Targets Russian Financial Facilitators and Sanctions Evaders Around the World, Erişim Tarihi: 2024, <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1402>
- Uğrasız, B. “Uluslararası ilişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 5/2, (2003), 139-145.
- Uğuz, A. “Liberalizmde Güvenlik Kavramı ve Uluslararası Güvenliğe Getirilen Çözümler”, (2016), 85-98, DOI:dx.doi.org/TLCK.5.2B006
- Under, M.(ed.). Türkiye’nin Bütünsel Güvenlik Yaklaşımı İstanbul, 2020.
- Ungerer, C. The “middle power” concept in Australian Foreign Policy. Australian Journal of Politics & History, 53(4), (2007), 538-551.
- Ural, S. “Rusya’nın Doğu Akdeniz Politikası”, Erişim Tarihi: 2023, <http://21yyte.org7tr/fikir-tanki/rusya-nin-doğu-akdeniz-politikası>
- Uygun, A. G. “Avrupa Birliği’nin Rusya’ya Yönelik Yaptırımları: Dış Politika Aracı olarak Yaptırımlar”, Troya Academy, 8/1, (2023), 136-155.
- Uzgel, İ. Ulusal Çıkar ve Dış Politika, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- Ülman, H. “Türk dış politikasına yön veren etkenler (1923-1968). Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 23/3, (1998), 241-273.
- Ünal, H. “Ukrayna Savaşına Türkiye barış planı: Kolaylaştırıcılıktan arabuluculuğa?” Independent (2022), <https://www.indyturk.com/node/572941>
- Ünsal, Ş. “Milli Güç Bileşenleri ve Vasıtaları Türk Dünyası Araştırmaları, S.17, (2010), 1-50.
- Ünsal, Ü. Dönemin Dış Politikası. In B. Oran, Türk Dış Politikası - Cilt 3 (2001- 2012) Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (pp. 130-226). İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Ünver, D. “ABD’nin Afganistan’dan Çekilişi ve Orta Asya Politikası, Avrasya İncelemeleri Merkezi, Erişim Şubat 2024, <https://avim.org.tr>
- Varlıklar, S. “Yeni Sömürgecilik ve Afrika’nın Yeniden Paylaşımı Tartışmalarının Kesiminde Gana-Çin İlişkileri”, (2022), 65-86.

- Veyisoğlu, A. T. Yeni Dünya Düzeninde Türk Deniz Kuvvetlerinin İhtiyaçlarına Yönelik Yaklaşımlar, Building Future from Atlantic to Indian Ocean, (2021), 225-229.
- Vizyon 2023 Projesi Savunma, Havacılık ve Uzay Paneli, Panel Raporu /Ek-4, TÜBİTAK, Ankara, 2023.
- Waldron, J. Security and Liberty: "The Image of Balance". In D. Dyzenhaus, Civil Rights and Security (pp. 3-22). New York: Routledge, 2009.
- Wisniewski, R. Military-Industrial aspects of Turkish defence policy. Rocznik Integracji Europejskiej, 9, (2015), 215-228.
- Wolfers, A. "National security" as an ambiguous symbol". Political Science Quarterly, 4/67, (1952), 481-502.
- Yalçıntaş, N. Avrupa Birliğinde (AB) Türk Toplulukları, TASAM, İstanbul, 2014.
- Yavuz, İ. "Özel Askeri Şirketler ve Yarattıkları tehdit Algısı, Erişim Tarihi: 2021, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/ozel-askeri-sirketler-ve-yarattiklari-tehdit-algisi-620633.html>
- Yavuz, Ö. ve Mızrak, S. Acil Durumlarda Okul Çağndaki Çocukların Eğitimi: Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Örneği, Göç Dergisi, 3(2), s.177-198, 2016.
- Yazıcı, A. "İsrail'in Filistin'e Yönelik Sürdürülebilir Bir Dünya Etkileri Açısından İncelenmesi, Ombudsman Akademik, (2024), 132-162.
- Yee. Yunus Emre Enstitüsü, "Yunus Emre Enstitüsü Erişim Tarihi: 2024, <https://www.mfa.gov.tr/turk-kultur> merkezleri
- Yee. Yunus Emre Enstitüsü, Yunus Emre Enstitüsü Faaliyet Raporu 2020. <https://www.yee.org.tr/tr/yayinlar?k=23>
- Yenen, E. T. ve Ulucan, P. "Uzman Görüşleri Doğrultusunda Türkiye'de Yaşayan Mülteci Çocukların Sorunlarına Yönelik Çözüm Önerileri, Araştırma Makalesi, (2020), 292-305.
- Yeşiltaş, M. ve Öztürk, B. "Türkiye'nin Jeopolitik Görünümü:2023'ün Ötesini Düşünmek", Kriter (2023).
- Yetkinreport. "Türkiye'nin SİHA deneyimi: Devrim mi, Dönüşüm mü"? Erişim Erişim Tarihi: 2024, Türkiye'nin SİHA deneyimi: Devrim mi, dönüşüm mü?, yetkinreport.com
- Yıldırım, S. İsrail ve Suriye'nin Golon Tepeleri Üzerine Geliştirdikleri Söylemin Eleştirel Jeopolitik Analizi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Yıldız S. "Stratejik analiz bağlamında İran-İsrail gerilimi ve İran'ın nükleer gücünün etkisi", Erişim Tarihi: 2024, <https://www.indyindyturk.com/node/717166/turkiyeden-sesler/stratejik-analiz-baglaminda-iran-irail-gerilimi>

- Yılmaz, E., A. ve Akbulut, A. “Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devletin Rolü Ulus Devletler Güçleniyor Mu?”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8/16, (2016), 71-88.
- Yılmaz, F. Avrupa Birliği’nde Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele, Ankara:Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Yılmaz, S. “Yeni Translantik ve Küresel NATO”, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2023, <http://ankaenstitusu.com/>
- Yılmaz, Ş. “Suriyeli Sığınmacıların Entegrasyon Sürecinde STK’lar”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12/64, (2019), 727- 735.
- Yılmaz, V. Modern Demokrasilerde Terörle Mücadele ve Otorite Yansımaları. Afyonkarahisar: Afyonkocatepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Yılmaz, B. Dünya Askeri Havacılığında Bir Öncü Olarak Türk Ordusunda Havacılık, On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-I, Ankara, (2009), 521-531.
- Yiğit, H. Orta doğu’daki Güvenlik Sorunlarının Bölgesel Güvenlik Yapılanmasına Etkisinin Analizi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Yorulmaz, N. Türkiye İnsani Yardım Çalıştay Konsept, Veri ve Koordinasyon Sonuç Raporu, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, ULİSA, Ankara, 2021.
- Yüce, M. “Geniş Karadeniz Havzasında Çin’in Yeniden Konumlanma Stratejisi”, (2021), 413-438.
- Zenginkuzucu, M. D. Liberalizm ve Güvenlik Çalışmaları, Güvenlik Çalışmaları (Cilt1) Kuramsal Yaklaşımlar, (edt: Bingöl O ve Varlık, A. Bilgin), Hiper Yayın, Bingöl, (2020), 55-93.
- 2023TİSEP, Yüksek Planlama Kurulu, 13 Haziran 2012. Erişim 27 Ocak 2024. <https://www.resmigazetede.gov.tr/eskiler/2012/06/2012061331.htm>.